Agibalova – Donskoy • Ortaçağ Tarihi

Ye. Agibalova – G. Donskoy

Ortaçağ Tarihi

İngilizceden Çeviren: Çağdaş Sümer

Yordam Kitap

2. basım

Eserin Orijinal Adı:
History of the Middle Ages
(Progress Publishers, Moskova, 1988)

Yordam Kitap: 296 • **Ortaçağ Tarihi** • Ye. Agibalova - G. Donskoy
ISBN 978-605-172-210-8 • *Çeviri*: Çağdaş Sümer • *Düzeltme*: Didem Gerçek
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Mayıs 2017 • *İkinci Basım*: Aralık 2017
© Yordam Kitap, 2017

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No:38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

ORTAÇAĞ TARİHİ

Ye. Agibalova
G. Donskoy

İngilizceden Çeviren
Çağdaş Sümer

İçindekiler

Giriş: Ortaçağ Tarihinin Özü Nedir? 9

BİRİNCİ KISIM
FEODAL SİSTEMİN KURULUŞU 13

Birinci Bölüm

5. ve 11. Yüzyıllar Arasında Batı ve Orta Avrupa 15

1 | Germanlar Arasında Eşitsizliğin Ortaya Çıkması ve Gelişmesi - 5. Yüzyıldaki German Fetihleri 15
2 | Frank Devletinin Oluşumu 19
3 | Büyük Malikânelerin Gelişmesi ve Köylülerin Serfleştirilmesi 22
4 | Karolenj İmparatorluğu'nun Oluşumu 25
5 | Feodal Malikâne 28
6 | Köylü Yaşamı ve Emeği - Geçimlik Ekonomi 32
7 | Feodal Beylerin Yaşam Biçimi 35
8 | Batı Avrupa'da Feodal Parçalanma 39
9 | 6. ve 10. Yüzyıllar Arasında Slavlar 43
10 | Batı ve Orta Avrupa'da Kültürel Gelişme 47

İkinci Bölüm

6. ve 11. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu 52

11 | Feodal Sistemin Kuruluşu 52
12 | Bizans Kültürü 56

Üçüncü Bölüm

6. ve 11. Yüzyıllarda Araplar 61

13 | İslamın Doğuşu - Arapların Birleşmesi 61
14 | Arap Halifeliği ve Dağılması 64
15 | Halifeliğe Bağlı Ülkelerde Kültür 68

İKİNCİ KISIM:
FEODAL SİSTEMİN GELİŞİMİ 75

Dördüncü Bölüm
ZANAAT VE TİCARETİN GELİŞMESİ -
BATI VE ORTA AVRUPA'DA ŞEHİRLERİN BÜYÜMESİ 77

16 | Ortaçağ Şehirlerinin Doğuşu 77
17 | Ortaçağ Şehirlerinde Zanaatlar 80
18 | Şehirlerin Süzerenlerine Karşı Mücadelesi - Kentli Yaşam Biçimi 84
19 | Avrupa'da Ticaretin Gelişimi 87

Beşinci Bölüm
11. VE 13. YÜZYILLARDA HRİSTİYAN KİLİSESİ - HAÇLI SEFERLERİ 91

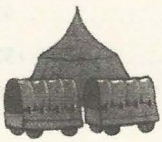
20 | Katolik Kilisesi'nin Gücü 91
21 | Katolik Kilisesi'nin Sapkınlara Karşı Mücadelesi 94
22 | İlk Haçlı Seferi 97
23 | Müteakip Haçlı Seferleri ve Sonuçları 100

Altıncı Bölüm
BATI AVRUPA'DA MERKEZÎ DEVLETLERİN OLUŞUMU 104

24 | Fransa'nın Birleşmesinin Nedenleri 104
25 | Fransa'nın Birleşmesi İçin Mücadele -
13. Yüzyılda ve 14. Yüzyılın Başlarında Monarşinin Güçlenmesi 107
26 | Yüzyıl Savaşları'nın Başlaması - Jacquerie 110
27 | Fransız Halkının İstilacılara Karşı Mücadelesi - Jeanne d'Arc 113
28 | 15. Yüzyılın Sonunda Fransa'nın Nihai Olarak Birleşmesi 117
29 | İngiltere'de Merkezî Devletin Oluşumu 120
30 | Wat Tyler Ayaklanması - 16. Yüzyıl Başlarında İngiliz Monarşisi 124

Yedinci Bölüm
BOHEMYA'DA HUSSİT HAREKETİ 130

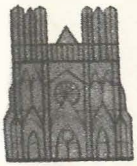

31 | Halk Mücadelesi Yükseliyor 130
32 | Hussit Hareketi Başlıyor 135
33 | Hussit Savaşları 137

Sekizinci Bölüm
OSMANLI İMPARATORLUĞU VE
AVRUPA HALKLARININ TÜRK İSTİLACIYA KARŞI MÜCADELELERİ 142

34 | Balkan Yarımadası'nın Osmanlılar Tarafından Fethi 142
35 | Osmanlı İmparatorluğu'nun Kudreti
ve Gerilemesinin Başlangıcı 145

Dokuzuncu Bölüm

11. VE 15. YÜZYILLAR ARASINDA BATI AVRUPA KÜLTÜRÜ 150

36 | Eğitim ve Bilim 150

37 | Sanat ve Edebiyat 153

Onuncu Bölüm

ORTAÇAĞ'DA ÇİN VE HİNDİSTAN 160

38 | Çin'de Feodal Sistem - Halk İsyanları 160

39 | Çin Ekonomisi ve Kültürü 164

40 | Hindistan'da Feodal Sistem 168

41 | Hindistan'daki İslam Devletleri 173

42 | Kültürel Gelişme 177

ÜÇÜNCÜ KISIM:

FEODAL SİSTEM GERİLEMEYE BAŞLIYOR - KAPİTALİST İLİŞKİLER ŞEKİLLENİYOR 185

On Birinci Bölüm

15. YÜZYIL SONU, 16. YÜZYIL BAŞLARINDA COĞRAFİ KEŞİFLER - YENİ SÖMÜRGELER 187

43 | 15. ve 16. Yüzyıllarda Teknolojideki Gelişme 187

44 | Hindistan'a Giden Deniz Yolunun Keşfi - Asya'da Portekiz Sömürgeleri .191

45 | 15. Yüzyılda Amerika Halkları - Columbus Amerika'yı Keşfediyor 195

46 | Avrupa'nın Amerika'daki Sömürgeci Fetihleri 202

On İkinci Bölüm

16. YÜZYILDA İNGİLTERE'DE KAPİTALİST GELİŞMENİN BAŞLAMASI 207

47 | Sanayide Kapitalizmin Gelişimi 207

48 | Çitleme ve Sonuçları 210

49 | Deniz Ticareti ve Denizlerin Ötesinde Sömürgecilik 213

On Üçüncü Bölüm

AVRUPA'DA REFORM - ALMANYA'DA KÖYLÜ SAVAŞI 216

50 | Reform ve Köylü Savaşı'nın Arifesinde Almanya 216

51 | Almanya'da Reform'un Başlangıcı 219

52 | Almanya'da Köylü Savaşı 222

53 | Reform'un Avrupa'da Yayılması - Katolik Kilisesi'nin Reform'a Karşı Mücadelesi 226

On Dördüncü Bölüm

ALÇAK ÜLKELER'DE BURJUVA DEVRİMİ 231

54 | İspanyol Yönetimi Altında Alçak Ülkeler - Devrim Başlıyor 231

55 | Alçak Ülkeler'in Kuzeyinde Burjuva Devriminin Zaferi 235

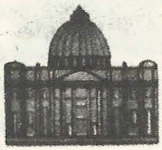

On Beşinci Bölüm

FRANSA'DA MUTLAK MONARŞİ 239

56| Merkezî Hükümetin Güçlenmesi 239

57| 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Mutlak Monarşi 242

On Altıncı Bölüm

15. YÜZYIL SONLARINDAN 17. YÜZYILIN İLK YARISINA DEK UZANAN DÖNEMDE AVRUPA KÜLTÜRÜ 247

58| Rönesans Kültürünün Kökenleri ve Ayrıksı Özellikleri 247

59| İtalyan Sanatının Çiçeklenmesi 251

60| Almanya, Hollanda ve İspanya'nın Büyük Sanatçıları 256

61| Batı Avrupa'nın Büyük Yazarları 262

62| Bilim ile Kilise Arasındaki Mücadele 267

Ortaçağ'ın İnsanlık Tarihindeki Yeri 271

HARİTALAR 273

Ortaçağ Tarihinin Özü Nedir?

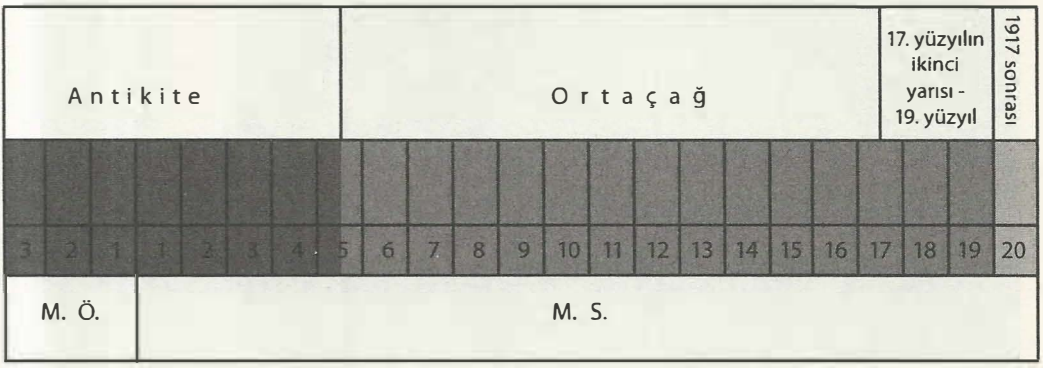
Olaylı ve fırtınalı 5. yüzyılın sonuna yaklaşılıyordu. MS 476 yılında köle ve serf (*coloni*) ayaklanmalarıyla kötürüm kalan Batı Roma İmparatorluğu, barbarların yıkıcı darbeleri altında çöktü. İktisadi ve kültürel ilerlemenin önünde engel teşkil eden kölelik son buldu.

İlkçağ tarihi böylece sona erdi, *Ortaçağ tarihi* –antikite ile doğuşu Yeniçağ'ın başlangıcını belirleyen Rönesans arasındaki on iki yüzyılı kapsayan dönem– başladı. Tarihsel Çağlar Tablosu'na baktığımızda Ortaçağ'ın insanlık tarihinde işgal ettiği yeri görebiliriz.

İlkçağ tarihinde insanların nasıl ilkel-komünal ve köleci sistemler altında yaşadığını görmüştük. Ortaçağ boyunca insanların büyük bir kısmı *feodal sistem* altında yaşadı. Bu kitap feodalizmin doğuşunun izini sürecek ve bu sistemin ana nitelikleriyle, bu dönemin sonlarına doğru gerileyişinin nedenlerini ele alacak.

Halklar feodal gelişme aşamasına farklı zamanlarda girdiler. Örneğin Batı Avrupa'da feodal sistem 5. yüzyılda kurulmuştu, başka bölgelerdeyse biraz daha önce ya da sonra. Feodal gelişme aşamasının uzunluğu da farklı halklar için aynı değildi.

Ortaçağ'ın insanlık tarihindeki yeri

Bu dönemde emekçilerin nasıl yaşadıklarını ve özgürlük ve daha iyi bir yaşam uğruna nasıl cesurca mücadele ettiklerini inceleyeceğiz. Ortaçağ tarihi bize halk ayaklanmalarının liderlerini, kurtuluş savaşlarının kahramanlarını, uzak kıyılara uzun yolculuklar yapan maceracı seyyahları anlatacak, parlak âlimlerin fikirleri ve başarılarıyla insanlığın hâlâ takdir ettiği büyük sanatçıların eserleri hakkında bilgiler verecek.

Dünyadaki pek çok müze maddi yapıtlara, yani silahlara, madenî paralara, mobilyalara, sofra takımlarına ve Ortaçağ'da köylü ve zanaatkârlar tarafından kullanılan aletlere sahiptir.

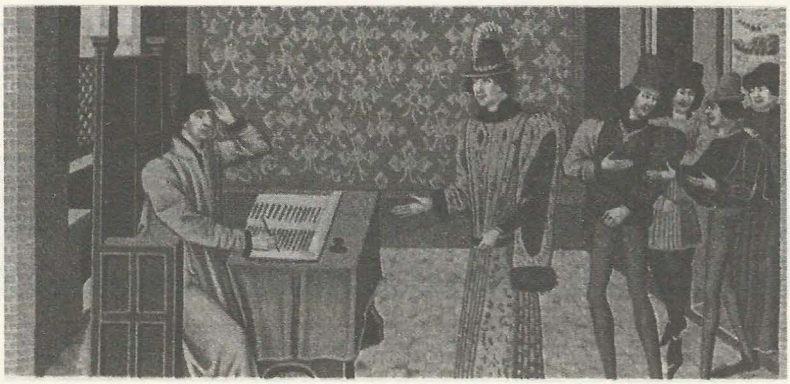
Ortaçağ tarihi, günümüze İlkçağ tarihinden daha yakın olduğundan, dünya ona ait pek çok "izi" muhafaza etmiştir. Eski şehirlerde bir zamanlar Ortaçağ zanaatkârlarına ve tüccarlarına ait olan bütün ev blokları hâlâ görülebilir; kalelerin surları, kuleleri ve muhteşem katedraller ayakta durmaya devam etmektedir.

Fakat *maddi tarihsel kaynaklar* insanların yaşamına dair bütün ayrıntıları sunamaz. Araştırmacılar Ortaçağ tarihi üzerine sayısız *yazılı tarihsel kaynağa* da sahiptir. Bunlar *arşiv* adı verilen özel belge depolarında saklanır. Ne zaman birisi bir hediye verse, mirasa konsa ya da toprak veya değerli eşya satın alsa, bu alışverişler kayıt altına alınırdı. Bu tür belgeler aynı zamanda arazilere dair tasvirlerle arazi idarecilerinin raporlarını da içerir. Özel bir belge grubu da yazılı yasalardan, hükümdarların buyruklarından ve mahkeme kayıtlarından oluşur.

Ortaçağ'dan günümüze çok sayıda tarih çalışması ve kronik kalmıştır. Bunlarda olaylar gerçekten oldukları sırayla anlatılırlar. Bazı *tarih çalışmalarının* yazarları olayları kategoriler altında

El yapımı kıymetli bir Ortaçağ kâsesi

Ortaçağ kronik yazarı *Bir Ortaçağ elyazmasından minyatür*

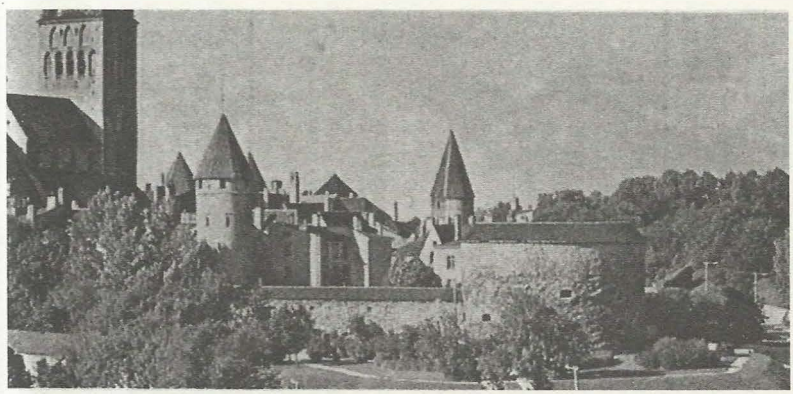
birleştirerek onları açıklamaya da çalışmıştır. Ortaçağ'a ait pek çok edebî ve ilmî çalışmanın varlığını da biliyoruz. 15. yüzyılın ortalarında matbaa icat edilmeden önce, bütün belgeler elle yazılıyordu.

Sanat eserleri –kitap illüstrasyonları, halılara dokunan resimler, katedrallerdeki resim ve heykeller– de insanların hayatları hakkında çok şey anlatabilir. Şarkılar, masallar ve efsaneler, insanların dünya hakkındaki fikirlerini yansıtır. Mimari eserler de araştırmacılara Ortaçağ insanlarının duygu ve düşüncelerini gösterir.

Ortaçağ'a ait bakır sikke

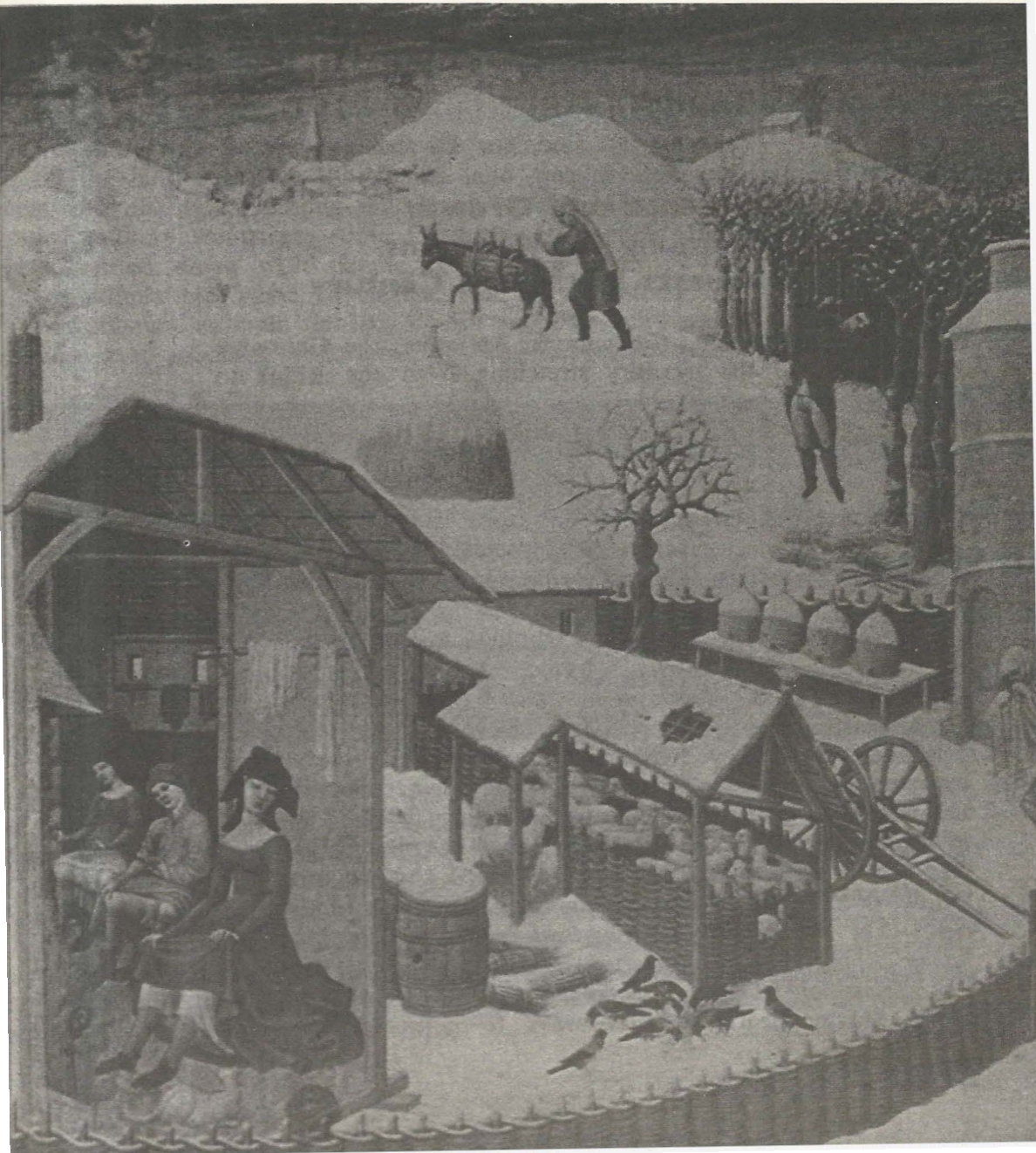
Araştırmacılar Ortaçağ'da yaşayan insanların yaşamlarının nasıl olduğunu bulmak için çeşitli kaynaklardan yararlanır ve belirli dönemlerde günlük yaşamı ne kadar doğru bir şekilde temsil ettiklerini anlamak için bunları karşılaştırır, sonra sonuçlara ulaşarak tekil olayları ve uzun tarihsel dönemleri açıklarlar.

Tallinn şehrinin sur ve kuleleri

BİRİNCİ KISIM

FEODAL SİSTEMİN KURULUŞU

Birinci Bölüm

5. ve 11. Yüzyıllar Arasında Batı ve Orta Avrupa

4. yüzyılın sonlarından itibaren, Batı Roma İmparatorluğu German kabilelerinin istilasına uğradı. Yunanlar ve Romalılar köleci sistem altında yaşarken, Germanlar hâlâ ilkel komünal sistemi sürdürüyorlardı. Milattan sonra ilk yüzyıllarda bu sistem hızla çözülmeye başladı. Fethedilen topraklar üzerinde tedricen feodal sistem kuruldu.

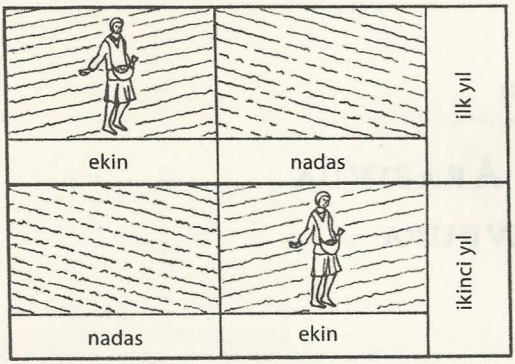
1 | Germanlar Arasında Eşitsizliğin Ortaya Çıkması ve Gelişmesi - 5. Yüzyıldaki German Fetihleri

1– *Germanların Uğraşları.* Eskiçağ'da, German kabileleri Ren'den Elbe'ye kadar uzanan bölgeye yerleşmişlerdi.

MS 1. yüzyılın başlarında, Germanlar klanların kabileler halinde birleştikleri klan toplulukları olarak yaşıyorlardı. Yerleşim de klan esasına göreydi. Ormanlarda ve bataklık alanlarda bir klanın mensupları ahşap kulübeler inşa ediyor ve bunları samanla örtüyorlardı. Yerleşimler hendekler ve topraktan yapılmış duvarlarla düşmanlardan korunuyordu. Yerleşimin etrafındaki topraklar klanın tümüne aitti.

Germanlar sığır ve kümes hayvanı yetiştiriyor, avlanıyor, balıkçılıkla uğraşıyorlardı. Fakat esas uğraşları toprağı ekip biçmekti. Bir araziyi ya da bir alanı temizledikten sonra, verimsizleşene kadar iki ya da üç yıl toprağı işliyor, ardından yeni bir arazi açıyorlardı.

Çapanın yanı sıra sık sık öküzler tarafından çekilen hafif saban ve tahta tırmıklar kullanıyorlardı. Fetihleri sırasında Romalıların *iki-tarla tahıl rotasyonu* kullandıklarını görerek bu sistemi ödünç aldılar. Sürülebilir topraklar iki tarlaya bölünüyordu: Biri

İki-tarla rotasyonu

Germanların giysileri: şapka, başlık, kemer, pelerin tokası, ayakkabı

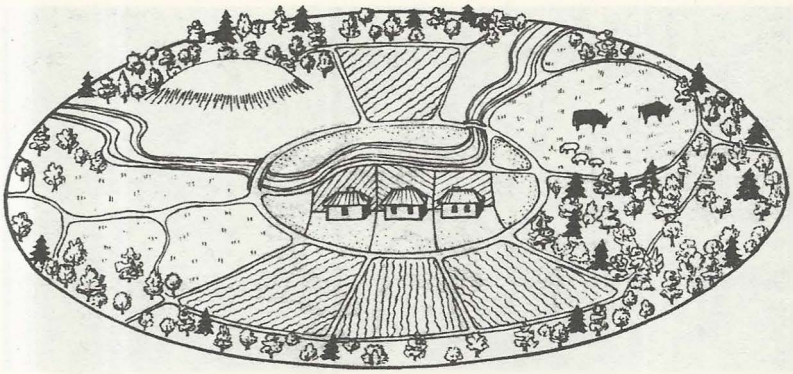
işlenirken diğeri "dinlenmesi için" nadasa bırakılıyordu. İki tarla yıllık olarak rotasyona tâbi tutuluyordu. *İki-tarla sistemine geçiş tarımda daha yüksek bir emek üretkenliğiyle sonuçlanmıştı.*

2– *Klan Topluluklarından Komşu Topluluklarına Geçiş.* Toprağı işlemenin daha iyi yöntemlerini öğrendikten sonra Germanların artık toprağı ekip biçmek için bütün bir klanın üyelerine ihtiyaçları kalmadı. Sürülebilir toprak tarlalara bölündü ve aileler arasında dağıtıldı. Uzayan askerî seferler sırasında bazı Germanlar, klanlarından ayrılarak, diğer klanlardan insanlarla birlikte yerleşmeye başladılar. Böylece köylü nüfusları artık sadece akrabalardan değil, aynı zamanda komşulardan da oluşmaya başladı. *5. ve 6. yüzyıllarda, klan toplulukları tedricen yerlerini komşu topluluklara bıraktılar.*

Toprak yine de bir bütün olarak topluluğun mülkü olarak görülüyordu. Fakat yaşlılar her aileye sürülebilir topraktan *saban şeridi* adı verilen bir pay tahsis ediyorlardı. Aileler bu toprağı ekip biçmek için kendi aletlerini kullanıyor ve mahsul de onların malı oluyordu. Mahsulün kaldırılmasının ardından, araziler, köylülerin sığırları için ortak otlak alanı olarak kullanılıyordu. Böylece

Bir German yerleşimi
Modern resim

Bir komşu topluluğu. Her aile bir avluya ve bir sebze bahçesine sahipti. Ekilebilir topraklar farklı verimlilikte parçalara ayrılırdı. Böylece bütün topluluk üyeleri aynı tarım koşullarına sahip olur, her birine farklı parçalardan şeritler verilirdi. Şeritler topluluk mensubunun toprak hissesini oluştururdu.

topluluğun bütün fertleri tarlalarda çalışmaya aynı anda başlıyor, aynı anda işlerini bitiriyor ve aynı ürünleri yetiştiriyorlardı.

Ormanlar, meralar, otlaklar ve nehirler ortaklaşa kullanılıyordu. Topluluğun her ferdi avlanabilir, ağaç kesebilir, sığırını otlatabilir ve nehir ya da göllerde balık tutabilirdi.

Köylü topluluklarının ortaya çıkmasıyla birlikte, Germanlar arasında eşitsizlik de gelişmeye başladı.

3– *Germanlar Arasında Giderek Artan Eşitsizlikler.* Kabileler halk meclisleri tarafından yönetiliyordu. Mehtaplı bir gecede silahlı erkekler yaşlılar tarafından ormanın içindeki açık bir alanda buluşmak üzere çağırılırdı. Meclis en önemli meseleler hakkında karar verirdi: Savaş ilan eder, barışa karar verir, liderleri seçer ve topluluk üyeleri arasındaki ihtilafları çözüme kavuştururdu. Kararlar sözlü gelenekle aktarılan kadim âdetlere göre alınırdı.

German erkek ve kadınlarının giysileri

Milattan sonra ilk yüzyıllarda, Germanlar arasında *soyluluk* –"kabilenin önde gelenleri"– ayırt edilir hale gelmeye başladı. Bunlar klanın yaşlılarıyla savaş sırasında askerî liderlik yapan kişilerdi. Yavaş yavaş liderlerin her zaman aynı ailelerden seçildiği bir âdet yerleşmeye başladı. Soyluluğa mensup olanlar kabilenin sıradan üyelerinden daha fazla sığıra ve daha iyi tarlalara sahipti. Savaşta elde edilen ganimetlerden de aslan payını alıyorlardı. Sadece soyluluğa mensup olanlar genel meclislerde söz alabiliyordu; kabilenin sıradan üyeleri onların önerilerini silahlarıyla ses çıkararak onaylıyor ya da yüksek sesli haykırışlarla reddediyorlardı.

Savaş sırasında, eli silah tutabilen tüm erkekler savaşçıya dönüşürdü. Liderler daimi *silahlı maiyetler* oluşturmak için savaşçı toplardı. Lider kendi sofrasında askerlerini besler, onları silahlandırır ve onlara at sağlardı; savaşçılar da liderin emirlerini yerine getirmek zorundaydılar.

Maiyetiyle birlikte askerî lider
Modern resim

Germanların Roma İmparatorluğu'na yönelik istilaları kendi aralarındaki eşitsizlikleri arttırdı. Soyluluk büyük oranda savaş ganimetleriyle yaşamaya başladı ve kendi topraklarını ekip biçmeyi bıraktı. Soyluluğun toprakları köle haline getirilen tutsaklar tarafından sürülüyordu; fakat bunların sayısı çok fazla değildi. Kölelere kendisi için ekip biçebileceği daha küçük bir toprak parçası da veriliyordu. Köleler, bu araziyle kendisini ve ailesini besliyor, yetiştirdiği ürünün ve sığırların bir kısmını da efendisine teslim ediyordu.

4– Germanlar İmparatorluğa Yayılıyor. Germanlar İmparatorluğa yönelik akınlardan fetihlere geçtiler. Kabileler bir bütün olarak uzun süredir yaşadıkları yerleri terk edip uzak topraklara seferlere çıktılar. 5. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Germanlar Batı Roma İmparatorluğu'na şu şekilde yayılmış durumdaydı: *Vandallar* Kuzey Afrika'ya, *Vizigotlar* (Batı Gotları) İspanya'ya, *Ostrogotlar* (Doğu Gotları) İtalya'ya, *Franklar* Galia'ya ve *Angllar* ile *Saksonlar* Britanya'ya yerleşmişlerdi.

Güç durumdaki Batı Roma İmparatorluğu barbarların saldırılarına karşı durabilecek durumda değildi. Acımasızca ezilen ve ağır vergiler altında bocalayan nüfus, Germanlara neredeyse hiç direnç göstermedi. Köleler, *coloni* ve özgür yoksullar fatihlerin yanında yer aldılar, onların birliklerine katıldılar ve şehir kapılarını onlara açtılar.

Pek çok şehir yıkıldı; diğerleriyse gerilemeye başladı. Pek çok zanaat yüzyıllar boyunca hatırlanmamak üzere unutuldu. Limanlar ve yollar terk edildi, ticaret durma noktasına geldi.

German istilaları Batı Avrupa'daki zayıflamış köleci sistemi yıktı. Fetihlerin ardından, nüfusun büyük bir kısmı özgür köylülerden oluşmaya başladı.

2 | Frank Devletinin Oluşumu

(Harita No. 1)

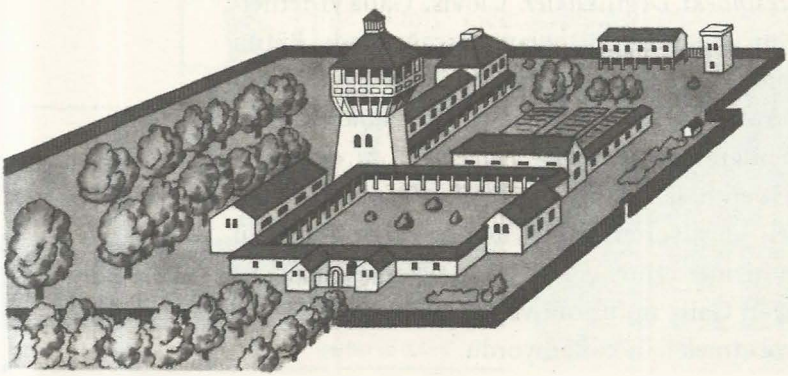
1– Franklar Galia'yı Fethediyor. Göçler başlamadan önce, German kabilelerinden oluşan bir grup olan Franklar, Ren nehrinin aşağı kısmında yaşıyorlardı. Her kabilenin bir askerî lideri vardı. 5. yüzyılın sonlarında, bu liderlerin en önde geleni kurnaz, ihtiyatlı ve zalim bir adam olan *Clovis* idi.

Frank soyluluğu uzun bir süredir gözlerini, toprakları, sığırları, pahalı silahları ve savaş atları için ele geçirmeye can attıkları komşu Galia'nın bereketli ovalarına dikmişti. Diğer Frank liderlerle bir ittifak kuran Clovis, Frankları Galia'ya yönelik bir sefere çıkardı. Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından Galia, kendisini bağımsız hükümdar ilan eden eski bir Romalı vali vekili tarafından yönetiliyordu.

486 yılında, *Soissons* kasabasında, zorlu bir savaşın ardından Franklar Roma birliklerini bozguna uğrattılar ve Galia'nın bir bölümünü fethettiler. Daha sonra ülkenin güneyini de ilhak ettiler. Franklar Ren'in doğusundaki pek çok kabileye de boyun eğdirmişlerdi.

2– Franklar Ele Geçirdikleri Toprakları Bölüyorlar. Diğer German halkları gibi Franklar da aile topluluğundan komşular topluluğuna geçme sürecindeydiler; aralarındaki eşitsizlikler artıyordu. Fethedilen bu yeni ülkede, Franklar Romalı köle sahiplerinin topraklarından bazılarını kendi aralarında dağıttılar ve ekilmeyen toprakların bir kısmını da temizleyerek tarıma açtılar.

Frank topluluklarının sıradan üyeleri küçük aile arazileri alırken, Clovis eskiden Roma imparatoruna ait olan devasa topraklar

1. ve 8. yüzyıllar arasında Frank kralının malikânesi. *Rekonstrüksiyon.* Ahşap binalar çitle çevrilmiştir. Ön cephede bir geçitle çevrelenmiş geniş bir avlu vardır. Bunun yanında yaşam alanları bulunur. Solda bir saat kulesi; arka cephedeyse sebze bahçeleri ve müştemilatlar yer alır.

elde etti. İktidarını sağlamlaştırmak için, geniş arazileri savaşçılarına ve arkadaşlarına dağıttı. Frank soyluları çok sayıda hazineye el koydular ve büyük arazileri mülkiyetlerine geçirdiler; böylece *büyük toprak sahiplerine* dönüştüler.

Romalı köle sahiplerinden bazıları Clovis'in hükümdarlığını aceleyle kabul etti ve böylece topraklarını elinde tutmayı başardı. Bunlar fethedilen ülkenin yönetiminde Clovis'e yardımcı oldular ve zaman içinde Frank soyluluğuyla kaynaştılar.

Soyluluğa ait olan topraklar bunların *özel mülkü* haline geldi. Büyük toprak sahipleri bu toprakları istedikleri gibi kullanıyordu: Miras bırakabiliyor, satabiliyor, hediye edebiliyor ya da takas edebiliyorlardı. Soyluluğa ait topraklar, Roma döneminin bir kalıntısı olarak, köleler ya da *coloni* tarafından ekilip biçiliyordu.

Toprakta özel mülkiyetin doğuşuyla birlikte sınıflar –biri diğerini sömüren büyük insan grupları– ortaya çıkmaya başladı.

Frank savaşçısı. Vücut zırhı uzun deri bir tunik ve saz ile deriden yapılmış bir kalkandan oluşur. Savaşta, savaşçılar kargı ve savaş baltaları fırlatır, yakın muharebedeyse kılıç kullanırlar.

3– Clovis Frank Kralı Oluyor. Mazlumların ezilmesi için özel bir araç olan Frank devleti, 500 yılı civarında doğdu. Devletin yardımıyla büyük toprak sahipleri Galia'nın yerli nüfusunun yanı sıra özgür insanları (toplulukların sıradan üyelerini), köleleri ve *coloni*'yi de kontrol altında tutabiliyordu. Bu nedenle soyluluk, askerî liderlerin en güçlüsü olan Clovis'in iktidarını sağlamlaştırmaya çalıştı.

Clovis hile ve ihanetle, Galia'nın fethinde kendisine yardım eden diğer askerî liderleri yok etti ve bu büyük ülkenin tek hükümdarı haline geldi.

Tüm Frankların hükümdarı, *kralı* oldu. Bir askerî liderden farklı olarak, bir kralın çocukları, ölümünün ardından tahta çıkabilirlerdi.

4– Ülkenin İdaresindeki Değişiklikler. Clovis, Galia'yı fethettikten sonra artık bir daha meclisi toplantıya çağırmadı. Bütün önemli kararları kendi başına aldı ya da soylulara danıştı. Frankların geri kalanı, kralın kararları hakkında her bahar yapılan askerî toplantılarda bilgilendiriliyordu.

Frank silahlı kuvveti hâlâ savaşçılara dönüşmüş olan sıradan topluluk üyelerinden oluşuyordu. Clovis'in hizmetine artık ölü olan diğer liderlere hizmet etmiş çok sayıda savaşçı girmişti ve o da bu silahlı maiyeti Galia nüfusunu ve Frank topluluklarının mensuplarını kontrol etmek için kullanıyordu.

Clovis kendisine sadık olan insanlar arasından, geniş ülkenin her bölgesi için yöneticiler atadı. Kont adı verilen bu yöneticiler vergileri topluyor ve silahlı birliklere komuta ediyordu.

Eski günlerde akrabalar arasındaki ihtilafa ve itham edilenlerin suçlu olup olmadığına halk meclislerinde karar veriliyordu. Şimdiyse, kral en yüksek yargıç haline gelmişti. Adalet, yerelde olarak, kontlar ve Frank soyluları tarafından sağlanıyordu.

Büyük toprak sahipleri topraklarına ya da zenginliklerine el uzatanlar için sert cezaların getirilmesini istiyorlardı. Kralın emriyle, Frankların eski âdetleri ve kralın buyrukları yazıya geçirilerek ilk *yasa* oluşturuldu. Yasalar köle ya da sığır hırsızlığı ve ambar ya da ahır kundaklama için ağır cezalar öngörüyor; özel mülkiyeti koruyor ve Franklar arasındaki eşitsizliği yasallaştırıyordu.

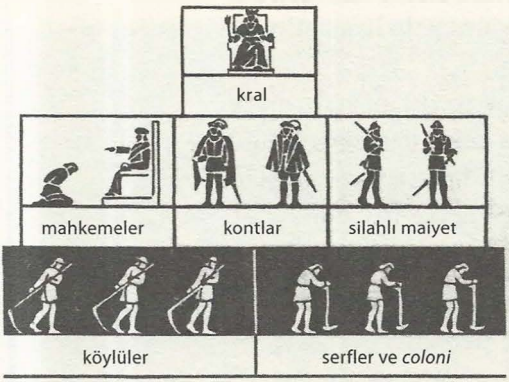
Bir Frank kanunundan sayfa. Bu 8. yüzyıla ait elyazması, Latincedir.

Sınıfların ortaya çıkışıyla birlikte, Frank devleti de oluştu. Bu devlet büyük toprak sahiplerinin canlarını ve mallarını korudu ve halkı boyunduruk altına almalarına yardım etti.

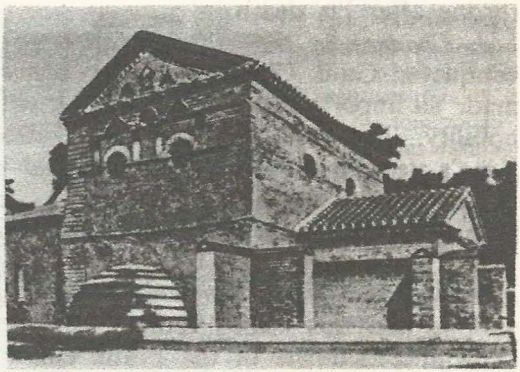
5– *Kral ve Kilise Arasındaki İttifak.* Galia'nın fethinin ardından Franklar Hristiyanlığı benimsediler.

Hristiyan dini halka boyun eğme ve sabretme fikri aşılıyor ve onları efendileri için çok çalışmaya teşvik ediyordu. Bu nedenle Kral ve maiyeti Hristiyanlığa geçti ve sonra tüm Frankları aynısını yapmaya zorladı.

Kilise Clovis'in iktidarını sağlamlaştırmasına yardım etti. Onu ciddi suçlardan aklamaya hazırdı ve Tanrı'nın Kral Clovis'in düşmanlarını onun ellerine teslim edeceğini söyledi. Bunun karşılığında Clovis de kilisenin servetini korudu ve ruhbana cömertçe yeni topraklar bahşetti.

6. yüzyılda Frank devleti

Poitiers'de bir Kilise
7. yüzyıl

3 | Büyük Malikânelerin Gelişmesi ve Köylülerin Serfleştirilmesi

1– Soyluluk Özgür İnsanların Topraklarını Nasıl Ele Geçirdi?
Galia fethedildiği zaman, Franklar toplulukların özgür mensuplarıydı. Fakat birkaç yüzyıl sonra, köylülerin büyük bir kısmı kendilerini esaret altında buldular. Bu nasıl ve neden gerçekleşti?

6. yüzyılın sonlarından başlayarak, aile arazileri topluluk mensuplarının özel mülkü haline geldi. Bu, aile topluluklarından komşu topluluklarına geçiş sürecini nihayete erdirdi. Köylüler artık arazilerini istedikleri gibi kullanmakta özgürdüler. Bu Frank soyluluğu için köylü topraklarını ele geçirmeyi daha da kolaylaştırdı.

Frank soyluları, kralı taklit ederek silahlı maiyetler oluşturdular ve savaşçılarına hizmetleri karşılığında arazi dağıttılar. Savaşçılara dağıtacak daha çok toprak ele geçirmek için, soylular çeşitli yollarla özgür köylülerin arazilerini temellük etti. 6. yüzyıl sonlarında aile arazilerinin köylülerin özel mülkü haline gelmesi sayesinde bu daha da kolaylaşmıştı.

Arşivlerde bulunan pek çok eski belge, Frank köylülerinin nasıl topraklarından edildiklerini ortaya koyar. Sık sık, Frank soyluları ve savaşçıları köylere saldırıyor ve köylülerin topraklarına zorla el koyuyorlardı.

Soyluluğun elinde mülklerini arttırmak için birçok başka araç daha vardı. Döneme ait bir belgenin gösterdiği gibi, her zaman bir köylüyü savaşa gitmeye ikna etmek ya da zorlamak için bahane arıyorlar ve her şeyini kaybeden köylü mülkünü satmak ya da kendilerine hibe etmek zorunda kalana dek bunu sürdürüyorlardı. Güçlü komşuların –kontların ve savaşçıların– baskıları altında ezilen köylüler "korunmak için" bunlardan birine başvurmak zorundaydı. Fakat bu tür bir "koruma" köylüye pahalıya patlıyor, toprağı "hamisinin" mülkiyetine geçiyordu.

Topluluklardaki köylülerden bazıları da servetlerini arttırmayı başardılar; fakat çoğunluk giderek daha da yoksullaştı ve sonunda her şeyini kaybetti. Sık sık yaşanan kötü hasatlar ve savaşlar durumlarını daha da kötüleştiriyordu. Neredeyse her yıl, kendi ceplerinden karşılamak üzere orduda hizmet vermek için tarlalarındaki işlerinden koparılıyorlardı. Onlara saldıran düşmanları sık sık köylerini yakıyor, ürünlerini çiğniyor ve sığırlarını kaçırıyordu.

Zengin köylüler diğer topluluk mensuplarının karşılaştığı zorlukları kendi lehlerine kullandılar. Yoksul düşmüş bir köylü zengin bir köylüden sığır, tohum ya da yiyecek ödünç almak ve sonra da borcunu onun tarlasında çalışarak ödemek zorunda bırakılıyordu. Eğer yoksul köylü borcunu zamanında ödeyemezse toprağının tapusunu zengin komşusuna devretmek zorundaydı. Bu şekilde, bir avuç köylü büyük toprak sahiplerine dönüştü.

2– Köylüler Özgürlüklerini Kaybediyor. Topraklarını kaybeden köylüler zengin toprak sahiplerine bağımlı hale geliyordu. Bir kural olarak, köylü eski arazisini ekip biçmeye devam ediyor, fakat onu kullanabilmek için, ürünün bir kısmını efendisine vermek ya da efendisinin tarlasında çalışmak zorunda kalıyordu.

Bütün *bağımlı köylüler* aynı konumda değildi. Bazıları topraklarını kaybetse de kişisel özgürlüklerini koruyordu ve dolayısıyla sadece toprak esareti altındaydı. Diğerleriyse sadece topraklarını değil, kişisel özgürlüklerini de kaybetmişti ve bu hem toprak esareti hem de *kişisel esaret* anlamına geliyordu. Köylerini terk etmeleri yasaklanmıştı. Sanki toprağa hizmet etmek zorundaydılar; bu yüzden de adlarına *serf* deniyordu. Bu köylülerin çocukları ve torunları da toprak sahibine kişisel esaretle bağlıydı.

Frank kralları soyluluğa özgür köylüleri serflere dönüştürmelerinde yardımcı oldular. Kraliyet fermanlarından biri, her özgür erkeğin kendisine bir efendi seçmesi gerektiğini bildiriyordu.

Köylüler serfleştirilmeye şiddetle direndiler. Uzun süredir topluluklar içinde yaşıyorlardı ve bütün sorunları birlikte çözmeye alışmışlardı. Onlar için anlaşmaya varmak kölelere kıyasla daha kolaydı ve kölelerin mücadelesinde olduğundan daha fazla birlik içindeydiler. Genellikle, efendileri için çalışmayı reddediyor, efendilerinin evlerini ve ambarlarını ateşe veriyorlardı.

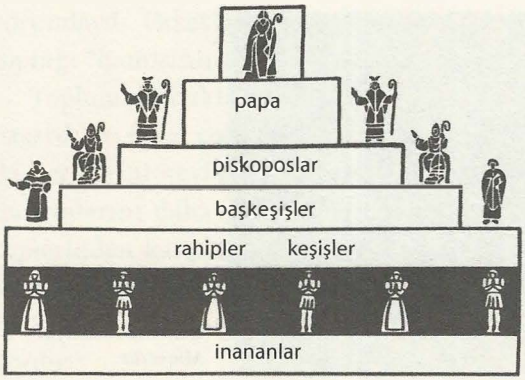
Köylüler toprak sahibine saldırıyor
Minyatür

Tek tek köylüler ya da bütün bir köy halkı, kendi bölgelerinden kaçarak işgal edilmemiş topraklara yerleşiyordu. En cesurları ormanlarda toplanarak topraklarını ve özgürlüklerini silahla savunuyordu. Fakat soyluluk daha güçlüydü. Büyük toprak sahipleri iyi silahlanmış birliklere sahipti, ayrıca kral ve kilise tarafından destekleniyorlardı.

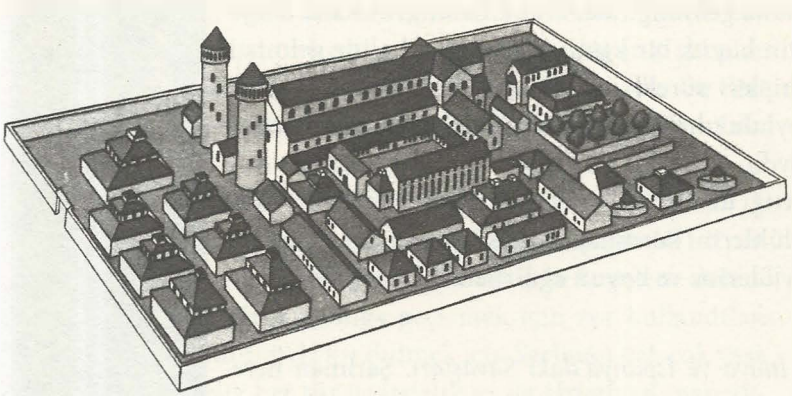
3– Kilise Mülklerinin Genişlemesi. Bu bir huzursuzluk dönemiydi. Ailelerini ya da mülklerini yitiren pek çok kişi dinde teselli bulmaya çalışıyordu. Dünyevi yaşamdan vazgeçen ve kendilerini duaya adayan bazılarına *keşiş* adı veriliyordu. Bir kural olarak, keşişler diğer insanlardan ayrı gruplar halinde yaşıyorlardı. Yerleşim yerleri *–manastırlar–* yüksek duvarlarla çevriliydi. Bunların arkasında binalar, yemekhaneler, kiliseler ve ambarlar yer alıyordu. Bir keşiş, manastıra girdikten sonra aile sahibi olmayacağına, yoksulluk içinde yaşayacağına ve üstü olan *başkeşişe* sorgusuz bir itaat göstereceğine dair yemin ederdi.

Hristiyan Kilisesi çok güçlü bir örgüttü. Neredeyse her köyde bir rahip bulunurdu. Geniş bölgelerde, kilise işlerinin idaresi *piskoposlar* ya da *başpiskoposlar* tarafından sürdürülürdü. Batı Avrupa'da bütün bir Hristiyan Kilisesi'nin başı Roma'da oturan papaydı. Kilisenin hizmetindeki insanların tümü nüfusun ruhban adı verilen ayrı bir bölümünü teşkil ediyordu.

O zamanlar insanlar, ruhbanın dualarıyla hastalıklardan ya da kötü hasatlardan korunabileceğine inanıyordu. Binlerce basit köylü ve zanaatkâr ceplerindeki son kuruşu ya da son mülklerini kiliseye veriyordu. O döneme ait bir belge, ruhbanın inananları Cennetin Krallığı'nın saadetiyle kendilerine çekerek ya da Cehennemin ebedî işkenceleriyle korkutarak servetini arttırdığını ve cahil ahmakların elindeki mülkleri aldığını belirtir. Pek çok insanı

Hristiyan Kilisesinin Yapısı

Saint Gall Manastırı'nın modeli (9. yüzyıl). Manastıra ait topraklardaki yapılar arasında bir han, keşişlerin eğitildiği bir okul, başkeşişin evi, bir hastane, hamamlar, manastır kilisesi, bir kümes, bir ahır, atölyeler ve yemekhane yer alır.

felakete sürükleyen Tanrı'nın gazabından korkarlar ve rahiplerin dualarıyla affedilmelerini sağlayacaklarını umarlardı.

Kral ve soyluluk ekilip biçilmeyen çok miktarda toprağı piskoposlara ya da manastırlara bağışlamıştı. Zor ve hileyle ruhban, köylüleri serflere dönüştürdü. Sık sık, bir başkeşiş ekip biçmek için çok az toprağa sahip bir köylüye, nadasa bırakılmış bir toprağı ekmesini önerirdi. Fakat, bu ek tarlayı aldığında köylü kendi tarlasını manastıra vermek zorunda kalırdı. Çünkü kendi tarlasıyla birlikte bu ek tarlayı da ekip biçebilmesi için köylünün manastır için çalışması gerekirdi. Zaman içinde, bütün bir köy manastıra bağımlı hale gelirdi.

6. ve 9. yüzyıllarda Frank devletinde iki sınıf ortaya çıktı: büyük toprak sahipleri ve bağımlı köylüler.

4 | Karolenj İmparatorluğu'nun Oluşumu

(Harita No. 2)

1– Şarlman [*Charlemagne*]. 786'dan 814'e kadar Frank Krallığı Şarlman tarafından yönetildi. Çağdaşları ondan çok etkilenmiştir ve Ortaçağ'da hakkında çok sayıda efsane ve şarkı yazılmıştır. Dönemin yazarları onun çok uzun boylu, güçlü ve cesur birisi olduğunu yazmış, askerî başarılarına methiyeler düzmüşlerdir.

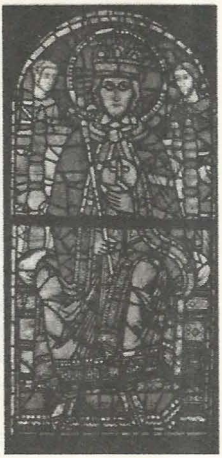
Şarlman gerçekten de enerjik bir hükümdar ve yetenekli bir askerî liderdi. Hükümdarlığı boyunca Franklar komşu ülkelere karşı elliden fazla askerî sefer düzenlemiş, Frank Krallığı büyük ölçüde genişlemişti. Şarlman bu savaşları yürütürken kimlerin çıkarlarını koruyordu?

Şarlman
Bronz, 9. yüzyıl

8. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Frank Krallığı'nın ana bölgelerindeki köylülerin büyük bir kısmı çoktan serf haline gelmişti. Büyük toprak sahipleri sürekli bir biçimde arazilerini genişletmişlerdi. Fakat soyluluk hâlâ mülklerini çoğaltma ve yeni serfler elde etme peşindeydi.

Şarlman, fethettiği ülkelerde Frank soylularına geniş topraklar dağıtmış ve özgürlüklerini korumaya çalışan köylüleri acımasızca ezmişti. Frank köylülerine ve boyun eğdirilen halklara karşı merhametsizdi.

Şarlman, Roland ve arkadaşı Olivier ile birlikte *Strasbourg Katedrali'nin vitraylı penceresi (y. 1200)*

2– Şarlman'ın İtalya ve İspanya'daki Savaşları. Şarlman neredeyse her yıl, devasa bir kuvvetin başında uzun yağma seferlerine çıkardı. Franklar iki kez Alpleri geçerek İtalya'yı istila etti. Kısa süre içinde bu zengin ülkenin büyük bir kısmı Şarlman'ın eline geçti.

Şarlman'ın ordusu İspanya'ya da bir sefer düzenledi. Bu ülke, 8. yüzyılın başlarında, Kuzey Afrika'dan gelen *Araplar* tarafından fethedilmişti. Araplara karşı verilen savaş, geri çekilmek zorunda kalan Franklar açısından başarısızlıkla sonuçlandı. Frank birliklerinin geri çekilişi kralın yeğeni Kont *Roland*'ın başında olduğu küçük bir birlikle gizlendi. Pirenelerde askerler pusuya düşürüldü ve yerlilerle yapılan çetin bir muharebede tamamen yok edildiler.

Şarlman daha sonra Araplara bir kez daha saldırdı ve Pirenelerin güneyinde *Ebro Nehri*'nin yukarısında küçük bir bölgeyi ele geçirdi.

3– Saksonlara Boyun Eğdirilmesi. Franklar en uzun ve en zor savaşlarını, Frank Krallığı'nın kuzeydoğusunda *Ren* ve *Elbe* nehirleri arasında yaşayan Sakson kabilelerine karşı verdiler. Saksonlar özgürdüler ve topluluklar halinde yaşıyorlardı; fakat onlar da zengin bir soyluluğa sahiptiler.

Roland ve Frank savaşçıları Pirenelerdeki yerel halka saldırıyor. *14. yüzyıl minyatürü*

Saksonlara karşı sekiz sefer düzenlendi. Frankların güçlü süvarileri vardı ve donanımlıydılar; Saksonlarsa dağınık gruplar halinde zırh giymeden savaşıyorlardı. Bu yüzden Franklar bir dizi galibiyet elde etmeyi başardılar; fakat orduları uzaklaşır uzaklaşmaz, Saksonlar isyan ederek Frankların fethettiği topraklarda inşa ettikleri istihkâmları yakıp yıkıyorlardı.

Özgür Saksonlara boyun eğdirebilmek için Şarlman Hristiyan Kilisesi'ni kullandı. Kısa süre içinde ülke rahip ve keşişlerle doldu. Fatihler Saksonları Hristiyanlığa geçirmek için zor kullandılar. Halkın direnişini bütünüyle kırabilmek için Şarlman pek çok yasa çıkardı: Krala yönelik her tür itaatsizlik ya da Hristiyan inancından ayrılma ölümle cezalandırılabiliyordu. Bir seferinde Şarlman 4.500 tutsağın idam edilmesini emretmişti. Fakat bu sert önlemler bile işe yaramadı. 30 yıldan daha uzun süre boyunca Saksonlar özgürlükleri için kahramanca savaştılar.

Sonrasında Şarlman onlara cömert toprak bağışları yaparak Sakson soylularını kendi tarafına çekti. Sakson soyluları kendi halklarına karşı verdikleri mücadelede işgalcileri desteklemeye başladılar. İhanetleri Şarlman'ın Saksonlara boyun eğdirmesini sağladı.

Frank soyluları, piskoposları ve manastırları fethedilen ülkede büyük araziler elde ettiler ve özgür Saksonları serflere dönüştürmeye başladılar.

4– Şarlman'ın İmparatorluğu. Hükümdarlığının sonlarına doğru Şarlman'ın yönetimi altında çok sayıda kabile ve halk yaşıyordu.

Frank Krallığı'nın boyutları neredeyse eski Batı Roma İmparatorluğu'nunkilere ulaşmıştı.

800 yılında, Şarlman Roma'ya geldi ve kendisini İmparator ilan etti. Papa onun kafasına imparatorun altın tacını giydirdi. Şarlman fethedilen halkların üzerindeki gücünü sağlamlaştırmak ve Frank devletini yüceltmek için imparator unvanını aldı. Avrupa ülkelerinin hükümdarları onun himayesine girmeye ve onunla ittifak kurmaya çalıştılar.

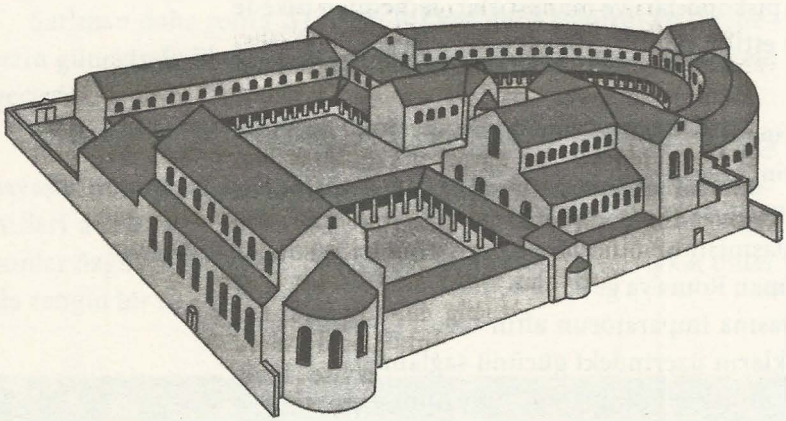
Şarlman yılda iki kez, büyük toprak sahiplerini bir konseyde bir araya getirir ve buyruklarını onların onayına sunardı. Yerel yöneticiler ve kontlar imparator tarafından atanırdı. Şarlman onların faaliyetlerini gözlemek için maiyetindeki en sadık kişiler arasından elçiler seçerek imparatorluğun her tarafında gönderirdi.

O dönemlerde özgür köylüler o kadar yoksuldular ki, askerlik hizmeti için gerekli olan donanımı satın alamıyorlardı. Bu yüzden Şarlman fiilen onları, artık seferlere katılmak için beraberlerinde kendi birliklerini getiren büyük toprak sahiplerinden oluşan ordusunda kullanmaya son verdi.

Ordunun büyük bir kısmı süvarilerden oluşuyordu. İmparator silah satın alabilmeleri ve köylülerin emeği üzerinden geçinebilmeleri için savaşçılarına toprak dağıtmıştı. Eğer savaşçı askerlik hizmetinden çıkarsa, toprağı imparatora iade etmek zorundaydı. Daha sonra, savaşçılar kendilerine verilmiş olan gayrimenkulleri ellerinde tutma ve çocuklarına geçirme hakkı kazandılar. Bu tür arazilere *fief* adı veriliyordu.

Bir büyük toprak sahibi zaman zaman üzerinde düzinelerce hatta yüzlerce köy bulunan çok geniş bir bölgeyi mülk edinebiliyorken, küçük toprak sahipleri sadece bir köye ya da birkaç köylü çiftliğine sahip olabiliyordu.

Karolenj İmparatorluğu erken bir feodal devletti. Bu devlet fethedilen topraklarda, yeni ortaya çıkan feodal toprak sahibi sınıfa toprakları ele geçirmesinde ve özgür insanları bağımlı köylülere dönüştürmesinde yardım etti.

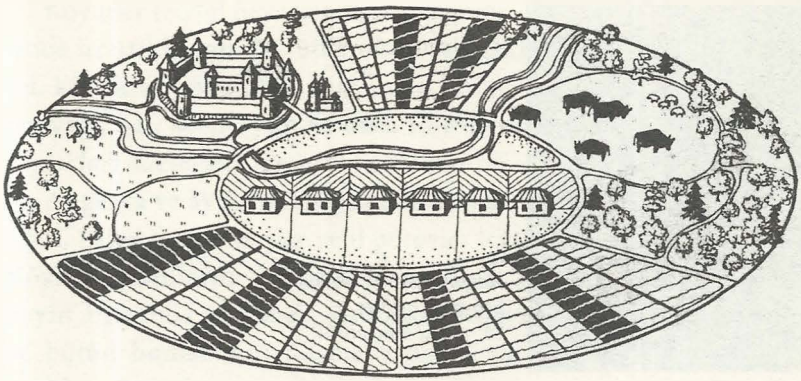

Kraliyet ikametgâhı, 9. yüzyıl (7. ve 8. yüzyıllardaki Frank krallarının malikâneleri ile karşılaştırın.)

5 | Feodal Malikâne

1– Lordun Demesne'si ve Köylü Arazileri. Ortaçağ'da insanların büyük bir kısmı tarımla, toprağı sürüp hayvan yetiştirmekle uğraşıyordu. Bu yüzden o dönemde toprak en önemli mülktü.

9. ve 10. yüzyıllara gelindiğinde, Batı Avrupa'daki bütün topraklar büyük toprak sahiplerinin eline geçmişti. Tarlalar, orman-

Feodal malikâne (Komşu topluluğunun planıyla kıyaslayın)

lar, boş topraklar ve hatta ırmaklar bile onların mülküydü. Sahipsiz toprak olmaz diye bir kural vardı. Eski topluluklar hâlâ varlıklarını sürdürüyordu; fakat artık toprak sahiplerine bağımlıydılar.

Askerlik hizmeti karşılığında edinilen, üzerinde köylülerin yaşadığı toprak parçasına fief, bu toprağın efendisineyse feodal bey adı verilirdi. Feodal bey fiefini en büyük oğluna miras bırakırdı.

Zaman zaman soyluların arasından bir feodal bey düzinelerce, hatta yüzlerce köyün bulunduğu bütün bir bölgeye sahip olabilirdi. Genellikleyse, mülkleri ülkenin her yerine dağılmış durumda olurdu. Askerlik hizmeti karşılığında toprak elde eden bir savaşçıya da ekseriyetle bir köy verilirdi.

Feodal malikâneler, yani bağımlı köylülerin çalıştığı büyük toprak parçaları, eskiden özgür topluluklara ait olan toprakların üzerinde ortaya çıkmıştı.

Bir malikânenin merkezinde, bir çitle çevrelenmiş olan *bey çiftliği* yer alırdı. Çiftliğin içinde feodal lordun ve kâhyasının evleri, tahılların ve diğer ürünlerin depolandığı ambarlar, at ve sığırlar için ahırlar ve bir kümes bulunurdu. Genellikle feodal beyin bir meyve ve sebze bahçesi de olurdu. Bey çiftliğinin etrafında, tarlalarda, köylülerin yaşadığı köyler yer alırdı.

Malikâne üzerindeki tüm ekilebilir araziler ikiye ayrılırdı: *beyin demesne'si (tarla)* ve *köylülerin şeritleri.* Beyin tarlasından kaldırılan hasat beye ait olurdu. Bağımlı köylülerse kendilerine tahsis edilen şeritleri ekip biçerlerdi. Ormanlar, otlaklar ve sular beyin mülkiyetindeydi; fakat köylü topluluklarının bunları kullanmasına izin verilirdi.

Şeridin dışında her köylü ailesinin bir kır evi ve bir bostanı olurdu. Kölelerden farklı olarak bağımlı köylüler, kendi emek araçlarına, koşumluk hayvanlarına ve yaşadıkları bir yere sahip

Angarya görevi verilen bağımlı köylüler.
14. yüzyıl minyatürü

olurlardı. Köylü kendi şeridinde ve evinde çalışarak kendisini ve ailesini besleyebilirdi. Öküzünü, sabanını ve tapanını kullanarak hem lordunun arazisini hem de kendi şeridini ekip biçerdi.

2– Bağımlı Köylülerin Yükümlülükleri. Toprağı kullanmalarının karşılığında köylüler feodal beyler tarafından belirli *yükümlülükleri* ya da kendilerine *dayatılan görevleri* yerine getirmeye zorlanırlardı.

Köylü, beyin tarlasını sürmek ve ekmek, sonra da hasadı kaldırmak zorundaydı ve ancak bunun ardından kendi şeridiyle ilgilenebilirdi. Genellikle beyinin tarlasında çalışırken rüzgâr ve yağmur kendi hasadını mahvederdi.

Köylü feodal beyi için, herhangi bir ödeme almaksızın başka işler de yapmak zorundaydı: Evini, ambarlarını ve köprülerini inşa ve tamir etmek, havuzlarını temizlemek ve balık yakalamak. Köylülerin eşleri ve kızları bey için kumaş eğirir, çocukları ormandan onun için orman meyveleri ve mantar toplardı. Kâhya ve hizmetçiler köylülerin işten kaytarmamasını sağlardı. *Köylülerin beyin malikânesinde çalışmasına angarya (corvée) adı verilirdi.*

Feodal bey ayni vergi topluyor.
Modern resim

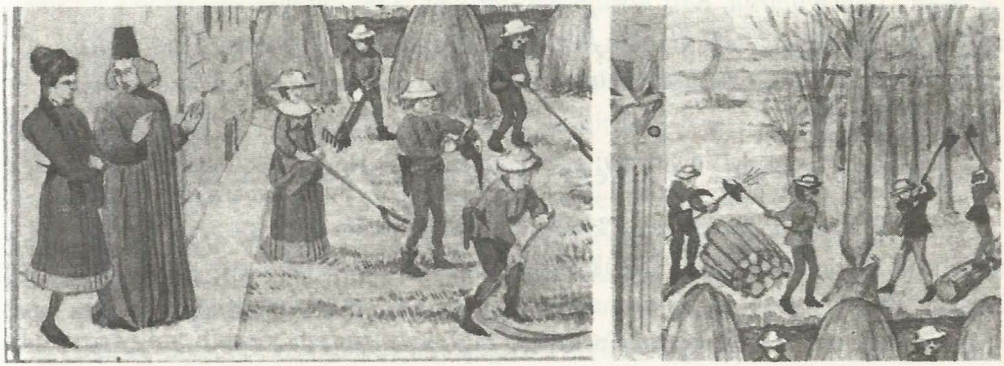

Köylüler feodal beye kendi tarlalarında, bostanlarında ve evlerinde ürettiklerinin bir bölümünü vermekle yükümlüydüler: Tahıl, küçük ve büyük baş hayvanlar, kümes hayvanları, yumurta, tereyağı, bal, keten, yün ve deri. *Köylülerin beye ürün biçiminde yaptıkları ödemelere ayni rant adı verilirdi.*

Angarya ve ayni rant bağımlı köylülerin temel yükümlülükleriydi. Fakat feodal beyler yeni görevler icat etmeye devam ettiler. Köylüler tahıllarını beyin değirmeninde öğütmek, ekmeklerini beyin fırınında pişirmek, üzümlerini beyin presinde sıktırmak ve bütün bunlar için ödeme yapmak zorunda bırakılmışlardı. Malikânelerinde beyler köprüleri, yolları ve ırmakları kullanan köylülerden geçiş ücreti de alıyorlardı.

Köylüler kiliseye karşı da, hasatlarının onda birini ve buzağı vermek gibi ağır yükümlülükleri yerine getirmek zorundaydı. Buna *kilise ondalığı* adı veriliyordu.

Böylece beyler bağımlı köylüleri sayısız görev ve vergi yoluyla sömürüyordu.

Angaryaya koşulmuş köylüler. *14. yüzyıl minyatürü*

3– Beyin Köylüler Üzerindeki İktidarı. Beyler nasıl olup da bağımlı köylülerin emekleri üzerinden geçinebiliyorlardı? Bir köylü görevlerini yerine getirmeyi reddedebilir miydi?

Feodal beyler köylüleri kendileri adına çalıştırmak için zor kullanırlardı. Eğer ayni rant gecikir ya da bey bir köylünün angaryayı yerine getirecek kadar sıkı çalışmadığını düşünürse, köylü, beyin mahkemesine çıkarılırdı. Acımasız efendi suçlamada bulunur, davayı görür ve cezayı verirdi. Köylüye dayak, kamçı, zincire vurulma ya da hapis cezası verme hakkı vardı.

Beye *kişisel olarak bağımlı* olan serflerin konumu daha da kötüydü. Feodal bey serfleri öldüremese de, yargı kararı olmadan üzerinde yaşadıkları toprakla birlikte onları satma, satın alma ya

da değiş tokuş etme hakkına sahipti. Eğer köylü malikâneden kaçar, yakalanır ve efendisine geri getirilirse onu acımasız bir ceza beklerdi.

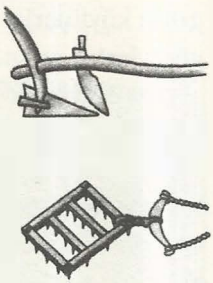
Malikânenin sahipleri sık sık misafirleri ve maiyetleriyle birlikte ava çıkarlardı. Eğer avlanan hayvan bir köylünün tarlasına kaçarsa, köpekler ve atlı adamlar onu takip edebilir ve ekinleri amansızca çiğneyebilir, köylü için çok değerli olan hasadı mahvedebilirdi. Yazın sonlarına doğru, köylülerin tarlaları genellikle kuş sürüleri tarafından tahrip edilir, yabani tavşanlarsa sebzelerini talan ederdi. Fakat köylülerin ekinlerini mahveden hayvanları öldürmeleri yasaktı.

Bey serfin hem kendisinin hem de mülklerinin efendisiydi. Örneğin, yaşlı bir köylü öldüğünde, daha gömülmeden, feodal beyin kâhyası evine gelip sığırını alabilirdi. Miras vergisi köylünün en iyi hayvanından oluşurdu. Bir köylünün kızı başka bir malikâneden bir serfle evlenmek istediğinde, çalışacak bir çift elin kaybından ötürü ebeveyni beye yüklü bir miktar ödemek zorundaydı.

9. ve 11. yüzyıllarda, Batı Avrupa ülkelerinde, tüm toprağın ve iktidarın kendilerine bağımlı olan köylüleri sömüren feodal toprak sahiplerine ait olduğu bir sistem kurulmuştu.

6 | Köylü Yaşamı ve Emeği - Geçimlik Ekonomi

1. Köylü Yaşamı. Bir Ortaçağ köyünde, yıkık dökük evler kümelenmiş halde bulunurdu. Küçük ahşap kulübeler samanla kaplanırdı. Bu evlerde baca bulunmazdı; ocakta ateş yakıldığında, yoğun, boğucu bir duman bütün odayı kaplardı. Duvarlar her zaman isten kapkara olurdu. Camsız dar pencereler çok az ışık geçirirdi; soğuk havalarda, çaput ya da samanla doldurulurdu. Sığırlar ve kümes hayvanları, soğuktan korunmaları için, kış aylarını insanlarla aynı odada geçirirlerdi. Köylülerin kulübeleri dar ve karanlıktı.

Köylülerin avadanlıkları

Eşyalar, kabaca yontulmuş bir masadan, duvar boyunca uzanan birkaç tezgâhtan ve içinde un bulunan bir tenekeden ibaretti. Kilden yapılma çömlekler, kâseler ve testiler raflarda dururdu. Bütün aile ya sadece geniş bir somyadan ibaret olan tek bir yatakta ya da genellikle toprağın üzerine serilmiş samanların üzerinde yatardı.

Uzun kış gecelerinde, bir meşalenin ışığında, ilkel aletlerin yardımıyla erkek ailesinin ihtiyaç duyduğu araç gereçleri yapar-

Köylü emeği
Bir Ortaçağ elyazmasını süsleyen madalyonlar

ken, karısı da kumaş ve yün eğirip bütün aile için kıyafet dikerdi. Köylüler kaba ev yapımı giysiler ve ağır yünlü terlikler giyerlerdi.

Öğünler basit ve her zaman birbirinin aynıydı: Un çorbası, balık ve sebze. Et sadece tatil günlerinde masaya konurdu. Un bile her zaman bahara kadar dayanmazdı.

Beye borçlu oldukları vergi ve yükümlülüklerin ağına yakalanmış olan köylüler derin bir sefalet içinde yaşarlardı.

Köylülerin avadanlıkları

2– Köylü Emeği. Köylüler topraklarını babalarının ve dedelerininkilerden çok da farklı olmayan araç gereçlerle ekip biçerlerdi. Sadece yarıklar açan, toprağın katmanlarını alt üst etmeyen hafif sabanlar kullanırlardı. Sabanı olmayanlarsa işlerini bir bel ve bir çapayla görürlerdi. Pek çok köylünün bir tapanı bile yoktu, bu yüzden, tarla boyunca çekilen gedikli bir tomruk kullanılırdı. Ekinler orakla biçilirdi. Harman sopa ya da dövenle yapılır ve savurma işi için tahıl küreklerle havaya atılırdı.

Neredeyse hiç gübre yoktu. Köylüler çoğunlukla koyun, keçi ve domuz yetiştirirlerdi. At ve sığıra ise nadiren rastlanırdı, çünkü bunlar daha fazla yem isterdi.

Köylü emeği
Bir Ortaçağ elyazmasını süsleyen madalyonlar

Bey için çalışarak çok uzun süre harcadıklarından köylülerin kendi tarlalarını doğru düzgün ekip biçme şansları pek olmazdı. Hasatları çok küçük, ancak ektiklerinin 2 ya da 3 katı kadar tahıldan ibaret olurdu. Hafif bir don ya da kuraklık bile bir ekini mahvedebilirdi. Sonraysa aylar, hatta yıllar sürecek kıtlık gelirdi. İlk başta insanlar ellerindeki tüm hayvanları yer ve sonra da, hayatta kalmak için çimen, ot ve yenilebilir yabani bitkileri yemek zorunda kalırlardı. Bulaşıcı hastalıklar açlık nedeniyle zayıflamış olan binlerce insanı öldürürdü.

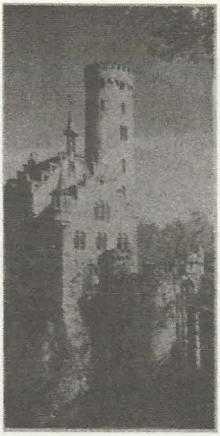
Köylülerin feodal beyler tarafından acımasızca sömürülmeleri tarımın gelişmesini engellerdi.

3– Geçimlik Ekonomi. Köylüler kendileri, beyleri, beylerinin ailesi ve hizmetçileri için yiyecek ve diğer malları üretirlerdi. Köylülerin üretemedikleri şeylerse, yine serf olan zanaatkâr tarafından üretilirdi. Büyük malikânelerin içinde silah, koşum takımı, kumaş vb. üreten atölyeler bulunurdu. Hasatlar küçük olduğundan, köylüler zar zor artık üretirlerdi. Ürettiklerinde de bunun büyük bir kısmı feodal bey tarafından ellerinden alınırdı. Köylülerden elde edilen ürünlerin büyük bir bölümü, beyin hane halkı ve sayısız hizmetkârı ve misafiri tarafından tüketilirdi. Geri kalanlarsa saklanmak üzere ambarlara konulurdu. Köylülerin elinde o kadar az yiyecek ve başka mal bulunurdu ki zar zor karınlarını doyururlardı ve satacak hiçbir şeyleri olmazdı. Köylülerin ve feodal beylerin ihtiyaç duyduğu her şey malikânenin içinde üretilmek zorundaydı.

Hem bey hem de köylüler pek bir şey satın almazlardı. Sadece tuz ve demir üretildikleri yerlerde yiyecek karşılığında takas edilmeliydi. Arada sırada, malikâneye denkler ve sandıklar taşıyan hizmetkârların eşlik ettiği bir tüccar uğrardı. Malikâne sahibine Uzakdoğudan getirilmiş değerli süs eşyaları, parlak ipek kumaşlar ve pahalı silahlar sunardı. Bu lüks eşyaları alabilmek için feodal beylerin artık ürünü satmaları gerekirdi; ama bütün malikâneler hemen hemen aynı şeyleri ürettiğinden bu çok kolay değildi. Dolayısıyla, feodal beyler bile nadiren harcayacak paraya sahip olurlardı.

Geçimlik ekonomi, yaşam için gerekli olan her şeyin malikânede üretildiği; yiyecek ve malların üretilme amaçlarının satılmak değil tüketim olduğu bir ekonomi biçimiydi.

7 | Feodal Beylerin Yaşam Biçimi

Almanya'da bir kale

1– Feodal Beyin Kalesi. Bir tepenin ya da yüksek bir kayalığın üzerinde etrafındaki topraklara hâkim bir *kale* bulunurdu. Bu, beyin hem ikamet ettiği yer hem de istihkâmıydı. Asi köylülerden ve diğer feodal beylerin saldırılarından burada saklanırdı.

Başlangıçta ahşaptan yapılan kaleler daha sonra taştan yapılmaya başlanmıştı. Mazgallı kuleleriyle kalın surlar güvenilir bir koruma sağlıyordu. Kale hareketli bir köprüyle geçilebilen geniş bir hendek dolusu suyla çevriliydi; geceleri ve bir düşman yaklaştığında, köprü bir bocurgat yardımıyla çekilirdi. Alarm verildiğinde feodal beye hizmet eden savaşçılar sur ve kulelerdeki pozisyonlarına yerleşmek için koşuştururlardı.

Kalenin içine sızmak için, düşmanın hendeği doldurması ve kenarları demirden yapılmış, ağır meşe giriş kapısını kırması gerekirdi. Kaleyi savunanlar surlardan kafalarına taş ve tomruk atar, kaynar su ve sıcak katran döker; üstlerine mızrak ve ok yağdırırlardı. Fakat saldırganlar zorla kapıdan geçseler bile, her zaman kaleyi ele geçiremezlerdi: Daha yüksek başka bir duvarı daha aşmaları gerekirdi.

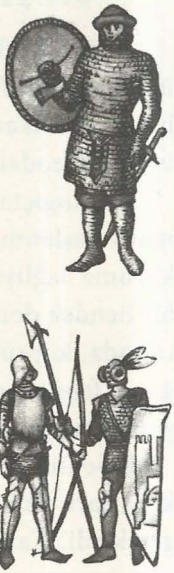
Kamp kurmuş şövalyeler
14. yüzyıl minyatürü

Kaledeki binaların üzerinde ana kule yükselirdi. Orada feodal bey, savaşçıları ve hizmetkârlarıyla birlikte uzun bir kuşatmaya dayanabilirdi. Kulenin içinde feodal beyin ve ailesinin yaşadığı bir dizi oda bulunurdu. Bodrumda içme suyu bulunan bir kuyu ve erzak yer alırdı. Bodrum aynı zamanda bir zindan olarak da kullanılırdı: Duvara zincirlenmiş mahkûmlar ve dikkafalı köylüler, karanlık, rutubetli hücrelerde tutulurdu. Ana kulenin duvarına, dönerek aşağıya inen ve ormana ya da ırmağa kaçmak için kullanılabilecek bir yeraltı geçidine çıkan bir merdiven inşa edilmiş olurdu.

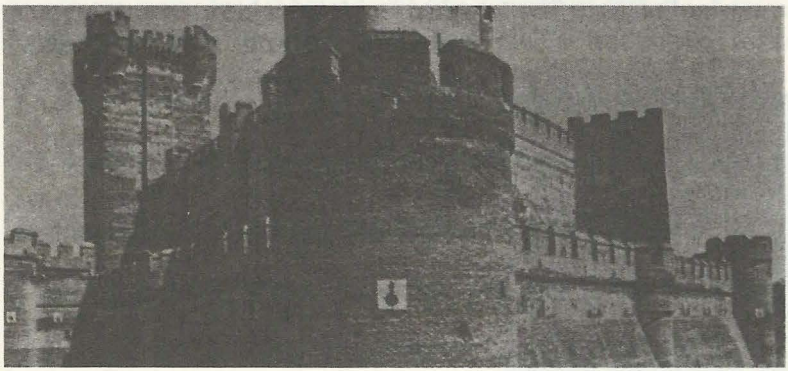
Köylüler için kale, beyin korkunç iktidarını sürekli olarak hatırlatan bir yapıydı. Yüksek kuleleri ve amansız surları nefretlerini uyandırırdı.

2– Şövalyelerin Silahları. Silahsız köylülerin tek bir soylunun hakkından gelmeleri bile kolay değildi. Silahlı bir savaşçı –*şövalye*– ağır düz bir kılıçla ve uzun bir mızrakla silahlanmıştı. Kalkanı onu başından ayağına dek koruyacak kadar genişti. Vücudu, daha sonra çelik bir zırha yerini bırakacak olan halka ya da pullardan oluşan bir zırh örtüsüyle korunurdu. Şövalye bir miğfer giyer ve görmesine imkân veren yarıkların bulunduğu metal bir plakadan oluşan siperlikle yüzünü koruyabilirdi. Şövalyeler yine zırhlarla korunmuş kuvvetli, dayanıklı atlar sürerlerdi.

Şövalyenin 50 kilogramı bulan ağır silahları vardı. Bu yüzden şövalye çok hareketli değildi. Atından düşürüldüğünde yardım olmadan ayağa kalkamazdı. At sırtında ve ağır zırhlar içinde savaşa katılmak için uzun bir eğitim gerekirdi ve soyluların oğulları çocukluklarından itibaren askerlik hizmeti için eğitim görürlerdi.

11. ve 13. yüzyıl şövalyeleri
Ortaçağ resimlerinden

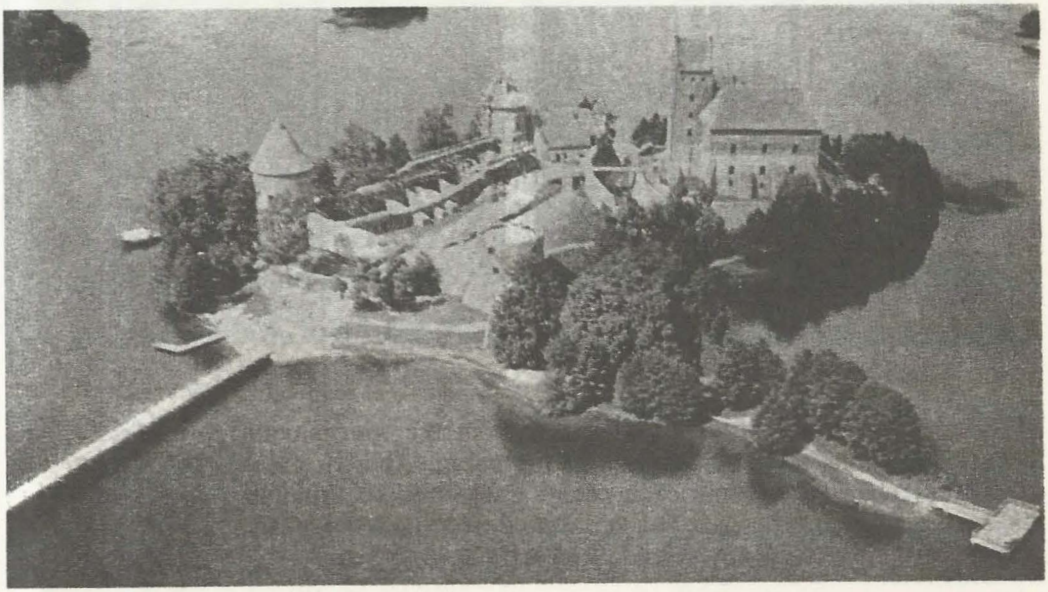

İspanya'da bir kale. Köşelerdeki sağlam kuleleriyle ilk sur dizisi, ana kulenin bitişiğindeki daha yüksek bir suru çevreler.

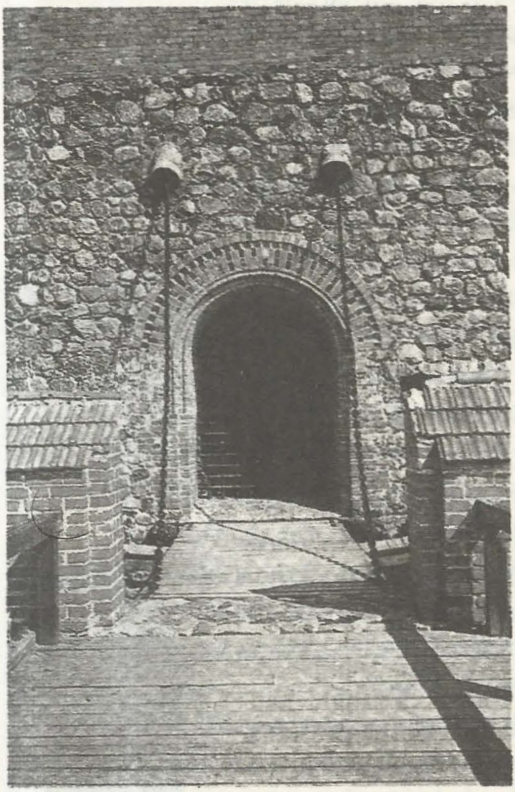
Demir silahlar çok pahalıydı; bir savaş atı ve eksiksiz bir zırhın maliyeti 45 sığıra, yani bütün bir sürünün fiyatına eşitti. Sadece toprakları köylüler tarafından işlenen büyük bir toprak sahibi bunu karşılayabilirdi. Yıllar boyunca savaşın sadece feodal soyluluğa ait bir alan olmasının nedeni buydu.

3– Feodal Soyluluğun Günlük Yaşamı. Feodal beyler zamanlarını savaşarak, ziyafet çekerek ve kendilerini eğlendirerek geçirirlerdi. En gözde uğraşları olan avcılık ve turnuvalar, savaş sanatıyla ilişkiliydi.

Turnuva, şövalyeler arasında yapılan askerî bir güç ve çeviklik müsabakasıydı.

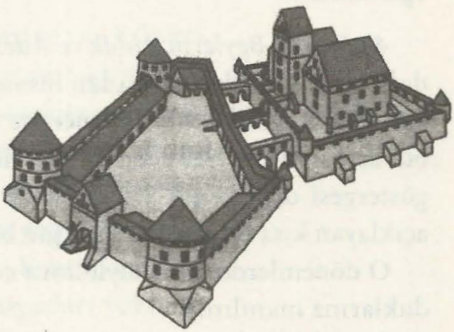

Litvanya'daki Trakai Kalesi

Açılır köprülü
bir kale girişi

Kale planı
Rekonstrüksiyon

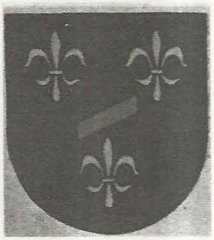
Bir turnuva
14. yüzyıl minyatürü

Tazılarla yaban domuzu avı.
Minyatür
Fransa, 15. yüzyıl başı

Turnuvanın zırhlı ve silahlı katılımcıları arenanın karşıt uçlarında konum alırlardı. Habercinin işaretiyle birbirlerine doğru saldırıya geçerlerdi. Her biri ucu köreltilmiş bir turnuva mızrağıyla muarızını atından düşürmeye çalışırdı. Müsabakanın ciddi bir yaralanma ve hatta katılımcılardan birinin ölmesiyle sonuçlanması hiç de nadir değildi. Kural icabı, galip gelen ödül olarak muarızının atını ve zırhını alırdı. Turnuvalar çok sayıda izleyici çekerdi. Soylular oturulacak yerleri doldurur, sıradan insanlarsa arenanın etrafına yığılırdı.

Feodal beyler fiziksel güce, zekâ ve eğitimden daha büyük bir önem atfederlerdi. Zamanlarını çoğunlukla eskrim, binicilik, güreş ve kargı atma talimleriyle geçirirlerdi. Kaba ve cahildiler, pek çoğu okuma yazma bilmez ve imzasını bile atamaz, bunun yerine bir çarpı işareti çizerdi.

Feodal hanedan armaları

Kalelerinde düzenledikleri ziyafetler sırasında şarap su gibi akar, masalar bir bütün olarak kızartılmış av etlerinin ağırlığı altında inlerdi. Her feodal beyin hanesinin vazgeçilmez bir parçası olan soytarılar, efendilerini ve misafirlerini bayağı numaralarla eğlendirirdi.

4– Feodal Beylerin Ahlak ve Âdetleri. Vahşi ve kibirli olan feodal beyler, kendilerini sıradan insanların üstünde yer alan "soylular" olarak görürlerdi. Sülaleleriyle ve soylu atalarının sayılarıyla böbürlenirlerdi. Her feodal bey, ailesinin askerî cesaretinin bir göstergesi olan kendi armasına ve genellikle armanın anlamını açıklayan kısa bir ifadeden oluşan bir *motto*'ya sahipti.

O dönemlerde, tüm soyluların cesur ve asil ruhlu olarak doğduklarına inanılırdı.

Feodal beyler paralarını idareli kullanan ve biriktirenleri küçümserdi. Diğer feodal beylerin saygısını kazanmak için, bir şö-

valye cömertliğini göstermeliydi. Köylülerden gelen gelirler ve savaşlarda elde edilen ganimetler, genellikle hediye olarak başkalarına verilir ya da ziyafetler, av partileri, pahalı süsler ve çok sayıda hizmetkâr ve savaşçının beslenmesi için harcanırdı.

Daha sonraki dönemlerde, feodal soyluluk bir *şövalyelik* yasası geliştirdi: Bir şövalye kendisini öne çıkarmak için maceralara atılmak, Hristiyanlığın düşmanlarına karşı savaşmak ve zayıfları ve mazlumları korumak zorundaydı. Şeref yasası sadece feodal soyluluk arasındaki ilişkilerde geçerliydi; ama orada bile sürekli ihlal edilirdi. Günlük yaşamda pek çok feodal bey kaba, zalim ve kibirliydi.

8 | Batı Avrupa'da Feodal Parçalanma

(Harita No. 2)

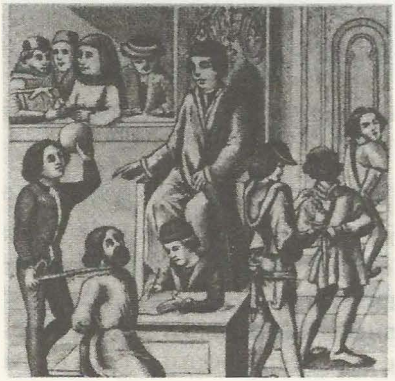
1– Şarlman'ın İmparatorluğunun Parçalanması. Karolenj İmparatorluğu çok güçlü değildi ve varlığı da uzun sürmedi. Franklar tarafından fethedilen kabile ve halklar her zamanki gibi yaşamaya ve farklı diller konuşmaya devam ettiler. Silah zoruyla ve sadece geçici olarak bir araya getirilmişlerdi.

Şarlman'ın ölümünün ardından, varisleri bitmek bilmeyen bir savaşa tutuştu. 843 yılında, bu savaşlardan birinin ardından Şarlman'ın üç torunu, *Verdun* kasabasında, imparatorluğun pay edilmesi konusunda bir anlaşmaya varmak üzere bir araya geldi. Daha sonra da bu toprakların üzerinde üç büyük krallık ortaya çıktı: *Fransa*, *Almanya* ve *İtalya*. Fakat bu devletlerin bile içinde birlik yoktu. Her biri büyük feodal malikânelere bölünmüştü ve bunlar da çok sayıda daha küçük malikâneye parçalanmıştı. Bu Batı Avrupa'da *feodal parçalanma* dönemiydi.

Soylular Şarlman'ı yeni topraklar ele geçirmelerine ve köylüleri serflere dönüştürmelerine yardım ettiği müddetçe desteklemişlerdi. Fakat hükümdarlığının sonuna doğru, imparatorluğunun farklı bölgelerinden büyük toprak sahiplerinin giderek daha sık imparatorun emirlerine uymayı reddettiklerine dair haberler geliyordu. Büyük miktarda toprak ele geçiren Frank soyluları genellikle kendi askerî güçlerini oluşturuyor ve kendi köylülerini kontrol edebilir hale geliyorlardı. Artık güçlü bir imparatora ihtiyaçları yoktu ve onu desteklemek için bir neden göremiyorlardı.

Geçimlik ekonomi altında, bir ülkenin bölgeleri arasında güçlü bağların bulunması mümkün değildi. Malikânelerde yaşayan insanlar komşularından yalıtılmıştı ve onlarla pek az temasları vardı.

Köylülerin çalışmalarını denetlemek ve onları kendisine hizmet etmeye zorlamak için feodal beyin kendine ait bir orduya ihtiyacı vardı. Köylü ayaklanmaları epey küçük alanlarda gerçekleştiğinden, feodal beyler onları kralın yardımı olmadan bastırabilecek kadar güçlüydüler.

Mahkemede ceza ilanı
15. yüzyıl minyatürü

Feodal beylerin geçimlik ekonomi temeline karşı toprak sahipliğini sağlamlaştırmaları Batı Avrupa devletlerinin parçalanmasına yol açmıştı. 9. ve 11. yüzyıllarda, kraliyet otoritesi son derece zayıftı.

2– Kraliyet Yetkesinin Zayıflığı ve Feodal Beylerin Bağımsızlığı. Krallar feodal beylerin bağımsızlığını kabul etmek ve haklarından bazılarını onlara devretmek zorunda kaldılar.

Büyük feodal beylerin malikâneleri tedricen neredeyse bağımsız devletlere dönüştü. Feodal beyin kendisine ait silahlı gücü vardı, nüfustan vergi topluyordu ve halkını yargılayıp cezalandırmakta serbestti. Hatta diğer feodal beylere savaş ilan edebilir ya da onlarla barış yapabilirdi. Büyük feodal beyler –dükler ve kontlar– kralın sadece "eşitler arasında birinci" olması kuralını kalıcı hale getirmişlerdi.

Almanya'da monarşi başlangıçta Fransa'da olduğundan daha güçlüydü. Krallar fetih savaşları yürüttüler. Roma da dâhil olmak üzere İtalya'nın bir bölümünü fetheden Alman kralı, 962 yılında kendisini Roma İmparatoru ilan etti. Daha sonra bu devlet *Kutsal Roma İmparatorluğu* olarak bilinecekti. Almanya'daki büyük feodal beyler zamanla kraldan bağımsızlıklarını kazandılar. İtalya'daki halk istilacılara karşı savaşmayı asla bırakmadı. Her mü-

teakip Alman kralı İtalya'yı yeniden fethetmek için Alplerin ötesine yeni bir sefer düzenlemek zorundaydı.

Kutsal Roma İmparatorluğu Tacı
Almanya, 10. yüzyıl sonları

3– Yıkıcı Savaşlar. Parçalanma dönemi boyunca feodal beyler sürekli kendi aralarında savaştılar. Bu savaşlara *yıkıcı* adı verildi. Bunlara ne neden olmuştu?

Feodal beyler, komşu toprakları üzerinde yaşayan köylülerle birlikte ele geçirmeye çalışıyorlardı. Köylüler feodal beylere karşı yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda olduğundan, bir bey ne kadar çok köylüye sahip olursa o kadar zenginleşirdi. Savaşın amacının bir komşunun kalesini yıkmak ya da bir başka beyin topraklarını ele geçirmek olması hiç de nadir değildi.

Bir köyün savaş sırasında yıkılması
15. yüzyıl minyatürü

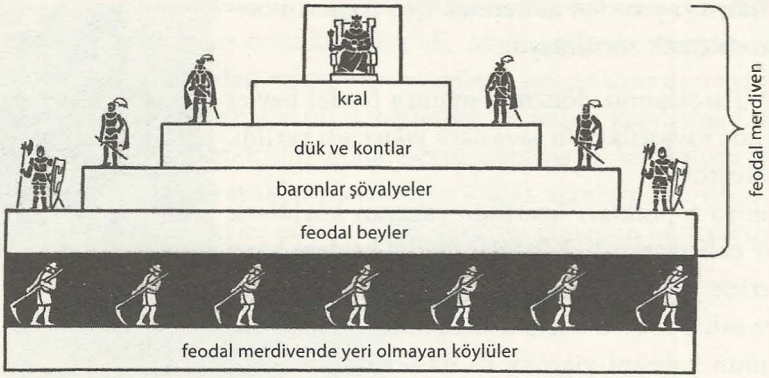
Bir feodal bey bir hasmının gücünü zayıflatmak için köylülerini yıkıma sürüklerdi: köyleri yakar, hayvanları kaçırır ve ekinleri bozardı. Yıkıcı savaşlar en büyük zararı köylülere verdi; feodal beyler en azından kalelerini çevreleyen surların arkasına saklanabilirlerdi.

4– Süzerenler ve Vasallar. Her büyük feodal bey silahlı gücünü idame ettirmek için, köylüleriyle birlikte topraklarının bir bölümünü, askerlik hizmeti karşılığında daha küçük feodal beylere verirdi. İkincisi açısından, toprağın sahibi süzerendi (bey), toprak verilenlerse onun vasalı ya da askerî hizmetkârları olurdu.

Süzerenine bağlılık yemini eden vasal
14. yüzyıl minyatürü
Bir fief temlik edilen vasal süzereninin önünde diz çöküp şöyle diyerek bağlılık yemini eder: "Beyim, artık senin adamınım." Fiefin temlik edildiğinin bir göstergesi olarak, süzeren genellikle vasalına bir silah, bir avuç toprak ya da bir dal verirdi.

5– Feodal Merdiven. Kral ülkesindeki tüm feodal beylerin başıydı. Dükler ve kontlar açısından o bir süzerendi. Dükler ve kontlar yüzlerce köyden oluşan geniş topraklara ve kalabalık askerî güçlere sahip olurlardı. Önem açısından dük ve kontlardan sonra, onların vasalları olan baronlar gelirdi. Kural olarak, baronlar iki ya da üç düzine köye sahip olurlardı ve askerî bir birlik donatabi-

lirlerdi. Baronlar küçük feodal beyler olan ve kendilerine ait vasalları bulunmayan şövalyelerin süzerenleriydi.

Böylece, aynı feodal bey daha aşağıdaki bir beyin süzereni ve daha önemli birinin vasalı olurdu. Vasallar sadece süzerenlerine itaat etmek zorundaydı. Eğer kralın vasalı değillerse onun emirlerine uymak zorunda değillerdi. Bu sistem, "vasalımın vasalı benim vasalım değildir" kuralına dayanıyordu.

Feodal beylerin arasındaki ilişkiler, en yukarıda en önemli feodal beyin, en altta ise en önemsizlerin yer aldığı bir merdiveni andırıyordu. Bu ilişkiler *feodal merdiven* adıyla anılagelmiştir.

Köylüler feodal merdivenin bir parçası değildi. Hem süzerenler hem de vasallar feodal beylerdi. En fakir şövalyeden krala kadar hepsi, bağımlı köylülerin emeği üzerinden yaşardı.

Vasal, süzereninin emri üzerine silahlı savaşçılardan oluşan bir birlikle askerî seferlere katılmak zorundaydı. Buna ek olarak, süzerenine tavsiyelerde bulunmak ve esir düştüğünde onun için fidye ödemekle yükümlüydü. Süzeren de vasallarını diğer feodal beylerin ve asi köylülerin saldırılarından korurdu. Köyü isyan eden bir şövalye süzerenine bir ulak gönderir ve süzereni de beraberinde savaşçılarını da getirerek onun yardımına koşardı.

Başka bir devletle savaş çıktığında, bütün bir feodal merdiven harekete geçerdi. Kral dükleri ve kontları çağırır, onlar baronlarına döner, baronlar da beraberinde şövalye birliklerini getirirdi. Böylece, feodal bir ordu vücuda gelirdi. Fakat ekseriyetle, vasallar süzerenlerine itaat etmez ve bu tür durumlarda boyun eğmeyi sadece güç sağlardı.

Parçalanma dönemi boyunca, feodal sınıfların örgütlenme biçimi feodal merdivendi. Feodal beylerin savaşları yürütebilmelerine yardım eder ve onların köylülere boyun eğdirmek için güçlerini birleştirmelerini sağlardı.

9 | 6. ve 10. Yüzyıllar Arasında Slavlar

(1. ve 2. Haritalar)

1– Slavlar Nerede Yaşardı? İlk zamanlardan beri Slavlar Orta ve Doğu Avrupa'da, German kabilelerinin doğusunda yaşarlardı. 6. yüzyılda, batıda Elbe ile doğuda Volga ve Don'un yukarı havzaları arasındaki, Baltık Deniz'inden Tuna nehri ve Karadeniz'e kadar uzanan geniş bir toprağı işgal ettiler (bkz. Harita No. 1).

7. yüzyıla gelindiğinde, sayısız Slav kabilesi *Doğu, Batı ve Güney Slavları* olarak gruplara ayrılmıştı (bkz. Harita No. 2).

Vistula ve *Dinyeper*'in doğusunda Rus, Ukrayna ve Belarus halklarının ataları olan Doğu Slavları yaşıyordu.

Elbe, Oder ve Vistula nehirleri boyunca ise Batı Slavları: *Çekler, Lehler, Pomorlar ve Polabianlar.*

Bazı Slav kabileleriyse Balkan Yarımadası'nın bir bölümüne yerleşeceklerdi. Bunlar daha sonra Güney Slavları olarak adlandırıldılar: *Bulgarlar, Sırplar ve Hırvatlar.*

2– Sırpların Uğraşları. Slavlar 9. yüzyıla dek yazılı bir dile sahip değillerdi. Bu yüzden Slavların bu uzak çağlardaki yaşam biçimlerini incelerken, araştırmacılar çeşitli tarihsel kaynaklar kullanmışlardır.

Arkeologlar Slav yerleşimlerinde kazılar yapmış ve özel saklama çukurlarının içinde kömürleşmiş tahıl kalıntılarının yanı sıra demir saban uçları, baltalar, tırpanlar, oraklar ve bıçaklar da bulmuşlardır. Pek çok yerde yapılan kazılar, kilden ocakların, çömlekçinin tekerleğinde yapılmış çanakların, bronz ve gümüş süs eşyalarının kalıntılarını gün yüzüne çıkarmıştır: bilezikler, küpeler ve yüzükler.

Bilim insanları uzun bir süredir tüm Slav dillerinde araç gereçler ve hayvanlar için kullanılan sözcüklerin birbirine benzedi-

Slavların aletleri ve ev eşyaları: Öğütücü, balta, orak ve kilden bir kap

ğinin farkındadır. Bu, bu sözcüklerin bütün Slavların ortak bir dil konuştukları çok eski bir dönemde ortaya çıktığı anlamına gelir.

Slavlarla ilgili çok sayıda önemli bilgi, Slav halklarıyla ilk defa temas kuran Doğu Roma İmparatorluğu'ndan tarihçi ve yazarların eserlerinde bulunabilir. 6. yüzyılda yaşamış bir yazar Slavların çok sayıda farklı hayvana ve başta darı ve buğday olmak üzere toprağın verdiği çok sayıda meyveye sahip olduklarını yazmıştı. Ormanlara, ulaşıma pek müsait olmayan nehirlerin, bataklıkların ve göllerin yakınlarına yerleşmişlerdi; tehlikeden kolayca kaçabilmeleri için yerleşim yerlerinin pek çok çıkışı olurdu.

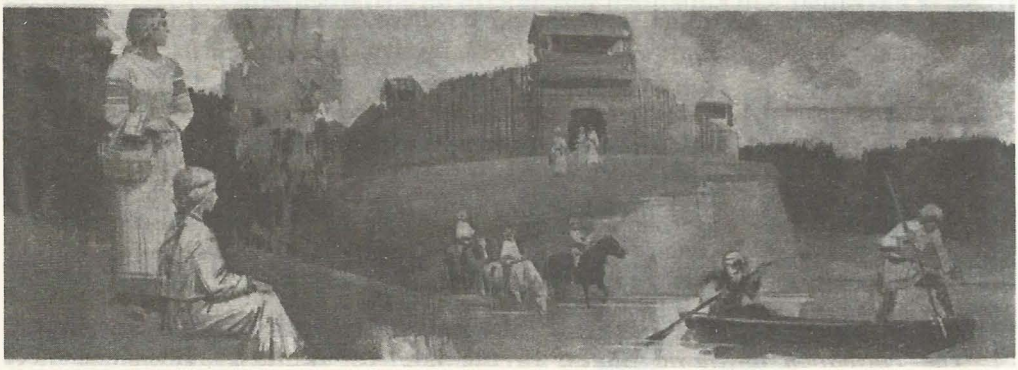
Bu olgular, Batı Slavlarının yaşam koşullarını tasvir ederken, deniz, nehir ve göletlerdeki balığın bolluğunun inanılmaz olduğunu yazan 12. yüzyılda yaşamış bir Alman kronik yazarı tarafından da desteklenmiştir. Ülkelerinin her yerinde çok sayıda geyik, alageyik, ayı, yabandomuzu ve diğer av hayvanları yaşardı. Tereyağı, koyun sütü, bal, buğday, her çeşit sebze ve meyve ağaçları mebzul miktardaydı.

3– Slavların Toplumsal Sistemleri Neye Benziyordu? Bilim insanları Slavların toprak sahipliği ve ekonomileri hakkında Tarım Yasaları'ndan pek çok ilginç şey öğrenmişlerdir (sf· 45). Bu, ihtilaflara ve iddialara bir çözüm bulmak için kullanılan, 8. yüzyıla ait bir örf hukuku derlemesiydi.

Doğu Roma İmparatorluğu'ndan bir tarihçi, 6. yüzyılda Slavlar hakkında, kabilelerinin tek bir kişi tarafından idare edilmediğini, kadim zamanlardan bu yana bütün halk tarafından yönetildiklerini yazmıştı. Kendileri için neyin iyi, neyin kötü olduğuyla ilgili tüm kararları hep beraber alırlardı.

Bir 11. yüzyıl kronik yazarıysa Pomorların tüm meselelerini herkese açık toplantılarla çözdüklerini tasdik etmiştir: "Bütün

Slav köyü
Modern resim

bu kabileler tek bir yöneticinin idaresi altında değildi. İhtiyaçlarını tartışır ve ne yapılması gerektiğine oybirliğiyle karar verirlerdi."

Slav kabilelerine karşı verilen savaşları tasvir ederken, dönemin kaynakları, süvari birliklerinin (*druzhiny*) başında savaşan pek çok Slav liderin ve prensin adından söz eder. Bir Pomor kabilesindeki bir soylunun otuz ata ve atlıya sahip olduğu aktarılır; Slav soylularının ve askerî liderlerinin kudret ve güçleri atlarının sayısıyla ölçülürdü.

Savaşlar sırasında prensler ve *druzhiny*'leri zengin ganimetler ve pek çok esir aldılar. Çağdaş bir kaynak, evlerine on binlerce tutsakla döndüklerini yazmış; bir başkasıysa, Slavların yanlarında sayısız tutsak, sığır ve değerli eşya olduğu için daha fazla ilerleyemedikleri bir örnekten söz etmişti.

6. yüzyılda yaşamış bir yazar, Slavların savaş esirlerine ebedî kölelermiş gibi davranmadıklarını, köleliğin süresini sınırlayarak onlara bir tercih sunduklarını yazmıştı: Fidye ödeyip eve dönmek ya da özgür ve dost insanlar olarak onlarla birlikte kalmak.

Tarım Yasası'ndan parçalar

Tarlasını ekip biçen bir çiftçi komşusunun mülküne tecavüz etmemelidir; eğer bunu yaparsa ekinlerini, sürülebilir toprağını ve hasadını kaybeder.

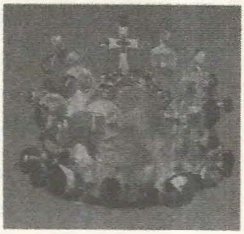
Eğer bir kişi yoksul düşmüş komşusundan kendi ekinlerini ekmek üzere sürülebilir toprak alırsa, sözleşmeye bağlı kalmak zorundadır.

Eğer bir kişi arazisini komşularının tarlaları hasat edilmeden hasat ederse ve sığırını oralara sürüp komşularının ekinlerine zarar verirse 30 kamçıyla cezalandırılır.

4– Slav Devletlerinin Oluşumu. 7. yüzyılın sonlarında, Tuna'nın aşağı havzasından Balkan sıradağlarının kuzeyine kadar olan bölgede *Bulgar Krallığı* ortaya çıktı. Kuzeyde, komşuları Eflak ve Boğdanlılardı, güney sınırlarında ise Doğu Roma İmparatorluğu uzanıyordu. 9. yüzyılda Bulgaristan sınırlarını genişletti; hatta imparatorluğun ona vergi ödediği bir dönem bile geldi. Fakat Bulgaristan'da feodal sistemin gelişmesiyle birlikte, monarşi zayıflarken feodal beyler daha da bağımsızlaştı. Doğu Roma İmparatorluğu bu durumdan yararlandı ve 11. yüzyılın başlarında Bulgar Krallığı'nı ele geçirdi.

9. yüzyılda, Doğu Slavlarının kurduğu güçlü bir erken-feodal devlet olan *Kiev Knezliği* ortaya çıktı.

10. yüzyılda, *Bohemya* devleti doğdu. Soyluluğun desteğiyle, Prag civarında yaşayan Çek kabilesi diğer kabileleri yönetimi altında birleştirdi. Feodal sistem hızla gelişmeye başladı. Savaşçılar prensten toprak aldılar, kaleler inşa ettiler ve köylüleri serfleştirdiler.

Bohemya tacı
11.-14. yüzyıllar

Almanya Bohemya'ya boyun eğdirmeye kalkıştı. Fakat Alman feodal beylerine karşı verdikleri mücadelede Çekler bağımsızlıklarını korumayı başardılar. Bohemya Kutsal Roma İmparatorluğu'na dâhil edilse de, Bohemya prensi ülkesini bağımsız olarak yönetmeye devam etti. Daha sonra, Bohemya'nın artan kudret ve nüfuzunun bir göstergesi olarak kral unvanını aldı.

Polonya'da kabileler 10. yüzyılın ortalarında bir ittifak kurdu. Tarihin bilinen ilk Leh prensi *Mieszko*'ydu. Askerleri Vistula boyunca yaşayan kabileleri boyunduruk altına aldılar. Güçlü bir *Leh devleti* kuruldu. Mieszko ve savaşçıları Hristiyanlığı benimsedi ve bu feodal sistemin gelişimini hızlandırdı. Leh kabilelerinin birleşmesi Prens *Cesur Boleslav*'ın hükümdarlığı sırasında tamamlandı.

Polonya Kutsal Roma İmparatorluğu ile kanlı bir savaşın içine çekildi. Alman feodal beyleri ülkeyi defalarca işgal etti, fakat her seferinde güçlü bir direnişle karşılaştılar. Polonya bu mücadeleden zaferle ve hatta topraklarını genişleterek çıktı. 11. yüzyılda, Polonya prensi, kral unvanını aldı.

7. ve 10. yüzyıllar arasında, başarılı bir şekilde dış düşmanlardan gelen baskılara direnebilen erken-feodal Slav devletleri kurulmuştu.

5- Slavların Komşuları. Batıda Slav devletleri Kutsal Roma İmparatorluğu ile sınır komşusuydu. 10. yüzyılda Alman feodal beyleri doğuya doğru bir saldırı başlattı. Pomor ve Polabian Slavları hâlâ yalıtılmış topluluklar halinde yaşıyorlardı ve cesurca savaşmalarına rağmen istilacıların saldırılarını püskürtmeyi başaramadılar. Slavlar ağır vergiler ödemek zorunda bırakıldı. Alman feodal beyleri fethettikleri topraklarda malikâneler kurdu, istihkâmlar ve manastırlar inşa etti ve Slavlar ormanlara ve bataklıklara çekilmek zorunda bırakıldı.

982 yılında Slavlar bir ayaklanma başlatarak, gelecek 150 yıl boyunca sahip olmaya devam edecekleri özgürlüklerini geri ka-

zandılar. Alman feodal beyleri Elbe ve Oder arasındaki toprakları 12. yüzyıldan önce yeniden ele geçiremeyeceklerdi.

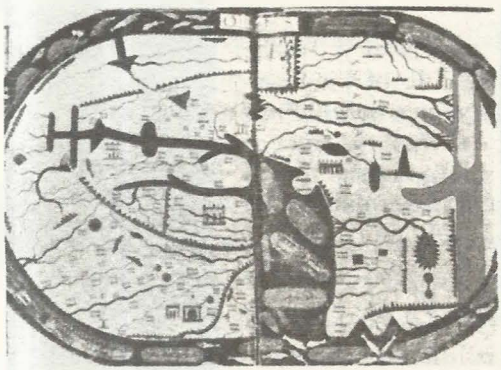
9. yüzyılın sonlarında, *Macar* kabileleri Güney Ural dağlarının eteklerinden Avrupa'ya ilerlediler. Orta Tuna havzası boyunca yerleşerek Slovaklara boyun eğdirdiler. Süvarileri Batı Avrupa ülkelerine akınlar yaptılar ve hatta Paris'e bile ulaştılar. Macarlar birleşik bir Alman-Çek gücü tarafından mağlup edildiler. Akınları durduruldu ve yerleşik yaşama geçtiler. 10. yüzyıla gelindiğinde *Macar Krallığı* kurulmuştu.

10 | Batı ve Orta Avrupa'da Kültürel Gelişme

1– İnsanlar Dünyayı Nasıl Görüyordu? Ortaçağın ilk yüzyıllarında, sadece az sayıda insan yaşadıkları köylerinden çıkıp seyahat ediyordu. Pek çok insanın sahip olduğu bilgi, çevresindeki en yüksek binadan, yerel kilisenin çan kulesinden görebildiğiyle sınırlıydı. Diğer ülkelerle ilgili bilgiler kıt ve bölük pörçüktü. Uzun bir süre boyunca, Avrupalılar Avrupa dışında ne olup bittiği hakkında en ufak bir fikre bile sahip değillerdi ve genellikle uzak topraklar hakkında fantastik masallar uyduruyorlardı.

Kilise, Dünya'nın Evren'in merkezi olduğu konusunda ısrarcıydı. Antikitede biriktirilen doğa hakkındaki bilgi yerini kestirimlere bırakmıştı. Pek çok insan Dünya'nın bir disk şeklinde olduğunu düşünüyordu. Güneş'in, Ay'ın ve gezegenlerin, dünyanın üzerini bir kubbe misali kaplayan gökyüzünde hareket ettiğine inanıyorlardı.

Antikiteden Ortaçağ'a geçişe, Batı Avrupa'da kültürün gerilemesi eşlik etmişti.

Dünya haritası, 11. yüzyıl; Avrupa, Asya ve Afrika'yı, yani o dönem bilinen tüm kıtaları gösteriyor. Doğu üst tarafta. Akdeniz Dünya'nın merkezinde.

Uzak ülkelerin sakinleri. *Bir ortaçağ kitabından.* İnsanlar uzak ülkelerde egzotik hayvanların ve kuşların, at bacaklı ve köpek kafalı insanların ya da bir yumruk büyüklüğünde cücelerin yaşadığına inanıyordu.

Antikitede olduğu gibi, Ortaçağ'da da insanlar acımasız doğa olayları karşısında korkuya kapılıyordu. Bilim ve mühendisliğin düşük gelişme düzeyi onları kuraklık, sel ve salgın hastalıklar karşısında çaresiz bırakıyordu. Feodal baskılar da köylülere üstesinden gelinemez gibi görünüyordu. Çektikleri acıların ve talihsizliklerinin bir sonu olmadığını düşünen insanlar yardım için Tanrı'ya dönmüşlerdi. Herkes, köylüler, feodal beyler, ruhban Tanrı'ya inanıyordu.

Ortaçağ'da din insanların zihinleri ve duyguları üzerinde hüküm sürüyordu. İnsan, Tanrı ve "mucizeler" olmaksızın dünyayı açıklamaktan acizdi.

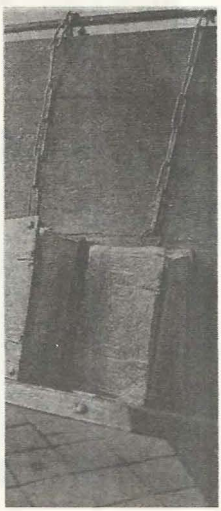
2– Çocuklar Kilise Okullarında Nasıl Eğitiliyordu? Köylüler arasında okur-yazar kimse yoktu; dahası soyluluk arasında bile okur-yazar bir kişiye rastlamak zordu. Pek çok şövalye isimlerini yazmayı bile bilmez, bunun yerine imza olarak bir çarpı atardı. Krallar bile genellikle okuyup yazamazdı. Uzun bir süre boyunca Batı Avrupa'da okur-yazarlık ruhbana ait bir imtiyaz olarak kaldı: Dinî kitapları okumak, duaları öğrenmek ve iman sahiplerini Tanrı'nın her şeye kadir olduğuna ikna etmek için belagat sahibi olmak zorundaydılar.

Hristiyan Kilisesi, antikitenin engin kültürel mirasından, sadece ihtiyaç duyduğu birkaç şeyi kullanmayı seçmişti. Şarlman büyük manastırları ruhban yetiştirilmesi için okul açmaya yönlendirmişti. Okul kitaplarında ve nota kâğıtlarında düzeltmeler yapılmasını emretmiş ve erkek çocukların okurken ya da yazarken bunlara zarar vermelerine izin verilmemesini tembihlemişti.

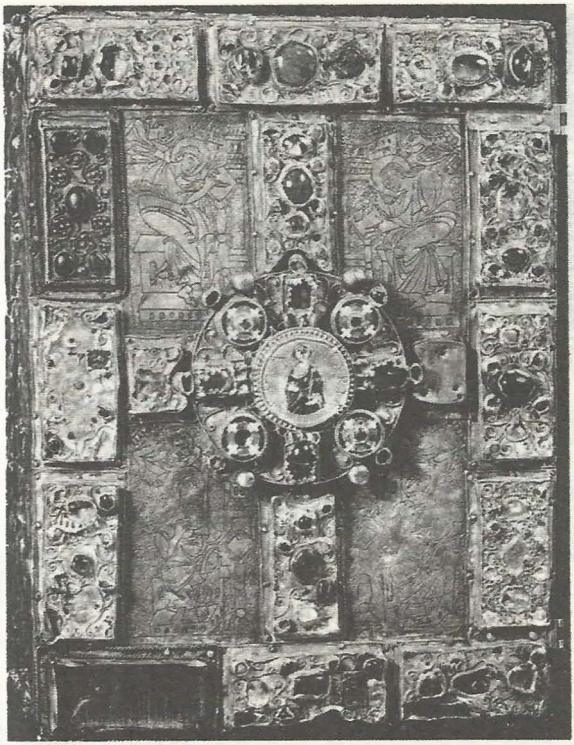
Kilise okullarında sekiz yaşındaki çocuklar genç delikanlılarla birlikte otururdu; yaşa göre sınıflara ayrılma yoktu. Öğrenciler çok sayıda duayı ezberlemek; okumayı, yazmayı, hesap yapmayı

Manastır okulu
14. yüzyıl minyatürü

Ortaçağ kütüphanesi. Kitaplar manastırlarda ve kralların saraylarında saklanırdı; en değerlileriyse raflara zincirlenirdi.

İncil kapağı
(10. yüzyıl)
Katlanmış parşömen yaprakları tahta plakaların arasında yerleştirilip deriyle kaplanırdı; ilk kitap ciltleri böyle yapılıyordu. Metal kayışlar parşömenin dağılmaması için kitabı bir arada tutardı. Kapak değerli taşlarla, süsleme ve çizimlerin olduğu gümüş veya altın plakalarla ya da fildişinden oymalarla süslenirdi.

ve ilahi söylemeyi öğrenmek zorundaydı. Belirli kilise bayramlarının tarihlerini hesaplamak için astronomi kullanılırdı. Geometriyse kilise inşa etmek için gerekli bilgileri sağlardı.

Batı Avrupa'nın tüm ülkelerinde eğitim dili, artık kimsenin konuşmadığı Latinceydi. Bu dil sadece kitap yazmak, duaları sesli okumak ve yasaları kâğıda geçirmek için kullanılıyordu. Ekseriyetle bütün bir okul için bir kitap yeterli görülürdü: Öğrenciler bu kitabı sırayla okurdu.

Kimse çocukların öğrendikleri şeyler hakkında daha fazla merak duymasını sağlamaya çalışmazdı; eğitim büyük oranda ezbere dayalıydı. Tembel ve disiplinsiz öğrenciler sert bir şekilde kırbaçlanırdı. Eğitim görmüş bir kişinin "öğretmenin sopası altında büyüdüğü" söylenirdi. Okuldan mezun olan pek çok öğrenci için ancak yarı okur-yazar denilebilirdi.

3– Elyazması Sanatı. Büyük manastırlarda, keşişlerin özel olarak işlenmiş dana ya da koyun derisinden parşömenlere yazılmış kitapları çoğalttıkları atölyeler bulunurdu. Elyazması gerçek bir sanat işiydi. Çok sayıda insan uzun bir süre boyunca tek bir elyazması üzerinde çalışırdı: Bazıları metni zarif bir el yazısıyla yazar,

Müstensih. *Ortaçağ çizimi.* Masanın üzerinde üç ayaklı bir tezgâha sabitlenmiş bir parşömen yaprağı bulunuyor. Müstensih keşiş daha yukarıya yerleştirilmiş kitaba bakarak metni kontrol ediyor. Raflarda mürekkep hokkaları ve boya çanakları duruyor. Başlangıçta yazı ucu sivriltilmiş çubuklarla yazılırdı, daha sonra kaz tüyü (teleke) kullanılmaya başlandı.

diğerleri içlerine resimler çizdikleri süslü baş harfleri boyar; başkalarıysa başlıkları çizer ya da minyatürleri yapardı.

8. ve 9. yüzyıllarda, eskiçağ âlimlerine ve yazarlarına ait çok sayıda eser çoğaltıldı ve bu sayede günümüze ulaşabildiler.

Kitapların sayısı azdı ve çok pahalıydı. Sadece en zenginler bunları satın alabilirdi. Krallar ve yüksek soylular birbirlerine sadece en törensel anlarda kitap hediye ederlerdi: Bir antlaşma imzalarken, bir bebeğin doğumu üzerine ya da bir düğün için.

4– Slav Alfabesinin Doğuşu. Pek çok Slav halkı Hristiyanlığı Doğu Roma İmparatorluğu üzerinden benimsemişti. Kilise kitaplarının Slav diline tercüme edilmesi gerekiyordu ve bunun için de yazılı bir dil gerekliydi.

İlk Slav aydınlanmacıları *Cyril* ve *Methodius* idi. 9. yüzyılın ortalarında, Cyril Yunan alfabesini temel alan bir Slav alfabesi yarattı. Methodius'un yardımıyla, Yunan kilise kitaplarını Slav diline çevirdi.

Cyril ve Methodius, Bizans tarafından Hristiyan dinini Batı Slavları arasında yayma amacıyla gönderildi. Daha sonra, Alman soylularının zulmüne uğrayan öğrencileri Bulgaristan'a yerleştiler. Çok sayıda Yunanca kitabı Slav diline tercüme ettiler. Slav alfabesi Rusya'ya Bulgaristan'dan geldi.

Hokkabazlar
Ortaçağ çizimi

5– Edebiyat. Ortaçağ'da insanların okuduğu şeyler genellikle İncil ve kilisenin aziz mertebesine yükselttiği keşişler tarafından

icra edilen "kahramanlık" ve "mucizeleri" tasvir eden Azizlerin Hayatları'ndan ibaretti. Kitaplar bu insanların nasıl zincirler ve ipler yardımıyla bedenlerine işkence yaptıklarını, kendilerini kırbaçladıklarını ve günahtan kaçındıklarını anlatırdı. Kilise iman sahiplerini azizlerin sabrını, dayanma gücünü ve iman sağlamlığını örnek almaya teşvik ederdi.

Manastırlarda yaşayan keşişler, insanlık tarihinin "dünyanın yaratılması" ile başladığını söyleyen ve bütün olayların "Tanrının isteği" ile açıklandığı kronikler yazdılar.

6– *Halk Kültürü.* Ezilen ve mazlum insanlar kendi kültürlerini yarattılar. Gezgin *hokkabazlar,* köylerde, kalelerde, yollarda ve hanlarda gösteriler yaptılar. Ne bir köy düğünü ne de bir turnuva onlarsız düşünülebilirdi. Hokkabazlar müzik aletleri çalar ve askerî seferler ve savaşlar hakkında kahramanların yiğitliklerini yücelten şarkılar ve baladlar söylerdi. Onlara ayılar ve maymunlar eşlik ederdi; hokkabazlar numaralar ve akrobatik hareketler de yapar ve kısa oyunlar sergilerdi.

Zaman zaman ruhban ve feodal beylerle dalga da geçerlerdi. Bir kronik, iki maymunu oyuncak zırhlar giydirip köpeklerin üzerine oturtarak turnuva düzenleyen bir hokkabazdan söz eder. Sıradan insanlar soyluluğun savaş oyunlarıyla böyle dalga geçilmesinden gerçekten keyif alıyordu.

Hokkabazların esprileri ve cüretkâr şakaları feodal beylerin hiç de hoşuna gitmezdi. Kilise de bu gezgin hokkabazlara eziyet edip onları bölgelerinden uzaklaştırırdı ve hatta onlar için bir Hristiyan cenazesi düzenlemeyi bile reddederdi.

Halk sanatı genellikle çalışan insanların feodal beylerin ve kilisenin zulmüne karşı itirazlarını dile getirirdi.

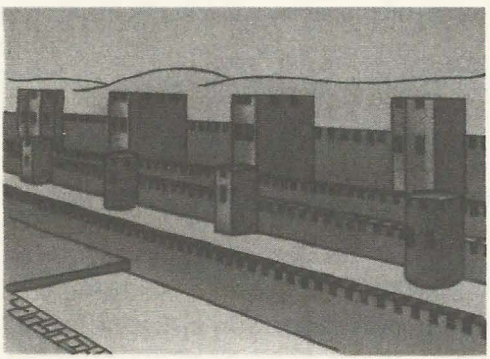
İkinci Bölüm

6. ve 11. Yüzyıllar Arasında Bizans İmparatorluğu

Doğu Roma İmparatorluğu barbarların baskısına direndi. Başkenti Konstantinopolis eski Yunan kolonisi Byzantium'un bulunduğu yerde yükseliyordu. Şehrin eski ismi nedeniyle devlet de Bizans ve Bizans İmparatorluğu olarak bilinegeldi. Batı Avrupa ile karşılaştırıldığında, Bizans'ta feodal sisteme geçiş bir dizi karakteristik özellik taşıyordu.

11 | Feodal Sistemin Kuruluşu

1– Bizans'ın Gelişiminin Özellikleri. Doğu Roma İmparatorluğu çok zengin ve kültürel açıdan gelişkin ülke ve bölgelerden oluşuyordu: Mısır, Suriye, Küçük Asya ve Yunanistan. Batı Roma İmparatorluğu ile karşılaştırıldığında, buradaki kölelerin sayısı daha düşük, özgür köylülerinkiyse daha fazlaydı. Bu nedenle, Doğudaki topraklar verimini daha az kaybetmişti ve daha fazla ürün veriyordu. Kırda yaşayanlar ürünlerini –tahıl, tereyağı et– satmak için kasabalara getiriyorlardı.

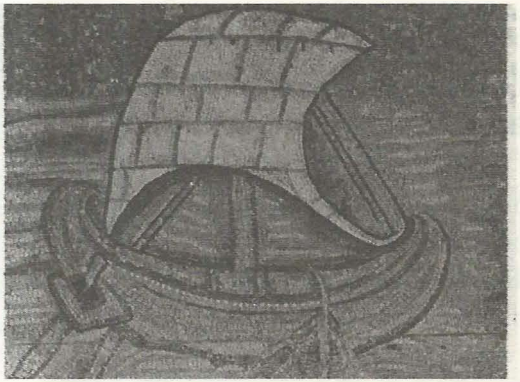
Konstantinopolis'in sur ve kuleleri
Rekonstrüksiyon

Bizanslı zanaatkârlar tarafından üretilen eşyalar: bir kâse, desenli ipek kumaş

Batı Avrupa'da bir zamanlar serpilip gelişen şehirlerden geriye sadece harabeler kalmıştı, fakat Bizans'ın kasaba ve şehirleri telaşlı bir koşuşturma içindeydi. Konstantinopolis, İskenderiye ve Antakya'da yüzbinlerce insan yaşıyordu. Sokaklarda, pazar yerlerinde, sayısız atölyede ve küçük dükkânda canlı bir iş hayatı sürüyordu.

Bizans gemisi
Ravenna'daki San Vitale Kilisesi'nde bulunan bir mozaik
11. yüzyıl

Bizans'ta son derece gelişkin olan bazı zanaatlar o dönemde Batı Avrupa'da pek bilinmiyordu. Bizanslı zanaatkârlar nasıl mücevher, camdan sofra eşyası, yün ve ipek kumaş üretileceğini biliyorlardı. Ünleri çok uzak diyarlara bile yayılmıştı. O dönem yaşamış bir kişi Konstantinopolis'i devasa bir lüks eşya atölyesi diye adlandırmıştı.

Şehir, karayoluyla Avrupa'dan Asya'ya ve deniz yoluyla Akdeniz'den Karadeniz'e uzanan iki önemli ticaret yolunun kesişim noktasında bulunuyordu. Düzinelerce gemi her zaman limanda demir atmış halde olurdu. İran, Hindistan ve Çin'le yapılan ticaret, pahalı Doğu mallarını ve Bizanslı zanaatkârlar tarafından üretilen ürünleri getirdikleri Batı Avrupa'da iyi tanınan Bizanslı tüccarları zenginleştirmişti.

Bizans imparatoru yabancı elçileri kabul ediyor
Modern resim

2– İmparatorun Otoritesi. Bizans'ta monarşi hâlâ gücünü koruyordu. İmparator ülkeyi çok sayıda memurunun yardımıyla yönetiyordu. Devlet köylü ve zanaatkârdan vergi, tüccardansa gümrük resmi topluyordu.

Elinin altında zengin bir hazine bulunan imparator güçlü bir ordu ve donanmayı idame ettiriyordu. Bizans bu sayede sınırlarını barbarlardan koruyabiliyor ve hatta fetih savaşları yürütebiliyordu.

Bizanslı savaşçı

İmparator Jüstinyen (Justinianus) 527-565) eski Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını yeniden tesis etmeye ve köleci sistemi güçlendirmeye çalıştı. Barbar krallıklarındaki çekişmelerden faydalanarak, onlara karşı bir dizi askerî sefere girişti. 20 yıldan uzun süren şiddetli savaşların sonucunda, Kuzey Afrika'daki Vandal Krallığı'nı ve İtalya'daki Ostrogot Krallığı'nı fethetmeyi ve İspanya'nın güney kesimlerini Vizigotlar'dan almayı başardı. Köle sahiplerinin elinden daha önce alınmış olan topraklarla, kaçak köle ve *coloni* de eski sahiplerine geri verildi.

İmparatorluğun genişlemesinin bedeli yüksekti. Bizans nüfusu ağır vergilerin altında inliyordu. Çağdaş kaynaklardan biri, insanların kalabalık gruplar halinde kendi topraklarını terk ederek barbarlara sığındığı gözleminde bulunmuştu. Birbiri ardına patlak veren isyanları Jüstinyen acımasızca bastırdı. İmparatorluk sınırlarını korumakta büyük zorluk çekiyordu. Doğuda, uzun süren savaşların ardından toprakların bir kısmını İran'a bırakmak zorunda kalmıştı. Jüstinyen'in ölümünün ardından kısa bir süre sonra, İmparatorluk batıda fethettiği toprakların neredeyse tümünü yitirdi.

3– Slavlar Bizans Topraklarına Yerleşiyor. (Harita No. 3) 6. yüzyılın başlangıcından itibaren, Tuna'nın karşı yakasından gelen Slavlar, Bizans İmparatorluğu'nu istila etmeye başladı. Slavlar iyi savaşçıydı. Bizans'a karşı verdikleri savaşlarda tecrübe kazandılar ve muharebe düzeninde savaşmayı ve istihkâmları ele geçirmeyi öğrendiler. Cesur Slav askerler Bizans'ın paralı ordusunu yenebiliyordu.

Köleler, *coloni* ve özgür yoksullar, Slavlara yardım ettiler. Balkanlar'ın her yerinde, halk ayaklanmaları patlak verdi. Bu, Slavların ilerleyişini daha da kolaylaştırdı.

Slav kabileler, bir bütün halinde, önce Balkan Yarımadası'nın kuzeyini işgal ederek, sonra da Makedonya ve Yunanistan'a girerek Bizans topraklarına yerleştiler.

7. yüzyılda, Bizans toprakları güneyden Suriye ve Mısır'ı ele geçiren Arapların istilasına uğradı. Arap kuvvetleri birçok kez Konstantinopolis'i kuşatsa da ele geçirmeyi başaramadı.

Bizans sadece Küçük Asya ile Balkan Yarımadası'nın güney bölgesini elinde tutabildi. Nüfusunun hatırı sayılır bir kısmı artık Slavlardan oluşuyordu.

Slavlar, istilaları sırasında, imparatora ve köle sahiplerine ait malikâneleri yakıp yıktılar. Bizans topraklarında birbirine komşu topluluklar oluşturarak, mali vergileri ödediler ve imparatorun ordusunda hizmet ettiler. Pek çok köle ve *coloni* özgürleşti ve eski efendilerinin topraklarını aralarında bölüştü.

Köle ve *coloni* tarafından işlenen topraklar sadece Küçük Asya'da varlığını sürdürdü. Fakat bu kişilerin emeği artık kârlı olmaktan çıkmıştı ve pek çok köle sahibi, kölelerine arazi dağıtarak onlardan ayni rant toplamaya ya da özgür köylülere toprak kiralamaya başladı.

Bizans topraklarında Slav yerleşimlerinin kurulması çözülen köleci sistemden feodal sisteme geçişi hızlandırdı. İmparatorluk nüfusunun ana gövdesi artık köylü topluluklarının özgür mensuplarından oluşuyordu.

Bizans sikkesi
6. yüzyıl

4– Feodal Sistemin Kuruluşu. 7. ve 10. yüzyıllar arasında, köylü topluluklarının özgür mensupları giderek yoksullaştı ve pek çoğu ellerindekileri kaybetti. Sefalete düşen köylülere *pauper* adı veriliyordu. Öte yandan, bu topluluklar içinde zengin insan grupları da ortaya çıktı. Her şeylerini kaybeden komşularının aleyhine ellerindeki toprakları genişleten bu kişilereyse "güçlü" adı veriliyordu. Kıtlık yıllarında "güçlü"ler, yoksullaşmış köylülerin arazilerini neredeyse yok pahasına satın aldılar. Toprak elde etmek için köylere bile saldırıyorlardı.

Köylülere boyun eğdirmek için devlet büyük toprak sahiplerine yardım etti. İmparatorlar köylüleri, elindekileri kaybeden ya da kaçmak zorunda kalan komşularının vergilerini ödemeye zorladı. Yoksullar, memurların zulmünden kaçmak için, "güçlü" köylülerin arazilerine yerleşip zamanla bağımlı insanlara dönüştüler. *Böylece, Bizans'ta feodal malikâneler ortaya çıkmaya başladı ve feodal bey ve bağımlı köylü sınıfları oluştu.*

5. Bizans'ın Zayıflaması. Önemli feodal beyler kendi silahlı birliklerini kurmak için hizmetçiler ve bağımlı kişiler topladılar. Devlet ve ordu içindeki yüksek makamları ellerinde tutarak, imparatora karşı komplolar kurup savaşlar yürüttüler. Arada sırada,

bunlardan birinin ya da diğerinin tahtı ele geçirmeyi başardığı da oluyordu.

Bizans İmparatorluğu giderek zayıflıyordu. Bağımlı köylüler askere alınmadığından ordu küçüldü. Yoksullaşan özgür köylülerin at ya da silah alacak parası yoktu. 11. yüzyılın ikinci yarısında, Bizans birbiri ardına yenilgiler tattı.

Süvarileri güçlendirmek isteyen imparatorlar, feodal beylere, askerlik hizmetleri boyunca ellerinde tutacakları üzerinde köylülerin yaşadığı araziler dağıttılar. Feodal beyler köylülerden vergi toplama ve onların emeği üzerinden yaşayıp kendilerini silahlandırma hakkını kazandılar.

9. ve 11. yüzyıllarda, feodal sistem Bizans'ta sağlam bir şekilde kuruldu.

12 | Bizans Kültürü

1– Kültürel Gelişmeyi Ne Sağladı? Bizans İmparatorluğu'nda kültür ve sanat, Batı Avrupa'da olduğu gibi gerilemedi. Serpilip gelişen şehirler sadece zanaat ve ticaretin değil, aynı zamanda kültürel gelişimin de merkezleriydi.

Bizans pek çok ülkeyle hem ticari hem de diğer türlü temaslara sahipti. Tüccarlar ve imparatorun elçileri uzun yolculuklar sırasında, diğer halkların yaşamları ve âdetleriyle ilgili yeni şeyler öğrendiler. Âlimler, seyyahların notlarını kullanarak, Bizans'ın ve Slavlar da dâhil olmak üzere komşu ülke ve halkların tarih ve coğrafyaları hakkında çok sayıda kitap kaleme aldılar.

Bizans'ın birleşik bir devlet olarak kalması da kültürel gelişime katkıda bulundu. İnşaat çalışmaları için ve askerî alanda mühendislere ve mimarlara ihtiyaç vardı. Geniş ülkeyi yönetmek için, imparator eğitimli memurlara ve diğer devletlerle kurulacak temaslar için de tecrübeli diplomatlara gereksinim duyuyordu. Aynı zamanda kendisini ve iktidarını yüceltecek kalem erbaplarının ve sanatçıların da olması gerekiyordu.

2– Eğitimin ve Bilimsel Bilginin Gelişmesi. Erken Ortaçağ'da Bizans Batı Avrupa'ya kıyasla çok daha fazla eğitimli insana sahipti. Zengin ebeveynlerin çocukları kasaba okullarında okumayazma ve aritmetik öğreniyor, Homeros'un şiirlerini, Aiskhylos ve Sophokles'in trajedilerini ve eski âlimlerin eserlerini inceliyorlardı. Konstantinopolis'te imparatorun kütüphanesi için nadir kitap-

Rum ateşi
13. yüzyıl minyatürü

ları araştırıp çoğaltan, en iyi Yunanca ve Latince uzmanlarından oluşan bir komisyon kurulmuştu.

Avrupa'nın ilk yüksekokulu ve tıp okulu 9. yüzyılda Konstantinopolis'te açıldı. Başkentte yaşayan her hekim belirli bir bölgeye hizmet veriyordu.

Bizanslı bir bilim insanı, petrol ve zifttten oluşan yanıcı bir karışım olan ve suyun söndüremediği "Rum Ateşi"ni buldu. Bu Bizanslıların deniz muharebelerinde düşmanlarına üstünlük sağlamasına yardımcı oldu.

Ayasofya'da bir sütun başlığı

Tarih ve coğrafya alanında da yüksek bir gelişim düzeyine ulaşıldı. Coğrafyacılar Batıda hiç bilinmeyen bir sanat olan harita ve şehir planları çiziminde mahirdiler. Tarihçilerse bir parçası oldukları olaylara ilişkin ayrıntılı anlatılar kaleme aldılar.

3– *Mimarlık.* Bizans antiksanatın pek çok örneğini korudu. Bunlar başkenti süslemek için bulunup getirildi. Konstantinopolis'te çok sayıda muhteşem bina bulunuyordu. Sokaklarını düzinelerce görkemli saray ve katedral süslüyordu. Etkileyici yapıların imparatorluğun kudretini ve istikrarını yansıtması isteniyordu.

Hristiyan dininin katedralleri eski zamanlardaki tapınaklardan farklı amaçlar için kullanılıyordu ve yapılarındaki farkların nedeni de buydu. Eski Yunanistan'da tapınaklar tanrı heykellerine ev sahipliği yapar, dini törenler ise dışarıda, meydanda gerçekleştirilirdi. Bu nedenle, Yunan tapınaklarının özellikle dış cepheleri zengin şekilde süslenirdi. Hristiyanlarsa ortak ibadet için kiliselerin içinde bir araya gelir ve mimarlar da kiliselerin içini güzelleştirmek için ellerinden geleni yaparlardı.

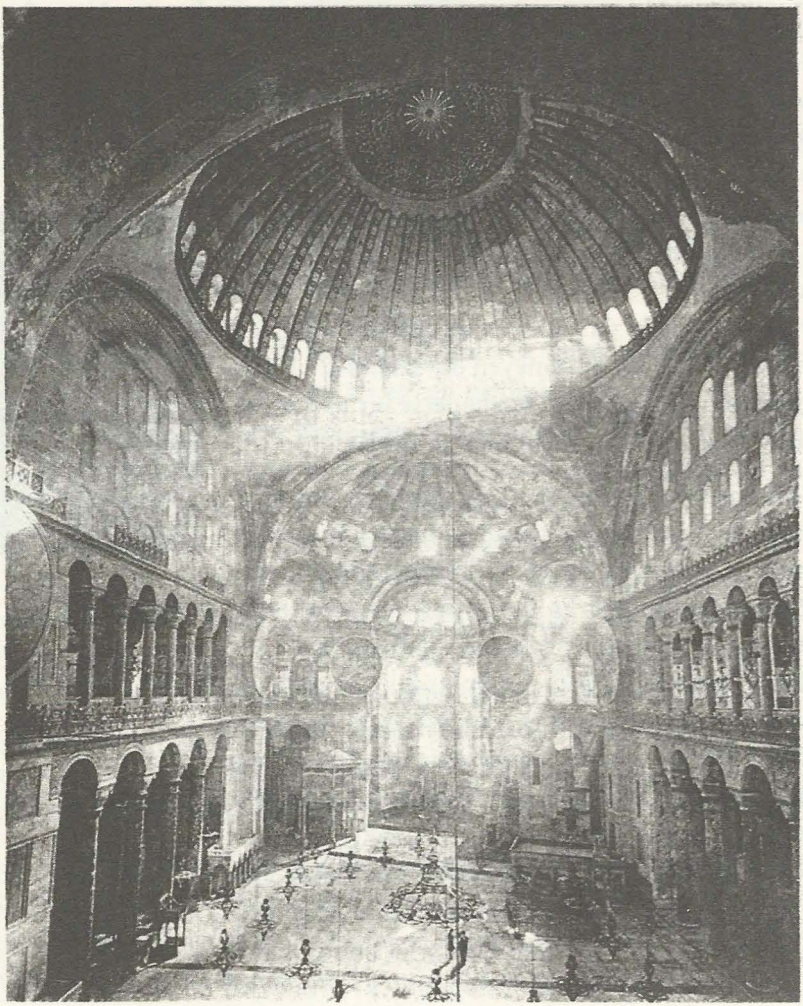
En parlak mimarlık örneği Konstantinopolis'teki *Ayasofya Kilisesi* idi. "Harikaların harikası" diye adlandırılıyor ve pek çok şiirde övülüyordu. İmparator projeye para yatırmakta tereddüt

Konstantinopolis'teki Ayasofya Kilisesi *(6. yüzyıl)*. Dev kubbe dikdörtgen bir temelin üzerinde durur.

Konstantinopolis'teki Ayasofya Kilisesi
Enine kesit

Ayasofya Kilisesi
İç kısım

İmparator Jüstinyen saraylılarla birlikte. *Ravenna'daki San Vitale Kilisesi (6. yüzyıl ortaları).* Yan yana dizilmiş donuk yüzler ihtişamlı ve vakurdur. İmparator (*ortada*) başpiskoposa kilisenin süslenmesi için altın sikkelerle dolu bir tas veriyor.

Meryem ve çocuğu
Erken 12. yüzyıl ikonası, Tretyakov Galerisi, Moskova

etmemişti: Ayasofya'yı başkentin ve imparatorluğun esas kilisesi yapmak istemişti. Kilisenin inşası ünlü mimarların gözetiminde gerçekleşti ve imparatorluğun her köşesinden gelen en yetenekli zanaatkârlar tarafından süslendi. O dönemin standartlarına göre çok kısa bir süre sayılabilecek beş yıl süren inşaatta on bin işçi çalıştı. Katedralin içi boşluk ve güzelliğiyle insanın hayal gücünü harekete geçiriyordu. Mermer zemin parlak motifleriyle çok renkli bir doğu halısını anımsatıyordu. Altın ve gümüş taslar, süslü ipek kumaşlar ve duvar resimleri muhteşem sanat eserleriydi.

4– Sanat. Tapınakların ve sarayların duvarları, renkli çakıl taşları ya da küçük, boyalı mat cam parçalarıyla –kobalt oksitli camla– yapılmış resimler olan mozaiklerle süslenirdi. Kobalt oksitli cam farklı açılardan ıslak alçı üzerine bastırılırdı. İzleyici odada dolaştığında ışığı yansıtan mozaik ışıldar ve parlak renkler saçardı.

Tapınakların duvarlarında, İsa'yı, azizleri ve kutsal kitaplardan sahneleri temsil eden ikonalar yer alırdı. Sanatçılar, ikonaları düz tahta panoların üzerine çizerlerdi. İnsanın iç dünyasını, özellikle de dinî itki ve hislerini yansıtmaya çalışırlardı. Altın rengi ya da mavi bir arka planın üzerine çizilen figürler, düz ve statik gözükürken, yüzlerinde ağırbaşlı ve yoğunlaşmış bir ifade bulunurdu. Oranlara dikkat edilmezdi: İsa figürü genellikle diğerlerinden daha büyük olur ve ağaçlarla kuleler yanlarında duran insanlardan daha küçük çizilirdi.

5– Bizans'ın Kültürel Temasları. Ortaçağ'ın başlarında, Bizans Avrupa'daki en gelişkin kültüre sahipti. Diğer ülkelerdeki krallar, prensler ve piskoposlar, Bizanslı ressamları, mimarları ve mücevher ustalarını çalışmaları için davet ederlerdi.

Kiev'den, Bulgaristan'dan, İtalya'dan ve hatta Almanya'dan Bizans'a elçiler ve kilise liderleri gelirdi. Eğitim peşindeki genç erkeklerin yolu matematik, tıp ve Roma hukuku çalışmak için buraya düşerdi. Avrupalı mimarlar ve ressamlar en iyi Bizanslı sanatçıların yanında çalışırlardı.

Bizans kültürü en çok Güney ve Doğu Slavlar üzerinde etkili oldu. Rusya ve Bulgaristan, Hristiyanlığı Bizans örneğini takip ederek benimsedi. Sonrasında, Yunancadan Slav dillerine çok sayıda kitap tercüme edildi. Rusya'daki ilk taş katedraller Bizanslı mimarlar tarafından inşa edildi.

Bizans'ta, Yunan ve Romalı yazarların elyazmaları özenli bir biçimde korundu ve bu sayede günümüze kadar ulaştı.

Üçüncü Bölüm

6. VE 11. YÜZYILLARDA ARAPLAR

Feodal sistem sadece Avrupa'da değil, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da da kuruldu. Arapların feodal sisteme geçişine yeni bir dinin doğuşu eşlik etti ve bu süreç yine feodal düzenin kurulmakta olduğu diğer ülkelere yönelik Arap fetihleriyle hızlandı.

13 | İslamın Doğuşu - Arapların Birleşmesi

1– Arabistan'ın Doğal Koşulları ve Sakinlerinin Uğraşları. Arapların asıl ülkesi Güneybatı Asya'daki geniş *Arap Yarımadası*'ydı. Bu yarımadanın büyük bir kısmı kuru stepler ve yarı-çöllerle kaplıydı ve bazı çorak ve yakıcı derecede sıcak çöller de bulunuyordu. Arabistan'ın iklimi kuru ve sıcaktı, yağışsa son derece nadirdi.

Göçebe Arap kabileleri olan bedeviler (Arapçada "çöl sakinleri" anlamına gelir) deve, koyun ve at yetiştirirlerdi. Sürüleriyle birlikte, sert otlarla ve dikenli fundalıklarla kaplı steplerde dolaşırlardı. Develer bedevilerin çetin yaşamlarındaki esas arkadaşlarıydı. Bedeviler deve eti ve deve sütüyle beslenir, deve yününden yapılmış kıyafetler giyer ve yakıcı sıcaktan ve soğuk kış rüzgârından deve yününden yapılma keçe çadırlarla korunurlardı. Yeni bir yere ha-

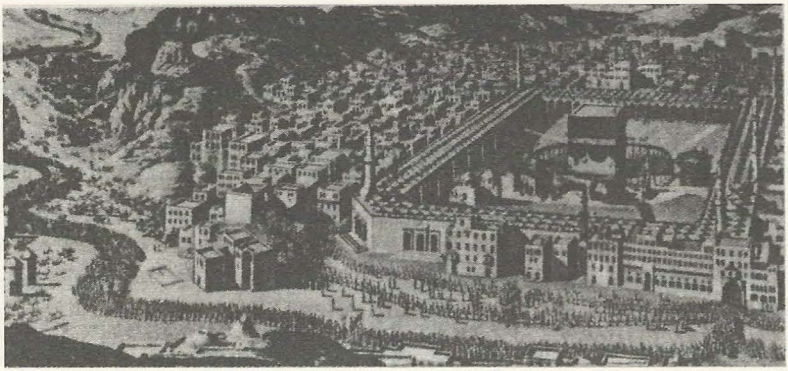
Bedeviler hareket halinde
13. yüzyıl minyatürü

Vahada bir mola
13. yüzyıl minyatürü

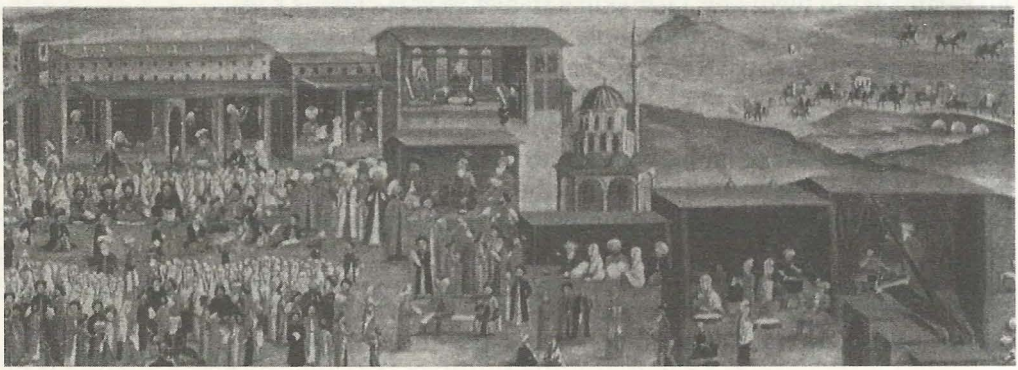
reket ettiklerinde, bedevilerin çadırlarını ve az sayıdaki eşyasını yine devler taşırdı.

Bazı Araplar yarımadanın batısındaki ve güneyindeki vahalara yerleşmişlerdi. Çölün ortasında, dere kenarları boyunca ekilmiş tarlalar, bahçeler ve bağlar uzanırdı; uzun hurma ağaçlarının arasında kilden kulübeler bulunurdu.

Bizans'tan Afrika ve Hindistan'a giden antik ticaret yolu, Kızıl Deniz kıyısı boyunca uzanırdı. Zamanla, bu yol üzerinde, en büyüğü Mekke şehri olan ticari yerleşimler boy verdi.

Mekke. Etrafı sütunlu bir galeriyle çevrili meydanın ortasında kadim Kabe tapınağı bulunur. Duvarlarından birinde, efsaneye göre gökyüzünden düşmüş olan kutsal Hacerülesvet yer alır. Binlerce Müslüman bu taşa ibadet etmek için Mekke'ye gelir.

Ticaret yolu üzerinde bir kervansaray. Kervansarayın yanında büyük bir pazar vardır.

Göçebeler, yerleşik Araplarla canlı bir ticaret yürütürdü. Mekke'ye sığır getirir ve bunları ekmek, kumaş ve silah gibi ihtiyaç duydukları mallarla takas ederlerdi. Mekkeli tüccarlar, yıl içinde pek çok kez kervanlar düzer ve komşu ülkelere gönderirlerdi.

2– Arap Soyluluğunun Yükselişi. 7. yüzyılın başlarında Araplar hâlâ kabile sistemi altında yaşamaya devam ediyorlardı. Bedevi göçebeler çok sayıda kabile ve aileye bölünmüştü. Otlaklar bir bütün olarak kabilenin mülkiyetindeydi; fakat sürüler tekil ailelere ait olabiliyordu. En iyi otlaklar üzerine sık sık ihtilaf çıkardı. Öldürülen

birinin intikamını bütün kabilesinin almasını gerektiren kan davası âdeti de kanlı çatışmalara yol açardı. Her kabile kendi tanrılarına tapardı ve bu da Araplar arasındaki anlaşmazlıkları beslerdi.

Kabilelerin başında, akınlar sırasında savaşçılara liderlik eden şefler bulunurdu. Soyluluğa mensup olan bedeviler büyük sığır sürülerine sahipti. Develeri ve safkan at sürüleri sulak mekânların yakınlarındaki en iyi otlaklarda otlardı. Savaş esirleri şefler ve aileleri için çalışan köleler olarak kullanılırdı. Tarlalarını sulamak için vahalarda kuyular kazıp kanallar açar ve soyluların sığırlarını steplerde güderlerdi. Zengin Arapların çadırları halılarla kaplı olur; duvarlara pahalı silahlar ve güzel koşum takımları asılır; yiyecekler metal kaplar içinde sunulurdu.

Bedevilerin büyük bir kısmı çok fakirdi. Kuraklıklar sırasında, step yanıp kavrulur ve sığırların büyük bir bölümü kaybedilirken, bu insanlar açlığın ve diğer yoklukların pençesinde kıvranırdı. Her kabile içinde hiç sığıra sahip olmayan çok sayıda üye olur ve genellikle çok yoksul olanlar kertenkele ve yaban hurması yerlerdi.

3– Kabilelerin Birleşmesine Ne Neden Oldu? Arap soyluluğu sıradan göçebeleri kendi sürülerini gütmeye ve yönetimlerini kabul etmeye zorlamak istedi. Fakir insanlar buna soyluların sığırlarını çalarak ve çadırlarına saldırarak karşılık verdiler.

Soyluluğun değerli ganimetler, toprak ve sığır elde etmek için Suriye, Mısır ve İran gibi zengin komşu ülkeleri fethetme gibi bir niyeti vardı. Arap soyluluğu bu ülkelerin zenginliklerini anlatarak yoksulları bu macerada kendilerine katılmaya ikna etmeye çalıştı. Soyluluk, yoksulların üzerindeki iktidarlarını güçlendirmek ve onları fetih seferlerine katmak için Arap kabilelerini birleştirmeyi amaçladı.

Arap tüccarlar da bu tür bir savaş fikrini hoş karşıladılar. 7. yüzyılın başlarında, İran Arabistan'ın güney kısmını fethederken, Bizans da yarımadanın kuzeyi üzerinde sağlam bir denetim kurmuştu. Bu, giderek daha az kervanın Kızıl Deniz kıyılarına ulaşmayı başarmasıyla birlikte Arap ticaretini kesintiye uğratmıştı. Tüccarlar eski ticaret yollarını geri almak ve yenilerini ele geçirmek için Arabistan sakinlerini fetih savaşlarına göndermek istiyorlardı.

4– İslam ve Arapların Birleşmesi. Sıradan bedevilere boyun eğdirmek ve Arap kabilelerini birleştirmek için, soyluluk yeni bir dini, İslamı kullandı.

İslam dininin kurucusu Mekkeli bir tüccar olan Muhammed'di. Her şeye kadir Allah'tan başka bir ilah olmadığını ve kendisinin de onun elçisi ve resulü olduğunu ilan etti.

Muhammed, Arapları, aralarındaki ihtilafı çözmeye ve tek bir din altında birleşmeye çağırdı. Kısa süre içinde bir dizi takipçi kazandı. Yeni dini kabul edenler kendilerine, "Allah'a teslim olanlar" anlamına gelen Müslüman adını veriyorlardı.

Muhammed'in okuma yazması yoktu; fakat onu izleyenler her sözünü kil tabletlere ve palmiye yapraklarına yazdılar. Beyanları Müslümanların kutsal kitabı olan ve Arapçada "okuma" anlamına gelen Kur'an'ı oluşturdu.

Tıpkı Hristiyanlık gibi İslam da sıradan insanların itaatini gerektiriyordu (İslam kelimesi bile itaat anlamına geliyordu). Müslümanların dini, iman sahiplerinden, bizatihi Allah tarafından getirildiğine inanılan otoritelere ve soyluluğa itaat etmelerini talep ediyordu. Kur'an özel mülkiyeti koruyor, insanların Allah'ın bazı ailelere verdiği zenginliklere göz dikmesini yasaklıyordu. Yoksul bir insanın hayatı ne kadar zor olursa olsun, sabırlı olmalı ve dua etmeliydi. Günahkârlar cehennemde yakılacakken itaat edenlere cennette rahat ve eğlenceli bir yaşam vaat ediliyordu.

İslam, kâfirlere, yani diğer dinlere mensup olan herkese karşı savaş çağrısında bulunuyordu. Kur'an savaşta ölenlerin doğrudan cennete gideceğini vaaz ediyordu. *630* yılı civarında, Arap kabilelerin büyük bir çoğunluğu İslama geçti ve Muhammed'in üstünlüğünü kabul etti. Muhalifler güç kullanılarak bastırıldı. Mekke İslamın merkezi, Müslümanların Kutsal Şehri haline gelirken, Muhammed de artık İslamın ve devletin başı olmuştu.

Arap devleti eşitsizliğin doğuşu ve sınıfların oluşumuyla birlikte şekillenmişti.

14 | Arap Halifeliği ve Dağılması

1– Arap Fetihleri. Muhammed'in ölümünden kısa bir süre sonra, Müslümanlar bütün Arabistan'a boyun eğdirdiler. Arap devleti o dönemde Muhammed'in halefleri olan halifeler tarafından yönetiliyordu.

İlk halifelerin yönetimi altında, sayısız Arap birliği Arap Yarımadası'nın sınırları dışına gönderildi. At ve deve sırtında ya da yürüyerek yolculuk ettiler. Esas kuvvetse hafif ve hızlı süvarilerden oluşuyordu.

Araplar bir çığ gibi Bizans'a ve İran'a aktılar. Bu ülkeler uzun süredir birbirleriyle savaş halindeydi ve güçleri zayıflamıştı. Düşmanlıklardan ve ağır vergilerden mustarip olan nüfus Araplara herhangi ciddi bir direniş göstermedi. Pek çok şehir savaşmadan teslim oldu. Kısa süre içinde, Araplar en zengin Bizans eyaletleri olan Suriye ve Mısır ile devasa İran Krallığı'nı fethettiler.

8. yüzyılın başlarında, Araplar Kuzey Afrika'yı da ele geçirdiler. 711 yılında *Cebelitarık Boğazı*'nı geçerek Vizigot Krallığı'nın bulunduğu İber Yarımadası'na girdiler. Arapların İspanya'nın hemen tümünü fethetmesi sadece birkaç yıllarını aldı. Sadece kuzeydeki dağlık kesimlerin sakinleri boyun eğmeyi reddetti ve mücadeleyi sürdürdüler. Arap süvariler sonra Pireneleri geçerek Frank Krallığı'na saldırdılar. Fakat 732 yılında *Poitiers* şehri yakınlarındaki kanlı bir savaşta Franklar Arapları yenerek onları güneye geri püskürttüler.

Doğuda, Araplar Transkafkasya ve Orta Asya halklarının inatçı direnişiyle karşılaştı. Uzun süre boyunca istilacılar buralarda ilerleme sağlayamadı. Fakat tedricen yerel feodal beyler Arapların tarafına geçmeye başladılar ve istilacılara kendi halklarına karşı verdikleri mücadelede yardım ettiler. Daha da doğuya ilerleyen Araplar Güneybatı Hindistan'a girdiler.

Devasa bir Arap devleti olan Arap Halifeliği, 7. yüzyılda ve 8. yüzyılın ilk yarısında bu şekilde kuruldu. Hâkimiyeti altındaki topraklar Atlantik Okyanusu'ndan Hindistan ve Çin sınırlarına kadar uzanıyordu. Devletin başkenti Suriye'deki büyük bir şehir olan *Şam*'dı.

2– Halifelikte Feodal Sistem. Fethedilen topraklarda Araplar tarafından elde edilen sonu gelmeyen ganimetler ve binlerce esir

Halifenin vekili ve müstedi
13. yüzyıl minyatürü

Arap soylu, maiyetiyle seyahat ediyor
13. yüzyıl minyatürü

başkente aktı. Fakat tüm bu servet halifeler ve soyluluk tarafından cebe indiriliyordu. Artık halifeliğin engin topraklarının çeşitli bölgelerinde ticaret yapma fırsatını bulan tüccarlar da zenginleşti. Fakat sıradan savaşçılar her zamanki gibi yoksulluk içinde yaşamayı sürdürdüler. Bir Arap şair, herkes aynı seferlere katıldığı halde neden soyluluğun bolluk, halkınsa yoksulluk içinde yaşadığını soruyordu. *Savaş ganimetleri Araplar arasındaki eşitsizliği derinleştirdi.*

Halifelik topraklarının neredeyse tümü halifenin mülkü olarak görülüyordu. Halife bu toprakların bir kısmını akrabaları ve maiyeti arasında dağıtırdı. Üst tabakaya mensup Araplar fethedilen topraklara vali yapılıyordu. Arap soyluluğu feodal beylere ve toprak sahiplerine dönüşüyor, köylüler de kendilerini yeni efendilerine bağımlı hale gelmiş buluyorlardı.

Doğuda, çiftçilik yalnızca sulanabilen topraklarda mümkündü. Şöyle bir deyiş vardı: "Suyun bittiği yerde toprak da biter." Halifenin emirleri üzerine, binlerce köylü sulama tesisleri inşa etmek için toplandı. Kanallar ve setler halifelere ya da feodal beylere aitti.

Köylüler toprağı ve suyu kullanabilmek için yüksek bir vergi ödemek zorundaydı ve vergi tahsildarları için hasadın iyi ya da kötü olması herhangi bir fark yaratmıyordu. Bir fırtına tarlaları toz ve toprakla kapladığında ya da çekirgeler ürünleri mahvettiğinde bile, vergi, ekilebilir bölgenin boyutuna oranla tam olarak toplanıyordu.

Halifelik aynı zamanda geniş ölçekte köle emeği de kullanıyordu. Köleler madenlerde çalışır, bataklıkları kurutur ve kanallar inşa ederdi. Soyluların evlerinde hizmetçi ve halifenin muhafız bölüğünde asker olarak da kullanılırlardı. Fakat halifelikteki çalışan nüfusun büyük çoğunluğu kölelerden değil bağımlı köylülerden oluşuyordu.

3– Halk İsyanları. Fethedilen halklar Arap istilacılar tarafından ağır bir şekilde ezildiler. Boyun eğdirilen ülkelerin sakinlerinin silah taşımaları ya da Araplarla aynı kıyafetleri giymeleri yasaktı. Bütün gayrimüslimler son derece ağır vergiler ödemek ve askerî birliklere erzak sağlamak zorundaydı. Köylülerin vergi ödemekten kaçmalarını engellemek için boyunlarına ikamet yerlerini belirten kurşun levhalar taktırılmıştı.

8. ve 9. yüzyıllarda, Arap hâkimiyetine ve halifeliğin her yerine yayılmış olan feodal zulme karşı bir halk isyanı dalgası başladı.

Azerbaycan isyanı yaklaşık 20 yıl sürdü. Asilere "kızıl giyinenler" adı veriliyordu: Bu renk halifeliğe karşı isyanlarının sembolüydü. İsyanın başında *Babek* vardı. Gençliğinde bir deve sürücüsü olan Babek, kervanlarla yolculukları sırasında insanların nasıl ezildiğini görmüş ve zalimlerden nefret etmeye başlamıştı. Onun liderliğinde, asiler halifenin altı ordusunu birbiri ardına bozguna uğrattı. Köylüler otoritelere boyun eğmeyi veya vergi ödemeyi reddettiler ve eski komünal sisteme geri döndüler.

İsyan Azerbaycan'dan Ermenistan ve İran'a yayıldı. Bir Arap tarihçiye göre, o dönemde halifenin başkentinde panik ve büyük bir terör hüküm sürüyordu. Babek'in başına çok yüklü bir ödül kondu. Teslim olduğu takdirde affedileceği sözü verildi. Babek'in onurlu yanıtıysa kırk yıl boyunca zavallı bir köle olarak yaşamaktansa bir gün özgür yaşamayı tercih edeceği oldu. Halife isyanı bastırmak için ana ordusunu göndermek zorunda kaldı. İyi silahlanmış askerî birlikler isyancıları yenmeyi başardı. Babek ihanete uğradı ve sığınmak için başvurduğu yerel bir feodal bey tarafından derdest edildi. Halifeye teslim edilerek yavaş ve acı dolu bir ölüme mahkûm edildi.

Halifeliğin diğer bölgelerinde de güçlü isyanlar yaşandı.

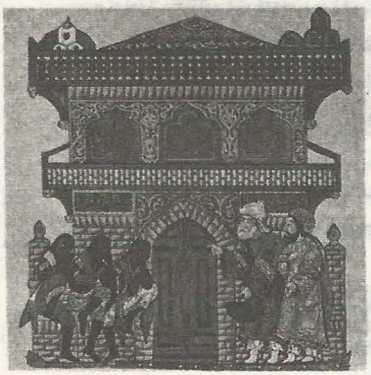
4– Halifeliğin Dağılması. Devasa Arap Halifeliği çok kuvvetli değildi. Fethedilen halkların isyanları yavaş yavaş bu devletin altını oydu.

Geniş bölgelerin valileri olan büyük feodal beyler konumlarını güçlendirdiler. Emirlerinde askerî birliklere ve binlerce bağımlı köylüye sahip olan bu beyler, halifeye itaat etmeyi reddettiler ve bağımsız yöneticiler haline gelmeye çalıştılar.

8. yüzyılın ortalarında, İspanya'da, başkenti *Kordoba* olan ve daha sonra Kordoba Halifeliği olarak bilinen bağımsız bir Arap devleti ortaya çıktı. Arap hâkimiyetindeki doğu bölgeleri Dicle nehri kıyısındaki *Bağdat*'ın başkent olduğu *Bağdat Halifeliği*'ne dâhil edildi.

9. yüzyılda, Mısır, Orta Asya, İran ve Afganistan, artık elinde sadece Mezopotamya kalacak olan Bağdat Halifeliği'nden ayrıldı. 11. yüzyılda Asya'daki Arap topraklarının büyük bir bölümü, Orta Asya'dan gelen göçebeler olan Selçuk Türkleri tarafından ele geçirildi.

Arap Halifeliği büyük feodal beylerin konumlarını güçlendirmelerinin ardından ve boyun eğdirilmiş halkların bağımsızlık mücadelesinin bir sonucu olarak dağıldı.

Arap binası
Minyatür

Refakatçilere şarkı söylemek
Minyatür

15 | Halifeliğe Bağlı Ülkelerde Kültür

1– Halifeliği Oluşturan Ülkelerde Kültürün Son Derece Gelişkin Olmasının Nedenleri. Arapların kültür seviyeleri başlangıçta tâbi kıldıkları halkların büyük bir çoğunluğununkinden daha aşağıydı; Araplar arasında çok az sayıda okur-yazar insan bulunuyordu.

Cahil istilacılar büyük sanatsal değer taşıyan eserleri yıktılar. İskenderiye'nin fethedilmesinin ardından halifenin, "eğer kitaplar Kur'an'a ters düşüyorsa yok edilmeleri gerekir, eğer uygunlarsa o zaman da gereksizdirler" gerekçesiyle, kadim elyazmalarından oluşan kütüphanenin ateşe verilmesini emrettiği rivayet edilir.

Zaman içinde, Araplar fethettikleri halkların bilim ve sanat alanındaki kazanımlarını benimsediler.

Halifelik, arkalarında yüzlerce yıllık kültürel gelişme bulunan Mısır, Suriye, Mezopotamya ve Orta Asya gibi pek çok ülkeyi kendisine katmıştı. Arap dili yayıldı: İnsanlar tarafından konuşuluyor, saray merasimlerinde kullanılıyor ve okullarda öğretiliyordu. Suriyeli, İranlı ve Orta Asyalı âlimler ve yazarlar Arapça yazıyorlardı. Halifeliğe bağlı olan ülkelerde Arapça, bilim ve edebiyat dili haline geldi.

Böylece halifeliğin hâkimiyetindeki ülkelerde kültür sadece Araplar tarafından değil, Arap devletini oluşturan tüm halklar tarafından yaratıldı.

İktisadi ilerlemeler de kültürel gelişmeyi canlandırmıştı. Sulamalı tarım yapılan topraklarda arpa ve buğday ekiliyor, hurma ve şeker yetiştiriliyordu. Araplar Güneydoğu Asya halklarından pamuk, pirinç, portakal ve limon yetiştirmeyi öğrendiler ve bu ürün ve meyveler daha sonra Avrupa ülkelerine de yayıldı.

Mahir zanaatkârlar pamuk ve yünden hafif ve dayanıklı kumaşlar dokudular. İran halılarıyla ünlüydü. Suriyeli zanaatkârlar parlak ipek kumaşlar ve cam eşyalar ürettiler. Suriye'nin silah ve zırhları dünyaca ünlüydü: Şam çeliğinden yapılan kılıçlar, kınlar ve zırhlara tüm ülkelerdeki feodal beyler tarafından yüksek değer biçiliyordu.

Arap tüccarlar geniş ölçekli bir ticari faaliyet içindeydiler. Çin'den, boğucu çöllerden ve yüksek dağlardan geçerek ipek ve porselen getiriyorlardı. Hindistan'dansa deniz yoluyla kumaş ve değerli taşlar getiriliyordu. Arap tüccarlar sık sık pahalı Doğu mallarını satmak için Batı Avrupa'ya ve hatta Volga kıyılarına kadar seyahat ediyorlardı. Doğu ve Batıdaki uzak ülkelere yaptıkları yolculuklar uluslararası kültürel mübadeleyi canlandırdı.

2– Bilim. Arap âlimler bilginin insanın en değerli varlığı olduğunu belirtiyorlardı. Halifeliğin hâkimiyetindeki ülkelerde, matematik, astronomi ve coğrafya gibi bilhassa zanaat ve ticaretle ilişkili bilimler gelişmişti. Büyük şehirler yükseköğretim kurumlarına sahipti. Bağdat'ta Yunan âlimlere ait son derece değerli el yazmalarından oluşan bir kütüphane oluşturuldu; bu kütüphane bilgelik hazinesi olarak biliniyordu.

Arap zanaatkârlar tarafından yapılan eşyalar: 1. Süslü altın maşrapa
Irak, 10. yüzyıl

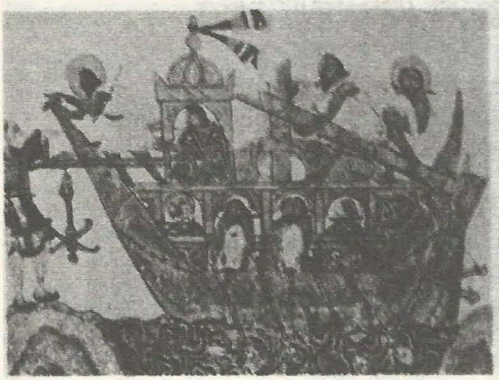
2. Cam lamba
14. yüzyıl

Arap matematikçiler cebiri yarattılar. Daha sonra Avrupalılar tarafından da ödünç alınacak ve bugün Avrupa'da hâlâ Arap rakamları olarak bilinen Hint rakamlarını kullandılar.

Astronomlar gelişkin araçlar kullanarak, yerkürenin boyutuna dair kaba bir tahminde bulunabildiler. Orta Asyalı bir âlim olan *el-Birunî*, Dünya'nın Güneş'in etrafında döndüğüne ilişkin parlak bir hipotez geliştirdi.

Arap dünyasında son derece saygı duyulan bir başka disiplin de coğrafyaydı. Bir özdeyiş şöyle diyordu: "Bilim aşkına yola çıkan cennete ilk giren olacaktır." Arap seyyahlar halifeliğe ait ülkeleri, Hindistan ve Çin'i tasvir ettiler, Afrika'nın derinlerine indiler ve Doğu Avrupa'yı keşfe çıktılar. Bilgileri dâhilinde olan ülkelerin ve denizlerin haritalarını çıkardılar.

Önemli bir gelişme gösteren bir başka bilim de tıptı. 11. yüzyılda Orta Asya, daha sonra Avrupa'da *Avicenna* ismiyle tanınacak olan büyük bir âlimi, İbn-i Sina'yı yetiştirdi. Yüzden fazla bilimsel eser kaleme aldı. İbn-i Sina özellikle ünlü bir hekimdi. Kendisinden önceki hekimlerin teşhis koyamadığı pek çok hastalığın belirtilerini tarif etti. Doğuda "âlimlerin âlimi" olarak bilinen İbn-i

Arap gemisi
13. yüzyıl minyatürü

Aktarın atölyesinde
13. yüzyıl minyatüründen

Sina, Müslüman din adamları tarafından kâfir olduğu gerekçesiyle eziyet gördü.

3– Edebiyat. Tüccarlar ve deve sürücüleri, seyahatlerinden pahalı malların yanı sıra harika hikâyelerle de döndüler. Bunlar halifenin ve soyluların saraylarında, Bağdat'ın sokaklarında ve sıradan insanların evlerinde yeniden anlatıldı. Zenginler nefes kesen maceraların ve seyahatlerin hikâyelerini tercih ederken, meydanlarda ve pazarlarda, liman işçileri ve balıkçılar kadıları, tüccarları ve memurları zekâlarıyla alt eden kurnaz insanlarla ilgili komik hikâyeleri tekrar tekrar anlatıyorlardı. Daha sonra bu hikâyeler, *Binbir Gece Masalları* adı verilen dünyaca ünlü bir derlemede bir araya getirildi.

Arap şairler göçebelerin yaşamlarına ve savaştaki kahramanlıklarına dair mısralar kaleme aldılar. Şiir, İran ve Orta Asya'da en yüksek zirvesine ulaştı; buralarda şairler genellikle Tacik-Fars dilinde yazdılar.

En ünlü şairlerden birisi *Firdevsî* idi. 30 yıldan uzun bir süre boyunca *Şehname* isimli şiiri üzerinde çalıştı. Bu şiir İran halkının istilacılara karşı mücadelesini anlatıyor ve efsanevi kahramanların şanlı yiğitliklerini yüceltiyordu. Şair günlük ekmeklerini kazanmak için çalışıp didinenler hakkında büyük bir saygıyla yazmıştı. Yöneticileri bitmek bilmeyen savaşları sona erdirmeye ve ülkelerinin refahını arttırmaya çağırıyordu. Firdevsî'nin İslama yönelik tutumu eleştirildi ve din adamlarından eziyet gördü. Yoksulluk içinde öldü; bir Müslüman mezarlığına gömülmesine izin verilmedi.

4– Sanat. Halifelikte mimarlık serpilip gelişti. Mimarlar halifeler için muhteşem saraylar, kabirler ve kaleler inşa ettiler. Bütün dünya *Granada*'daki *El Hamra* sarayını bilir.

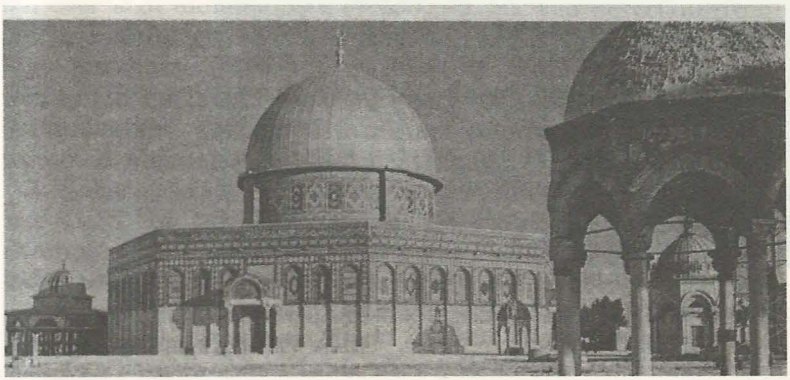
Müslüman tapınaklarına *cami* adı verilir. Caminin kare biçimindeki alt kısmı bir kubbeyle kaplanırdı; içeride çok sayıda sütunun bulunduğu bir galeriyle çevrili, havuzlu geniş bir avlu yer alırdı. Avlunun bitişiğindeyse Müslümanların ibadet etmek için toplandıkları bir salon bulunurdu. Caminin yanında, müminlerin namaz için çağrıldıkları uzun bir kule olan minare olurdu.

Arap binaları taş oymacılığıyla ve çinilerle zengin şekilde süslenir, hem duvarları hem de zemini mozaikler kaplardı. Binaların duvarları, iç içe geçmiş girift örüntülerden oluşan *arabesklerle* boyanırdı. Dantel biçimindeki taş oymalar ve renkli süsler bir hafiflik etkisi yaratırdı.

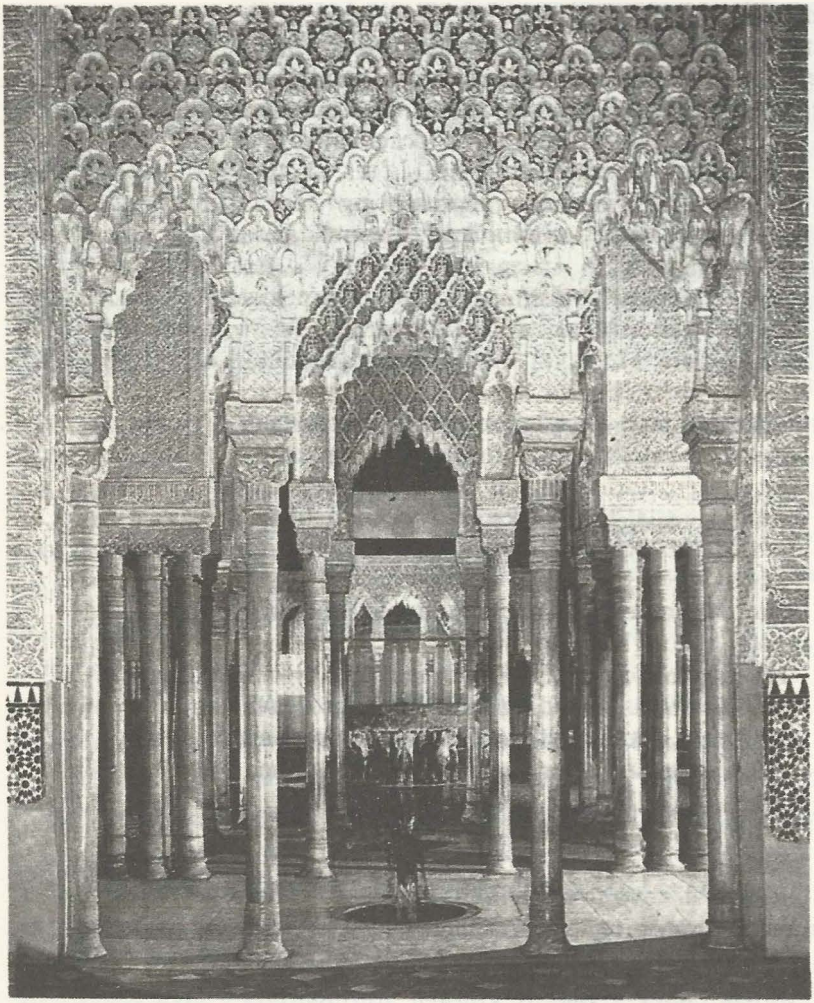
İslam dini insanların ya da hayvanların suretlerinin resmedilmesine izin vermezdi. Halifeliğin hâkimiyetindeki ülkelerde Ortaçağ'ın ilk yüzyıllarında resim ve heykelciliğin fiilen gelişmemiş olmasının nedeni buydu. Daha sonra kitaplar, insanların yaşamlarından, saraylarda yaşanan olaylardan, fantastik hayvan ve kuşların yaşadığı uzak diyarlardan sahnelerin resmedildiği minyatürlerle süslenmeye başladı.

5– Halifelik Kültürünün Rolü. Avrupalılar halifeliğin hâkimiyetindeki ülkelerden çok sayıda değerli bilgi edindiler. Ortaçağ'da Batı Avrupalı âlimler çalışmalarında Arap matematikçi ve gökbilimcilerin bulgularını rehber aldılar. Rakamların yanı sıra, Avrupalılar Araplardan pek çok yıldızın ismini de ödünç aldı; harita çizmeyi, pusula ve küre kullanmayı da onlardan öğrendiler. Avrupalı hekimler için İbn-i Sina'nın Latinceye çevrilen eserleri, 17. yüzyıla kadar temel referans kitaplar olmayı sürdürdü.

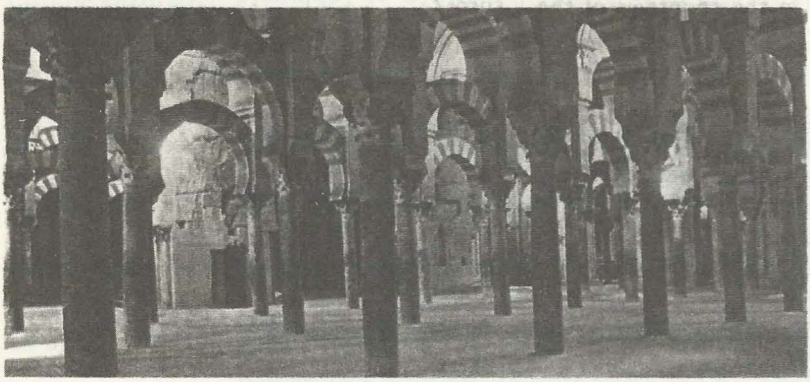
Halifeliğin hâkimiyetindeki ülkelerin kültürü Avrupalılara büyük oranda Araplar tarafından fethedilmiş olan İspanya üzerinden geçti. İspanya'nın başkenti Kordoba, aralarında gayrimüs-

Kudüs'teki Ömer Camisi
8. yüzyıl sonları

Elhamra'daki
Aslan'ın Avlusu
İspanya, 14. yüzyıl

Kordoba Camisi
İç kısım
8.-9. yüzyıllar

limlerin de bulunduğu önde gelen âlimlerin ders verdiği 27 yüksekokula sahipti. Arapların yanı sıra, pek çok Avrupa ülkesinden gelen öğrenciler de Kordoba'da eğitim görüyordu. Geniş kütüphaneleri antik elyazmalarına ev sahipliği yapıyordu.

Klasik Çağ âlim ve yazarlarının birçok eseri Arapça tercümeleri sayesinde Avrupalılar tarafından bilinebilmişti.

Birinci Kısım İçin Sonuç

1– Feodal Sisteme geçiş Nasıl Tamamlandı? 5. yüzyıldan 11. yüzyıla dek süren ve *Erken Ortaçağ* olarak bilinen Ortaçağ tarihinin ilk aşamasını incelemeyi tamamladık. Bu dönemde, Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika ülkelerinin büyük çoğunluğunda *feodal sistem kurulmuştu.*

Germanlar, Slavlar, Araplar gibi pek çok halk, feodal sisteme ilkel komünal toplumdan geçti. Bu halklar, Eskiçağ'da özel mülkiyete, sınıflara ya da devlete sahip değillerdi. Fakat Erken Ortaçağ'a gelindiğinde bu halklar toprağın ekilip biçilmesi ve sığır yetiştiriciliğinde önemli bir ilerleme kaydetmişlerdi. Bu, soyluluğun topluluğun daha yoksul mensuplarını sömürerek temellük edebileceği bir artık üretiminin ortaya çıkmasına yol açtı ve böylece eşitsizlik doğdu.

Toprak ve emekçilerin kullanacakları avadanlıklar tekil ailelerin özel mülkü haline geldi. Özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla birlikte, sınıfların var olduğu her yerde, devlet de oluştu. Ezenler, çalışan insanları boyunduruk altına almanın bir aracı olarak devlete ihtiyaç duyuyordu.

Roma İmparatorluğu'nu oluşturan halklarsa feodal sisteme ilkel komünal sistemden değil, köleci sistemden geçtiler. Bu geçiş barbar istilaları ve kitle mücadeleleriyle hız kazandı. Kârlı olmayan köle emeğinin yerini bağımlı köylülerin daha üretken emeği aldı.

2– Feodal Sistemin Temel Özellikleri Nelerdi? Feodal sistem altında, feodal beyler ve bağımlı köylülerden oluşan iki temel sınıf vardı.

Feodal beyler toprağa sahipti ve bağımlı köylüleri sömürüyordu. Bir köle tüm zamanını efendisi için çalışarak geçirirken, bağımlı köylü kendisine ait, kendi aletlerini kullanarak kendi tarlasında çalışabileceği bir miktar zamana sahipti. Tarladan kaldırılan hasadın bir bölümü de yine köylünün mülkiyetindeydi.

Köle efendisinin malı, "konuşan aleti" olarak görülürdü. Feodal beyin bağımlı bir köylü üzerindeki iktidarı mutlak değildi: Köylüyü genellikle üzerinde çalıştığı tarla ile birlikte satma ya da ağır bir şekilde cezalandırma hakkına sahipti, ama yasal olarak onu öldürmeye izni yoktu.

Kölelerin aksine bağımlı köylüler daha iyi çalışmak için birtakım saiklere sahipti. Daha fazla üretebilmek için toprağı ekip biçme yöntemlerini geliştirmeye çalıştılar; kullandıkları avadanlıklara özen gösterdiler ve onları geliştirdiler.

Fakat çiftlikler genellikle küçük, sömürü de ağır olduğundan, tarımsal teknikler çok yavaş gelişti ve hasatlar düşük kalmaya devam etti. Geçimlik ekonominin hâkimiyeti esasen çiftliklerdeki avadanlıkların ilkel düzeyinden kaynaklanıyordu. Erken Ortaçağ'da, farklı bölgeler benzer yiyecekler ve mallar ürettiler. Ticaret de az gelişmişti.

Ağır feodal baskı, feodal beylerle köylüler arasında sert bir sınıf mücadelesinin doğmasına yol açtı. Başlangıçta köylüler topraklarını ve özgürlüklerini korumaya çalıştılar; sonrasındaysa feodal yükümlülüklerinin artmasını engellemek için ellerinden geleni yaptılar.

Feodal sistemin evrilmeye ilk başladığı dönemde, bir dizi ülkede erken-feodal devletler ortaya çıktı. Devletler soyluluğa toprak elde etmeleri ve köylüleri serfleştirmelerinde yardım ettiler. Fakat feodal sistem sağlam bir şekilde kurulduktan sonra, erken-feodal devlet yerini feodal parçalanmaya bıraktı.

Erken Ortaçağ'da, feodal devlet iki temel amaç güdüyordu: Ezilen sınıfın muhalefetini ezmek ve savaşlar yürütmek. Bunu yaparken feodal devlet kilisenin desteğini aldı.

İKİNCİ KISIM

FEODAL SİSTEMİN GELİŞİMİ

Dördüncü Bölüm

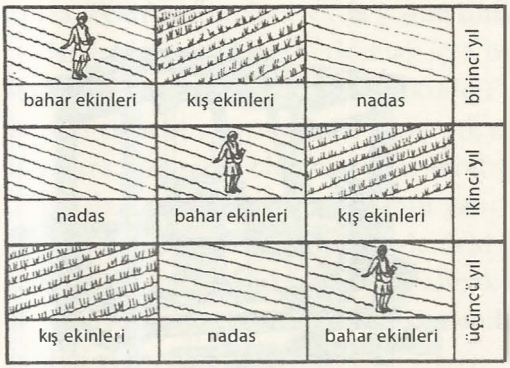
Zanaat ve Ticaretin Gelişmesi, Batı ve Orta Avrupa'da Şehirlerin Büyümesi

Ortaçağ'ın ilk yüzyıllarında, Avrupa'da az sayıda şehir bulunuyordu. Fakat 14. yüzyıla gelindiğinde çoktan yoğun bir şehir ağı tüm Avrupa'ya yayılmıştı. Avrupa halklarının yaşamlarında 11. ve 15. yüzyıllar arasında yaşanan önemli değişimler, Ortaçağ şehirlerinin ortaya çıkışı ve gelişmesiyle ilişkiliydi.

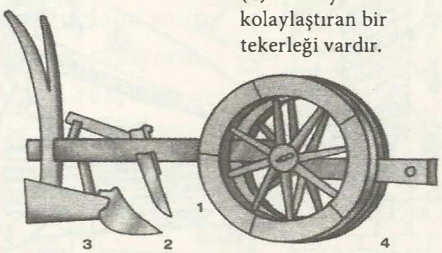
16 | Ortaçağ Şehirlerinin Doğuşu

1– İktisadi Gelişme. 11. yüzyıla gelindiğinde, Batı Avrupa'daki ormanlık alanlarda hatırı sayılır bir azalma yaşanmıştı. Sık ormanlarda köylüler, ekinler için toprak açmak üzere ağaçları kesip kalan kökleri söktüler. Pek çok yerellikte, bataklıklar kurutuldu. Eskiden kullanılmayan topraklar artık ekilip biçiliyordu.

Köylüler daha iyi hasat elde edebilmek için çiftliklerinde çok çalıştılar. Artık daha fazla demir aletleri vardı. Hafif sabanın yanı

Üç-tarla sistemi

Tekerlekli saban. Sabanın toprağı (1) yukarıdan kesen bir bıçağı; (2) derinden kesen demir bir saban kulağı; (3) kenara iten bir toprak kulağı ve (4) sürmeyi kolaylaştıran bir tekerleği vardır.

sıra, tekerlekli daha ağır sabanlar da kullanılmaya başlandı. Toprağı daha derinden süren köylüler, daha sonra onu demir dişleri olan tırmıklarla kabartıyorlardı.

İki-tarla sistemi yerini *üç-tarla sistemine* bıraktı. Ekilebilir toprak iki yerine üç kısma ayrıldı: İlki kış, ikincisi bahar ekinleri için ekiliyor, üçüncüsüyse nadasa bırakılıyordu. Artık tarlanın ürün vermeyen kısmı yarısı değil, üçte biriydi.

Toprağı kış ekinlerine hazırlamak için köylüler iki, hatta üç kez sürüyor ve sonra da gübreliyorlardı. Pazara yönelik bostancılık, bahçecilik ve bağcılık hızla gelişti. Tarımsal ürünler artık daha bol ve çeşitliydi. Örneğin İngiltere'de kaldırılan hasat ekilen tohumların dört, hatta beş katına ulaşıyordu.

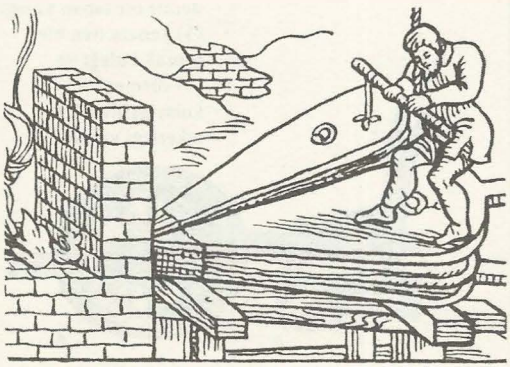
Ekilebilir topraklar ve kaldırılan hasatlardaki artışa, yem miktarındaki artış eşlik etti. Köylülerin çiftliklerinde bulunan at ve sığırların sayıları çoğaldı. Atlar artık sadece orduda değil, yük taşımacılığında ve sabana koşulmakta da kullanılıyordu. Bu, toprağın sürülmesini hızlandırmış ve kolaylaştırmıştı.

Demir araç gereçlerin yapılması için çok miktarda metale ihtiyaç vardı. Avrupa'da demir cevheri üretimi arttı, eritme sürecinde gelişmeler yaşandı ve demircilik yüksek bir gelişim gösterdi.

İnsanlar artık keten giymekten hoşnut değildi. Yünlü kumaşlar ortaya çıktı; insanlar koyunun keteni fethettiğini söylediler. Kumaşlar büyük yatay tezgâhlarda dokunuyordu.

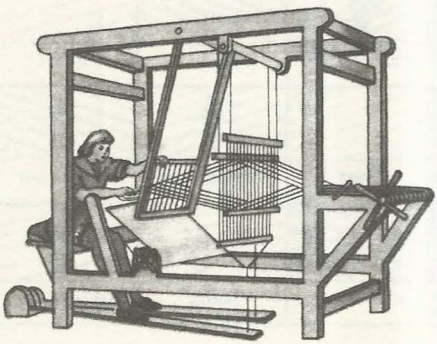
Feodal sistemin yerleşmesiyle birlikte, iktisat alanında önemli değişimler yaşandı: Zanaatların yanı sıra, hem tarım hem de hayvancılık hızla gelişiyordu.

2– Zanaatın Tarımdan Ayrışması. Ortaçağ'ın ilk yüzyıllarında, köylüler kendi avadanlıklarını kendileri üretirdi. Zanaat ve tarım arasında bir ayrım yoktu.

Eritme fırını
Ortaçağ çizimi
Fırını demir cevheri ve odun kömürüyle doldurduktan sonra işçi, elle çalışan küreklerle hava basardı.

Yatay tezgâh

Fakat demir uçlu bir saban ya da yünlü kumaş üretebilmek için özel bilgi ve maharetin yanı sıra özel donanımlar da gerekiyordu. Köylüler için aynı zamanda hem çiftçi hem de zanaatkâr olmak giderek zorlaştı.

Köylüler arasında belli yetenekleri olan, belirli bir işi bilen *zanaatkârlar* geri kalanlardan ayrılmaya başladı. Bir kural olarak iş tecrübesinin kuşaklar boyunca biriktirildiği ailelerden geliyorlardı. Köy demircileri, halıcıları, çömlekçileri ve diğer zanaatkârlar toprağı sürmek için giderek daha az zaman harcamaya başladılar. Zanaatları esas meşgaleleri haline geldi.

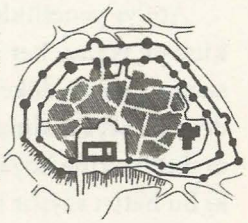
Daha iyi hasatlar sayesinde, köylüler bazen zanaatkârlar tarafından üretilen malları takas edebilecekleri artık ürüne sahip olabiliyordu.

İktisadi gelişme zanaatların zamanla tarımdan ayrışması sonucunu doğurdu. Zanaatlar, nüfusun zanaatkâr adı verilen geniş bir grubunun tam zamanlı işi haline geldi.

3– Avrupa'da Şehirlerin Ortaya Çıkışı. Zanaatkârlar tarafından üretilen ürünler, köylülerin ürettiklerine kıyasla daha dayanıklı ve çekiciydi ve bunlara yönelik talep giderek arttı. Bir zanaatkâr mallarını yiyecek karşılığında takas edebilirdi. Fakat köylerde müşteri sayısı çok düşüktü ve feodal bey de zanaatkârların mallarının büyük bir kısmına ayni verginin bir parçası olarak el koyuyordu. Bu nedenle zanaatkârlar malikânelerden kaçmaya başladı. Omzunda bir alet kutusu taşıyan zanaatkâr, müşteri peşinde oradan oraya dolaşır dururdu.

Zamanla bu gezgin zanaatkârlar yerleşik hayata geçmeye başladılar. Kulübeleri büyük manastırların ya da soylulara ait kalelerin etrafına yığılmaya ya da Roma istihkâmlarının kalıntılarının arasında yükselmeye başladı. Yerleşimleri önemli yol kavşaklarında, nehir geçitlerinde ya da yoğun limanlarda da büyüdü.

Neden zanaatkârlar yerleşmek için bu tür yerleri tercih ettiler? Manastırların ve kalelerin sakinleri onlara mobilya, silah ve kıyafet siparişi veriyordu. Bu yerler sık sık, pek çoğu daha sonra buralara yerleşecek olan tüccarlar tarafından ziyaret ediliyordu. Tüccarlar pahalı Doğu mallarının yanı sıra demir, tuz, deri ve yün de getiriyorlardı. Yakın köylerdeki köylüler ürünlerini satmak ve ihtiyaç duydukları şeyleri almak için buralara geliyordu. Bunlar zanaatkârların mallarını satabildiği ve *hammadde* alabildiği yerlerdi.

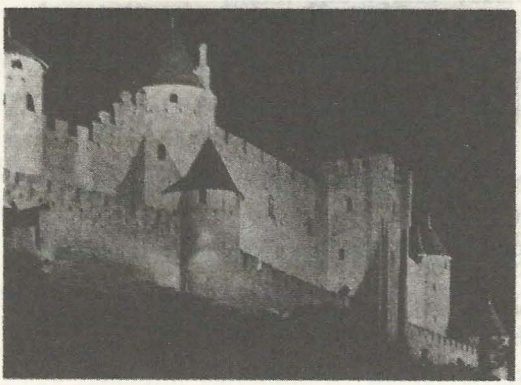

Carcassonne'un planı, *Fransa*

Zanaatların tarımdan ayrışmasının sonucunda Batı Avrupa'da şehirler ortaya çıktı ve büyümeye başladı. Şehirlerle kırsal bölgeler arasındaki iş bölümü artıyordu: Köy sakinleri tarımla uğraşırken, şehirler zanaat ve ticaret merkezleri haline geliyordu.

Kendilerini şövalyelerin ve soyguncuların saldırılarından korumak için, zanaatkâr ve tüccarlar yerleşimlerinin etrafını topraktan duvar ve hendeklerle çevirip, daha sonra bu duvarları çitlerle güçlendirdiler. Daha sonra bu istihkâmların yerini taş duvarlar aldı. Bir şehre yolu düşen bir yolcu, kuleleri ve duvarları uzaktan görebilirdi. Şehre giriş her zaman sıkı bir şekilde korunan sağlam bir kapıdan yapılırdı. Sadece kalabalık bir kuvvet bu şekilde istihkâm edilmiş bir şehri ele geçirebilirdi.

İlk şehirler, zanaatların tarımdan 9. yüzyıl gibi erken bir tarihte ayrıştığı İtalya ve Güney Fransa'da ortaya çıktı. 10. ve 11. yüzyıllarda diğer Batı Avrupa ülkelerinde de şehirler görülmeye başlandı.

Carcassonne'un sur ve kuleleri

17 | Ortaçağ Şehirlerinde Zanaatlar

1- Bir Zanaatkârın Atölyesi. Ortaçağ şehirlerinde fabrikalar yoktu. Pazarda satılan mallar küçük zanaatkâr atölyelerinde üretilirdi.

Atölye genellikle zanaatkârın evinin alt katında yer alırdı. Makine de yoktu; her şey basit araçlar kullanılarak elle yapılırdı. Bir saban demiri dökebilmek için, demirci fırından kor halinde bir demir parçası almak üzere kıskaç kullanır, daha sonra bu demiri örsün üzerine koyar ve istediği şekli verene kadar çekiçle döverdi ki bu hatırı sayılır bir zamana ve çabaya mal olurdu.

Zanaatkâr dükkânları
Modern resimler

Zanaatkârların teknikleri çok yavaş gelişti. Bir kural olarak, baba maharetini oğullarına öğretirdi. İşin sırlarıyla birlikte, genellikle kendi basit araçlarını da oğullarına devrederdi.

Uzun süren eğitim dönemleri, büyük tecrübe ve el işçiliğindeki gelişkin becerilerle, zanaatkârlar sık sık kendi iş kollarında mükemmeliyete ulaşırlardı. Dokumacılar kaliteli yumuşak kumaşlar yapmayı ve onları boyamayı öğrendiler; zırh ustaları zengin bir şekilde süslenmiş zırh ve kılıçlar ürettiler.

2– Atölye'de Kimler Çalışırdı? Esas işçi *usta* zanaatkârdı. Atölyenin, bütün araç gereçlerin ve donanımın sahibi oydu. Efendi hammaddeyi satın alır ve bunları kullanarak mal üretirdi. İmalât süreci boyunca her bir ürünün üzerinde çalışırdı. Atölyeler aynı zamanda mamul mallar da satardı.

Şehirli bir zanaatkâr kendi araçlarına sahip olan ve kendi atölyesinde çalışan bağımsız bir emekçiydi. Köylüden farklı olarak, ya diğer insanların siparişlerini yapar ya da satmak için mal üretirdi.

Ustanın yanı sıra atölyede *kalfa ve çıraklar* da çalışırdı. Genç çıraklar işi öğrenir ve üretime yardım ederlerdi. Bir iş kolunda ustalaşmak, iki yıldan yedi yıla kadar değişen uzun bir süre alırdı. Bir baba oğlunu çırak olarak verdiğinde, onu uzun yıllar boyunca ustanın sorumluluğuna bırakırdı. Bir çırağın yaşamı hiç kolay değildi; günlük ev işlerine yardım etmek zorundaydı ve sık sık hakaret ve dayağa maruz kalırdı.

Ustanın baş yardımcısı, deyim yerindeyse sağ kolu, çoktan iş kolunda ustalaşmış eski bir çırak olan kalfaydı. Şafaktan günbatımına dek, sıkışık atölyede koşuşturup dururdu. Çok çalışmasının karşılığında ancak az bir para alabilirdi. Fakat gerekli miktarı biriktirmeyi başarabildiğinde, usta olup kendi atölyesini açabilirdi.

Kalfanın bunları yapabilmesi için zor bir sınavdan geçmesi gerekirdi: Kendi parasını ve araç gerecini kullanarak bir *şaheser*, usta işi bir zanaat ürünü üretmesi gerekirdi.

Atölyelerde pek iş bölümü olduğu söylenemezdi: Usta ve kalfa, bir işlemden diğerine geçerek, başından sonuna kadar her bir mal üzerinde tek tek çalışırlardı.

Ortaçağ şehirlerinde zanaat el emeğine dayalı küçük ölçekli bir sınai üretim biçimiydi.

3– Zanaatkâr Loncaları. Her zanaatkâr kendi atölyesinde çalışırdı, fakat hepsinin pek çok ortak çıkarı da vardı. Sadece birleştikleri zaman feodal beylerin baskı ve soygunları karşısında güvenliklerini sağlayabilirlerdi.

Uzun süre boyunca, köylüler ihtiyaç duydukları malları kendileri üretmeye devam ettiler. Bu nedenle, ilk başta zanaatkârların ürettikleri malları satın alabilecek az sayıda müşteri vardı. Şehirlerde çalışan zanaatkârlar daha fazla müşteriye ve köylerdeki muadillerinin rekabetinden korunmaya ihtiyaç duyuyorlardı; *böylece aynı iş kolunda çalışan ve aynı şehirde yaşayan zanaatkârlar lonca adı verilen birlikler altında birleştiler.* Dokumacılık, ayakkabıcılık, duvar ustalığı gibi pek çok iş kolunun loncası vardı.

Genel bir lonca toplantıda, bütün üyeleri bağlayan *Kurallar* kabul edilirdi. Kurallar tüm zanaatkârların belirli bir standarda sahip olan kaliteli mallar üretmesini gerektirirdi; bir zanaatkârın kaç tane tezgâha ya da başka araç gerece sahip olabileceğini, atölyesinde kaç tane kalfa ve çırak çalıştırabileceğini belirler ve zanaatkârların birbirlerinden müşteri çalmasını yasaklardı.

Lonca Kuralları'nın amacı neydi? Loncalar bütün atölyelerin küçük kalmasını, böylece zanaatkârların meslektaşları aleyhi-

Pazar meydanı ve Ortaçağ kasabasının sokakları

ne zenginleşememelerini; çalışma ve satış koşullarının bütün zanaatkârlar için aynı olmasını sağlamaya çalışırdı.

Loncaların başında lonca üyeleri tarafından seçilen *ihtiyarlar* bulunurdu. İhtiyarlar kurallara uyulduğundan emin olur ve bunları çiğneyenleri sert bir şekilde cezalandırırlardı. Eğer Londralı bir fırıncı kuralların belirttiğinden daha hafif bir çörek satarsa, halkın alay etmesi için bir kafes içinde şehirde gezdirilirdi. En yaygın cezalandırma yoluysa para cezasıydı.

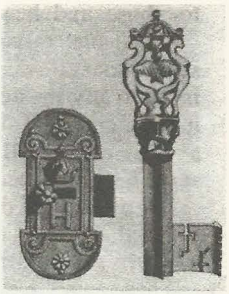
Pazarları üzerinde eksiksiz bir denetim sahibi olmak isteyen lonca üyeleri, loncaya katılmayan zanaatkârlara eziyet eder ve hatta onları atölyelerinden çıkartırlardı. Diğer şehirlerden ya da kırsal kesimden gelen zanaatkârların şehrin pazarlarında mal satmasını engellerlerdi.

4– Loncaların Şehir Yaşamındaki Rolü. Bir zanaatkârın bütün yaşamı loncasına bağlıydı. Lonca zanaatkâr festivalleri düzenlerdi. Bir üye öldüğünde, dul eşi ve küçük çocukları loncanın yardım sandığından para alırdı. Lonca üyeleri şehirde devriye gezer ve şehrin silahlı kuvvetlerinin içinde bir birlik oluştururlardı. Loncalar halinde örgütlenmiş olan zanaatkârlar şehrin düşmanlarına karşı savaşırlardı. Her loncanın kendi amblemi, bayrağı, kilisesi ve hatta mezarlığı vardı.

Uzun süre boyunca, loncalar zanaatların gelişmesine ve yüksek kaliteli malların üretilmesine hizmet ettiler. Şehirlerde yeni işkolları ve loncalar kuruldu. 13. yüzyılda, Paris'te yüzden fazla lonca vardı ve 14. yüzyılda bu sayı 350'ye ulaştı. *Loncalar arasındaki iş bölümü giderek artıyordu.* Demirciler loncası içinde önce silah üreticileri, sonra da zırh ve kılıç üreticileri kendi bağımsız loncalarını kurdular. Ayakkabıcılar ile kemer ve çanta üreticileri loncaları derici loncalarından ayrıldılar.

Fakat bir şehirdeki usta sayısı arttıkça, zanaatkârların arasındaki rekabet de kızıştı. Loncalar eşitliği sağlamak için ne kadar çalışsa da zanaatkârlardan bazıları zenginleşirken, diğerleri yoksullaştı. Loncalar usta olmak isteyen kalfaların önüne engeller çıkarmaya başladı. Sadece ustaların çocukları kolay bir şekilde usta olabiliyordu.

Şehirlerde giderek daha fazla insan, hayatı boyunca kalfa olarak kalmaya başladı. Bunlara "ömür boyu kalfalar" adı veriliyordu. Kalfalar da birlikler *–kardeşlikler–* halinde örgütlendiler ve ustalarından daha iyi çalışma koşulları talep ettiler. Grevler ör-

Zanaatkârlar tarafından yapılan eşyalar: hayali hayvan figürleriyle süslenmiş bir boynuz, bir kilit ve bir anahtar.

gütlediler: Kalfa grupları kendilerini sömüren ve ezen ustalar için çalışmayı reddettiler.

Loncalar atölyelerin genişlemesine ve yeni aletlerin kullanılmasına izin vermedi. Zaman zaman ihtiyarlar önemli icatları yok edip mucitlerden kurtuldular. Ortaçağ'ın sonuna gelindiğinde, loncaların varlığı yeni makinelerin gelişimini kösteklemeye ve şehirlerde sınai üretimin büyümesini yavaşlatmaya başlamıştı.

Lonca armaları. *En alttaki* boyacıların arması.

18 | Şehirlerin Süzerenlerine Karşı Mücadelesi -Kentli Yaşam Biçimi

1– Şehir ve Süzeren. Bir şehir nerede kurulmuş olursa olsun, feodal bir beye ait toprakların üzerinde yükselirdi. Şehrin bütün nüfusu süzerene tabiydi. Yurttaşlar ona, zanaatkârların ürettikleri mallardan oluşan ayni bir vergi öderdi. Beyin memurları mahkemede oturur, para cezalarını ve diğer ödemeleri toplardı.

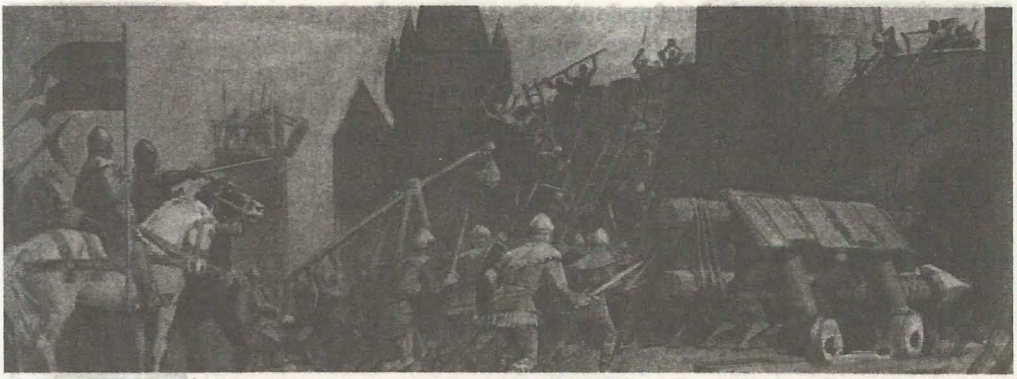
Başlangıçta beyler toprakları üzerindeki şehirlerin büyümesini teşvik ettiler. Şehirler giderek daha fazla büyüyüp zenginleştikçe, feodaller onlardan daha fazla gelir elde etmeye, yeni vergiler koymaya ve tüccarların ve zanaatkârların dükkânlarından istedikleri şeyleri zorla almaya kalktılar.

Feodal beylerin baskıları ve soygunları şehirlerde zanaat ve ticaretin gelişimine ket vurdu.

2– Şehir halkının Süzerenlere Karşı Mücadelesi. Şehir halkı feodal beye bağımlı olmaktan kurtulmak istiyordu. Sık sık beylere güçlü bir direniş göstermek için kutsal bir yemin ederlerdi. Bazen şehir halkı ile bey arasında savaş çıkar ve onlarca hatta yüzlerce yıl sürerdi. Şehir halkı tüketici kuşatmalara karşı direnmek ve feodal orduların kanlı saldırılarını püskürtmek zorundaydı.

12. ve 13. yüzyıllarda, feodal beylerle şehirler arasında bütün Batı Avrupa ülkelerine yayılan bir mücadele yaşanıyordu. Bazı şehirler kanlı savaşların ve ayaklanmaların ardından bağımsızlıklarını kazanırken, bazıları da özgürlüklerini süzerenden satın aldılar. Fakat pek çok şehir bağımlılıktan özgürleşmeyi başaramadı.

3– Şehirler Ne Elde Etmeyi Başardı? Bağımsızlıklarını kazanan şehir halkları, *öz-yönetime* geçtiler ve şehir meselelerinin idaresini kendi ellerine aldılar. Her şehrin bir mahkemesi, hazinesi ve silahlı kuvvetleri vardı. Seçilmiş bir *şehir konseyi* tarafından yö-

Bir şehre saldırı
Modern resim

netilirdi. Fransa ve İngiltere'de şehir konseyinin başındaki kişiye belediye başkanı, *mayor* adı verilirdi.

Bütün şehir halkı süzerene karşı birlikte savaşmıştı, fakat şehir meselelerinin idaresi zenginlerin, tüccarların ve şehirdeki binalarla toprak sahiplerinin eline geçmişti. Şehir konseyine onlar katılır, hazine ve askerlerin kullanımıyla ilgili bütün kararları onlar alır ve mahkemeleri onlar kontrol ederdi. Mali vergi yükünü zanaatkârların omuzlarına yüklemişlerdi.

Şehirlerin süzerenlerine karşı verdiği mücadelenin sonucunda, halk bağlılık yemininden kurtulup özgürlüğünü kazanmıştı. Eğer beyinden kaçan bir serf, bir yıl bir gün boyunca yakalanıp efendisine götürülmeden bir şehirde kalmayı başarırsa, özgür bir adam haline gelirdi. Ortaçağ vecizesi "şehir havası özgürleştirir" bir gerçeği ifade ediyordu.

Kendilerini süzerenlerin iktidarından özgürleştiren şehirler, daha da hızlı büyümeye başladılar. Kırsal kesimden kaçan insanlar durmaksızın şehirlere akıyor ve emeklerini şehrin servetine katıyorlardı.

Şehir suru (enine kesit): surun bir kısmı; bir kule; bir sundurma; mazgallar; bir hendek

4– Kent Yaşamı. Günümüz standartlarına göre, bir Ortaçağ şehrinin nüfusu kalabalık değildi, genel olarak 5 ya da 6 binden az olurdu. Sadece İngiltere'de Londra ve Fransa'da Paris'in de dâhil olduğu birkaç Batı Avrupa şehri, on binlere ulaşan nüfuslara sahipti.

Şehirlilerin esas uğraşları, zanaat, ticaret ve bunlara ek olarak uzun bir süre boyunca tarımdan oluşuyordu. Ekilebilir topraklar, bağlar ve bostanlar şehir surlarının etrafına dağılmıştı ve sığır sürüleri çayırlarda otlardı. Etrafı çevrili olan şehirler epey sıkışıktı ve bu nedenle evler iki ya da üç kattan oluşur, üst katlar alttakilerin üzerinden sarkardı. Sokaklar dardı. Uzun bir süre boyunca

Batı Avrupa şehirlerinin sokakları taşla döşenmemiş ya da ışıklandırılmamıştı. Dışkı ve sidikler pencerelerden sokağa boşaltılırdı. Yağmurlu mevsimlerde su birikintileri o kadar büyük olurdu ki insanlar kolaylıkla boğulabilirdi. Sıkışık yaşam koşulları ve kir, çok sayıda insanın ölümüne neden olan salgın hastalıkların yayılmasını kolaylaştırıyordu.

Şehirdeki tek geniş mekân pazarın kurulduğu meydandı. Bu meydandan çok da uzak olmayan bir yerde, şehirdeki en uzun ve en güzel bina olan ana kilise, *katedral* yer alırdı. Pazar yerine, yurttaşlar konseyin toplantılarını yaptığı *belediye binasını* inşa ederlerdi.

Evlerin hemen tümü ahşaptı. Sık sık yaşanan yangınlar sırasında, bina sıralarının bütün olarak yıkılmasının nedeni buydu.

Siena sokakları, İtalya *Ambrogio Lorenzetti tarafından yapılmıştır 14. yüzyıl*

5– Şehrin Serveti ve Yoksul Yurttaşlar. Korkuluk ve kulelerle süslenen zengin evler, yoksulların kırık dökük kulübelerine yukarıdan bakardı. Kalabalığın arasında pahalı kıyafetleriyle zenginler fark edilirdi; eşleri, sıradan insanların eşlerinin takmaları yasak olan değerli mücevherlerle gösteriş yapardı.

Yoksulların sayısı durmadan artmıştı. Zengin tüccar ve zanaatkârlar için en kirli ve zor işleri yaparlardı: Yünü yıkar ve tarar, ağır yükleri taşır ve mal yüklerlerdi. Yoksullar sadece iş bulabildikleri günlerde yeterince gıda alabilirlerdi. Sık sık vuku bulan salgın hastalıkların ve savaşların ardından, çok sayıda engelli ve sakat insan şehirlerde toplaşır, dilencilik ya da hırsızlık yapardı. Hasadın zayıf olduğu yıllarda şehirler, köylerinden kaçan ve açlığın pençesinde kıvranan köylülerle dolup taşardı. Yetkililer sopalarla şehirden kovulmalarını emrederdi.

Vasıfsız emekçiler, ömür boyu kalfalar ve fakirler hep birlikte *kent yoksullarını* oluştururdu.

Fakirler kendilerini sömürüp ezen zengin insanlara karşı amansız bir mücadele içindeydiler. Sık rastlanan bir olgu olan kent isyanları, zengin şehirliler tarafından acımasızca bastırılırdı. Zenginler yardım için sık sık komşu feodal beylere başvururdu. Köylü ayaklanmaları sırasındaysa, kent yoksulları feodal beylere karşı mücadelesinde köylülerin tarafını tutarlardı.

Şehir kapısı

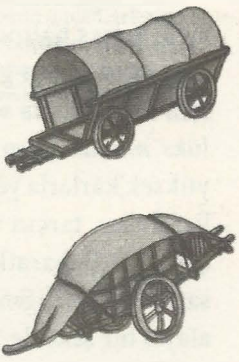
Belediye binası

19 | Avrupa'da Ticaretin Gelişimi

1– Ticari İlişkilerin Yaygınlaşması. Zanaatkârlar durmaksızın artan miktarda *meta* ürettiler. Yeni mallar yapmak için hammaddeye ve ekmekle diğer yiyeceklere ihtiyaçları vardı. Tarım geliştikçe, köylüler giderek daha fazla artık ürettiler. Bunları şehirlerde sattılar ve kazandıkları parayı zanaatkârlar tarafından üretilen malları almak için kullandılar. Şehirli zanaatkârların ürettikleri malların cazibesine kapılan feodal beyler de, malikânelerinden elde ettikleri ürünleri şehir pazarlarına götürmeye başladılar. Şehirler kendi yerelliklerinin ticaret merkezlerine dönüşüyorlardı.

Fakat bu ticari ilişkiler şehirliler için yeterli değildi. Şehirler uzak bölgelerle ve hatta diğer ülkelerle ticaret yapmaya başladılar.

Ortaçağ'da, ticaret kârlı fakat güç ve tehlikeli bir uğraştı. Karada tüccarlar "soylu eşkıyalar" yani şövalyeler, denizdeyse korsanlar tarafından soyuluyordu. Tüccarlar, bir beye ait olan topraklardan geçmek ve köprü ve nehir geçişlerini kullanmak için geçiş

Tüccar arabaları. Yollar dar olduğundan atlar tek sıra halinde koşulurdu. Arabaların iki ya da dört tekerlekleri olurdu. Arabanın yanları genellikle ahşap plakalardan yapılırdı. Uzun seyahatler için üstü kapalı arabalar kullanılırdı.

Pazara giden köylüler
15. yüzyıl gravürü

Tüccarlar arasında para alışverişi
15. yüzyıl minyatürü

ücreti ödemek zorundaydılar. Gelirlerini arttırmak isteyen feodal beyler kuru toprak üzerine bile köprü inşa ediyor ve tüccarların arabalarının kaldırdığı toz nedeniyle tazminat talep ediyorlardı.

Yollar dar ve çıplaktı; bahar ve güz aylarında çamur yüzünden geçilmez hale gelirdi. Arabalar sık sık kırılır ve toprağa düşen mallar toprak sahibinin malı sayılırdı. Eğer kaza geçiren bir gemi kıyıya vurursa, taşıdığı mallara kıyının sahibi olan feodal bey el koyardı.

Soyguncular dan korumak isteyen tüccarlar, *tüccar loncası* adı verilen birlikler halinde örgütlenirlerdi. Muhafızlar tutar ve büyük gruplar halinde seyahat ederlerdi. Zaman zaman tüccarlar da eşkıyalığa ya da korsanlığa karışırdı.

2– Doğu Ticareti. Eski çağlardan beri Avrupalılar Doğu ülkeleriyle temas halinde olmuşlardı. Arap ve İranlı tüccarların değerli Doğu mallarını getirdikleri Suriye ve Mısır limanlarına ulaşmak için Akdeniz'de seyahat etmişlerdi. Avrupalı tüccarlar bunlardan *lüks mallar* satın alır ve bunları kendi ülkelerindeki zenginlere yüksek kârlarla yeniden satarlardı. En kârlı ticaret alanı baharattı: karabiber, tarçın ve epey tatsız olan Avrupa yiyecekleri için diğer çeşniler. Baharatlar eczacı tartısında tartılır, küçük miktarlarda satılır ve ağırlığınca altın ederdi. Ortaçağ'da çok zengin insanlara alaycı bir şekilde "karabiber çuvalı" denmesinin bir nedeni vardı.

Doğuya giden kârlı ticaret yolları, İtalyan şehir devletleri olan *Venedik ve Cenova*'nın hâkimiyetindeydi. Bu şehirler hem Bizans'la hem de birbirleriyle rekabet eder ve savaşırlardı. Yüzyıllar boyunca aralarında tekrar tekrar sert çatışmalar çıkmıştır.

Venedik ve Cenova, iktidarın zengin tüccarların elinde olduğu özerk şehir devletleriydi. Zengin insanlar donanmalara, onlarca eve, imalâthanelere ve dükkânlara sahipti.

Doğu ticareti Akdeniz limanlarının, özellikle de İtalya'dakilerin büyümesine ve zenginleşmesine yardımcı oldu.

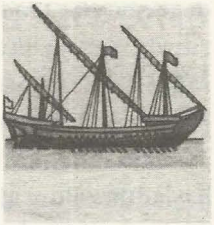
3– Kuzey Avrupa Ticareti. Bir diğer önemli ticaret yolu da Baltık ve Kuzey denizleri boyunca uzanıyordu. Burada tüccarlar tuz, yün, yünlü kumaş, balmumu, kereste, demir ve ekonomi için gerekli başka birçok metayı alıp satıyorlardı. Bu ticaret Rusya'daki *Novgorod*'dan İngiltere'deki Londra'ya kadar uzanan Kuzey Avrupa'daki şehir ve ülkelerden gelen tüccarlar tarafından yürütülüyordu. Ticaretin Merkezi *Brugge* şehriydi.

14. yüzyılda Alman şehirlerinden tüccarlar, Kuzey Avrupa'da yapılan ticarete dâhil olabilmek için 70 şehri kapsayan *Hansa Birliği*'ni kurdular. Birliğin merkezi Alman *Lübeck* şehriydi.

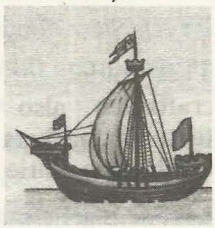
Hansa tüccarları rakiplerini Kuzey ve Baltık denizleri bölgesinde yapılan ticaretin dışına itmeye çalıştılar. Novgorod, Brugge, Londra ve diğer şehirlerde müstahkem ticaret alanlarına sahiptiler. Mallarını satıp yerel ürünleri alarak iyi kazanç elde ettiler. Hansa'nın büyük bir filosu vardı ve komşu ülkelerle avantajlı ticaret anlaşmaları koparmak için sık sık silaha başvuruyordu. İki kez Danimarka'yla savaştılar ve Danimarka kralını Hansa'nın özel imtiyazlarını kabul etmek zorunda bıraktılar.

4– Fuarlar ve Sarraflar. Avrupa'daki en canlı ticaret, farklı şehirlerden ve ülkelerden tüccarları çeken yıllık fuarlarda gerçekleşiyordu. Tüccarlar fuarlara talep gören mallar getiriyor ve bunları küçük tacir ve zanaatkârlara toptan satıyorlardı.

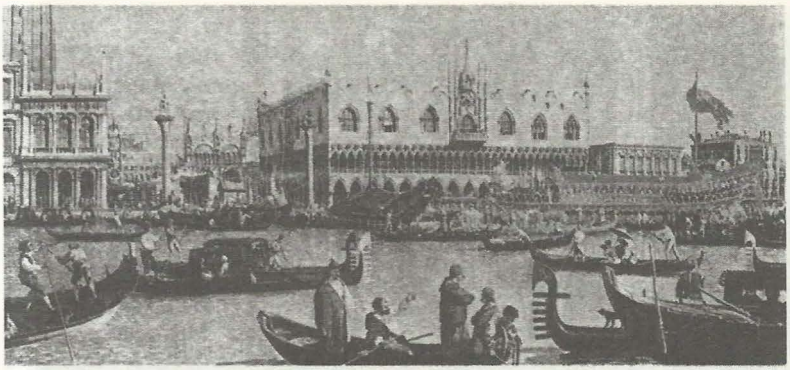
13. yüzyıldaki en önemli fuarlar, neredeyse bütün yıl süren, Kuzeydoğu Fransa'daki *Champagne* bölgesinde kurulanlardı. Champagne fuarlarında, hem Doğudan gelen lüks mallar hem de Kuzey Avrupa malları satılırdı.

Venedik kalyonu

Hansa gemisi. Teknesi yuvarlaktır. Pruva ve kıçta savaş sırasında denizcilerin toplandıkları yükseltilmiş platformlar yer alır. Kare yelkenlerin yerini geminin yandan ve hatta önden gelen rüzgârlarla bile hareket etmesini sağlayan yan yelkenler almıştır.

Venedik *Canaletto'ya ait bir resimden (İtalya, 18. yüzyıl)*, Grand Kanal, Sütun ve San. Marco Katedrali. Ortada, Düka Sarayı

Fuarlar her zaman kalabalık ve gürültülü olurdu. Tüccarların tezgâh dizilerinin aralarında *sarrafların* masaları da yer alırdı. Tüccarlar onların hizmetine büyük ihtiyaç duyuyordu, çünkü her ülke farklı ağırlık ve çeşitte para kullanırdı. Para sadece krallar değil, büyük feodal beyler ve büyük şehirler tarafından da bastırılırdı. Sadece Fransa en az 80 farklı madenî paraya sahipti. Sarraflar sabit bir ücret karşılığında tüccarlara o fuarda kabul edilen paraları, tüccarların ellerindeki paralar karşılığında sağlardı.

Zaman içinde sarraflar büyük servet sahibi olup borç vermeye başladılar. Borç alınan meblağ kararlaştırılan zamanda, belirli bir faiz miktarıyla birlikte geri ödenmek zorundaydı. Böylece sarraflar *tefecilere* dönüştü. Genellikle faiz oranı yüksekti ve borçlunun aldığı borcun iki katını geri ödemesi gerekirdi.

Ticaretin gelişmesiyle birlikte, tüccarların, sarrafların ve tefecilerin elinde büyük servetler birikti.

Şehirlerle köyler arasındaki iş bölümü hem tarımın hem de zanaatların gelişimini canlandırdı.

Bir zanaatta uzmanlaşan şehirli bir zanaatkâr, kendi işinde yüksek bir ustalık seviyesine ulaşır ve çalışma araçlarıyla yöntemlerini geliştirirdi.

Köylüler tarlalarını ekip biçmek ve sığırlarını yetiştirmek için daha fazla zaman buldular. Şehirlerden kaliteli araç gereçleri satın alabiliyorlardı. Tarım yöntemleri de gelişim gösteriyordu.

Zanaatların tarımdan ayrışması insanların emeğini çok daha üretken kıldı.

Ortaçağ Avrupası'ndan sikkeler

Champagne'de panayır
Modern resim

Beşinci Bölüm

11. ve 13. Yüzyıllarda Hristiyan Kilisesi - Haçlı Seferleri

20 | Katolik Kilisesi'nin Gücü

1– Kilisede Ayrılık. 11. yüzyılın ortalarına kadar, Hristiyan Kilisesi birlik içindeydi. Fakat Batı Avrupa'nın başında *Papa*, Bizans'ın ise Konstantinopolis *Patriği* bulunuyordu.

Hristiyan dini, Bizans'tan Doğu Avrupa'ya yayıldı. Fakat papa bu alanı da denetimi altına almak istiyordu. Bizans kilisesi kendi iç işlerine papanın müdahale etmesine karşı çıktı.

Papa ve Patrik arasında Hristiyan Kilisesi'nde kimin üstün olduğuna ve gelirlerin nasıl bölüneceğine dair sert ihtilaflar yaşandı.

1504 yılında, Hristiyan Kilisesi'nde bir bölünme yaşandı. Papa ve Patrik birbirlerini cehennem azabıyla lanetlediler. O zamandan beri, Batı Kilisesi *Katolik* ("evrensel" anlamına gelir); Doğu Kilisesi'yse *Ortodoks* ("doğru inanç" anlamına gelir) ismiyle anılmaktadır. Ayrılığın ardından, her iki kilise de tamamen bağımsız hale geldi.

2– Papalığın Konsolidasyonu. Çok sayıda feodal malikâneye bölünmüş olan Batı Avrupa'da, Katolik Kilisesi'nin büyük bir nü-

Dua eden keşiş ve rahibeler
15. yüzyıl minyatürü

fuzu vardı. Papanın hazinesi çok sayıda değerli eşya içeriyordu ve papa görkemli saraylara ve kalelere sahipti. Paralı bir ordusu ve kendi elçileri de vardı. Farklı ülkelerden yüz binlerce ruhban emri altındaydı.

Ruhban: bir piskopos, bir rahip ve bir keşiş

Papaların Avrupalı hükümdarları kendilerine tabi kılma çabaları, 11. yüzyılda Papa VII. Gregory ile Alman Kralı IV· Henry arasında sert bir çatışmanın doğmasına neden oldu. Her ikisi de diğerinin yetkiden yoksun olduğunu ilan etti. Papa, Henry'nin tebaasını krala sadakat yemininden azat etti. Almanya'nın büyük feodal beyleri (prensler) krala karşı bir isyan başlattılar. IV· Henry papayla uzlaşmaya zorlandı. Yanındaki küçük bir maiyetle birlikte, papanın ülkenin kuzeyindeki *Canossa*'da ikamet ettiği İtalya'ya gitti. Üç gün sonra, IV. Henry kaleye yalınayak ve yalnızca pişman bir günahkârın kıyafeti olan uzun bir cübbe giyerek geldi. Sonunda papa tarafından kabul edildi ve diz çökerek af diledi. Dileği kabul edildi.

Papa III. Innocent
Mozaik

Papa *III. Innocent* döneminde, 13. yüzyılın başlarında papalık gücünün doruk noktasına ulaştı. III. Innocent, papanın Tanrı'nın yeryüzündeki vekili olduğunu ve ülkelerdeki hükümdarların onun vasalı olması gerektiğini ilan etti. Resmikabuller sırasında herkes papanın önünde diz çökmek ve ayakkabısını öpmek zorundaydı. Hiçbir Avrupalı krala böylesine itaat edilmiyordu. III. Innocent Avrupa ülkelerinin iç meselelerine ve aralarındaki ilişkilere müdahale etti. İngiltere, Polonya, İsveç ve Danimarka kralları, kendilerini papanın vasalı olarak görmeyi kabul ettiler.

Papaların, iktidar kavgasında işleyemeyecekleri kadar kötü hiçbir suç yoktu. Papalıktan bahsederken o dönem yaşamış bir kişi, papalık tahtının insanlar tarafından değil, insan biçimindeki canavarlar tarafından işgal edildiğini söylüyordu.

Katolik Kilisesi ve Papanın servetinin kaynakları

3– En Büyük Feodal Bey Olarak Kilise. Ortaçağ'da, Batı Avrupa'da ekilip biçilen toprakların yaklaşık üçte biri, Katolik Kilisesi'ne aitti. Piskoposluklar ve manastırlar yüzlerce hatta binlerce serfe sahipti. Büyük sığır sürüleri manastırlara ait olan otlaklarda otluyor, kilise ambarları tahılla dolup taşıyor ve mahzenlerinde en kaliteli şaraplar saklanıyordu.

Piskoposlar ve başkeşişler diğer feodal beylerden pek az farklılık gösteriyordu. Kilisenin koyduğu yasaklara rağmen savaşlara katılıyor, turnuvalar düzenliyor, ipek ve kadife giyiyorlardı. Tüm bunların parasını karşılayabilmek için, köylülerinin yükümlülüklerini arttırdılar. Manastır topraklarında angarya ve ayni rant özellikle yüksekti.

Ortaçağ'da Katolik Kilisesi önemli bir feodal bey ve emekçi halkı ezen acımasız bir zalimdi.

Kilise eşyaları: Değerli kâse (*Fransa, 12. yüzyıl*)
"Kutsal eşyaları" saklamak için mücevher kutusu *Fransa 10. yüzyıl*

4– Kilisenin Serveti Artıyor. Ruhban tüm Batı Avrupa nüfusundan ondalık bir vergi topluyordu. Kiliseye gidenler düğün törenleri, çocukların vaftiz edilmesi ve diğer *kilise törenleri* için de ödeme yapmak zorundaydı.

Batı Avrupa'nın her yerinden papanın Roma'daki hazinesine değerli şeyler akıyordu. Papalık inananların suçlarını ve günahlarını belirli bir meblağ karşılığında affetme hakkının olduğunu iddia ediyordu; *Endüljans* (Latince "nezaket", "hoşgörü"den gelir) adı verilen özel belgeler satıyordu. Keşişler endüljansları şehir ve köylere götürerek pazarların kurulduğu meydanlarda satıyorlardı. Katiller, eşkıyalar ve hırsızlar sadece hâlihazırda işledikleri suçlar için değil, gelecekte işleyecekleri için de af satın alabiliyorlardı. Papalık mahkemesindeki görevliler her günahın ne kadar "edeceğini" gösteren özel bir liste hazırlamışlardı. Endüljans satışı çok kârlı bir işti.

Endüljans satan keşişler *16. yüzyıl gravürü Sağda,* varilin yanında oturan adam tomarlara iliştirilecek mühürleri hazırlıyor. *Solda,* endüljans için ödeme yapan bir alıcı

21 | Katolik Kilisesi'nin Sapkınlara Karşı Mücadelesi

1– Kilise İnanç Sahiplerine Ne Öğretiyordu? Feodal sistemin korunması ve güçlendirilmesi kilisenin de çıkarlarına hizmet ediyordu. Kilise insanlara, Tanrı'nın onları üç gruba ayırdığını öğretiyordu: İlk olarak herkes için dua edenler (ruhban), ikincisi savaşanlar (feodal beyler) ve üçüncüsü, çalışanlar (köylü ve zanaatkârlar).

Hristiyanlar ölümün ardından, insanın yaşam boyu sergilediği davranışlara bağlı olarak, ruhun ya günahları nedeniyle ebedi ıstıraba yazgılı olacağı cehenneme ya da cennete, "Tanrı'nın krallığına" gideceğine inanırdı. Ruhban, Tanrı ile insanlar arasında aracılık yaparak, sadece kilisenin dua yoluyla insanı Tanrı'nın gazabından koruyabileceğini savunuyordu.

Ruhban, mevcut düzene karşı mücadele etmenin Tanrı'nın iradesine karşı gelmek olduğunu vaaz ederek, inanç sahiplerinin beyinlerini yıkıyordu. Herhangi bir itiraz, kilisenin gözündeki en kötü günahlar olan küstahlık ve kibir göstergesi olarak değerlendiriliyordu. Kiliseye devam edenlere düşmanlarını sevmeleri, yetkililere itaat etmeleri, yükümlülüklerini yerine getirmeleri ve vergilerini ödemeleri telkin ediliyordu.

Hristiyan ahlakı ezilen insanlara uysallık ve sabır fikirleri aşılamak ve feodal düzene karşı her tür mücadele fikrini bastırmak için kullanılıyordu.

2– Heretikler Neye Karşı Savaşıyordu? Katolik Kilisesi'nin gücüne karşın, giderek daha çok köylü ve kentli ona karşı çıkmaya başladı. Ruhban bu tür insanları *heretikler* (kelime "seçebilen" anlamına gelen Yunanca *hairetikós*'tan türetilmişti) şeklinde adlandırıyordu.

Heretikler, müsrif kilise törenlerine karşıydılar ve kilisenin yozlaştığını söylüyorlardı. Ruhbanın ondalık toplamaya son vermesini ve topraklarından ve zenginliklerinden vazgeçmesini istiyorlardı.

Pek çok heretik, köylüleri ve fakirleri savunmak için ortaya çıkmıştı. Feodal yükümlülük ve vergilere karşıydılar, ruhbanı aylaklıkları yüzünden eleştiriyor ve onları hayatlarını çalışarak kazanmaya çağırıyorlardı. Hatta bazıları özel mülkiyetin ilga edilmesini ve mülkiyet eşitliğini savunuyordu.

Dindar insanlar olmaya devam eden heretikler genellikle itaat ve sabır vaaz ediyorlardı. İnançları için acı çekmeye dünden razıydılar.

Heretiklerin mücadelesi, feodal soyluluğun ve Katolik Kilisesi'nin zulmüne karşı kitlelerin itirazlarını yansıtıyordu.

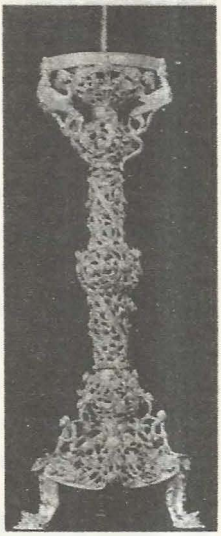
3– Kilise Heretiklere Karşı Nasıl Savaştı? Tüm ülkelerde kilise, heretiklerin peşine düştü ve onları ağır cezalara mahkûm etti. En kötü cezalardan biri *aforozdu.* Aforoz edilen bir kişi ceza tehdidi olmadan soyulabilir, hatta öldürülebilirdi; müminlerin ona yardım etme ya da onları koruma hakkı yoktu. Papanın bazen bütün bir bölgeyi, hatta ülkeyi aforoz ettiği de oluyordu. Bunun üzerine kiliseler kapanıyor, düğünler yapılamıyor, bebekler vaftiz edilemiyor ve ölüler mezarlıklara gömülemiyordu.

Kilisenin düşmana karşı savunulması. *15. yüzyıl minyatürü* Papa ve diğer din adamları kiliseyi heretiklerden (gözleri bağlı adamlar) ve günahkârlardan (mızraklı kadınlar) koruyor.

Kilise çok sayıda heretiğe ev sahipliği yaptığı bilinen bölgelere askerî seferler de düzenledi. 13. yüzyılın başlarında Papa III. Innocent, feodal beyleri Fransa'nın zengin güney bölgelerindeki sapkınlara karşı bir sefer düzenlemeye çağırdı. Kuzey Fransa'dan şövalyeler, zengin ganimetler elde etme ümidiyle sefere katılmaya can atıyorlardı. Papa sefere katılanlara affedilme vaadinde bulundu. Çok sayıda müreffeh Fransız şehri yakılıp yıkıldı, yağmalandı ve sakinleri öldürüldü. Bu şehirlerden birinde Katolik kuvvetleri 20.000 kişiyi katletti.

4– Engizisyon. Sapkınlıkla savaşmak için papa *Engizisyon* adıyla bilinen bir kilise mahkemesi kurdu. Casusların ve muhbirlerin hizmetlerinden yararlanarak Engizisyon heretiklerin ve dinen farklı görüşe sahip olanların izini sürdü. Suçlananlar hapse atıldı ve itiraf elde etmek amacıyla acımasız işkencelere maruz bırakıldı. Ayakları yakıldı ve özel bir mengeneyle burunları kırıldı. İşkenceye dayanamayan pek çok kişi, yapmadıkları şeyleri itiraf etti ve masum insanları suçladı. İdama mahkûm edilenleri infaz edilmeleri için yetkililere veren kilise, "kansız" bir ölüm ricasında bulunarak, ikiyüzlü bir insaf dileğinde bulunurdu. Bu suçlu bulunan kişinin canlı canlı yakılması anlamına geliyordu. Sapkınlara yönelik takibat, suçlu bulunan sapkınların mallarının yetkililer, kilise ve muhbir arasında bölüşülmesiyle birlikte ruhbanı büyük ölçüde zenginleştirdi.

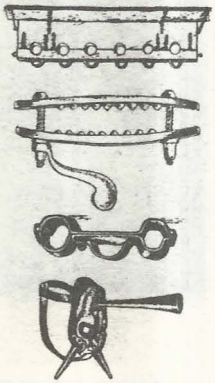

Altın şamdan
İngiltere, 12. yüzyıl başları

Engizisyon'un bilhassa faal ve acımasız olduğu İspanya'da heretiklerin canlı canlı yakılması *auto-da fé* (iman eylemi) adıyla anılıyordu. İnfaz önemli bir kilise töreni olarak, şehrin ana meydanında insan kalabalığının önünde gerçekleştiriliyordu. Sık sık soylular ve bizzat kral da infaz töreninde hazır bulunuyordu.

13. yüzyılda Fransa'da heretiklerin yakılması.
15. yüzyıl minyatürü
İdamda hazır bulunan kral ve maiyeti

Engizisyon tarafından kullanılan işkence aletleri

Kilise, ayaklanmalara katılanlara olduğu gibi, öğretilerini sorgulayan fikirler geliştiren âlim ve yazarlara eziyet etmek için de kullandı Engizisyon'u.

Ortaçağ'da, Katolik Kilisesi feodal sistemin ana dayanaklarından biriydi. Feodal sistemin düşmanlarına karşı verdiği mücadelede iknadan şiddete uzanan farklı yöntemlere başvurdu.

22 | İlk Haçlı Seferi

(Harita No. 4)

1– Kilise Doğuya Askerî Seferler Düzenliyor. 1095 yılında Fransa'daki *Clermont* şehrinin yakınındaki geniş bir ovada, papa devasa bir kalabalığın önünde konuştu. Toplananları kılıç kuşanmaya ve Kutsal Kabir'i Müslüman kâfirlerin elinden kurtarmak için Doğu ülkelerine yapılacak yürüyüşe katılmaya çağırdı. Hristiyan efsanesine göre, İsa Mesih Filistin'deki Kudüs şehrine gömülmüştü. Papa sefere katılan herkesin günahlarının bağışlanacağını vaat etti. Bir kronik yazarı papanın konuşmasının sık sık "Tanrı bunu istiyor" bağırışlarıyla kesildiğini aktarır. Hemen Kutsal Topraklar'a doğru yola koyulma konusundaki istekliliklerini göstermek için pek çoğu gömleklerinin üzerine kırmızı haçlar çizdi. Doğudaki askerî seferlere katılanlar *Haçlılar,* seferler de *Haçlı Seferleri* olarak anılmaya başlandı.

Papa II. Urban
Clermont'da konuşuyor
15. yüzyıl minyatürü

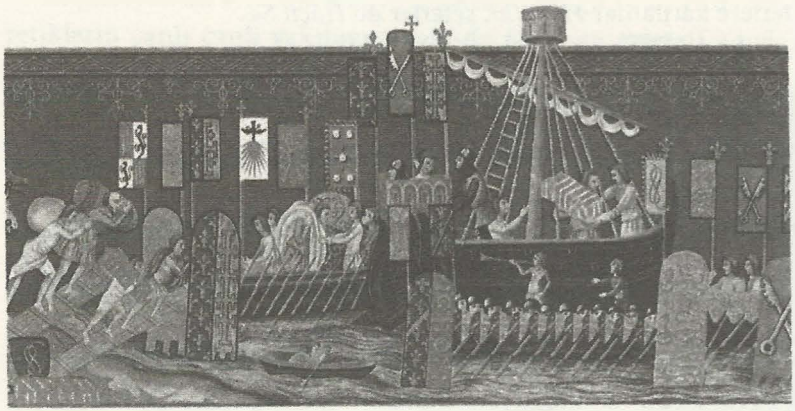
2– Haçlı Seferlerinin Nedenleri. 11. yüzyılın feodal savaş ve doğal afetlerle dolu olan son yılları özellikle çok zor geçmişti. Avrupa, bir dizi başarısız hasat, sığır ölümleri ve kitlesel salgın hastalıklarla dolu "yedi zayıf yıl"dan geçmek zorunda kalmıştı. Feodal beyler vergileri ve yükümlülükleri arttırmaya çalışırken, köylüler açlık içinde kıvranıyordu. Umutsuzluk ve açlık köylüleri kendi köylerinden uzaklara savuruyordu. Doğuya yönelik bir seferi efendilerinden kurtulmanın yolu olarak gördüler.

Şehirlerin büyümesi ve ticaretin gelişmesi, feodal soylular arasında daha fazla servet edinmeye yönelik bastırılmaz bir açlık uyandırmıştı. Şehir pazarları zanaatkârların ürettikleri ürünleri

ve uzak ülkelerden gelen lüks malları sunuyordu. Gelirlerini arttırmak için, feodal beyler daha fazla toprak ve serf elde etmek istediler. Fakat 11. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Batı Avrupa'da artık işgal edilmemiş daha fazla toprak kalmamış ve köylülerin hemen tamamı serfleştirilmişti.

11. yüzyılda Batı Avrupa'da topraksız pek çok şövalye ortaya çıktı. Bunlar genellikle soyluların bir at ve zırhtan başka bir miras alamayan küçük oğullarıydı. Savaş ve yağma bunların temel uğraşı haline gelmişti. Bu şövalyeler Haçlı Seferleri'nin esas vurucu gücü oldu. Yağma ve toprak elde etme yoluyla zenginleşmek bunların en büyük rüyasıydı.

Ruhban da Doğuda yeni kazanımlar elde etmenin hayalini kuruyordu. Papa, Doğudaki ülkeleri boyunduruk altına alarak iktidarını ve gelirlerini daha da arttırmak istiyordu.

Haçlılar gemilere biniyor
16. yüzyıl minyatürü

Muhtemelen hatırlayacağınız üzere, 11. yüzyılın ortalarında, Asya'daki Arap topraklarının büyük bir kısmı, Arapları takip ederek İslama geçen Selçuk Türkleri tarafından fethedilmişti. Selçuklular Bizans kuvvetlerine saldırdı, onları bozguna uğrattı ve Küçük Asya'nın neredeyse tümünü fethetti. Fakat kısa bir süre sonra, geniş Selçuklu devleti prensliklere bölündü. Bu Batılı feodal beylere Doğudaki zengin ülkeleri fethetmenin kolay olabileceği ümidini verdi.

3– Yoksul Köylülerin Seferi. Kudüs yollarına ilk düşenler Batı Avrupalı köylülerdi. Feodal baskılar dayanılmaz hale gelmiş, çaresizlik ve açlık onları evlerinden uzağa savurmuştu. Köylüler Doğu seferlerini beylerinden kurtulmak için fırsat olarak gördüler. Yeni topraklarda bağımsız çiftçiler olmayı ümit ediyorlardı.

1096 baharında, düzensiz yoksul kalabalıklar Ren Nehri boyunca ilerleyip Tuna'dan aşağı inmeye başladı. Gıcırdayan arabalar bilinmeyen topraklarda daha iyi bir yaşam peşindeki köylü aileleri taşıyordu. Bir kronik yazarı sayılarının gökyüzündeki yıldızlar ya da kumsaldaki kum taneleri kadar çok olduğunu yazmıştı. Neredeyse bütünüyle silahsız olan ve yanlarında çok az yiyecek bulunan bu kitleler, bilinmeyen Kudüs'e doğru, yolları üzerinde dilenerek ve yağma yaparak ilerlediler. Gördükleri her büyük şehir için "acaba burası Kudüs mü" diye soruyorlardı.

Çok sayıda köylü daha Konstantinopolis'e ulaşamadan can verdi. Bizans İmparatoru onlardan kurtulmak için acele etti ve köylü kalabalığını gemilerle, pek çoğunun Selçuk Türkleriyle daha ilk çatışmada hayatlarını kaybedeceği Küçük Asya'ya geçirdi. Sadece çok azı kaçmayı başarabildi. Doğuda paylarına düşen özgürlük değil ölüm oldu.

4- İlk Haçlı Seferi. 1096 güzünde, büyük feodal beylerin öncülüğündeki Fransa, Almanya ve İtalya'dan gelen şövalyeler farklı güzergâhlardan Doğuya ilerlemeye başladılar. Çok paraları vardı ve iyi silahlanmışlardı. Feodal beyler beraberlerinde hizmetçilerini, soytarılarını, av köpeklerini ve şahinlerini de getirmişlerdi. Bizans başkentinde bir araya geldikten sonra Küçük Asya'ya geçtiler. Ülkenin dağlık ve çorak bölgelerindeki ilerleyişleri çok zor koşullar altında gerçekleşti. Haçlılar sürekli olarak Müslüman hafif süvarilerin akınlarıyla taciz ediliyorlardı.

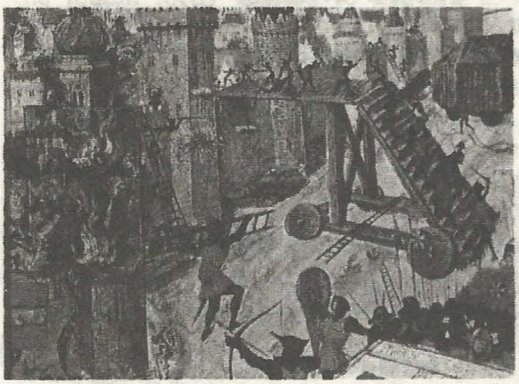
Fakat "Kutsal Kabir'in kurtarıcıları"nın menzile ulaşmak için aceleleri yoktu. Yolları üzerindeki şehirleri fethettiler, yerel sakinleri soyup öldürdüler. Ganimetin nasıl bölüşüleceğine dair liderler arasında sık sık çatışmalar çıktı.

Üç yıllık bir seferin ardından, Haçlıların sadece beşte biri Kudüs'e varabildi. Pek çoğu yolda ölmüş, bazıları fethettikleri topraklara yerleşmiş, birçoğu da evlerine dönmüştü.

1099 yılında Haçlılar Kudüs'ü ele geçirdi. Şehir surlarını aşar aşmaz, çok sayıda Müslümanı, kadın çocuk ayırmadan katlettiler. Bir eve saldıran bir şövalye, diğerlerine içerideki her şeyin kendisine ait olduğunu göstermek için kapısına bir kalkan koyuyordu. Yağma ve katliam sadece dua zamanlarında duruyor, sonrasındaysa devam ediyordu.

Haçlılar. *Vitray, Saint Denis Katedrali, Fransa (13. yüzyıl). Üstte,* Selçuklu Türkleriyle savaşan Haçlılar, *altta* Müslümanları kaçmak zorunda bırakan Haçlılar.

Haçlılar Kudüs'e saldırıyor. *15. yüzyıl minyatürü* Müstahkem şehrin kuşatması bir ay sürdü. Ancak Cenovalı tüccarların denizden kuşatma makineleri getirmesiyle saldırı başladı. Saatler süren çetin çarpışmaların ardından şehir düştü.

5– Haçlı Devletleri. Suriye ve Filistin kıyıları boyunca uzanan dar toprak şeridinde Haçlılar kendi devletlerini kurdular. Bunların en önemlisi *Kudüs Latin Krallığı*'ydı. Diğer Haçlı topraklarının hükümdarları da Kudüs Kralı'nın vasallarıydı.

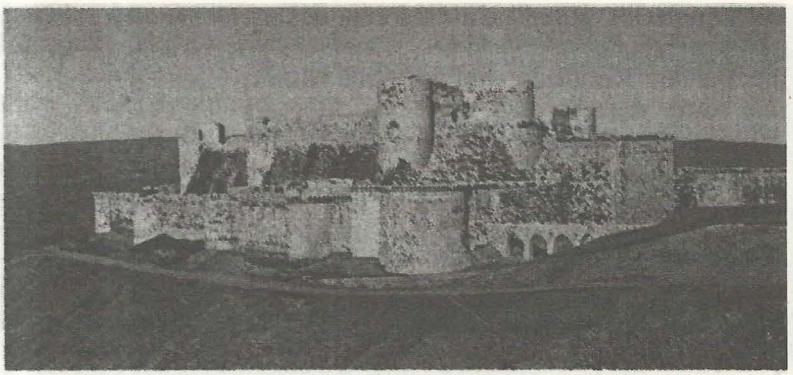
Fethedilen ülkelerin, o güne dek kişisel özgürlüklerini koruyabilmiş olan köylüleri Haçlılar tarafından zorla serfleştirildi. Yeni efendiler tahıl hasadının, meyvelerin, zeytinlerin ve üzümlerin üçte birini, hatta yarısını topluyordu. Buna ek olarak, fethedilen nüfus krala yüksek vergi ve Katolik Kilisesi'ne ondalık ödemek zorunda bırakılmıştı.

23 | Müteakip Haçlı Seferleri ve Sonuçları

(Harita No. 4)

1– Haçlılara Karşı Mücadele Eden Doğu Halkları. Haçlılar tarafından fethedilen bölgelerin sakinleri kendilerini ezenlerden nefret ediyordu ve birden çok kez onlara karşı ayaklandılar. Haçlılar bu yabancı ve düşman ülkede kendilerini güvensiz hissediyorlardı. İnşa ettikleri istihkâmlar çölün ortasındaki kayalar gibi yükseliyordu. Şövalyeler bu istihkâmlardan Müslümanlara karşı akınlar düzenliyor ve isyanlar sırasında buralara saklanıyorlardı.

Haçlı devletlerinin birbirleriyle arası açıktı ve bu güçlerini baltalıyordu. Müslüman prenslikler doğudan ve güneyden baskı kurmuştu. Onların saldırılarını püskürtmek için Haçlılar, kasvetli bir başarısızlık olan İkinci Haçlı Seferi'ne giriştiler. Kısa süre sonra Müslümanlar Mısır Sultanı Selahaddin Eyyübî'nin liderliğinde güçlü bir devlet kurdular. Selahaddin Haçlı ordusunu bozguna uğrattı ve Haçlıları Kudüs'ten çıkardı.

Kerak Kalesi, Suriye
12. yüzyıl sonları

Kutsal Şehri yeniden almak için Batı Avrupalılar Üçüncü Haçlı Seferi'ni başlattılar. Bu kez, kuvvetlerin başında İngiltere, Fransa ve Almanya kralları bulunuyordu.

2– Dördüncü Haçlı Seferi. 12. yüzyılın sonlarında, Papa III. Innocent Avrupa soylularını yeni bir Haçlı Seferi'ne çağırdı. Kara yoluyla gitmenin sıkıntılarından kurtulmak için, Haçlılar Filistin'e deniz yoluyla ulaşmayı kararlaştırdılar. Bunun için Venedik'ten gemiler kiralandı.

O dönemde Venedik Bizans İmparatorluğu ile Akdeniz ticareti üzerinde hâkimiyet mücadelesi veriyordu. Venedikli tüccarlar uzun zamandır Bizans'a bir daha belini doğrultamayacağı bir darbe indirmeyi hayal ediyorlardı. Haçlıların askerî gücünü kullanmaya karar verdiler. Venedik'in kurnaz ve hesapçı yöneticisi şövalyeleri Bizans'a saldırmaya ikna etti. Böylece "Kutsal Kabir'in kurtarıcıları" kendilerini bir Hristiyan şehri olan Konstantinopolis'in kapılarında buldu.

1204 yılında Haçlılar Bizans başkentine saldırdılar. Zorla şehre girerek sarayları, katedralleri, tüccarların imalâthanelerini ve şehir halkının evlerini yağmalamaya başladılar. Yangınlar antik elyazmalarının saklandığı depoları yok etti. "Batılı barbarlar" Ayasofya Kilisesi'ni talan ettiler. Yüzyıllardır Konstantinopolis'te saklanan değerli resimler ve heykeller yok edildi. Haçlılarla birlikte gelen piskoposlar ve diğer ruhban üyeleri de yağmada yer aldılar.

Dördüncü Haçlı Seferi Haçlıların saldırgan ve yıkıcı doğasını açık bir şekilde ortaya koydu.

Avrupa'nın en zengin şehrini yağmalayan şövalyeler Kudüs'e ilerlemek yerine Bizans topraklarına yerleştiler. Yerel halk istilacılara karşı savaşmayı hiç bırakmadı.

Haçlılar Konstantinopolis'e giriyor
Modern resim

Balkan Yarımadası'nın batısında ve Küçük Asya'da bağımsız Bizans devletleri kuruldu. 50 yıldan uzun bir süre boyunca Batılı soylulara karşı sert bir direniş sergilediler ve 1261 yılında onları Konstantinopolis'ten çıkardılar.

3– Son Haçlı Seferleri. Zaman içinde, Haçlılar Filistin'deki mülklerinin giderek daha büyük bir kısmını yitirdiler.

Papalar ve krallar yeni Haçlı Seferleri düzenlediler; fakat bunlara katılacak yeterince adam bulamadılar. Tarımın gelişmesiyle birlikte, feodal beyler köylülerinden daha fazla kazanç elde etmeye başladılar; dahası, Müslümanlara karşı yapılan savaşlar çok zor ve tehlikeliydi. Köylüler artık özgürlüklerini uzak diyarlarda aramıyor, bunun yerine efendilerine karşı daha kararlı bir mücadele veriyorlardı.

Papa Haçlı Seferleri için para toplamak üzere yeni bir vergi koydu; fakat bunun zorla toplanması gerekti. Sık sık insanlar vergi tahsildarının hemen yanındaki bir dilenciye "Bunu İsa'dan güçlü olan Muhammed adına al" diyerek biraz para veriyorlardı.

13. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen sekizinci (ve son) Haçlı Seferi'nin hemen ardından, Batılı feodal beyler Müslüman memleketlerdeki tüm mülklerini kaybettiler.

11. yüzyıl sonlarından 13. yüzyıl sonlarına dek süren Doğuya yönelik fetih savaşları olan Haçlı Seferleri artık sona etmişti.

4– Haçlı Seferleri'nin Sonuçları. Haçlı Seferleri'nin Doğu halklarına nasıl bir sefalet getirdiğini gördük. Avrupalılara gelince, bu seferler için acı bir bedel ödemek zorunda kaldılar ve yine de Doğudaki ülkeleri fethetmeyi başaramadılar.

Bununla birlikte, Haçlı Seferleri Batı Avrupa halklarının yaşamlarında kendi izlerini bıraktı. Akdeniz ticareti daha da can-

Haçlılar Müslüman kalesini kuşatıyor
Bir elyazmasının majüskülünden bir çizim

landı. Bu bölgedeki esas rol Kuzey İtalya şehirlerine geçti. Bizans, 1204 yılındaki yenilginin ardından, artık Venedik ve Cenova ile rekabet edecek halde değildi. İtalyan tüccarlar Suriye ve Filistin limanlarında çok sayıda birbirine bitişik bina aldılar; Karadeniz kıyılarında da ticari yerleşimler kurdular.

Avrupalılar, Doğu ülkelerinde yaşayarak ve onlarla ticaret yaparak yeni ekinlerden haberdar oldular: Artık Avrupa'da da pirinç, limon, kayısı ve kavun yetiştiriliyordu. Avrupalılar nasıl ipek kumaş ve ayna yapılacağını da öğrendiler ve metal işçiliği becerilerini geliştirdiler. Batılılar yemeklerden önce ellerini yıkamaya ve sıcak banyo yapmaya başladılar.

Zengin Doğunun yöntemleriyle aşina olan Batı Avrupa'nın feodal beyleri güzel kıyafetler, gurme yiyecekler ve pahalı silahlar gibi lüks mallara yönelik daha da güçlü bir düşkünlük geliştirdiler. Tüm bunların masraflarını karşılayabilmek için, köylülerini her zamankinden daha fazla çalıştırmaya başladılar.

Altıncı Bölüm

Batı Avrupa'da Merkezî Devletlerin Oluşumu

Şehirlerin büyümesi ve ticaretin genişlemesiyle birlikte, feodal soyluluk ile köylülerin arasındaki ilişkiler değişim geçirdi ve sınıf mücadelesi daha da keskinleşti. Bu devletin yapısında da değişimlere neden oldu: Feodal parçalanmanın üstesinden gelindi ve merkezileşmiş güçlü monarşiler ortaya çıktı.

24 | Fransa'nın Birleşmesinin Nedenleri

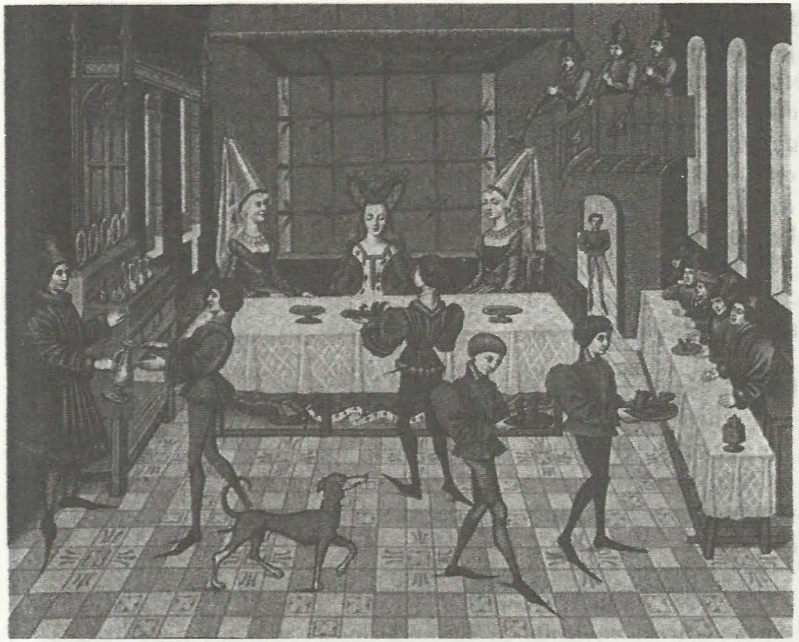
(Harita No. 5)

1– 11. Yüzyılda Monarşinin Zayıflığı. 11. yüzyılda, Fransa parçalanmış bir devlet olmayı sürdürdü. Kraliyet otoritesi bütün ülkeye yayılmıyordu. Kralın mülkiyetindeki Kuzeydoğu Fransa'da uzanan topraklar son derece küçüktü ve *Seine* Nehri üzerindeki *Paris* ve *Loire* Nehri üzerindeki *Orléans* şehirlerini de kapsıyordu.

Fakat kral kendi topraklarının bile efendisi değildi: Dikkafalı vasallar bu topraklar üzerinde de kendi kalelerini kuruyorlardı. Çağdaş bir yazarın belirttiği gibi, bu eşekarısı kovanlarında yaşayanlar haydutluklarıyla, tam bir dokunulmazlık içinde ülkeyi silip süpürüyordu. Kralın kendisi şehirlerinin birinden bir diğerine gitmek için silahlı maiyetinin eşliğinde tehlikeye atılıyordu.

Kral, ülkenin bütününde uygulanması zorunlu yasaları geçiremiyor, halktan vergi de toplayamıyordu. Bu nedenle, kralın ne düzenli bir ordusu ne de memurları vardı. Malikânelerinin idarecileri insanları kralın adına yargılıyordu.

2– Ülkenin Birleşmesini Mümkün Kılan Neydi? 10. ve 11. yüzyıl Fransası'nda, Avrupa'nın diğer yerlerinde olduğu gibi, zanaat ve tarım alanları hızlı bir ilerleme içindeydi; şehirler büyüyor, ticaret genişliyordu.

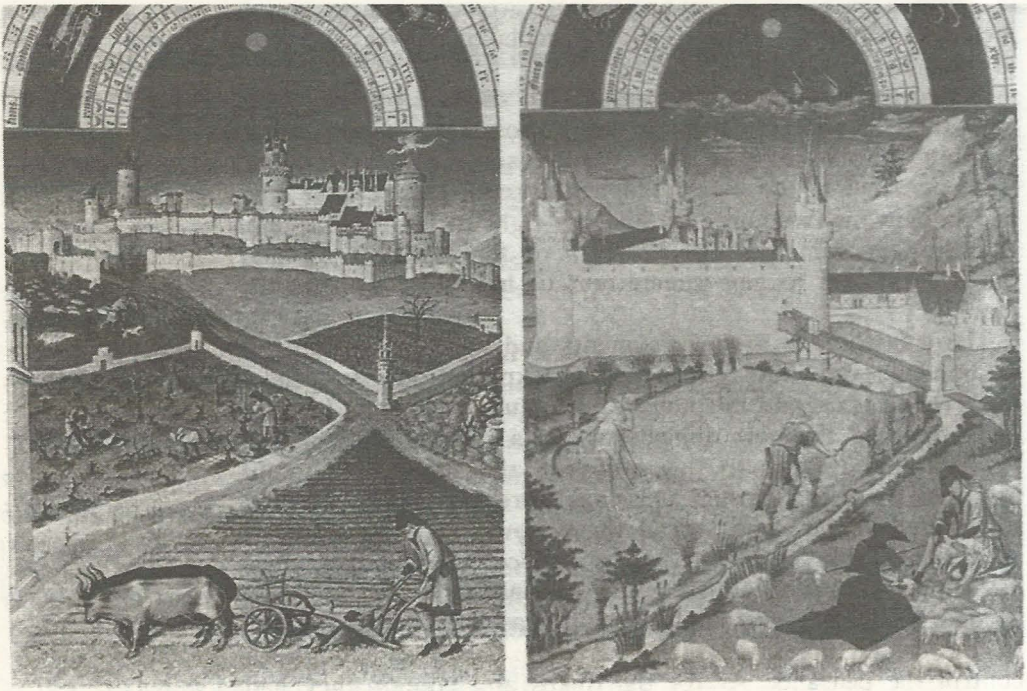
Soylunun kalesinde akşam yemeği
Minyatür
Fransa, 15. yüzyıl

Zamanla, *bölgeler arasındaki iş bölümü* derinleşti. *Flandre* İngiltere'den alınan yünlerden dokunan kumaşlarıyla ünlüydü. *Normandiyalı* çiftçiler at besliyor, Champagne keten kumaşlar dokuyordu. Bu mallar daha sonra ülkenin farklı bölgelerine götürülüyordu. Tüccarlar mallarını Seine Nehri ve kolları üzerinden Champagne fuarlarına getiriyorlardı. Paris tedricen bir bütün olarak Kuzeydoğu Fransa'da üretim ve ticaretin ana merkezi haline geliyordu. *Artan iş bölümü sayesinde, bölgelerin iktisadi yalıtılmışlığı sona erdi: Artık ticaret ilişkileriyle birbirlerine bağlıydılar. Bu ülkenin birleşmesi için gerekli koşulları yarattı.*

3– Monarşinin Müttefikleri Olarak Şehirliler. Yıkıcı savaşlar ve eşkıyalık ekonomiye ve özellikle de ticarete büyük zarar vermişti. Tüccarlar ve zanaatkârlar despot feodal beylerin faaliyetlerinin kontrol altına alınmasından yanaydılar. Ülkede düzen sadece güçlü bir kraliyet otoritesinin kurulmasıyla sağlanabilirdi.

Büyüyen şehirler süzerenlerine karşı verdikleri mücadelede kraldan yardım bekliyordu. Vasallarının otoritesini zayıflatmaya çalışan kral sık sık hamilerine seve seve para sağlayan ve gerekli olduğunda kullanımına askerî birlikler sunan şehirlilerin tarafını tutuyordu.

Şehirliler, dikkafalı feodal yüksek soyluluğa karşı verdiği mücadelede kralın güvenilir müttefiki oldular.

Köylü emeği
Minyatür (Fransa, 15. yüzyıl başları)
Limbourg kardeşlerin Berry Dükü'nün takvimi için yaptıkları illüstrasyon. Ressamlar köylüleri bayram kıyafetleri içinde göstermiştir.

4– Köylülerin Kişisel Bağımlılıktan Kurtuluşu. Nakdi Rantın Ortaya Çıkışı. Çiftliklerde çalışan köylüler daha fazla üretim yaptıkça, feodal beyler köylülerin nefret ettiği angaryayı çiftlik ürünleri biçimindeki ödemelerle değiştirmeyi daha avantajlı bulmaya başladılar. Pek çok süzeren kendi ekilebilir topraklarını parsellere bölerek kullanmaları için köylülere dağıttı.

Şehirler büyüdükçe, köylüler de ticaretle uğraşmaya başladı. Artık ürünlerini pazarlarda satmak için şehirlere geldiler. Zanaatkârlar tarafından üretilen ürünleri ve Doğu mallarını satın almak için paraya ihtiyaç duyan feodal beyler, zamanla angarya ve ayni rantı *nakdi rantla* değiştirmeye başladılar.

Bir bahar gezintisi
Minyatür (Fransa, 15. yüzyıl başları)

Köylüler için zamanlarını ve ürettikleri ürünleri satmak kolaylaştı. Kişisel bağımlılık ilişkileri zayıfladı. Daha fazla para elde etme peşinde olan süzerenler, yüksek bir muafiyet kirası karşılığında köylüleri kişisel bağımlılık ilişkisinden özgürleştirdiler. Özgürlüklerini satın alan köylüler malikâneyi terk etme hakkına bile sahiptiler. Fakat toprak feodal beylerin malı olmaya devam etti. Köylü kendisine verilen araziyi kullanmak için beyine nakdi rant ödemek zorundaydı.

Nakdi ödemelere geçiş ve kişisel bağımlılığın ilgası feodal sömürüyü azaltmadı. Feodal beyler vergileri arttırıp yeni görevler dayattıkça, köylüler bu yeni yükümlülüklere giderek daha fazla karşı çıktı. Bir dizi yerellikte köylüler muafiyet kiralarını ve yüksek nakdi rantları ödemeyi reddederek şehirlere kaçtı. Köylü ayaklanmaları artık yalıtılmış köylerle sınırlı değildi ve geniş bölgelere yayılıyordu.

5– Ülkenin Birleşmesi Sürecinde Kralın Destekçileri. Köylülerin muhalefetini bastırmak için, feodal sınıfın güçlü bir merkezî otoriteye ihtiyacı vardı. Bu özellikle köylüleri kontrol edebilecek kadar güçlü olmayan aşağı soyluluk için bir ihtiyaçtı. Düklere ve kontlara gelince, onlar bağımsızlıklarını kaybetmeye hiç de niyetli değillerdi ve monarşinin güçlenmesine karşı çıkıyorlardı.

Dikkafalı soylulara karşı mücadelesinde kral şövalyelerin desteğini aldı. Karşılığında şövalyeler de kraldan süzerenlerinin baskılarına karşı koruma istediler. Pek çok şövalye kralın doğrudan vasalı haline geldi: Onun hizmetine girip ordusuna katıldılar. Bir şövalye krala hizmet ederek daha fazla para ve paye elde edebiliyordu.

Şehirlerin ve aşağı soyluluğun desteklediği kral, ülkeyi kendi otoritesi altında birleştirmeye başladı.

25 | Fransa'nın Birleşmesi İçin Mücadele - 13. Yüzyılda ve 14. Yüzyılın Başlarında Monarşinin Güçlenmesi

1– Birleşme Başlıyor. Önemli ticaret yollarının kesişim noktaları kraliyet toprakları üzerinde bulunuyordu: Kral tüccarları vergilendirdi ve hızla zenginleşti.

Başlangıçta, kral kendi vasallarını boyun eğmeye zorladı; sonra da sıra geniş bölgelerin bağımsız yöneticileri olan büyük feodal beyleri kendisine tâbi kılmaya geldi.

Fransa kralının en zorlu düşmanı İngiltere kralıydı. 11. yüzyıl ortaları gibi erken bir tarihte güçlü Normandiya Dükü İngiltere'yi fethetmiş ve İngiltere kralı olmuştu. Halefleri Fransa'daki mülklerini genişleterek, Fransa topraklarının yarısından fazlasını kendi kontrolleri altına aldılar.

Bu topraklar üzerinde İngiltere kralı ile Fransa kralı arasında uzun süreli bir savaş patlak verdi. 13. yüzyılın başlarında, Fransa kralı şehirlilerin de desteğiyle önce Normandiya'yı sonra da *Aquitaine* düklüğü dışındaki diğer tüm mülklerini düşmanının elinden aldı.

Fransa kralı idaresini ülkenin güneyindeki *Toulouse* kontluğuna ve hemen ardından zengin Champagne'a kadar genişletti. 14. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Fransız topraklarının büyük bir bölümü birleşmişti. Kralın otoritesi neredeyse bütün Fransa'ya yayılmıştı.

Ülkedeki farklı bölgeler artık kral tarafından atanan memurlar tarafından yönetiliyordu. Krala ait olan topraklarda, yıkıcı savaşlar yasaklandı. Fransa'nın geri kalanındaysa, feodal beylerin savaş ilan edildikten sonra 40 gün geçene kadar çatışmaları başlatma hakları yoktu; bu süre zarfında zayıf taraf kraliyet mahkemesine şikâyette bulunma hakkına sahip olacaktı.

Kral her yerde kabul görecek ve ticareti çok daha kolaylaştıracak yeni bir sikke kestirdi.

Fransa tedricen merkezileşmiş bir devlete dönüşüyordu; merkezî otorite ülkedeki bütün toprakları kontrolü altına alıyordu.

2– Fransa'daki Tabakalar. Ülkenin birleşmesinin ardından tüm nüfus kralın tebaası haline geldi. Halk üç tabakaya ayrılıyordu.

Tabaka, gelecek kuşaklara aktarılan aynı hak ve yükümlülüklere sahip geniş bir insan grubuydu.

Birinci tabaka ruhbandı. Ruhbanın görevi, dua etmek ve Tanrı'ya günahkârlar için yalvarmaktı. Ruhban dışında kalan tüm feodal beyler, *ikinci tabaka* olan *soyluluğu* oluşturuyordu. Soyluluğun görevi savaşa gitmek, kralı ve tebaasını düşmanlara karşı savunmaktı. Ruhban ve soyluluk, bir dizi *imtiyaza*, sadece kendilerinin yararlandığı haklara sahipti. Krala vergi vermek zorunda değillerdi.

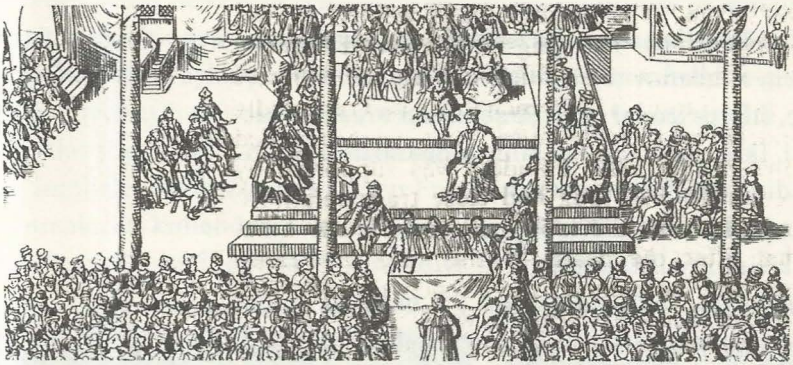
Nüfusun geri kalanı *üçüncü tabakayı* oluşturuyordu. Görevi çalışarak iki yüksek tabakayı beslemekti. Zengin şehirliler üçüncü tabaka içinde başı çeken bir konuma sahipti. Kral sık sık onları

Fransa'da üç tabaka

IV. Philippe'in sikkesi

IV. Philippe'in mührü

États-Généraux toplantısı
16. yüzyıl gravürü

kraliyet konseyinin toplantılarına davet ederdi: Her zaman para ve güvenilir öneriler için onlara itimat edilebilirdi.

Tabaka ayrımları sınıf ayrımlarıyla çakışmıyordu: Yüksek ruhban ve soyluluk birlikte feodal beyler sınıfını oluştururken, üçüncü tabaka köylü sınıfı ve kentli nüfusun çeşitli katmanlarını içeriyordu.

3– Monarşinin Konsolidasyonu. 14. yüzyıla gelindiğinde, Fransa'nın büyük bir kısmı kralın yönetimi altında birleşmişti. Enerjik ve zalim bir yönetici olan Kral IV. Philippe (*Adil*) (1285-1314) kraliyet mülklerini istikrarlı bir şekilde genişletti. Zengin bir il olan Champagne'ı ve ülkenin güneyindeki *Navarre'ı ilhak* etti.

Kral, memurlarına maaş ödemek ve savaşabilmek için çok miktarda paraya ihtiyaç duyuyordu. Bu parayı elde etmek için IV. Philippe kilise topraklarına yeni bir vergi koydu. Papa onu aforozla tehdit etti ve kendi otoritesine bütünüyle teslim olmasını istedi. Kral, Romalı feodal beyleri papaya karşı başkaldırmaya kışkırtmak üzere İtalya'ya bir elçi gönderdi. Beraberinde bir paralı asker birliği getiren elçi, zorla kaleye girerek papaya hakaretler yağdırdı. Aşağılanmayı kaldıramayan papa kısa bir süre sonra öldü. Monarşinin konsolidasyonu ile birlikte, papalığın Avrupa ülkeleri üzerindeki nüfuzu da giderek zayıfladı.

4– États Généraux. États Généraux ilk kez 1302 yılında papaya karşı toplumsal tabakaların desteğini almak isteyen IV. Philippe tarafından toplandı. Bu ruhban, soyluluk ve zengin şehirlilerin temsilcilerinden oluşan bir meclisti. O dönemden sonra, États Généraux, krallar her yeni vergi koymak istediğinde toplantıya çağrıldı. Vergilerin yükü köylülerin ve zanaatkârların omuzlarına yüklendi.

Ruhbanın, soyluların ve şehirlilerin temsilcileri ayrı ayrı toplanır ve sadece nihai kararları almak üzere bir araya gelirlerdi. Vergiler tartışılırken, ruhbanın ve soyluluğun vergileri ödemeyi reddetmesi üzerine, sık sık feodal beylerle şehirliler arasında tartışmalar alevlenirdi. İkiye karşı tek oya sahip olduklarından, zengin şehirliler geri adım atmak zorunda kalırdı.

Tabakalar arasında ihtilaflar États Généraux'nün devlet meseleleri üzerindeki etkisini zayıflatıyordu.

14. yüzyılın başlarında, Fransa'da sınırlı bir monarşi, kralın destek için tabaka temsilcilerinden oluşan bir meclise yaslandığı merkezî bir feodal devlet ortaya çıktı. Bu, merkezileşmiş devletin gelişiminin ilk safhasıydı. Monarşi henüz ülkeyi tabakaların desteği olmadan yönetebilecek kadar güçlü değildi.

26 | Yüzyıl Savaşları'nın Başlaması - Jacquerie

(Harita No. 6)

1– Savaşın Nedenleri ve Casus Belli. 14. yüzyılda, İngiltere ve Fransa arasında bitmek bilmeyen bir savaş başladı. Birkaç kesinti dışında, yüzyıldan uzun süren bu savaş tarihe *Yüzyıl Savaşları (1337-1453)* olarak geçti.

Savaş neden başladı? İngiltere kralı Fransa'daki mülklerini geri almak istiyordu. Fransa ve İngiltere kralları arasındaki uzun süreli düşmanlık zengin şehirlere sahip Flandre üzerindeki rekabetleri nedeniyle daha da artmıştı. Fransa kralları tekrar tekrar Flandre'ı topraklarına katmaya çalıştılar, fakat Flaman şehirliler tarafından püskürtüldüler. İngiltere de Flandre'ın arkasındaydı: İki ülke eskiye dayanan ve yakın ticari ilişkilere sahipti.

İngiltere kralı Fransa kralının akrabasıydı. Fransa kralının ölmesinin ardından doğrudan bir veliahtı olmadığı bahanesiyle Fransa tahtı üzerinde hak iddia etti. *Casus belli* (savaş nedeni) buydu.

2– Fransız Feodal Beyleri Yeniliyor. Fransız ordusu büyük oranda süvarilerden oluşuyordu. Şövalyeler disiplinsizdi ve sadece kişisel kahramanlık gösterileri peşindeydiler. Piyadeler genellikle, şövalyelerin küçümseyerek baktığı yabancı paralı askerlerden müteşekkildi. İngiliz ordusu Fransız ordusundan daha iyi organize olmuştu. Süvarilerin yanı sıra İngilizler kalabalık ve disiplinli bir

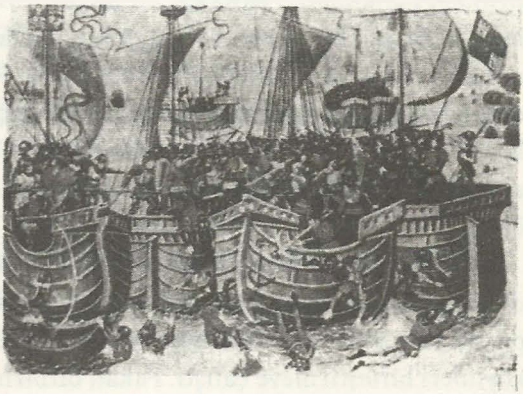
piyade gücüne de sahipti. Bu piyade gücü İngiltere'de hâlâ varlığını sürdüren bir grup olan özgür köylülerden toplanmıştı. Piyadeler geniş uzun yaylar kullanıyor ve 600 adımlık bir mesafeden atış yapabiliyorlardı. 200 adımlık mesafeden atışlar gayet isabetliydi ve oklar şövalyelerin zırhını delebiliyordu.

İngilizler *Manş Denizi*'ni geçip Fransa'yı istila etmek için donanmalarını kullandılar. Fransızlar en başından itibaren art arda başarısız oldu ve İngilizler Normandiya'yı ele geçirdi.

Crécy Savaşı
15. yüzyıl minyatürü

Yüzyıl Savaşları'nda bir deniz çarpışması
14. yüzyıl minyatürü

1346 yılında Fransız ordusu kuzeydoğu Fransa'daki *Crécy* savaşında yenildi.

Bunun ardından İngiliz ordusu Aquitaine'den bir taarruz başlattı. 1356 yılında, Loire'ın güneyindeki *Poitiers*'de bir savaş yapıldı. Fransız ordusu sayıca İngilizlerinkinden kalabalıktı, ama hareketleri eşgüdümlü değildi. İleri doğru bastıran şövalyelerin safları yarıldı ve birbirlerinin yoluna çıktılar. Ok yağmuru altında, Fransız süvarilerinin nizamı bozuldu ve ordu yok edildi. Yüksek soylular ve kral esir alındı.

Poitiers Savaşı'nın ardından, Fransa çok güç duruma düştü. Ülkenin kuzeyi ve güneyi istilacıların ellerindeydi.

3– Sıradan Halkın Durumu. Savaştan önce bile, şehirlerin büyümesi ve ticaretin gelişmesine koşut olarak, Fransa'da feodal baskı giderek ağırlaşmıştı.

Savaş Fransa'nın emektar halkına yeni acılar getirdi. Hem Fransız hem de İngiliz birlikleri ülkeyi yakıp yıkmıştı. Poitiers mağlubiyetinin ardından, paralı askerler tüm Fransa'ya dağıldı. Savunmasız köylere saldırıp para koparmak için köylüleri işkenceden geçirdiler. Soyguncular köyleri yerle bir etti. Halk talih-

sizliklerinden feodal soyluluğu sorumlu tutmakta sonuna kadar haklıydı.

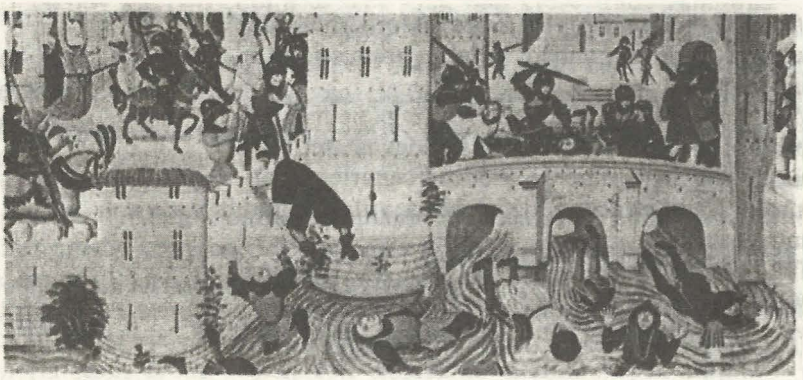
Köylü yoksullaşırken feodal beyler "Avanak Jacques'ın sırtı her şeyi taşıyabilecek kadar geniştir" diyerek daha da fazla para talep ettiler. Yaygın bir isim olan Jacques'ı, köylüler için aşağılayıcı bir lakap olarak kullanıyorlardı.

Yüzyıl Savaşları sırasında askerler: Arbaletli bir asker, bir piyade. *Arbalet* yayı çekmek için bir mekanizması olan dipçikli demir bir yaydır.

4– Jacquerie. 1358 Mayısı'nda, Kuzeydoğu Fransa'da *Jacquerie* adıyla anılan bir köylü ayaklanması başladı. Bu ayaklanma *kendiliğinden* patlamıştı: Herhangi bir hazırlık yapılmamıştı ve köylülerin herhangi bir hareket planı yoktu. Fakat isyancılar düşmanının kim olduğunu biliyordu: Feodal beyler. Köylülerin kendilerini ezenlere karşı duydukları nefret öylesine güçlüydü ki bütün soyluları tek biri sağ kalmayana dek öldürmekle tehdit ettiler. Ellerinin altında ne bulurlarsa silah olarak kullanan köylüler, feodal beyleri öldürdüler ve kalelerini yıktılar.

Ayaklanmanın başında bir köylü olan *Guillaume Caillet* vardı. Bir kronik yazarı Caillet'yi belagat sahibi bir konuşmacı, yapılı ve yakışıklı, tecrübeli bir adam olarak tarif ediyordu. Caillet köylüleri birleştirmeye çalıştı. Fakat, birbirinden yalıtılmış topluluklar halinde yaşayan köylüler diğer köylerden gelen isyancılarla güçlerini birleştirmekte isteksizdi. Pek çok örnekte sadece kendi efendilerine karşı ayaklandılar ve yaşadıkları yeri terk etmeyi reddettiler.

Meaux kasabasında asilerin kılıçtan geçirilmesi. *15. yüzyıl minyatürü*
Feodal beyler Marne üzerindeki köprüyü ele geçirdikten sonra, zayıf silahlanmış köylüleri ezdiler ve onları ırmakta boğdular.

Feodal beyler, isyanın sardığı bölgelerden kaçtılarsa da kısa süre sonra kafa karışıklığını atlatıp büyük bir kuvvet topladılar. Fransız ve İngiliz feodal beyleri isyancı köylülerden aynı ölçüde nefret ettiklerinden, İngiliz birlikleri de Fransız soylularına yardım etmek istiyordu.

Belirleyici savaşın hemen arifesinde, Guillaume Caillet birliklerini bir tepeye konuşlandırdı. Soylular köylülerin direnmeye hazır olduklarını görerek onları hileyle aldatmaya karar verdiler. Köylü liderini konuşmak için çağırdılar. Hiçbir şeyden şüphelenmeyen Caillet düşman kampına geldi ve derdest edilerek zincire vuruldu.

Bunun ardından şövalyeler köylülerin kampına saldırdı. Liderlerinden yoksun kalan köylüler yenildi. Caillet'yi idam etmeden önce feodal beyler, bunun köylü kralın tacı olduğunu söyleyerek başına kor demirden bir çember geçirdiler.

Feodal beylerin ayaklanmaya katılanlardan intikamı acımasızdı. Köyleri yaktılar, köylülerin ekinlerini ateşe verdiler; köylüleri ağaçlara ve kulübelerinin kapılarına astılar. Kuzey Fransa'daki pek çok bölge tamamen terk edildi.

Jacquerie yenilgiyle sonuçlansa bile, önemli sonuçlar doğurdu. Savaştan önce bile, Fransa'daki pek çok feodal bey köylülerini yüklü meblağlar karşılığında bağımlılıktan serbest bırakmıştı. Büyük ayaklanmadan duydukları korkuyla, pek çok başka bey de aceleyle aynı yola başvurdu.

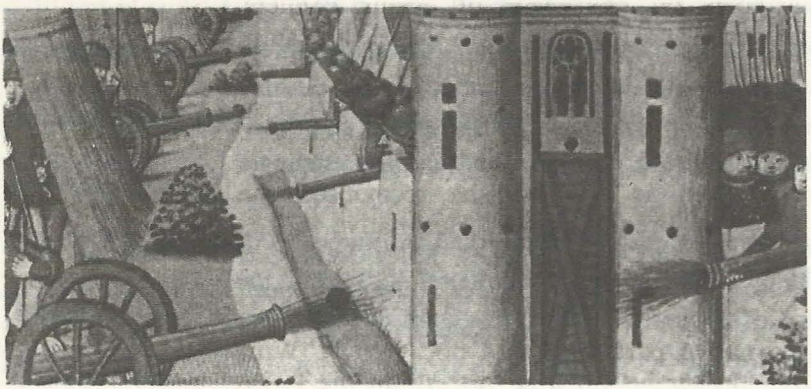
Toprak feodal beylerin mülkiyetinde kalmaya devam etse de, ki bu feodal baskıların sürdüğü anlamına geliyordu, *ayaklanmanın ardından köylüler kendi çiftliklerinde daha iyi çalışma koşullarına kavuştu.*

27 | Fransız Halkının İstilacılara Karşı Mücadelesi - Jeanne d'Arc

(Harita No. 6)

1– 15. Yüzyılın Başlarındaki İngiliz Fetihleri. 1360 yılında Fransa İngiltere ile barış antlaşması imzaladı. Soluklanma fırsatı bulan Fransa kralı daha fazla paralı asker tuttu ve bir donanma inşa etmeye girişti. Topçu birliklerini de güçlendirdi. Avrupa'da ilk kez Yüzyıl Savaşları sırasında ortaya çıkan ağır toplar, istihkâmlara yönelik taarruzlarda kullanıldı.

Fransızlar çatışmaları yeniden başlatıp ilerleme kaydettiler. İngilizler, sadece Fransa'nın batı kıyılarındaki birkaç şehirde tutunabildi. Fakat Fransızların başarısı geçiciydi. Kısa süre içince Fransa'nın büyük feodal beyleri arasında anlaşmazlıklar çıktı.

Top ateşi altında bir şehir
15. yüzyıl minyatürü

Yüzyıl Savaşları döneminde silahlar. Başlangıçta, namlular uzunlamasına birbirlerine tutturulan ve metal kasnaklarla bağlanan demir şeritlerinden yapılıyordu; daha sonra namlular özel kalıplarda dökülmeye başlandı. Taş (daha sonra da pik demir) gülleler namludan içeri itiliyordu. Barut namludaki dar yivden geçen bir fitilin yardımıyla ateşleniyordu.

İngilizler bu durumdan faydalanıp saldırıya geçti. 1415 yılında *Azincourt* şehri yakınlarında tayin edici bir savaş yaşandı. Fransız şövalyeleri bozguna uğradı ve İngilizler ülkenin kuzey kesimlerini bütünüyle işgal etti.

En güçlü Fransız feodal beylerinden biri olan *Burgundiya Dükü*, açıktan İngilizlerin tarafına geçti. Doğu ve Kuzey Fransa'da geniş topraklara ve Hollanda'nın tümüne sahipti. Feodal soyluluk arasındaki hainler, İngilizlerin Paris'i almasına izin verdi.

Fransız ordusundan geriye kalanlar Loire üzerindeki kalelere yerleşti ve Orléans şehrini merkezleri olarak seçti. İngilizler şehri kuşattı. Fransa'nın geleceği Orléans'da belirlendi: Şehrin düşüşü ülkenin güney kesimlerini istilacılara açacaktı.

2– Halk Silaha Sarılıyor. Fransız ordusu kazanma isteğini kaybetmişti. Kral ve soyluluk ne yapacağını bilemiyordu ve pasifti. Zor zamanlar olsa da Fransız halkı toplanıp savaşa gitme kararlılığı gösterdi. Köylüler sadece yağmacı düşman askerlerinin köylere yönelik saldırılarını püskürtmekle kalmadı, pusular kurarak çok sayıda istilacıyı da öldürdüler. Ülkede bir *gerilla savaşı* sürüyordu.

Orléans kuşatmasının üzerinden iki yüz gün geçmişti. Şehir sakinleri destansı bir direniş sergilediler. Uzak taş ocaklarından gülle olarak kullanmak üzere kaya parçaları getirdiler ve silah ürettiler. Şehre yönelik saldırılar sırasında bütün şehir nüfusu surlarda dövüştü. Kadınlar düşman askerlerinin kafasına kaynar sular döküp sıcak kömürler attı. Silahlı yurttaş birlikleri düşman kampına cesur baskınlar gerçekleştirdi. Orléans önündeki İngiliz ve Burgundiya birliklerinin sayıları giderek azalıyordu.

3– Jeanne d'Arc, Ulusal Bir Kahraman. Basit bir köylü kızı olan *Jeanne d'Arc*, halkın istilacılara karşı mücadelesinde destansı bir rol oynadı. Daha çocukken Fransız halkının sefaletini ve yoksulluğunu tanımıştı. Kendi köyü defalarca düşman askerlerinin saldırısına uğramıştı. Sonra Jeanne "sevgili Fransa"nın çektiği acıların neden olduğu sefaletin kalbini bir yılan gibi soktuğunu söyledi.

Jeanne d'Arc
15. yüzyıl minyatürü

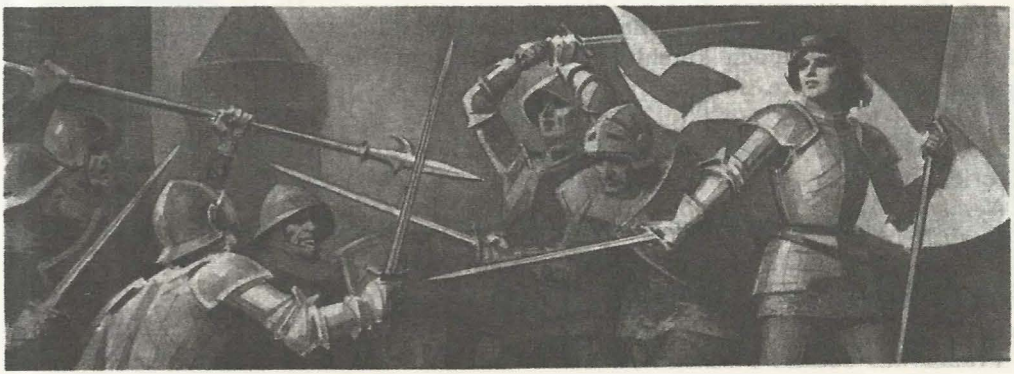
Kendi memleketinden ayrıldığında daha 18 yaşında bile değildi. Büyük zorluklarla Loire kıyısındaki kralın kaldığı kaleye gitti ve kralın kendisini dinlemesini sağladı. Saraylılar onun coşkusunun ve zafere duyduğu derin inancın, askerlerin moralini yükseltebileceğini fark ettiler. Kuşatma altındaki Orléans'a gitmek üzere ona bir şövalye birliği verdiler. Köylü kızı yol üzerinde sıradan halk tarafından sıcak bir şekilde karşılandı. Şehirlerden birinde, zanaatkârlar ona zırh ve seyahat kıyafetleri hediye etti.

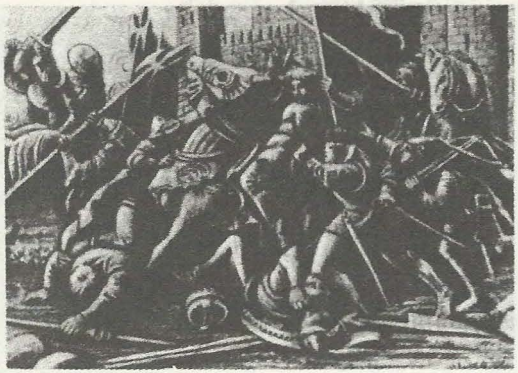
Kendilerine Jeanne'ın öncülük etmesiyle Orléans halkı düşmana karşı kararlı bir şekilde harekete geçti. Jeanne da en çetin muharebelerde bizatihi cesaret ve maharet gösterdi. Onun yarattığı örnek askerlere de ilham verdi. Dokuz gün sonra kuşatma kaldırıldı; İngiliz ve Burgundiya kuvvetleri kuzeye çekildiler.

Jeanne'ın da katkılarıyla, Fransa topraklarının önemli bir kısmı kurtarıldı. 1429 yılında Orléans kuşatmasının kaldırılması savaşta bir dönüm noktası oldu. Jeanne'ın şöhreti Fransa'nın en ücra köşelerine dek yayıldı.

4– Jeanne d'Arc'ın Ölümü. Çok sayıda gönüllü Jeanne ile birlikte orduda savaşmak istedi. Fakat soylular sıradan halkın savaşa katılmasını istemiyordu: Silahlı köylülerin sadece İngiliz istilacıları değil, Fransız feodal beyleri de sürüp atacağından korku-

Jeanne d'Arc savaşta. *Modern resim.* Jeanne kale duvarına merdiven dayayan ilk kişiydi. Omzundan bir düşman okuyla vurulan Jeanne yarasını sardırıp tekrar savaş meydanına dönmüştü; diğer askerlerle birlikte kalenin surlarına tırmandı ve bir sancak dikti.

Jeanne d'Arc'ın yakalanması *Domremy Katedrali'nden alçak kabartma*

yorlardı. Soyluluğun korkusu yeni bir Jacquerie idi. Köylü kızının büyük başarısı ve şöhreti soylu feodal beyler arasında kıskançlığa neden oldu. Artık ulusal bir kahramana ihtiyaçları yoktu ve ondan kurtulmaya karar verdiler.

Compiègne kalesinde Burgundiyalılarla çarpışırken Jeanne ve bir grup askerin etrafı düşman kuvvetleri tarafından sarıldı. Kız surların arkasına saklanabilmek için çarpışarak kaleye girmek istedi. Fakat hendeğin üzerindeki köprü kaldırılmış ve kapı kilitlenmişti.

Burgundiyalılar Jeanne'ı yakaladı ve yüklü bir meblağ karşılığında İngilizlere teslim etti. Uğruna bu kadar çok şey yaptığı kral onun için fidye ödemeye bile çalışmadı.

İngilizler Fransız kahramana iftira atmaya karar verdiler: Jeanne'ın bir cadı olduğu ilan edildi. Bu o dönemde korkunç bir suçlamaydı. Demir bir kafesin içinde boynundan ve ayaklarından zincirlenmiş bir şekilde tutulduğu zindanda aylarını geçirmek zorunda kaldı. Jeanne, düşmana satılmış olan Fransız piskoposlar tarafından yargılandı. Eğitimli yargıçlar cahil kızın kafasını karıştırmak ve onu sindirmek için ellerinden geleni yaptılar. Fakat Jeanne bütün sorulara ağırbaşlılıkla makul yanıtlar verdi. Korkunç bir ölüme mahkûm edilen Jeanne d'Arc 1431 Mayısı'nda *Rouen* şehrinde diri diri yakıldı.

Jeanne d'Arc heykeli

5– Savaşın Sonu. Jeanne'ın ölümünün ardından, *halkın savaşı* yeni bir ivme kazandı. Normandiya'da 12.000 kişilik bir ordu büyük bir başarıyla istilacılarla çarpıştı. Sırık ve direnlerle silahlanmış halk düşmana karşı sürpriz bir saldırı düzenledi. Paris'te istilacılara karşı bir isyan başlatıldı. Fransa başkenti kurtarıldı ve Fransız ordusu İngilizleri ülkeden attı.

1453 yılında İngiltere kralı barış antlaşması talebinde bulundu. Antlaşmanın koşulları uyarınca İngilizler Fransız topraklarında sadece *Calais* limanını ellerinde tutabildi.

Halkın gösterdiği kahramanlık sayesinde, Fransa yabancı istilacılar tarafından köleleştirilmekten kurtuldu.

28 | 15. Yüzyılın Sonunda Fransa'nın Nihai Olarak Birleşmesi

1– Yüzyıl Savaşları'nın Ardından Fransa. Savaş Fransız ekonomisine büyük zarar vermişti. Tarlalar yabani otlarla kaplanmış, yüzlerce köy yakılmış, şehirler terk edilmiş, ticaret durmuştu. Fakat köylüler ve zanaatkârlar kısa süre içinde ekonomiyi yeniden yoluna koydular. Savaş sırasında terk edilen topraklar sürüldü; demir ve kumaş üretimi artmaya başladı. Ticari ilişkiler genişledi: Güneyden kuzeye zeytinyağı ve şarap getiriliyor, kuzeyden güneye ise kumaş, demir ve tuz yollanıyordu. Halkın alınteri Fransa'nın nihai birleşmesi için gerekli koşulları yarattı.

Kraliyet sarayı *Jean Fouquet tarafından yapılmış minyatür (Fransa, 15. yüzyıl)*

XI. Louis ve saray erkânı elçileri kabul ediyor *15. yüzyıl minyatürü*

Monarşi savaşın sonucunda daha da güçlenmişti. Daha önce olduğu gibi, kral şehirliler ve şövalyeler tarafından destekleniyordu.

2– Kralın Dikkafalı Feodal Beylere Karşı Mücadelesi. Savaş sırasında, feodal soyluluk eskiden krala ait olan geniş topraklara el

XI. Louis *15. yüzyıl gravürü*

koymuştu. Dükler ve kontlar bütün ülkeyi aralarında bölüşerek Fransa'yı parçalamak istiyorlardı.

XI. Louis'nin hükümdarlığı (1461-1483) sırasında, büyük feodal beyler gizli bir ittifak kurdular. Entrikalarının azmettiricisi, zengin bir feodal bey olan Burgundiya Dükü *Cesur Charles* idi. Sürekli komşularıyla savaşır, topraklarına el koyar ve köylülerini kovardı. Çağdaşları ona "kurt" lakabını vermişti. Cesur Charles Fransa'yı tek bir hükümdar yerine altı hükümdar olmasını tercih edecek kadar çok sevdiğini söylerdi.

Cesur Charles
Hollandalı ressam Rogier van der Weyden tarafından yapılmış portre 15. yüzyıl

XI. Louis tehlikeli düşmanlarına karşı verdiği mücadelede ilkesizce hareket etti. Birden çok kez onları aldatıp sözünden döndü. Kurnaz ve cimri olsa da, güçlü düşmanları rüşvetle satın alabildiğinde müsrifçe para harcayabiliyordu. İşe yarayacağını düşündüğünde nefret ettiği ve korktuğu insanları pohpohlamaktan kaçınmıyordu. Lakabı "tilki" olan XI. Louis, sık sık rol yapamayan birinin ülkeyi yönetemeyeceğini de söylerdi.

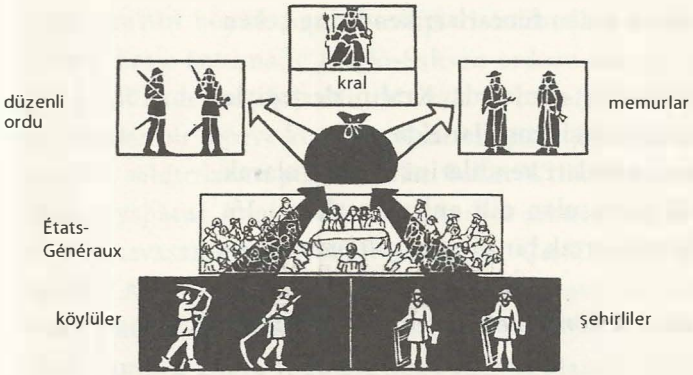
XI. Louis ile Cesur Charles arasındaki mücadele on iki yıl sürdü. Açık savaşta kral yenildi ve küçük düşürücü bir barış antlaşması imzalamak zorunda bırakıldı. Bunun üzerinde Charles'ın komşularını ona karşı kışkırtmaya karar verdi. Cesur Charles bunlarla savaşırken öldü. Kral, esas düşmanını ortadan kaldırdıktan sonra, teker teker diğerlerinden de kurtuldu. Esir aldığı düşmanlarını yıllar boyunca mahkûmların ayakta durmaları için bile yeterince yer olmayan demir kafeslerin içinde hapis tuttu. Kral suikast girişimlerinden çok korkuyordu. Yıllarca sık bir ormanın içinde yer alan ıssız bir kalede yaşadı. Kale büyük bir kuvvet tarafından dikkatle korunuyordu.

Burgundiya Dükü'nün topraklarının büyük bir kısmı artık kralın mülkiyetine geçmişti. Bunların arasında Fransızların Akdeniz'deki ana limanı haline gelen *Marsilya*'nın da içinde yer aldığı güneydeki bir bölge de vardı. Sadece ülkenin kuzeybatısındaki *Breton* dükalığı bağımsızlığını koruyabildi ve burası ancak XI. Louis'nin halefi döneminde Fransa'ya katıldı.

15. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Fransa'nın birleşmesi tamamlanmıştı.

3– Merkezî Bir Devlet Olarak Fransa. Fransa'nın birleşme süreci monarşinin güçlenmesine koşut olarak ilerlemişti.

Yüzyıl Savaşları'nın son dönemi gibi erken bir tarihte, kral, vasallarının disiplinsiz birliklerini, şövalyelerden ve paralı asker-

Fransa'da merkezî devlet
15. yüzyıl sonları

lerden oluşan *daimi bir orduyla* değiştirmişti. Kralın ordusunu idame ettirebilmek için özel bir *yıllık vergi* getirildi.

Düklerin ve kontların büyük bir çoğunluğu topraklarını ellerinde tutsa da bağımsızlıklarını kaybetti. Artık kral, savaş ilanı ve barış imzalanması da dâhil olmak üzere bütün devlet işlerini gerekli gördüğü gibi yürütüyordu. XI. Louis şakayla ihtiyaç duyduğu bütün danışmanları atının eyerinde taşıdığını söylüyordu. Devleti hizmeti altındaki memurlarının yardımıyla yönetti. Soyluluğa güvenmeyen kral, zengin, pratik zekâlı şehirlilere itimat etti. Elinin altında para ve daimi bir ordu bulunan kral artık États Généraux'ya ihtiyaç duymuyordu; ve bu kurum XI. Louis tarafından sadece bir kez toplantıya çağrıldı.

15. yüzyılın sonuna gelindiğinde Fransa, bağımsız feodal topraklara bölünmüş bir ülkeden merkezî bir devlete dönüştü. Bütün ülke tek bir merkezî otoritenin, kralın otoritesinin altına girdi.

4– Fransa'nın Birleşmesinin Sonuçları. Köylüler ve kent yoksulları krala ağır vergiler ödemek zorundaydı. Ordusunun ve memurlarının yardımıyla kral köylü isyanlarını acımasızca bastırdı.

Kralın güçlü otoritesi feodal soylular sınıfının iktidarını güçlendirdi.

Feodal parçalanma sona erdiğinde, birbirleriyle savaşan feodal beylerin orduları artık köylülerin ekinlerini çiğnemeyi bıraktı ve tüccarlar haydutlardan korkmadan ülkeyi serbestçe gezebilir hale geldi.

Kral şehirlerin büyümesini ve ticaretin genişlemesini teşvik etti. İpekli kumaş üretiminde uzman olan tecrübeli İtalyan dokumacıları Fransa'ya getirtti. Bu kişiler, o günden sonra Fransa'da ipek üretiminin merkezi haline gelecek olan *Lyons* şehrine yerleş-

tiler. Bu şehirde Avrupa ülkelerinden tüccarları kendisine çeken fuarlar kuruldu.

Fransa artık büyük bir tüccar deniziydi. Kralın desteğiyle Fransız tüccarlar dış ticarette elverişli koşullar elde etti.

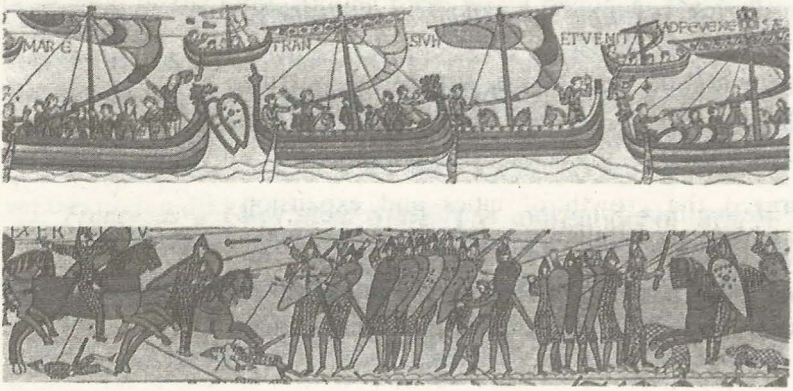
Daha önce Güney Fransa sakinleri kendilerini Fransız olarak görmez ve Kuzey Fransa'da konuşulan dili anlayamazlardı. 15. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, ortak bir *Fransız dili* ortaya çıkmaya başlamıştı.

Fransa'nın merkezî bir devlete dönüşmesi ekonomi ve kültürün gelişimini de hızlandırdı.

29 | İngiltere'de Merkezî Devletin Oluşumu

(Harita No. 6)

1– Norman Fetihleri. Britanya'nın Anglo-Saksonlar tarafından fethedilmesinin ardından, ülke toprakları üzerinde bir dizi birbiriyle kavgalı krallık kurulmuştu. 9. yüzyılda, bunlar *İngiltere* Krallığı altında birleştiler. Ülkede feodal sistem kuruldu, fakat pek çok köylü özgürlüğünü korudu. Kralın otoritesi zayıftı.

Norman Fetihleri. *Halı üzerine işleme (Fransa, 11. yüzyıl)* Üstte, William'ın şövalyeleri gemilerle İngiltere'ye geçiyor; altta, Normanlarla Anglo-Saksonlar arasındaki savaş

1066 yılında İngiltere, Normandiya Dükü William tarafından fethedildi. Fetihte sadece Dük'ün vasalları değil, Fransa'nın diğer bölgelerinden şövalyeler de yer almıştı.

Dük'ün kuvvetleri büyük teknelerle *Manş Denizi*'ni geçti ve İngiltere'nin güney kıyılarına çıktı. Burada ülkenin geleceğini tayin edecek bir savaş yaşandı.

İngiltere'nin büyük toprak sahipleri istilacılara karşı mücadelesinde krala katılmadı; Anglo-Sakson ordusunun ana gövdesi özgür köylülerden oluşuyordu. Mızrak ve baltalarla silahlanmış olan askerler bir tepeye konuşlandılar ve bütün bir gün boyunca düşmanın saldırılarını püskürttüler. Fakat William geri çekilme numarası yaparak Anglo-Saksonları vadiye çekti. Süvarileri piyade olarak savaşan köylülerin etrafını sardı. Çelik zırhlar içindeki şövalyeler Anglo-Saksonları ezip biçti. Eşitsiz savaşta kral ve küçük atlı maiyeti öldürüldü.

Normandiya Dükü İngiltere'nin başkenti olan Londra'ya saldırdı ve *Fatih William* adıyla taç giydi. İzleyen yıllarda Anglo-Saksonlar Normanlara karşı pek çok ayaklanma örgütledi. İstilacılara direniş özellikle özgür köylülerin yaşadığı İngiltere'nin kuzeyinde güçlüydü. William'ın şövalyeleri insanları öldürdü ve köyleri yakıp yıktı. Akınların ardından ülkenin kuzey bölgeleri yıllar boyunca terk edilmiş halde kaldı.

Bir feodal beyin evi
İngiltere, 13. yüzyıl

2– Norman Fetihlerinin Sonuçları. Fatih William yerel feodal beylerin büyük bir kısmının elinden topraklarını aldı ve bunları kendi şövalyelerine dağıttı. Fethedilen ülkeyi boyunduruk altında tutabilmek için, yeni beylerin güçlü bir krala ihtiyacı vardı. Sadece yüksek değil aşağı soyluluk da William'a sadakat yemini etti. İngiltere'deki tüm feodal beyler kralın vasalı haline geldiler. Onun çağrısıyla askerî seferlere katıldılar ve ona üzerinde anlaşılmış vergileri ödediler.

William, fetih hakkını kullanarak tüm İngiliz topraklarının yedide birini mülkiyetine geçirdi ve ülkedeki en büyük toprak sahibi haline geldi. Kral hem Fransa'daki hem de İngiltere'deki malikânelerinden devasa gelir elde ediyordu.

Norman Fetihleri kralın otoritesini güçlendirdi ve İngiltere'de merkezî bir devletin oluşum sürecini başlattı.

Feodal beyler monarşiyi köylüleri serfleştirmek için kullandılar. Fatih William tüm toprakların tahrir edilmesini ve İngiltere nüfusunun sayılmasını emretti. Fetihten önce özgür olan pek çok köylü serf olarak kaydedildi. Yeni efendiler köylülere ağır angaryalar ve çok sayıda yükümlülükler dayattılar. Ormanların önemli bir kısmı kralın av sahası olarak ilan edildi. Buralarda avlanırken yakalananların gözlerine mil çekiliyordu.

Norman fetihlerinin ardından, İngiltere'deki feodal baskılar daha da ağırlaştı.

3– Kralın Büyük Feodal Beylere Karşı Mücadelesi. Fatih William'ın torunlarının tahta çıkmasıyla, yüksek soyluluk ülkeyi uzun bir iç savaşa sürükledi. Büyük feodal beyler Fransız dük ve kontlarınkine benzer bir bağımsızlık elde etmek için savaşıyorlardı.

Fakat İngiltere kraliyet otoritesinin güçlendirilmesi açısından Fransa'dan bile daha elverişli koşullara sahipti. Fatih William'ın döneminde, ülkede yaklaşık yüz kadar şehir vardı; 13. yüzyılın sonuna gelindiğindeyse bu sayı iki katına çıkmıştı. Hem iç hem de dış ticaret hızla gelişiyordu. Londra şehri Kuzey Avrupa'nın önemli bir ticaret merkezi haline geliyordu. İngiliz kasaba ve şehirlerinin büyük bir çoğunluğu krala ait olan topraklarda bulunuyordu. Kralın bunlardan ağır vergiler toplamasına rağmen, şehirliler "yüz tanedense bir tirana sahip olmayı" tercih ederek monarşiyi desteklediler.

İngiliz köylüler feodal beylere karşı mücadelelerinden asla vazgeçmediler. Pek çoğu efendilerinden kaçıp kralın ormanlarında avlandılar. Bunlara "özgür okçular" deniyordu. Kaçaklar gruplar halinde birleşip feodal beylere, piskoposlara, kraliyet memurlarına ve yargıçlara saldırdılar. "Özgür okçular" köylüler tarafından seviliyor ve destekleniyordu. Daha sonra, 14. yüzyılda, onların maceralarını ve kahramanlıklarını anlatan halk şarkıları, *baladlar* bestelendi. Baladların en gözde kahramanı, neşeli ve cesur bir adam olan, zenginlerin düşmanı, mazlumların sadık dostu *Robin Hood* idi.

Köylülerin feodal baskılara karşı mücadelesi aşağı soyluluğu kralın desteğini istemeye sevk etti. Şövalyelerin ve şehirlilerin

Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası toplantı halinde *17. yüzyıl gravürü*

desteğiyle krallar büyük feodal beylere karşı verdikleri mücadeleyi kazandılar.

12. yüzyılda, İngiltere'deki her özgür yurttaşa, yerel feodal beyin mahkemesini atlayarak doğrudan kraliyet mahkemesine şikâyette bulunma hakkı verildi. Sadece serfler hâlâ efendilerine bağımlı haldeydi. Kralın ordusu güçlendirildi. Şövalyeler, bütün seferlere katılmak yerine, krala özel bir vergi (*scutage*) ödeyebiliyorlardı. Kral bu parayla özgür köylüleri piyade birliklerine aldı ve şövalyelerden oluşan bir süvari gücünü idame ettirdi.

4– Parlamentonun Kuruluşu. 13. yüzyılda İngiltere kralları güçlerini feodal beylere ağır yükümlülükler yüklemek ve şehirlilere fahiş vergiler koymak için kullandı. Bu sadece yüksek soyluluğun değil, kralın eski müttefikleri olan şövalyelerin ve şehirlilerin de düşmanlığını kazandı. Zaman zaman bu düşmanlık kralla vasalları arasında çatışmalara yol açtı. Köylüler bu ihtilafları feodal beylerin topraklarına el koymak ve malikânelerini yıkmak için kullandılar. Köylü isyanlarından korkan feodal beyler aceleyle aralarındaki anlaşmazlıkları giderdiler.

1265 yılında, İngiltere'de ilk defa, büyük feodal beylerin yanı sıra şövalyelerin ve zengin şehirlilerin de hazır bulunduğu bir meclis toplandı. Bu meclis Fransızca konuşmak anlamına gelen *parler* fiilinden türeyen *Parlamento* adıyla anıldı.

14. yüzyılda, Parlamento iki kamaraya, *Lordlar Kamarası* (yüksek soyluluk) ile *Avam Kamarası*'na ayrıldı. Lordlar Kamarası'nda piskoposlar, başkeşişler ve kral tarafından çağrılan önemli soylular oturuyordu. Avam Kamarası'na ise, her *county*'den iki şövalye ve her büyük şehirden iki yurttaş seçiliyordu.

İngiliz şövalyeleriyle şehirliler arasındaki anlaşmazlıkların kökleri Fransa'da olduğu kadar derinlerde değildi. Avam Kamarası'nın onayı olmadan hiçbir verginin toplanamayacağını belirten bir yasa çıkarabilmelerinin nedeni buydu. Parlamento yeni bir vergi onaylarken genellikle kraldan tavizler talep edip koparıyordu. Zaman içinde Parlamento yasama faaliyetine katılmaya başladı. İngiliz Parlamentosu devlet meselelerinde Fransa'da États Généraux'nun sahip olduğundan daha büyük bir etkiye sahipti.

13. ve 14. yüzyıllarda İngiltere ve Fransa'da sınırlı monarşi biçimindeki merkezî devletlerin kurulmasına tanıklık edildi.

30 | Wat Tyler Ayaklanması 16. Yüzyıl Başlarında İngiliz Monarşisi

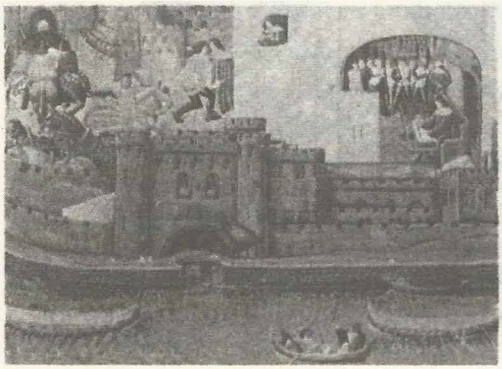
(Harita No. 6)

1– Ayaklanmanın Nedenleri. Şehirlerin büyümesiyle birlikte, İngiliz feodal beyleri, tıpkı Fransızlar gibi, malikânelerinden daha da fazla gelir elde etmek istediler. Angarya ve ayni rant yerine, köylülerden kendilerine nakdi rant ödemelerini talep ettiler. Para bulmak için köylülerin şehirlere giderek artık ürünlerini satmaları gerekiyordu. Pek çok feodal bey, özellikle de aşağı soyluluktan gelenler, angaryaya son verip köylüleri kişisel bağımlılıktan azat etmek için ödeme yapılmasını kabul etti. Topraklarını ekip biçebilmek için, emekleri son derece ucuz olan yoksullaşmış köylüleri kiraladılar.

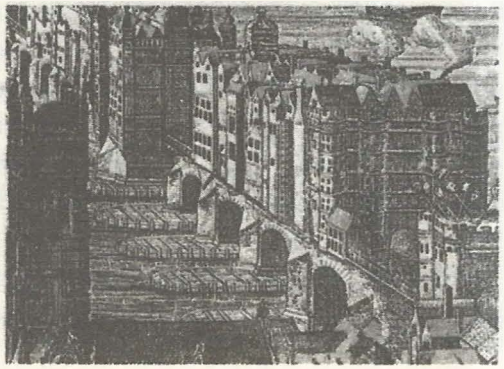
14. yüzyılın ortalarında, Kara Ölüm adı verilen bir veba salgını Batı Avrupa'ya yayıldı. Salgın nüfusun üçte birini öldürerek İngiltere'yi kasıp kavurdu. Emeklerini satmaya hazır insanların sayısında keskin bir düşüş yaşandı; çalışmaları karşılığında daha fazla ücret talep ettiler. Çok sayıda köylüye sahip olan büyük feodal beyler angaryaya geri döndüler. Daha az servet sahibi olan feodal beylerle zengin şehirliler, Parlamentonun düşük ücretlerle çalışmayı reddeden yoksul insanlar için ağır cezalar öngören yasalar çıkarmasını sağladılar. Bu yasalara uymayanlar kırbaç, hapis ya da dağlama cezalarına çarptırılıyordu.

Kral Fransa'ya karşı savaşını sürdürebilmek için paraya ihtiyaç duyuyordu ve kitleler yeni vergiler ödemek zorundaydı. Bir kronik yazarı vergi tahsildarlarının insanları ezdiklerini ve onları kötürüm bıraktıklarını yazıyordu.

Feodal soyluluğun artan sömürüsü, yoksullara karşı acımasız yasalar ve yüksek vergiler insanların öfkesini uyandırdı.

15. yüzyılda Londra. *Minyatür (y. 1500).* Londra'nın en eski resmi, Kule'nin ve şehir surlarının bir bölümünü gösterir.

Londra köprüsü. *16. yüzyıl gravürü.* Köprünün üstünde büyük taş evler, atölyeler ve dükkânlar yer alırdı.

İngiltere'de fakir ruhban arasından gezgin vaizler ortaya çıktı. Vaazlarında, kralın yargıçlarının rüşvetçiliğini, piskoposların açgözlülüğünü ve feodal beylerin zalimliğini sert bir şekilde eleştiriyorlardı. Vaiz *John Ball* sıradan İngiliz halkı arasında özellikle popüler bir figürdü. Dinleyicilerine şöyle soruyordu: "Adem toprağı kazıp Havva sürdüğünde, o zaman beyefendi kimdi?" Böylece bütün insanların eşit ve toprağın onu ekip biçenlere ait olduğunu gösterdi. Ball, birden çok kez hapse atıldı. Fakat köylüleri ve yoksul halkı ayaklanma başlatmaya çağırdığı mektuplarını dışarı çıkarmayı başardı.

Ortaçağ kasabasında bir grup zanaatkâr
Minyatür (1400)

2– Ayaklanma Başlıyor. 1381 Mayısı'nda Londra'nın kuzeyindeki bir dizi köyde köylüler vergi tahsildarlarını ve kralın memurlarını kovdular. Bu, ayaklanmanın işaretini verdi. Birkaç gün içinde isyan ülkenin büyük bir kısmına yayıldı.

Baltalarla, direnlerle ve yaylarla silahlanan isyancılar birlikler kurdular ve feodal malikânelere ve manastırlara saldırdılar. Özel bir şevkle yükümlülüklerinin kaydedildiği belgeleri ve vergi mükellefi listelerini yok ettiler.

Köylü bir zanaatkâr olan *Wat Tyler*, ayaklanmanın başına geçti. Bu zeki ve cesur adam Yüzyıl Savaşları'na katılmıştı; askerî meseleler hakkında bilgi sahibiydi ve birliklerine düzen, disiplin getirmeye çalıştı. Asilerin serbest bıraktığı John Ball, ayaklanmanın bir başka lideri oldu.

Londra'ya en yakın iki *county*'nin köylüleri kralın taleplerini kabul edeceği ve "kötü" danışmanları cezalandıracağı ümidiyle başkente hareket etti. Bu, ayaklanmanın ilk günlerinden itibaren köylülerin krala güveninin aşikâr olduğunu gösteriyordu.

3– İsyancılar Londra'da. Londralı yoksullar belediye başkanının emrine kulak asmayarak şehrin kapılarını köylülere açtılar.

Asi köylülerin Londra'ya ilerleyişleri *(15. yüzyıl minyatürü)*. John Ball, asilerin lideri, askerî birlikleri birleşmeye çağırıyor. Köylüler İngiltere bayrağını taşıyor ve Krala olan inançlarını ifade ediyorlar.

Wat Tyler'ın öldürülmesi. *Ortaçağ çizimi*
Wat Tyler köylülerin taleplerini sunmak için, itimat edip kralın maiyetine yaklaştığında, saraylılardan biri ona saldırdı. Saldırganla eşit koşullara sahip olmak için hançerini çeken Wat Tylor, Londra belediye başkanı tarafından kılıçla öldürüldü.

Başkente giren isyancılar mahkeme binalarını ve nefret edilen kral danışmanlarının saraylarını yıkmaya, yargıç ve memurları öldürmeye başladılar. Mahkûmlar serbest bırakıldı ve Londralı yoksullar zengin tüccarların evlerini ateşe verdiler. Değerli eşyalar nehre atılarak ya da yakılarak yok edildi. Kıyafetlerinin altına gümüş bir tabak parçası saklamaya çalışan bir adam ateşe atıldı. Köylüler haydut ya da eşkıya değil, hakikatin ve adaletin savunucuları olduklarını söylüyorlardı.

Kral ve danışmanları, müstahkem bir Londra kalesi olan *Kule*'ye saklandılar. İsyancılar kaleyi kuşatıp içindeki herkesi öldürmekle tehdit ettiler. Korkuya kapılan kral, köylülerle buluşmayı kabul etti. Görüşmeler sırasında isyancılar törensel bir şekilde krala bir talep listesi sundular. Tek bir kişinin bile serf olarak kalmamasında ve toprakların düşük fiyatlarla kiralanmasında ısrarcıydılar. Köylüler angaryanın ilga edilmesini talep ettiler; kimsenin kendi iradesinden başka bir şeyin hizmetinde olmaması gerektiğine inanıyorlardı.

Kral bütün talepleri karşılamaya ve ayaklanmaya katılan herkesi affetmeye söz verdi. Sözünü tutma niyetinde değildi, fakat pek çok köylü ona inandı ve Londra'yı terk etti.

Sadece Wat Tyler'ın başında olduğu en kararlı isyancılar şehirde kaldı. Kralla, ek bir talep listesi sundukları bir başka görüşme gerçekleştirmeyi başardılar: Feodal beyler tarafından el konulan otlak ve ormanlar köy topluluklarına iade edilmeli, piskoposların ve kilisenin toprakları köylüler arasında paylaştırılmalı ve İngiltere'deki tüm insanlara eşit haklar verilmeliydi.

Görüşmeler sırasında Wat Tyler saraylılar tarafından haince öldürüldü. Liderlerini kaybeden köylüler arasında kafa karışıklığı yayıldı. Şövalye ve zengin şehirlilerden oluşan pusuda bekleyen

bir birlik kralın yardımına geldi. Kralın danışmanları köylüleri şehri terk etmeye ikna etti ve taleplerinin karşılanacağı konusunda söz verdiler.

4– Yenilginin Nedenleri ve Ayaklanmanın Sonuçları. İsyancıların Londra'dan ayrılmalarının ardından, kral İngiltere'nin her yanından şövalye topladı. Şövalyeler paralı askerlerle birlikte köylü birliklerinin peşine düştü ve onları teker teker yok etti. Kalleş kral verdiği sözlerden döndü. Feodal beyler isyancılara zalimce muamele etti; John Ball idam edildi.

İngiliz köylüleri ayaklanmayı hazırlıksız başlatmışlardı ve hareketleri eşgüdümlü değildi. Sadece iki *county*'den isyancılar Londra seferine katılmıştı. Köylüler düşmanlarının başında kral bulunan bütün bir feodal soylular sınıfı olduğunu anlamamışlardı. Çok saf olan isyancılar, naif bir şekilde kralın desteğini bekliyorlardı. Köylülerin bozguna uğratılmasında kral ve feodal beyler kent yoksullarının ayaklanmaya katılmasından korkan zengin Londralıların da yardımını almışlardı.

Jacquerie'ye katılan Fransız köylülerinden farklı olarak, İngiliz köylüleri bir dizi belirli talep ileri sürdüler. Fakat eylemleri eşgüdüm ve birlikten yoksundu.

Feodal beyler isyancı halkın ne kadar önemli bir güç olduğunu görmek için iyi bir şans elde etmişti. 1381 yılından sonra angarya istemeyi bıraktılar ve köylülerle ilgili yasaları yumuşatmak zorunda kaldılar. 15. yüzyılda, neredeyse tüm İngiliz köylüleri kişisel özgürlüklerini satın aldı. Tarlaları kullanabilmek için malikâne sahiplerine sabit rantlar ödemeye başladılar.

5– Tudor Hanedanı'nın İlk Dönemleri. Yüzyıl Savaşları'nın sona ermesinden kısa bir sonra, İngiltere'de otuz yıl sürecek bir savaş başladı (1455-1485). Feodal soyluluk, her biri taht için savaşan iki rakip aileden birini destekleyen iki düşman kampa ayrıldı. Bu ailelerden birinin amblemi beyaz, diğerininki de kırmızı bir gül olduğundan, savaş *Güller Savaşı* adıyla anıldı. Mücadelede kimin üstünlük kazandığına bağlı olarak pek çok feodal bey birden çok kez taraf değiştirdi. Savaş son derece acımasız bir şekilde sürdürüldü: Öldürülenlerin akrabaları düşmanlarının ailelerinden intikam aldılar ve çocuklara bile acımadılar. Savaş ancak neredeyse tüm soylu feodal beyler ölünce bitti. Sonunda kazanan bu ailelerden birinin akrabası olan *Henry Tudor* oldu. VII. Henry olarak taç giyerek Tudor Hanedanı'nı kurdu.

VII. Henry (1485-1509) soylulara birliklerini dağıtmalarını emretti ve bu emre uymayanların kalelerini yıkmak için top kullandı. Dikkafalı bazı feodal beylerin idam edilmesi emrini verdi ve topraklarına el koydu.

VII. Henry'nin hükümdarlığı boyunca, Parlamento toplanmaya devam etti. Pek çok baronun ölümünün ardından kral güvendiği soyluları Lordlar Kamarası'na atadı. Avam Kamarası'nda oturan şövalyeler ve şehirliler itaat ederek kralın gündeme getirdiği yasaları onayladılar ve yeni vergiler koymasına izin verdiler.

15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başlarında, İngiltere'de kralın otoritesi hatırı sayılır ölçüde güçlendi.

Altıncı Bölüm İçin Sonuç

15. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, sadece Fransa ve İngiltere'de değil, diğer Avrupa ülkelerinde de merkezî devletler ortaya çıktı.

İber Yarımadası'ndaki yerli halk yüzlerce yıl boyunca istilacılara karşı kararlı bir mücadele yürüttü ve onları güneye sürdü. *Reconquista* (İspanyolca yeniden fetih anlamına gelir) sırasında İber Yarımadası'nda bir dizi bağımsız devlet doğdu. *Portekiz Krallığı* 13. yüzyılda kuruldu ve 15. yüzyılın sonunda, diğer devletler birleşerek *İspanya Krallığı*'nı oluşturdu. Araplar yarımadadan bütünüyle çekilmek zorunda kaldı. İspanya güçlü bir monarşinin yönettiği merkezî bir devlet haline geldi.

15. yüzyılın sonlarında, Rus topraklarının çoğu Moskova'nın etrafında birleştirilerek, merkezî ve tek bir *Rus devleti* kuruldu.

Merkezî devletler parçalanmış olanlardan daha güçlüydü. Kendilerini başarılı bir şekilde yabancı istilacılardan korudular. Birleşmiş bir ülke iktisadi gelişme için de daha elverişli fırsatlar sunuyordu. Kralın güçlü iktidarı kanun ve düzenin tesisini sağladı: Yıkıcı savaşlar sona erdi ve eşkıyalık tedricen sona erdi.

Kültür de merkezî devletlerde daha iyi bir gelişim şansına sahipti ve bütün ülke tarafından konuşulan ulusal diller ortaya çıkmaya başladı. Eskiden, Fransa'nın güneyinde yaşayan insanlar kendilerini Fransız olarak görmezdi. Kuzeyde konuşulan dili anlamakta zorlanırlardı. 15. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, ülkenin birleşmesiyle birlikte, ulusal bir Fransız dili doğmaya başladı. Norman fetihlerinin ardından İngiltere'de yerel halk Anglo-

Sakson dilini kullanmaya devam ederken, ülkeyi işgal etmiş olan feodal beylerin dili Fransızcaydı. Ortak bir İngiliz dilinin ortaya çıkması birkaç yüzyıl alacaktı.

Fakat 15. yüzyılın sonuna gelindiğinde Avrupa'da merkezî devletlerin ortaya çıkmadığı Avrupa ülkeleri de vardı. Özellikle Almanya parçalanmış olarak kaldı; geniş fakat zayıf Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Burada da diğer ülkelerde olduğu gibi şehirler büyüyordu; fakat bunlardan hiçbiri Paris'in Fransa'da ya da Londra'nın İngiltere'de olduğu gibi ülkenin merkezi haline gelecek kadar önemli değildi. Almanya'nın farklı bölgeleri arasındaki ticaret ilişkileri son derece zayıftı. Bu nedenle, bu ülkedeki şehirliler Fransa'da ya da İngiltere'de olduğu gibi tek bir merkezî devletin yaratılmasıyla ilgilenmiyorlardı. Almanya büyük feodal beyler olan prenslerin başında olduğu çok sayıda devletten oluşuyordu.

Kutsal Roma imparatorları sık sık fetih savaşlarına girişiyorlardı. İtalya'ya seferler düzenliyor ve papaya karşı geliyorlardı. Tüm bunlar için çok para gerekiyordu ve prenslerin topyekûn bağımsızlığını tanımak zorunda bırakacak ölçüde imparatorun gücünü zayıflattı. İmparator unvanı artık kalıtsal değildi; imparator en güçlü yedi prens tarafından seçiliyordu.

İtalya da parçalanmış halde kaldı. 11. ve 12. yüzyıllarda pek çok İtalyan şehri süzerenlerinden kurtulup bağımsızlığını kazandı. Şehir otoriteleri köylülerin serflikten kurtulması için yasalar çıkardı. En büyük şehirler çevrelerindeki kırsal kesimleri boyunduruk altına aldı. İtalya'da çok sayıda bağımsız feodal malikâne de bulunuyordu; zengin bir ülke olmasına rağmen, yıkıcı ihtilaflar nedeniyle parçalanmış ve daha güçlü olan komşularına av olmuştu. Yabancı istilalar İtalya'yı harap ediyor ve ekonomisini çökertiyordu.

Yedinci Bölüm

Bohemya'da Hussit Hareketi

15. yüzyılın ilk yarısında feodal Avrupa küçük bir Slav ülkesi olan Bohemya'yı saran güçlü bir sınıf ve halk kurtuluş mücadelesiyle sarsıldı.

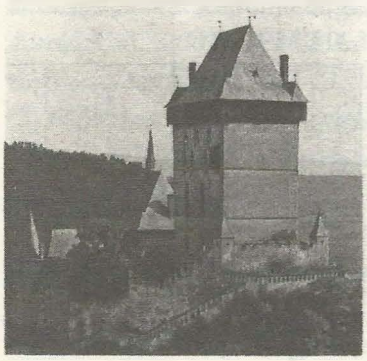
31 | Halk Mücadelesi Yükseliyor

1– Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Parçası Olarak Bohemya. 14. yüzyılın ortalarında Bohemya Kutsal Roma İmparatorluğu'nun en güçlü devleti haline geldi. Bohemya kralı, imparatoru seçme hakkını elde etmiş olan prensler arasında birinci sıradaydı. IV. Charles (1346-1378) Roma İmparatoru seçildi.

IV. Charles savaşlardan kaçınsa da toprak satın alarak ve çocukları için elverişli evlilikler ayarlayarak Bohemya Krallığı'nın topraklarını genişletmeyi başardı.

Charles büyük feodal beylerin haklarını budamaya çalıştı, ama pek başarılı olamadı. Kral zanaatın, madenciliğin ve ticaretin gelişimini destekledi.

2– Ekonominin Gelişimi. 14. yüzyılda Bohemya Avrupa'da en gelişkin ülkelerden biriydi. Tarlalarda giderek daha çok sayıda bir

Karlštejn Kraliyet Kalesi
14. yüzyıl ortaları

Bohemya hanedan arması

çift at tarafından çekilen ağır sabanlar kullanılıyordu. Ülkede çok sayıda su ve yel değirmeni vardı.

Ülkeyi çevreleyen dağ sıraları demir ve diğer metal cevherleri açısından zengindi. Bohemya o dönemde sikke kesiminde kullanılan gümüş üretiminde Avrupa'ya öncülük ediyordu. Madencilikle yünlü kumaş ve cam (ki o dönemde nadir rastlanan bir zanaattı) üretimi başarılı bir şekilde gelişiyordu. Şehirli zanaatkârlar 200'den fazla iş koluyla uğraşıyordu.

Avrupa'nın hemen hemen merkezinde yer alan Bohemya, Baltık Denizi'nden İtalya'ya, Rusya ve Polonya'dan Almanya'ya uzanan ticaret güzergâhlarının kavşağında bulunuyordu. Prag'da her iki yılda bir panayırlar kuruluyordu. Bu panayırlar, Polonya, Almanya ve İtalya'dan tüccarları kendine çekiyordu.

Yaklaşık 40.000 kişilik bir nüfusa sahip olan ve IV. Charles döneminde imparatorluğa başkentlik yapan Prag, o dönem için büyük bir kentti. Şehirde çok sayıda inşaat faaliyeti devam ediyordu. Meşhur *Charles Köprüsü* bu dönemde yapıldı ve *St. Vitus Katedrali*'nin inşaatına başlandı. Bohemya'nın muhteşem saray ve katedrallerle donatılan başkentinin haklı olarak Avrupa'daki en güzel şehirlerden biri olduğu düşünülüyordu. Avrupa'nın en eskilerinden biri olan Prag Üniversitesi de bu dönemde kuruldu.

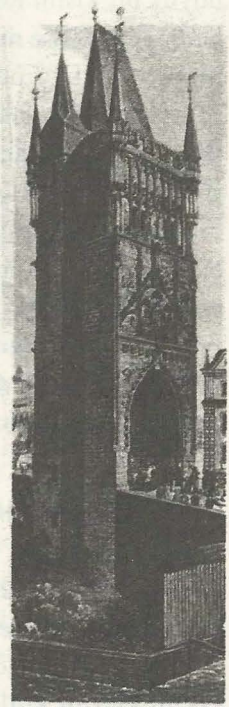
Prag. *15. yüzyıl sonlarına ait gravür.* Vltava nehrinin kenarına kurulmuş olan şehir pek çok kısımdan oluşur. Uzakta, şehrin en eski bölgesi olan Çek krallarının kalesiyle, St. Vitus Katedrali'nin bulunduğu *Hrad.* *Sağa doğru* eski şehir, Prag'ın belediye binasıyla, pazar meydanının bulunduğu ticari bölgesi.

3– Köylülüğün ve Kent Yoksullarının Durumu. İktisadi ilerleme sıradan insanların hayatını kolaylaştırmadı. Bilakis, feodal beylerin ve zengin şehirlilerin baskıları daha da arttı. Büyük toprak sahipleri lüks içinde yaşıyor ve şövalyeler de onlardan geri kalmak istemiyordu. Çağdaş bir yazar şöyle diyordu: "Şişko atları sürmek, fakir insanların gözünü korkutmak, onları kazıklamak ve her zaman iyi yemekler yiyip çok içmek kolay olduğundan, herkes bey olmak istiyor."

Bohemya'da cevher madenciliği
15. yüzyıl minyatürü
Ortada, madencilerin aletlerinin yapıldığı ve onarıldığı demirci atölyeleri bulunuyor. Üstteyse maden sahipleri

Charles Köprüsü ve Prag Hrad'ı

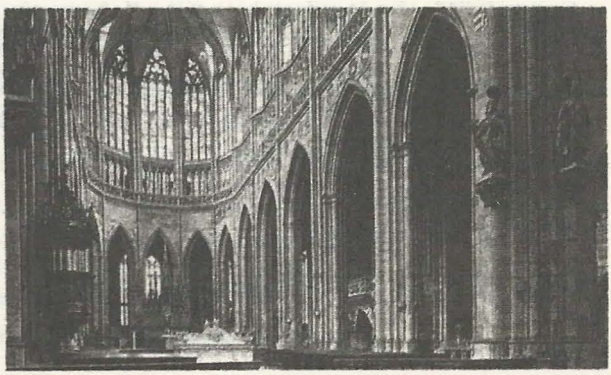
14. yüzyıl Bohemya köyleri üç yükümlülüğün tümüne sahipti: angarya, ayni rant, nakdi rant. Feodal beyler nakdi rantı arttırmaktan hiçbir zaman vazgeçmediler. Angarya da bir dizi bölgede daha da ağırlaştı. Bazı belgeler köylülerin her çağırıldığında efendileri için çalışmak zorunda olduğunu belirtir. En küçük kabahatlerinde bile serfler kamçılanıyor ya da işkence görüyorlardı. Gece beyin ekin demetlerinin yakınında yakalanan bir köylü ölüme mahkûm edilebiliyordu.

Fakir şehirlilerin sayısı giderek artıyordu: Kent nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturuyorlardı. Aç insan kalabalıkları katedrallerin kapısında dileniyordu.

4– Kilisenin Baskısı. Bohemya'daki en büyük toprak sahibi Katolik Kilisesi'ydi. En bereketli toprakların üçte birine sahipti. Bohemya'da kilisenin başındaki Prag Başpiskoposu'nun elinde 14 kasaba ve 900 köy vardı. Manastırlar bilhassa zengindi. Hasadın başarısız olduğu yıllarda, açlık içindeki insanlara artık ürünlerini yüksek fiyatlarla satarak zenginleştiler.

Sayısız kilise yükümlülüğü köylüleri ve şehirlileri bitip tükenmeye sürükledi. Ruhbanın Bohemya'da elde ettiği gelirlerin çok

St. Vitus Katedrali *(14. yüzyıl ortaları)* Bir zamanlar taç giyme törenlerinin yapıldığı Katedral, yüzyıllar içinde toplanmış değerli sanat ve zanaat şaheserlerine ev sahipliği yapar.

büyük bir kısmı Roma'ya gönderiliyordu. Piskoposlar ve başkeşişler önemli kilise makamları için altınla ödeme yapıyor ve faturayı inançlı insanlar ödüyordu. Papaların aç gözlülüğü ve rüşvetçiliği tüm Avrupa'da öfke ve küçümsemeye neden oluyordu. O dönemde popüler olan acı bir şaka şöyleydi: "Eğer İsa Roma'ya gelseydi, rüşvet vermeden kendisine dinleyici bulamazdı."

Katolik Kilisesi'ne yönelik genel hoşnutsuzluk Bohemya'da da büyüyordu. Piskopos ve manastırların servet ve mülkleri, kilise topraklarını kendi mülklerine katmak isteyen soyluların ve şövalyelerin kıskançlığını çekiyordu. Zengin şehirliler ruhbanın lüks yaşam tarzını sürdürmesi için para harcamak istemiyordu. Köylüler ve kent yoksulları kiliseye ve aynı nedenle feodal baskılara karşıydı.

5– *Yabancı Hâkimiyeti.* Çek halkının yarattığı servet Alman feodal beylerinin ilgisini çekiyordu. Alman soyluları Bohemya krallarının hizmetine girmiş, kraliyet sarayında yüksek makamlara erişmiş ve büyük toprak sahiplerine dönüşmüşlerdi. Çek köylüleri acımasızca sömürüyorlardı. Alman feodal beyleri krala yakınlıklarını kullanarak, tıpkı Çek muadilleri gibi şövalyelerin hakkına tecavüz ettiler ve hatta topraklarını ellerinden aldılar. Pek çok Çek şövalyesi Bohemya ordusunda ya da yabancı ordularda para karşılığı hizmet veriyor ve bazıları eşkıyalığa başlıyordu.

Alman tüccarlar ve zanaatkârlar yerleşmek üzere Çek şehirlerine geldiler. Kentlerin öz-yönetim organları üzerinde denetimlerini kurdular. 14. yüzyılın ortalarına dek Prag şehir konseyinde koltuk sahibi olan tek bir Çek bile yoktu.

Çek zanaatkârlar ve tüccarlar kasaba ve şehirlerin idaresinde yer alma hakkı elde etmek için mücadele ettiler. Bu mücadelede, kent yoksulları, özellikle de zengin Almanların elinde en çok eziyet çekenler tarafından desteklendiler. Bohemya'nın madenleri de artık Almanların kontrolündeydi. Maden sahipleri Çek madencilerin emeklerini acımasızca sömürerek inanılmaz zenginleştiler.

Almanlar Bohemya'da kendi dil ve âdetlerini yaymak istiyorlardı. Çekleri yerlerinden ettikten sonra Prag Üniversitesi'ni de denetim altına aldılar. Çek halkı kendisini yabancı hâkimiyeti altında buldu. O dönem yaşayanlar "Çek kendi ülkesinde sürgündeymiş gibi yaşar" diyorlardı.

32 | Hussit Hareketi Başlıyor

1– John Huss Kurtuluş Mücadelesine Önderlik Ediyor. 15. yüzyılın başlarında, Prag'daki küçük bir kilise giderek daha fazla insanı kendisine çekmeye başladı. Şehirliler, köylüler ve şövalyeler, Prag Üniversitesi'nde profesör olan *John Huss*'ın ateşli konuşmalarını dinlemek için burada toplanıyorlardı.

John Huss (1371-1415) halkın içinde bulunduğu durumu gayet iyi anlamıştı. Bir köylü ailesinde doğup büyümüştü. Yetenekli ve çalışkan birisi olan Huss, üniversite eğitimi alabilmek için büyük zorlukların üstesinden gelmek zorunda kalmıştı.

İnsanları Huss'ın konuşmalarına çeken neydi? John Huss ruhbanın açgözlülüğünü ortaya koyarken acımasızdı. Kilise mevkilerinin Roma'da satılmasından tiksiniyor ve papaya baş dolandırıcı diyordu: "Mevkisini parayla satın almamış ve inananlardan para koparmaya çalışmayan az sayıda ruhban vardır. Yoksul, yaşlı bir kadının bir kenara ayırdığı son kuruş bile soysuz bir din adamı tarafından gasp edilir. Onun bir hırsızdan daha üçkâğıtçı ve adi olduğunu söylersek haksızlık mı etmiş oluruz?" Huss, Bohemya'da endüljans satışını da şiddetle kınıyordu.

Huss ruhbanı eleştirdikten sonra kilisede reform yapılması için çalışmaya başladı. Kilisenin zorbalıkla biriktirdiği servetin ve piskoposlarla manastırlara ait olan toprakların zorla ellerinden alınması gerektiğini savunuyordu. İnananların bir ruhban gürühuna ihtiyacı olmadığını, Bohemya'nın başında kralın bulunduğu, papadan bağımsız kendi kilisesine sahip olması ve bu gücün papaya karşı kullanılması gerektiğini söylüyordu. "Kardeşler, savaşın ve kılıcın zamanı yakında gelecek," diyordu.

Huss kilise hizmetlerinin bedelsiz olmasını ve ayinlerin yerel dilde yapılmasını istedi. Kendisi de Çek dili için bir gramer hazırladı.

John Huss bir *yurtseverdi*, kendisini ülkesine ve halkına adamıştı. Halkına seslenerek, "Çekler ön saflarda olmalı, arkada değil" demiş ve onları yabancı işgalcilere karşı ayağa kalkmaya çağırmıştı. Fakat diğer halklara karşı içinde nefret yoktu; iyi bir Alman'ın kötü bir Çek'ten kendisine daha yakın olduğunu söylemişti.

John Huss feodal sisteme karşı olmasa da, köylülerin sefalet ve yoksulluk içinde yaşamalarının haksızlık olduğunu düşünüyordu. Soyluluk ve ruhbanın "kendi göbeklerini lüksle şişirirken" yok-

sul insanları soyduğunu söylüyordu. Feodal beylerin adaletsizliğe sapması durumunda, "günahkâr yetkililere" karşı ayaklanmanın sadece haklı değil, aynı zamanda zorunlu olduğuna inanıyordu.

John Huss, Constance Konsili'nin önünde
Modern resim

John Huss
17. yüzyıl gravürü

2– John Huss'ın Ölümü. Ruhban ve Alman feodal soyluluğu, cesur Çek yurtseverinden kurtulmaya karar verdi. Prag Başpiskoposu onu aforoz etti. Fakat takipçilerinin sayısı artmayı sürdürüyordu. Bunun üzerine papa onu, Güney Almanya'daki *Constance* kentinde toplanan, en üst düzey ruhbanın bir araya geldiği büyük kilise konsiline çağırdı. Alman İmparatoru Huss'a güvenliğini temin eden bir seyahat izni gönderdi.

Fakat Huss, Constance'a geldiğinde tutuklandı, zincire vuruldu ve bir heretik olduğu ilan edildi. Kilise konsili fikirlerinden vazgeçmesini istedi. Huss'ın cevabı "Eğer sözümden dönersem, her zaman gerçeği söylemelerini öğrettiğim insanlarımın yüzüne nasıl bakarım" oldu. İnançlarını değiştirmektense ölmeyi tercih etti. Kilise konsili onu ölüme mahkûm etti.

6 Temmuz 1415'te Huss diri diri yakıldı. Son derece acı verici bir ölümü, büyük bir cesaretle karşıladı.

3– Silahlı Mücadele Başlıyor. John Huss'ın idamı, Çek halkı arasında büyük bir öfke yarattı. Köylü kalabalıkları, halkı silaha sarılıp Çek halkının düşmanlarına karşı savaşmaya çağıran seyyah vaizlerin konuşmalarını dinlemek için dağlara gitti.

1419 yılında Çek halkının yoksul kesimi bir ayaklanma başlattı. Halk belediye binasına saldırıp, şehir meclisinin nefret edilen üyelerini camlardan aşağı attı. Ülkede silahlı bir mücadele başladı. Zanaatkârlar ve kent yoksulları Almanları şehirlerden attı. İsyancılar manastırları ve kiliseleri yıktı ve piskoposları ve keşişleri kovdu. Katolik Kilisesi'ne ve Alman hâkimiyetine karşı ayaklananlar kendilerine John Huss'ın takipçileri anlamında Hussitler diyordu.

4– Taboritler ve Ilımlılar. Halkın gözde toplanma yerlerinden biri Bohemya'nın güneyinde bulunan Tábor dağıydı. Burası isyancıların bir araya geldiği yerdi. Burada yeni bir kasaba kurdular, etrafına sağlam istihkâmlar inşa ettiler ve bu kasabaya dağı takiben *Tábor* adını verdiler.

Tábor'a gelen insanlar bütün paralarını ve mücevherlerini kasabanın sokaklarında duran özel fıçılara koymak zorundaydı. Para isyancılar için silah almak ve yoksullara yardım etmek için kullanılırdı. Tábor'da tüm insanlar eşit kabul ediliyor ve birbirlerine "kardeş" ya da "hemşire" diye hitap ediyorlardı.

Çek halkının düşmanlarına karşı zafer kazanana dek savaşmaya kararlı olanlar kendilerine *Taboritler* adını veriyorlardı. Esas kuvvetleri isyancı köylülerden oluşuyordu ve amaçları serfliği, angaryayı ve yükümlülükleri ortadan kaldırmak ve kilise topraklarına el koymaktı. Taboritler arasında çok sayıda küçük zanaatkâr ve yoksul şehirli de vardı. Köylülerle birlikte, ülkelerini Alman zalimlerden kurtarmak ve papanın Bohemya'daki iktidarına son vermek için savaştılar. En kararlı olanları "artık dünyada kralların, feodal beylerin ya da serflerin olmayacağı" günlerin hayalini kuruyorlardı.

Taboritlere, Katolik Kilisesi'ni ve Alman feodal beyleri sadece isyancı halkın yenebileceğini fark eden bir dizi yoksullaşmış şövalye de katıldı.

Hussitlerin diğer grubuna *Ilımlılar* adı veriliyordu. Bunlar görece zengin zanaatkârlar, tüccarlar ve Çek feodal soyluluğunun çoğunluğundan oluşuyordu. Ilımlılar zengin Almanlardan kurtulmak ve Katolik Kilisesi'ni zayıflatmak istiyordu. Fakat tüm zalimlerle savaşmak için ayağa kalkmış olan sıradan insanlardan korkuyorlardı ve bu yüzden hareketleri Taboritlerinki kadar azimli değildi.

Bohemya'da Hussit hareketi halkın feodal sisteme, yabancı hâkimiyetine ve Katolik Kilisesi'ne karşı mücadelesiyle başladı. Mücadeleye katılanlar ilerici görüşlere sahipti ve kendiliğinden ayaklanmalardaki köylüler de daha örgütlü bir şekilde hareket etti.

33 | Hussit Savaşları

1– Hussitlere Karşı Haçlı Seferi. Alman feodal beyleri ve Katolik Kilisesi Bohemya'daki mülklerini kaybetmek istemiyordu. Çek halkının kurtuluş mücadelesini boğmaya karar verdiler.

Papa Hussitlere karşı haçlı seferi ilan etti. Büyük oranda Alman feodal beylerinden oluşan Haçlı ordusunun başında bizzat Alman İmparatoru vardı. Ülkenin zenginliklerinden pay alma umuduyla pek çok başka Avrupa ülkesinden şövalye ve paralı asker de sefere katıldı.

1420 yılında, 100.000 kişilik bir güçle Bohemya işgal edildi. Haçlıların Çek başkentine giden yoldaki izleri yağma ve yangınlardan, cinayet ve işkencelerden takip edilebilirdi. Haçlılar Prag'ın etrafını sardılar. Şehri savunanların yardımına gelen küçük bir Taborit birliğinin de konuşlanmış olduğu doğu kapısındaki tepede çetin bir savaş başladı. Cesur savaşçılar olan Hussitler düşman süvarilerini püskürtmeyi başardılar. Tayin edici anda, bir Taborit birliği şehir kapısından çıkarak düşmana arkadan saldırdı. Haçlılar kargaşa içinde kaçtılar.

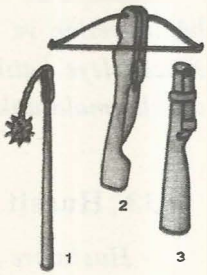
Papa ve imparator Hussitlere karşı dört sefer daha düzenledi, ama hepsi de ilki gibi hüsranla sonuçlandı.

2– Halk Ordusu. Hussitlerin Haçlılar karşısındaki zaferlerinin sırrı neydi? Hussit ordusu, katil ve hırsızlardan oluşan bir feodal orduya karşı savaşan köylülerden, zanaatkârlardan ve kent yoksullarından oluşan bir *halk ordusuydu.* Taboritlerin atları ya da şövalye silahları yoktu. Piyadeler ordunun ana gövdesini oluşturuyordu. Askerler demir kenarlı dövenlerle, mızrağa, baltaya ve demir temrenli sopalara dönüştürülmüş tırpanlarla silahlanmıştı. Köylüler bu silahları savaş sanatında usta feodal beyleri ve paralı askerleri ezmek için kullanıyordu. Özel kancalarla şövalyeleri atlarından düşürüyor ve işlerini dövenlerle bitiriyorlardı.

Taboritler top kullanma konusunda da mahirdiler. Arabalarla taşınan küçük sahra toplarını ilk kullanan onlardı. Bu toplar açık meydan muharebelerinde süvarilere karşı kullanılıyordu. Süvarilere karşı saflarını güçlendirmek için Taborit piyadeleri köylü arabalarından istihkâmlar inşa ediyorlardı. Haçlı orduları, bu hareket edebilir istihkâmları alaşağı etmeyi asla başaramadılar.

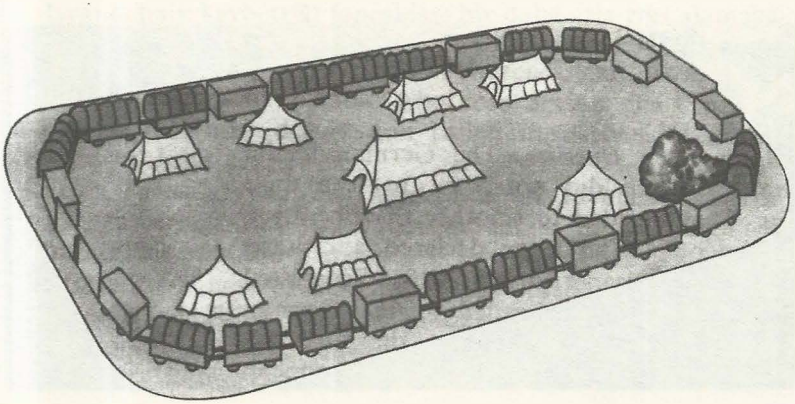
Paralı birliklerin aksine, halk ordusunun morali yüksekti; askerler inatçı ve disiplinli savaşçılardı. Aralarında soygunculara ve haydutlara yer yoktu.

Bohemya halkı kendilerini ezenlere karşı haklı bir savaş yürütüyordu. Ülkelerinin bağımsızlığını koruyorlardı.

Hussitlerin silahları: 1) topuz; 2) arbalet; 3) arkebüz

3– Jan Ziska. Halk ordusunun komutanları bizzat askerler tarafından seçiliyordu. Hussit birliklerinin esas örgütleyicisi ve li-

Hussitlerin müstahkem kampı. *Rekonstrüksiyon.* Bir kural olarak, kamp bir tepenin üzerine ya da bir nehir kıyısına kurulur; bazen de sığ bir hendekle çevrelenirdi. İlk saldırıda güçleri tükendikten sonra şövalyeler geri çekildi, Hussit şövalyeleri yük arabalarının arasındaki boşluklardan düşmana saldırdılar.

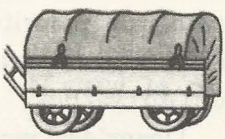
deri, yoksullaşmış bir şövalye ve tecrübeli bir asker olan *Jan Ziska* idi. Hussitler Prag Savaşı'nı onun liderliğinde kazandı.

Sonra Ziska başından yaralandı ve görme yeteneğini kaybetti, ama bir komutan olarak hizmet etmeye devam etti. Onun "gözleri" yardımcılarıydı: Birliklerin konum ve hareketleri hakkında onu bilgilendiriyorlardı. Kendi memleketinin tepeleri ve vadilerine dair bilgisi mükemmel olan kör general, birlikleri için hatasız bir şekilde en elverişli konumu seçiyordu. En beklenmedik yerde askerleriyle birlikte ortaya çıkmak gibi bir yeteneği vardı. Şövalyeler sık sık, Hussitlerin şarkılarını ve arabalarının gıcırtılarını duyar duymaz panik içinde dağılıyorlardı. "Korkusuz kör adam" adını verdikleri Ziska'nın ismini duyunca düşmanlarının tüyleri ürperiyordu.

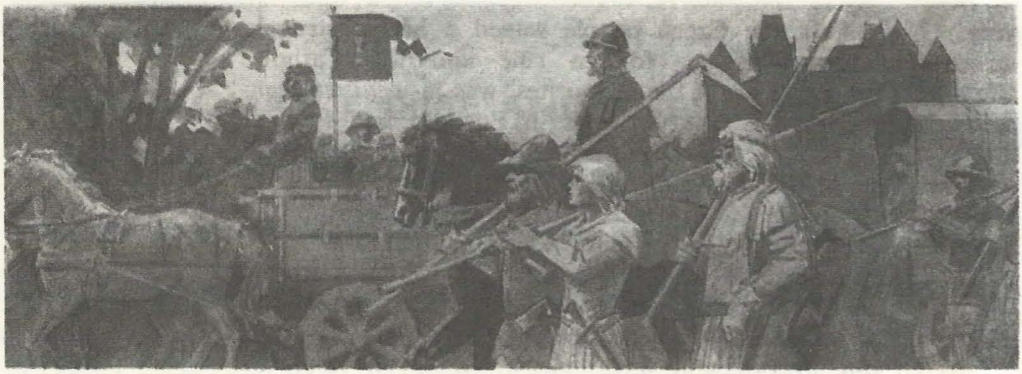
Jan Ziska
17. yüzyıl gravürü

Askerler liderlerini çok seviyordu. Ziska öldüğünde, kendilerini yetim kalmış hissettiler. Çek halkı kahramanı asla unutmadı: Bohemya'da pek çok yere onun adı verildi ve kasabalarda heykelleri dikildi.

Hussit yük arabası.

4– Diğer Ülkelere Yönelik Hussit Askerî Seferleri. Ziska'nın ölümünün ardından, Hussit birliklerini yönetmek için yeni yetenekli generaller öne çıktı. Ülkelerini savunmanın yanı sıra, Taboritler artık bir taarruz seferi başlatmışlardı. Polonya ve Macaristan'a başarılı akınlar düzenlediler, Almanya'nın içlerine sızdılar ve hatta Baltık Denizi'ne bile ulaştılar. Hussit askerleri feodal beylerin kalelerini ve manastırlarını yıktılar; fakat yoksulların kulübelerine asla dokunmadılar. Mücadelelerinin amaçlarını açıklayan mektuplar dolaştırdılar. Bu mektuplardan biri şöyle diyordu: " En önemli şey –vatanın savunulması– uğruna bu şanlı mücadelede canlarımızı vermeye karar verdik."

Hussit ordusu ilerliyor
Modern resim

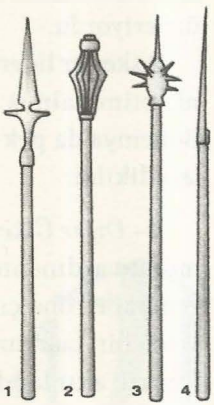
Taboritlerin, feodal beylerin ve ruhbanın "Çek zehri" adını taktığı fikirleri bütün Avrupa'da yayılıyordu. Almanya ve Polonya'da da köylüler ve kent yoksulları ayaklanmaya başlamıştı.

5– Ilımlıların İhaneti. Bohemyalı feodal beyler ve zengin şehirliler Taboritlerin feodal düzene karşı etkin muhalefetlerinden korktular. Soylular ve şövalyeler zaten kilise topraklarına el koymuşlardı ve artık feodal baskı boyunduruğunu yeniden köylülerinin boynuna geçirmek istiyorlardı.

Haçlı seferlerinin başarısız olduğunu gören papa ve imparator, Bohemya'daki kurtuluş mücadelesini bizzat Çeklerin yardımıyla sona erdirmeye karar verdiler. Ilımlılarla Taboritler arasında savaş başladı.

1434 yılında, Ilımlılar, Prag'ın doğusundaki *Lipany* kasabası yakınlarında Taboritlere saldırdı. Geri çekilme numarası yapan Ilımlılar düşmanlarını müstahkem arabalı kamplarından dışarıya çekip Taboritleri bozguna uğrattılar. Feodaller esirleri bile öldürdüler; hayatta kalan az sayıda kişi ahırlara doldurulup gece diri diri yakıldı.

Lipany'deki yenilginin ardından bazı yalıtılmış Taborit birlikleri son sığınakları olan Tábor düşene dek savaşmayı sürdürdü.

Hussit silahları:
1) yaban domuzu mızrağı; 2) demir uçlu bir sopa;
3) gürz; 4) kargı

6– Hussit Hareketinin Önemi. On beş yıl boyunca (1419-1434) Çek halkı feodal baskılara, yabancı idaresine ve Katolik Kilisesi'ne karşı destansı bir mücadele yürüttü. Taboritlerin mücadelesi bir *köylü savaşıydı*: İngiltere ve Fransa'daki köylü ayaklanmalarının aksine daha uzun sürmüş, daha iyi örgütlenmiş ve bütün ülkeyi kapsamıştı. Köylüler ve kent yoksulları yenilseler de, en azından bir süre için soyluluğun feodal sömürüyü arttırma girişimlerini durdurmayı başardılar.

İsyancı halk kaybettiği toprakları bir daha asla geri alamayacak ya da yıkılan manastırları yeniden açamayacak olan Katolik Kilisesi'ne ağır bir darbe indirdi.

Bohemya'daki yabancı idaresi zayıfladı. Hussit savaşlarının sonucunda, pek çok şehrin nüfusu artık Çeklerden oluşuyordu. Mahkemelerde ve devlet dairelerinde Çek dili Almancanın yerini aldı.

Hussitlerin ilerici fikirleri Avrupa'da kitlelerin feodal baskılara karşı mücadelesini canlandırdı.

Sekizinci Bölüm

Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa Halklarının Türk İstilacıya Karşı Mücadeleleri

14. yüzyılda Avrupa, güneydoğudan gelen güçlü ve tehlikeli bir düşman olan Osmanlı Türkleri tarafından istila edildi. İstilacı Osmanlılar sadece Avrupa, Asya ve Afrika'daki pek çok halkı boyunduruk altına almakla kalmadı, aynı zamanda devletler arası ilişkileri de etkiledi.

34 | Balkan Yarımadası'nın Osmanlılar Tarafından Fethi

(Harita No. 7)

1- Osmanlı Fetihlerinden Önce Balkan Ülkeleri. 12. yüzyılın sonlarında, Bulgarlar bir isyan başlatarak Bizans hâkimiyetinden kurtulmuşlardı. *Bulgar Krallığı*, Balkanlardaki en büyük devlet haline geldi. Fakat büyük feodal beyler yıkıcı savaşlarla ülkeyi zayıflatıyorlardı. Dış düşmanlar da sürekli taciz ediyordu. 14. yüzyılın ortalarında, dermansız düşmüş Bulgar Krallığı üç bağımsız prensliğe bölündü.

Bu sırada, bir diğer Güney Slav devleti olan *Sırbistan* büyüyerek güçleniyordu. Kralı *Stefan Dušan* (1331-1355) Bizans'a karşı pek çok başarılı sefer düzenledi. Geniş Sırp Krallığı güneyde Ege Denizi'ne kadar yayıldı. Stefan Dušan artık Sırpların ve Yunanların Çarı'ydı. Fakat ölümünün ardından Sırbistan çok sayıda küçük feodal prensliğe bölündü.

Balkanların üçüncü büyük devleti olan *Bizans İmparatorluğu* eski önemini yitirmişti. Haçlıların 1204'teki fethi ve yarattığı hasarın ardından, Bizans ekonomisi düzeltilemeyecek kadar bo-

zulmuştu. Venedikliler ve Cenovalılar, kıyı şehirlerinin tartışmasız efendileriydi ve tüm ticareti hâkimiyetleri altına almışlardı. Yoksullaşan halk yüksek vergileri ödeyemiyordu. Hazine boştu; imparatorlar bile mücevherlerini satmak ve yerlerine taklitlerini koymak zorunda kalıyorlardı. Sık sık patlak veren taht kavgaları devletin gücünü baltalıyordu. Avrupa ülkeleri topraklarından parça koparmak için sık sık Bizans'a sefer düzenliyorlardı.

14. yüzyılda Balkan ülkeleri feodal beyler arasındaki ihtilaflar ve yıkıcı savaşlar nedeniyle zayıf düşmüştü.

2– İlk Osmanlı Fetihleri. O dönemde Balkan halkları yeni ve tehlikeli bir düşman kazandılar. 13. yüzyılın sonlarında, Selçuklu Türklerinin toprakları üzerinde Prens I. Osman'ın başında olduğu feodal bir devlet ortaya çıktı. Osman'ın liderliği altında birleşen aşiretler *Osmanlı Türkleri* olarak anılmaya başladı; *Osmanlı devletinin* başı da daha sonra *sultan* unvanını kullanmaya başladı.

Türk feodal beyleri Küçük Asya'yı fethettikten sonra, yeni topraklar elde etmeye kararlıydılar. Onları Avrupa kıyılarından yalnızca dar bir boğaz ayırıyordu. Sırbistan ve Bulgaristan'la savaşan Bizans yardım için Osmanlılara başvurarak kendi sonunu hazırladı. Osmanlı süvarileri Balkanlara akınlar yapmaya ve bütün bölgeyi yağmalayarak yakıp yıkmaya başladı.

Çağdaş bir yazar Osmanlı akınları hakkında şöyle yazıyordu: "Bazı Hristiyanlar öldürüldü, diğerleri köleleştirildi ve geri kalanlar da açlıktan öldü."

Osmanlılar, Balkan ülkelerinin zayıf olduğundan emin olduktan sonra, akınlardan fetihlere geçtiler. Avrupa'daki Bizans topraklarının önemli bir kısmını ele geçirdiler. İmparator vasalı olarak sultana boyun eğmek ve haraç ödemek zorunda kaldı.

Osmanlı Türkleri Bulgaristan'ı işgal etti. Bulgarlar her kasaba için inatla savaştılar; köylüler pusular kurup istilacılara saldırdı-

Miloš Obilič
Sultanı öldürüyor
Modern resim

lar. Fakat Bulgar feodal beyleri istilacılara karşı güçlerini birleştirmeyi başaramadılar.

14. yüzyıl sonlarında Bulgaristan sultanın hâkimiyetine geçti.

3– Kosova Savaşı. Hemen hemen aynı sıralarda, istilacı Osmanlılar Sırbistan'a saldırdı. Tayin edici savaş, 1389 yılında ülkenin güneyindeki *Kosova Ovası*'nda gerçekleşti.

Türklerin birlikleri Sırplarınkinin iki katıydı. Sırp kuvvetlerinin gücü prensler arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden zayıflamıştı. Pek çok prens birlikleriyle birlikte savaş meydanına ulaşmayı başaramadı, bazılarıysa olan biteni izleyip savaşa katılmadı. En başından itibaren, çok çetin bir savaş yaşandı. Cesur bir Sırp yurtseveri olan Miloš Obilič, sonunda kesin bir ölüm tadacak olsa da Osmanlı kampına sızıp kılıcıyla sultanı öldürdü. Türkler arasında kargaşa başladı. Sırplar ileri doğru yüklendiler ama sultanın oğlu yeni birlikleri savaşa sürdü. Osmanlılar savaşı kazandı ve Sırp hükümdarını yakalayıp öldürdüler.

Kosova'daki yenilgi Sırp halkı için büyük bir trajediydi.

Kosova Savaşı'nın ardından pek çok Sırp feodal beyi topraklarını korumak için sultana sadakat yemini etti. Yine de istilacılara karşı mücadele sona ermedi. Sultanın Sırbistan'a tamamen boyun eğdirmesi 70 yılını aldı.

Osmanlı istilası tehdidi artık Orta Avrupa ülkelerinin üzerindeydi. Papanın yardımıyla Türklere karşı bir dizi Haçlı seferi düzenlendi; fakat bunların hepsi topyekûn yenilgiyle sonuçlandı.

4– Bizans'ın Düşüşü. Osmanlı feodal beyleri uzun zamandır Konstantinopolis'i ele geçirmenin hayalini kuruyorlardı. İktidara aç ve acımasız bir hükümdar olan *II. Mehmed*, en az 100.000 kişilik bir güç topladı ve Bizans başkentini karadan kuşattı. Osmanlılar gemilerini de Marmara Denizi'ne getirerek Konstantinopolis'in diğer ülkelerle bağlantısını kestiler.

Osmanlı ordusu ilerliyor
16. yüzyıl minyatürü
Sultan I. Süleyman (Muhteşem) at sırtında (*ortada*), vezir ve bir grup askerle.

Bizans, yeterince parası olmadığı için büyük bir paralı asker ordusu besleyebilecek durumda değildi; feodal beyler de Türklerle savaşmaları için köylüleri silahlandırmaktan korkuyorlardı. Devlet şehri savunmak için sadece 10.000 kişilik bir güç toplayabildi. Türkler Avrupa'nın en güçlü topçu gücüne sahipti. Gece gündüz, ağır toplarla Konstantinopolis'in çürüyen duvarlarını vurdular. Müdafiler ilk şiddetli saldırıyı püskürtünce, Türkler şehir kapılarının altına tüneller kazmaya başladılar. Fakat kuşatma altındaki şehir halkı onların niyetini anladı ve geçidi Osmanlı askerleri içindeyken havaya uçurdu.

Başarısızlık karşısında hiddetlenen II. Mehmed gemilerinin Konstantinopolis'in iç limanı olan *Haliç*'e girmesini ve şehrin henüz yeterince istihkâm edilmemiş kuzey tarafından da kuşatılmasını emretti. Limanın girişi tek bir geminin bile geçmesinin mümkün olmadığı ağır bir zincirle kapatılmıştı. Fakat Türkler, geceleri çalışarak tahta kalaslar döşeyip bunları iyice yağlayarak, gemilerini kara üzerinden Haliç'e indirdiler.

Konstantinopolis'in etrafını sardıktan sonra Osmanlı birlikleri nihai taarruzlarına başladı. Surların bir bölümünü ele geçirmeyi başardılar ve şehir kapısından zorla girdiler. Son Bizans İmparatoru kanlı savaşta öldü. Kuşatmanın 53. gününde Türkler Konstantinopolis'i aldı.

Böylece 1453 yılında Bizans İmparatorluğu ortadan kalktı. Sultan ordusuna şehri yağmalaması için 3 gün süre tanıdı. Müdafilerin büyük bir kısmı öldürüldü ve 60.000 civarında yurttaş köleleştirildi. Türklerin *İstanbul* adını verdiği Konstantinopolis, Osmanlı devletinin başkenti oldu.

Osmanlı Türkleri Balkan Yarımadası üzerindeki kontrollerini güçlendirdi.

35 | Osmanlı İmparatorluğu'nun Kudreti ve Gerilemesinin Başlangıcı

(Harita No: 7)

1– Yeni Osmanlı Fetihleri. Osmanlı Türkleri, Konstantinopolis'i ele geçirdikten sonra Avrupa'yı Asya'ya bağlayan ticaret yollarını da denetimleri altına aldılar. Bu İtalya ticaretine ağır bir darbe indirdi. 15. yüzyılın ikinci yarısında, Türkler Kırım'ı aldı. Türk

sultanının desteğiyle Kırım Tatarları Ukrayna, Polonya ve Rus topraklarına yıkıcı akınlar düzenledi. Yıllar süren mücadelenin ardından, Tuna üzerindeki *Eflak* ve *Boğdan* prensliklerinin yöneticileri sultanın vasallığını kabul etti.

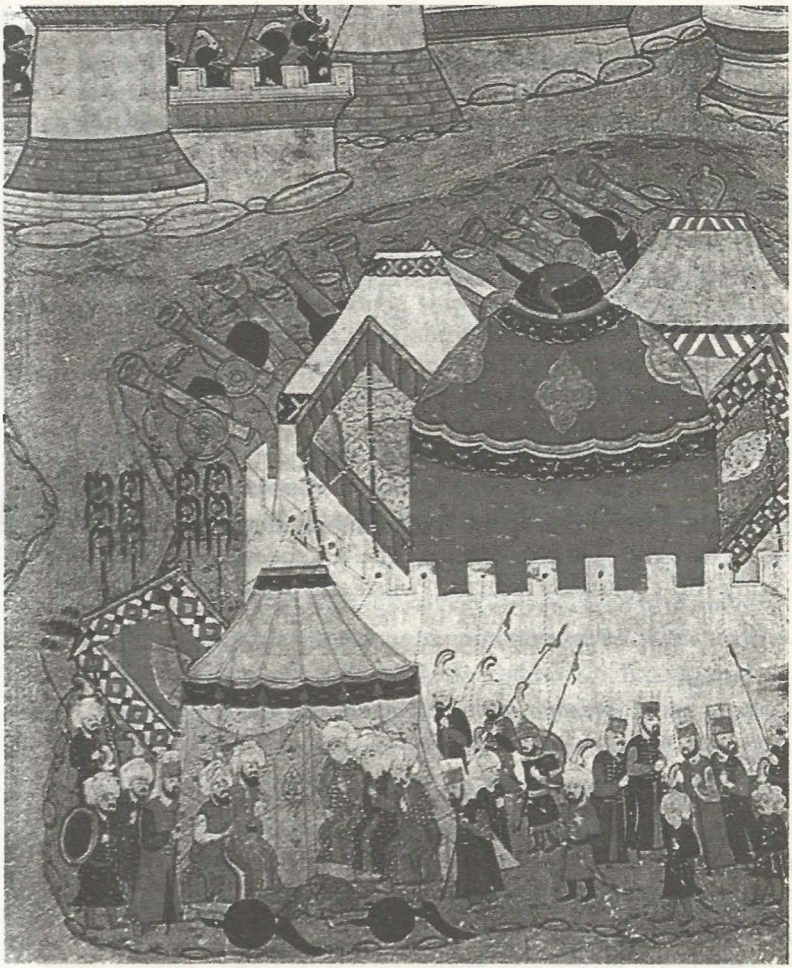
"Kosova Savaşı" isimli halk şarkısından parçalar

İki güçlü ordu görebiliyorduk
Bu ordular ölümcül bir savaşta çarpıştılar,
Bu savaşta iki kral öldü,
Hayatta kalan Türkler olabilirdi,
Fakat hâlâ yaşayan az sayıda Sırp
Kanla ve ölümcül yaralarla kaplıydı,
Orda çok sayıda mızrak kırıldı
Pek çok mızrak, hem Sırp hem de Türk.
Sırplar sadakatle liderlerini korudular
Miloš öldürülen kahramanların arasındaydı...
O kadar çok Türk'ün öldüğü
Sitnica'nın, soğuk nehrin yakınlarında.
Sultan Murad'a kılıcını saplayan oydu
Ve onunla birlikte on iki bin Türk'e...
İnsanların anıları yaşayacak
Şarkılarda ve destanlarda yaşayacak
Kosova var olduğu sürece.

Asya'da Türkler *Mezopotamya*, *Ermenistan* ve *Gürcistan*'ın batı kesimlerinin yanı sıra *Suriye*'yi ve kutsal Arap şehri Mekke de dâhil olmak üzere *Arabistan*'ı fethettiler.

Afrika'da Osmanlı Türkleri Mısır'ı ve sonra da bütün Kuzey Afrika kıyılarını (*Fas* hariç) ele geçirdiler. Müslüman korsanlar *Cezayir* şehrini alarak burayı devletlerinin başkenti yaptılar. Korsan filosu buradan yola çıkarak Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkelere saldırdı.

En güçlü sultan olan *I. Süleyman* (1520-1566) döneminde, Osmanlılar Orta Avrupa'nın içlerine kadar sızdı. *Macaristan*'a karşı düzenlenen sekiz seferle, Türkler ülke topraklarının büyük bir kısmını ele geçirdiler. 150 yıl boyunca Macaristan Osmanlı hâkimiyetinde kaldı. Süleyman *Avusturya*'nın başkenti Viyana'ya da saldırdı, fakat yenildi.

Türkler 1529'da Viyana'yı kuşatıyor
16. yüzyıl minyatürü
Başkomutan savaş konseyinin toplantısında Sultanın Viyana'yı terk etme emrini açıklıyor.

Osmanlı fetihlerinin sonucunda, pek çok ülke ve halktan oluşan çok geniş bir *Osmanlı İmparatorluğu* kuruldu. Osmanlı Türklerinin toprakları üç kıtaya yayılmıştı: Asya, Afrika ve Avrupa.

2– Sultanın Yönetimi. Türk feodal beylerinin servetinin esas kaynağını, savaş ve yağma oluşturuyordu. "Gece gündüz atlarımız eyerlidir ve kılıç taşırız", demişti I. Süleyman.

Başarılı savaşlar yürütmek için Türk feodal beyleri güçlü bir lidere ihtiyaç duyuyordu; bu yüzden sultanın yetkileri sınırsızdı. Yüksek memurları bile sadece görevden alma değil, idama mahkûm etme hakkına da sahipti.

Osmanlı Türklerinin silahlı kuvvetleri Avrupa ülkelerinin ordularından daha güçlü ve sayıca daha kalabalıktı.

Geniş bir feodal süvari gücünün yanı sıra, sultan *Yeniçeriler* adı verilen daimi bir piyade ordusuna da sahipti. Yeniçeriler hizmetleri karşılığında toprak alıyorlardı ve bu yüzden hizmetlerini sultana adamışlardı. Savaşlardaki duyulmamış gaddarlıklarıyla biliniyorlardı.

Yeniçeri

Bütün gayrimüslimler yaşına bakılmaksızın yüksek bir kelle vergisi ödemek zorundaydı. Sultanın yönetimi, inanç sahiplerine sultanın Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olduğu fikrini aşılayan Müslüman din adamları tarafından destekleniyordu. İstanbul'u fetheden II. Mehmed kılıcın ve dinin birbirinden ayrılamayacağını söylemişti.

Türk süvarisi

3– Fethedilen Halkların Durumu. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki emekçi kitleler Türk feodal beylerinin ağır baskıları altındaydı. Osmanlılar vergi ödemekle yükümlü kişileri *reaya* (sürü) diye adlandırıyordu. Toprak ve su kullanmaları karşılığında istenen vergileri ödeyebilmek için köylüler neredeyse hasatlarının yarısını vermek zorundaydı. Ayrıca para almadan, cami, istihkâm ve diğer yapıların inşaatlarında da çalışmaları gerekiyordu. Feodal beyin izni olmadan, köylü bir ağaç kesemez ya da bağ dikemezdi. Toplamda köylüler 80 farklı vergi ve resim ödemek zorundaydı.

En çok eziyeti fethedilen halklar çekiyordu. Fetih sırasında, Osmanlı birlikleri korkunç yıkımlara yol açmış ve binlerce kişiyi öldürmüş ya da esir almıştı. Tarlalar ekilememiş, açlık başlamıştı. Türk feodal beylerinin akınları fetihlerden sonra da devam etti.

İstilacılar yerlilerin dinlerini bırakıp İslama geçmelerini istediler, yerel dilleri ve kültürleri yok etmeye çalıştılar.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan gayrimüslimler herhangi bir hakka sahip değildi. Ata binmeleri, silah taşımaları ve Osmanlı Türklerininkilerden daha yüksek evler inşa etmeleri yasaktı. En

Türk ve İspanyol donanmaları arasında deniz muharebesi *Minyatür*

fazla nefret uyandıran uygulama "can vergisiydi": Osmanlılar en güçlü çocukları seçip ailelerinden alarak zorla İslam dinine geçiriyor ve Yeniçeri ordusuna kaydediyorlardı.

Osmanlı zulmü, boyun eğdirilen ülkelerde ekonominin ve kültürün gelişimini yavaşlattı.

4– Halkın Osmanlı İdaresine Karşı Mücadelesi. Osmanlı İmparatorluğu fethedilen ülkelerdeki nüfusu sadece silah gücüyle kontrol altında tutabiliyordu. Türkler tarafından boyunduruk altına alınan halklar –Kafkaslarda Ermeniler ve Gürcüler, Orta ve Güneydoğu Avrupa'da Macarlar, Yunanlar ve Arnavutlar– bağımsızlıkları için mücadele etmekten asla vazgeçmedi. Güney Slavları da fatihlere karşı yüzyıllar süren bir mücadele yürüttü.

Bulgar ve Sırp gerillaları –*haiduklar*– sık sık kasabalara baskınlar yaptılar ve köylü ayaklanmalarına katıldılar. Mücadeleleri halk şarkılarına konu oldu. Cesur erkekler "topraklarını geri almak, çocuklarını özgürleştirmek, eşlerini kölelikten kurtarmak ve babalarının anısını saklayıp annelerinin öcünü almak" için dağlara ve ormanlara giderlerdi. Hiçbir zaman ayrılmayacaklarına ve sonuna kadar birbirlerine sadık kalacaklarına ant içerlerdi. Bir şarkı der ki, *haiduk*lar Türklerden saklanırken sık sık "o kadar aç olurlardı ki dağ toprağını yemek, o kadar susuz kalırlardı ki, yapraklardan su emmek zorunda kalırlardı."

Osmanlı birliklerinin ormanları ve dağları halk savaşçılarından temizleme girişimleri başarısız oldu. Köylüler hayatlarını riske atarak *haiduk*lara sığınacak yer verdi, son ekmeklerini onlarla paylaştı ve tehlike olduğunda onları haberdar etti.

Slav halkları kendilerini ezenlere direnirken, kendi kültür, âdet ve dillerini de titizlikle korudular. Emekçi insanlar İslama geçen ve sultana bağlılık yemini eden Slav feodal beylerini hor görüyordu.

16. yüzyılın ortalarından başlayarak Akdeniz ticareti hız kesti. Bu sultanın elde ettiği gelirleri azalttı. Ordusundaki feodal beyler hizmetleri karşılığında aldıkları topraklar kendi mülkleriymiş gibi davranmaya başladılar. Pek çoğu askerî seferlere katılmaktan kaçınmaya başladı; ordudaki disiplin gevşedi. Süvarilerin sayısı azaldı.

Slav halklarının destansı mücadelesi Osmanlı İmparatorluğu'nu zayıflattı ve Avrupa'yı Osmanlılar tarafından fethedilmekten kurtardı.

Dokuzuncu Bölüm

11. ve 15. Yüzyıllar Arasında Batı Avrupa Kültürü

Batı Avrupa'da şehirlerin büyümesi ve merkezî devletlerin oluşumu kültürel gelişmeyi de canlandırdı. Erken Ortaçağ ile kıyaslandığında, 11. ve 15. yüzyıllar arasında eğitim, bilim ve sanat dikkate değer ölçüde daha gelişkindi.

36 | Eğitim ve Bilim

(Harita No: 8)

1– Entelektüel Ufuk Genişliyor. Ticaretin gelişmesi ve şehirlerin büyümesi her zamankinden daha çok insanın memleketinden ayrılmasına neden oldu. Tüccarlar, zanaatkârlar, gezgin oyuncular ve hacılar, Avrupa'nın bir ucundan diğerine dolaşıp durdular.

Haçlı Seferleri Avrupalılara dünyanın ne kadar büyük ve çeşitli olduğunu göstererek onların diğer ülkelere yönelik ilgilerini canlandırmıştı. Zaman zaman seyyahlar, kendilerini Hristiyan dünyasının sınırlarından çok uzakta buluyor ve beraberlerinde

Kasaba okulu
16. yüzyıl gravürü
Küçük bir odada, okuma, yazma, aritmetik ve şarkı söyleme dersleri aynı anda işleniyor.

diğer halkların yaşamlarıyla ilgili büyüleyici hikâyelerle geri dönüyorlardı.

13. yüzyılda, Uzakdoğu ülkeleriyle ilgili gerçekleri yansıtan ilk bilgiler, Venedikli bir tüccar ve seyyah olan *Marco Polo* tarafından aktarıldı. Ülkesinden uzakta yaklaşık 25 yıl geçirmiş; uzun süre boyunca ülkedeki yaşamı yakından gözlemlediği Çin'de yaşamıştı. İtalya'ya dönmesinin ardından Asya halklarının yaşam ve âdetlerini canlı ve eğlenceli bir şekilde tasvir ettiği bir kitap kaleme aldı. Uzun süre boyunca seyyahların haritaları onun kitapları temel alınarak çizildi.

Üniversitede ders
15. yüzyıl minyatürü

Elyazması sayfası
Prag, 15. yüzyıl başları

2– Eğitimin Gelişmesi. Şehirler genişledikçe, kralın okur-yazar insanlara ihtiyacı arttı: Ticaretten gelen gelirleri hesaplamak ve kasaba ve şehir konseylerindeki faaliyetleri yürümek için gerekliydi bu. Monarşiyi yönetmek için eğitimli memurlara ihtiyaç vardı. Şehirlerde *seküler okullar* kuruldu. Buralarda öğrencilere kilise okullarından daha iyi yazma ve aritmetik öğretiliyor, hatta doğal bilimler bile bir miktar ele alınabiliyordu.

12. yüzyılda, Avrupa'da ilk yüksekokullar, yani *üniversiteler* kuruldu. Bu okullarda eğitim dili Latinceydi; bu sayede her ülkeden genç erkekler aynı üniversiteye gidebiliyordu. Aynı milliyete sahip öğrenciler "*nation*" adı verilen birliklerde örgütleniyordu. Ustalar (eğitimciler) da öğrettikleri konuya göre birlikler oluşturuyordu. Bunlara *departman* adı veriliyordu ve başlarında *dekan*lar bulunuyordu. Öğrenciler ve öğretmenler birlikte bütün üniversitenin başında bulunan *rektörü* (yönetici) seçiyorlardı.

Üniversitelerde, genç erkekler din biliminin –*teoloji*– yanı sıra hukuk ve tıp eğitimi de görüyorlardı. Öğrenciler, dersleri dinliyor ve duyduklarını kâğıda geçiriyorlardı. Öğretmenlerse sesli bir şe-

kilde kitaplardan bölümler okuyarak müphem pasajları kürsüden öğrencilere açıklıyorlardı.

Dersler, öğrenciler arasında düzenlenen *münazaralar*da tartışılıyordu. Bazen bu tartışmalar o kadar ateşli oluyordu ki, katılımcılar arasında kavga çıkmasıyla son buluyordu.

15. yüzyılda Avrupa'da hâlihazırda 65 üniversite kurulmuştu. Bunların en önemlileri Paris, Bologna (İtalya), Oxford (İngiltere), Prag ve Krakow'daydı (Polonya).

Şehirlerin büyümesiyle birlikte, kilisenin eğitim üzerindeki hâkimiyeti zayıfladı; eğitim zamanla feodal soyluluk ve şehirliler arasında yayıldı.

3– Bilimlerde İlerleme. Kilise, insanın doğanın gizemlerini çözemeyeceğini, çünkü her şeyin Tanrı istediği için olduğunu iddia ediyordu. Bu nedenle Ortaçağ âlimleri doğayı gözlemlemezlerdi. Gözlerini, tüm soruların cevaplarını bulmayı ümit ettikleri eskiyip sararmış kilise kitaplarının sayfalarına dikerlerdi.

İktisadi gelişme, kilisenin öğretileriyle hiçbir bağı bulunmayan gerçek bilimsel bilgi üretimini beraberinde getirdi. Köylüler tarım yöntemlerini geliştirdiler ve hayvanlarla bitkileri gözlemlediler. Zanaatkârlar metallerin ve taşların özelliklerini test edip boya ve cam ürettiler.

Ortaçağ'da, *simya* ve *astroloji* gibi sahte bilimler serpilip gelişti. Astrologlar yıldızlara bakarak geleceğin kestirilebileceğini savunuyorlardı. Krallar, generaller ve seyyahlar, herhangi bir maceraya kalkışmadan önce onlara danışıyordu. Simyacılar emeklerini her tür metali altına dönüştürebilecek gizemli bir madde arayarak harcıyordu.

Antikitede kazanılan bilgi yerini saçma uydurmalara bırakmıştı. İnsanlar dünyanın bir kubbe (gökyüzü) ile örtülmüş düz bir disk olduğuna inanıyordu. Güneş ve Ay bu kubbeden geçiyordu.

Bir astrolog, bir matematikçi ve bir kâtip. *13. yüzyıl minyatürü*
Hekim yatağın kenarında. *14. yüzyıl minyatürü*
Başlarda sadece manastırlarda açılan hastaneler, sonra şehirlerde de açılmaya başladı. 13. ve 15. yüzyıllar arasında, tıp ilmi önemli miktarda yararlı bilgi biriktirmişti.

Uzun süre boyunca Avrupalılar, kendi kıtaları dışında ne olup bittiği hakkında çok az bilgiye sahiptiler ve yumruk büyüklüğündeki cücelerin, at bacaklı insanların ve meyvelerin içinden uçan kuşların yaşadığını iddia ettikleri uzak ülkelerle ilgili masallar uydurdular.

Fakat 13. yüzyılda yaşayan İngiliz bir bilim insanı olan *Roger Bacon,* bilimin amacının doğayı incelemek ve onu insanların hizmetine sunmak olduğunu savundu. Manyetik bir iğne ve büyüteçlerle deneyler yaptı; teleskobun ve mikroskobun icadını öngördü.

Ruhban ilerici görüşleri nedeniyle Bacon'a zulmetti. Eserleri kilise tarafından mahkûm edildi ve yıllarını papanın emriyle atıldığı zindanda geçirdi.

Kilise, bilimin gelişmesinin dinin iktidarını zayıflatacağından korkarak ilerici görüşlere sahip bilim insanlarına eziyet etti.

37 | Sanat ve Edebiyat

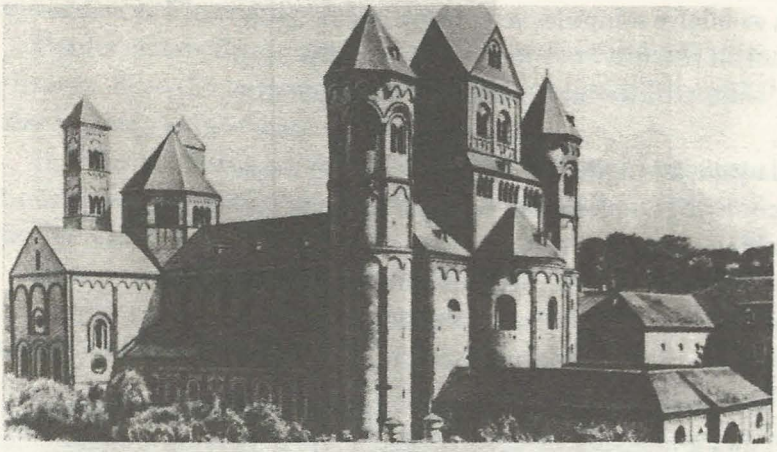
1– Mimari. 11. yüzyılda, Avrupa'da geniş ölçekli bir inşaat faaliyeti sürüyordu. Zengin kilise daha fazla inanç sahibine ev sahipliği yapabilecek daha geniş katedraller inşa ettiriyordu. Çok sağlam olmayan yatay, ahşap kirişler *taş tonozlarla* değiştiriliyordu. Ağırlık ancak çok kalın duvarlarla desteklenebilirdi. Dayanıklı olmayan ahşap binalar yerini taş binalara bırakıyordu. Dönemin mimarları pek çok tasarıyı Roma'dan ödünç almışlardı ve böylece 11. ve 12. yüzyıllarda mimari *Romanesk* sıfatıyla anılmaya başladı.

Romanesk bir katedral, düz duvarlara ve yüksek kulelere sahip devasa bir yapıydı. Tonozlarında, pencerelerinde ve girişlerinde *yarı dairesel kemer* motifi tekrar tekrar kullanılıyordu. Feodal savaşlar çağını ve Katolik Kilisesi'nin kudretini hatırlatıyordu.

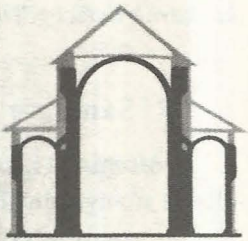

Notre-Damme de Paris'in kimeraları, Paris, Fransa *(13. yüzyıl)* Figürler Ortaçağ insanlarının cehennemin karanlık güçleriyle ilgili fikirleri kadar, halk masalları ve efsanelerinin değişmez bir özelliği olan fantastik unsurlardan ne kadar hoşlandıklarını da gösterir.

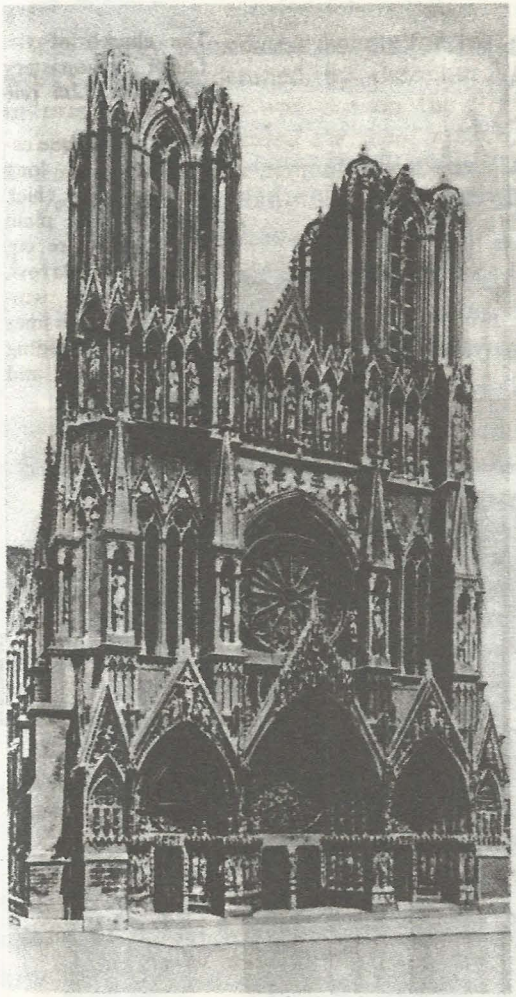
Laach Manastırı Kilisesi
Almanya, 12. yüzyıl
Romanesk katedral kalın ve neredeyse düz duvarları, dikey olarak dar, mazgal benzeri pencerelerin kestiği uzun bir yapıydı. Sert hatlar binayı ürkütücü ve heybetli kılıyordu.

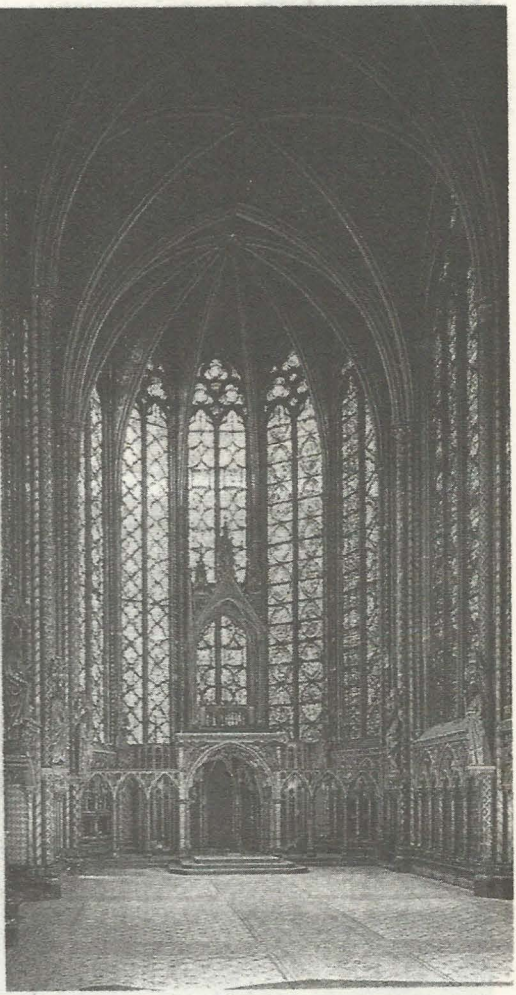

Bir Romanesk katedral
Enine kesit

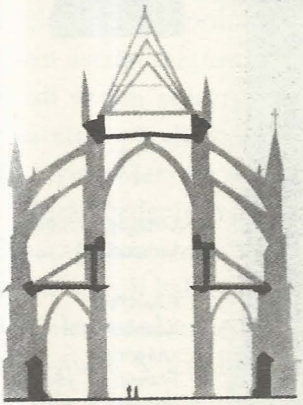
Saint-Cernin'de bir kilise. İç kısım
Fransa, 12. yüzyıl
Azametli orta boşluk yan odalardan yarı-dairesel kemer ve tonozlarla sona eren kalın sütun sıralarıyla ayrılırdı.

Rheims Katedrali
Fransa, 13. yüzyıl ve 14. yüzyıl başları
Katedralin üzerinde iki çan kulesi yükselir. Kapıların yanındaki ve yapının üst kısımlarındaki nişlerde pek çok heykel yer alır.

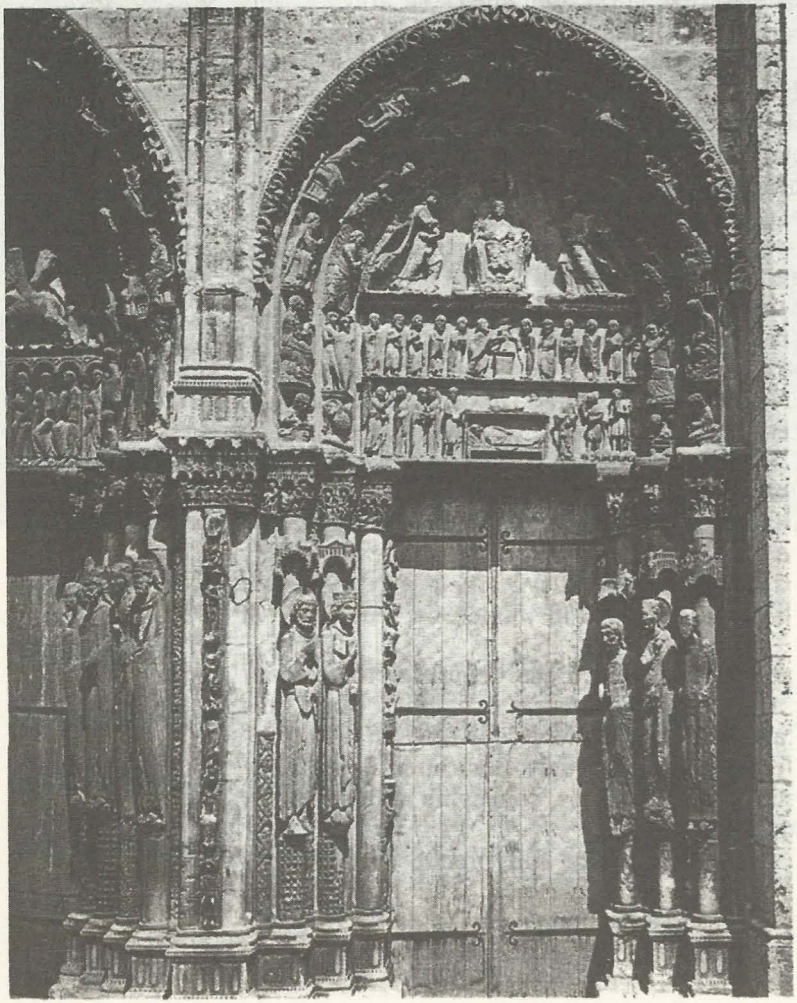
Sainte-Chapelle Kilisesi
Paris 12. yüzyıl ortaları
Duvarlar neredeyse tamamen devasa pencerelerle doludur. Çatının sivri kemerleri ince sütun kümelerinin üzerinde durur.

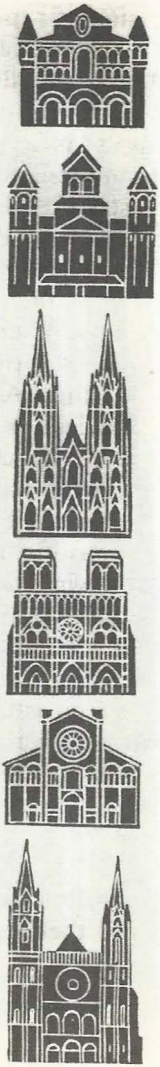

Gotik yapı. *Enine kesit*

12. yüzyılın sonlarından başlayarak, artık süzerenlerin idaresinden kurtulan şehirlerde, yeni dükkânlar, imalâthaneler, belediye binaları ve katedraller inşa edilmeye başlandı. Katedral şehrin en güzel binasıydı. 13. ve 15. yüzyıllarda hâkim olan üsluba *Gotik* adı veriliyordu.

İnşaat ustalarının yetenekleri geliştikçe, ağır kubbeli çatıları daha hafif ve daha sivri bir kemerle değiştirmek mümkün hale geldi. Artık kalın duvarlara ihtiyaç yoktu. Karanlık Romanesk katedrallerin aksine, Gotik katedraller çok sayıda devasa pencere sayesinde şeffafmış gibi görünüyordu. Çok sayıda *sivri kemer*, dik çatılar, çan sivri tepeli yüksek kuleler yukarıya doğru hızlı bir hareket izlenimi yaratıyordu. En büyük Gotik katedrallerin en yük-

Ortaçağ Avrupa katedralleri

Chartres Katedrali'nin ana girişi
Fransa, 12. yüzyıl sonları

sek kuleleri 150 metreye kadar çıkıyordu ve Mısır piramitlerinden daha yüksektiler.

Cahil ve mazlum sıradan halk katedrallerin kendi dökük, küçük kulübeleriyle çarpıcı bir tezat oluşturduğunu düşünüyordu. Yüksek, vitraylı camlardan süzülen hafif ışık gizemli bir kasvet yaratıyordu. Devasa binanın içindeki her şey inanç sahiplerinin kendilerini her şeye kadir Tanrı'nın ve Katolik Kilisesi'nin önünde zayıf, önemsiz hissetmesi için tasarlanmıştı. Aynı zamanda ellerinden, katedralin azamet ve güzelliği karşısında büyülenmekten başka bir şey de gelmeyecekti.

Uzun süre boyunca, katedral şehrin tek büyük binası olmaya devam etti. Kilise hizmetlerinin yanı sıra, yurttaş toplantıları ve teatral gösteriler de burada düzenleniyordu. Devletler arasındaki anlaşmalar da katedrallerde imzalanıyordu.

Şehrin kamusal binaları güzellikleri ve zarif tasarımlarıyla insanların üzerinde büyük bir etki bırakıyordu. Pek çok işkolunda çalışan zanaatkârlar –duvar ustaları, halı dokumacıları, camcılar– belediye binalarının ve katedrallerin inşaatına katılıyordu. Avrupa'nın eski kasaba ve şehirlerinin görkemli katedralleri sıradan insanların son derece yetenekli olduklarının kanıtıydı.

Havari Peter. Fransa'daki Moissac Kilisesi'nin kapılarındaki kabartma heykel *(12. yüzyıl)* Figür Romanesk heykellerin tipik bir örneğidir. Boyunun gerginliği ve kıyafetlerin kıvrımlarının hareketiyle aktarılan güçlü bir heyecanı yansıtır.

2– Heykelcilik. Ortaçağ'da heykelcilik kilise inşaatından ayrı düşünülemezdi. Katedraller azizlere, piskoposlara ve krallara ait çok sayıda heykelle dekore edilirdi.

Ruhban, okuma-yazma bilmeyen insanlar için, Hristiyan kitaplarında tasvir edilen sahneleri resmederek, inancı güçlendirerek ve inanç sahiplerini cehennemle korkutarak sanatın İncil'inkine benzer rol oynaması gerektiğine inanıyordu. Kilise sanat eserleri ısmarlıyordu, fakat bunlar sıradan insanların arasından çıkan ustalar tarafından yapılıyordu. Onların yaptıkları heykeller kendi yaşam anlayışlarını yansıtıyor ve insanın cömertliğini ve cesaretini yüceltiyordu. Sık sık annelik konusuna dönüyorlardı. Bu sayısız Meryem Ana heykelinde yansımasını buluyordu.

İnsan bedeninin güzelliğini yücelten Eskiçağ sanatının aksine, Ortaçağ sanatı insanın zengin iç dünyasını, düşüncelerini, duygularını ve ruh halini resmetmeye çalıştı. Romanesk sanatçılar genellikle insanları çelimsiz vücutlar ve çirkin, sıska suratlarla resmediyordu. Vücut hatları kumaş katlarının altında daha açık bir şekilde ayırt edilebiliyordu ve postürlerde hareket vardı. Yetenekli sanatçılar genellikle gerçek hayatta tanıklık ettikleri şeyleri son

derece inandırıcı bir şekilde tasvir etmeyi başarıyordu. Zamanla, insanın yüz ve vücut güzelliğine duyulan ilgi yeniden canlandı.

Mary ve Elizabeth. Rheims Katedrali'nin batı girişindeki heykeller
Fransa, 13. yüzyıl

Ekkehardt ve Uta. Naumburg'daki katedralin kurucularının heykelleri
Almanya, 13. yüzyıl
Heykeltıraş modellerinin kişiliklerini yansıtmayı başarmıştı.

3– Resim. Romanesk katedrallerin duvarlarına azizlerin ve İsa'nın gözlerini sert bir şekilde kiliseye gelenlerin üzerine diktiği freskler yapılıyordu; fakat Gotik katedrallerin duvarlarında resim yapılacak çok az yer vardı. Devasa pencereler baştan aşağı *vitraylarla* kaplıydı: Resimler ya da süslemeler, kurşun şeritlerle birbirine tutturulmuş şeffaf renkli cam parçalarından yapılıyordu. Vitraylı camlardan katedrale sızan ışık, sütunların, kemerlerin ve zeminin üzerine renkli parçalar halinde düşüyor ve neşeli, şen bir atmosfer yaratıyordu.

Minyatür kitap çizimleri resim alanında büyük bir yenilikti. Parlak renklere boyanmış resimler Ortaçağ insanının yaşamının

tüm veçhelerini gözler önüne seriyordu. Uzun süre boyunca sanatçılar perspektif yasalarından bihaber yaşadı; hem ön hem de arka plandaki nesneler aynı boyutta çizilirdi; resimlerin düzmüş gibi görünmelerinin nedeni buydu.

Vitraylı pencereler ve minyatürler genellikle köylüleri ve zanaatkârları çalışırken tasvir ederdi.

Roland'ın Ölümü. Chartres Katedralinin vitraylı penceresi. *(Fransa, 13. yüzyıl)* *Sağda,* ölümcül bir yara almış olan Roland yardım istemek için boynuz çalıyor. *Solda,* boş yere kılıcını bir kayaya vurup parçalamaya çalışıyor.

4– Edebiyat. Şairler halk şarkılarını ve hikâyelerini derlediler ve askerî kahramanlıklar ve şövalyelerin maceraları hakkında kafiyeli öyküler (romanslar) ve uzun şiirler kaleme aldılar. Şiirsel tahayyül cesur, asil ve adil bir adam olarak idealize edilmiş bir şövalye figürü yarattı.

En önemli romans, Fransa'da 11. ve 12. yüzyıllarda kaleme alınmış olan *Roland'ın Şarkısı* idi. Şarlman'ın birliklerinin İspanya'dan çekilişi sırasında Kont Roland ve şövalyelerinin destansı ölümünü anlatıyordu. İspanya'ya yönelik fetih savaşı Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki bir savaş olarak sunuluyordu. Roland mükemmel şövalye olarak resmedilmişti. İnanılmaz kahramanlıklar yapıyor ve bir kez bile aklına süzerenine olan sadakatini bozmayı getirmeden ölüyordu.

Roland'ın Şarkısı aynı zamanda halkın duygularını da yansıtıyordu: "Sevgili Fransa'ya" duydukları sevgiden ve onun düşmanları karşısındaki nefretlerinden söz ediyordu. Şiir Fransa'ya ihanet etmiş olan feodal beyleri lanetliyordu.

12. yüzyılda kasaba ve şehirlerde edebiyat eserleri ortaya çıkmaya başladı. Şehirliler kısa, eğlenceli ve kafiyeli hikâyelerden hoşlanıyordu. Bu hikâyelerin kahramanları genellikle zeki ve kurnaz bir şehirli ya da güleç ve işini bilen bir köylü olurdu. Her zaman muarızlarına –kibirli şövalyelere ya da açgözlü keşişlere– galebe çalarlardı.

Yıllar geçtikçe Fransız kasabalarında fabl ve hikâyelerden *Roman de Renart* ortaya çıktı. Hayvanların kişileştirildiği şiir, tembel bir büyük feodal bey (Ayı), aptal bir din adamı (Eşek), yağma peşinde oradan oraya dolaşan saldırgan bir şövalye (Kurt) ve zeki ve uyanık bir şehirli (Tilki) hakkındaydı. Kurtla olan mücadelesinde Tilki her zaman galip geliyordu. Fakat yoksul insanları (Horoz, Tavşan ve Salyangoz) ezmeye başladığında kendisini bir çıkmaz içinde buluyordu.

Mazlum ve muhtaç halk için edebiyat, ülkeye duyulan sevgiyi ve feodal baskılara yönelik itirazları ifade etmenin bir aracıydı.

Onuncu Bölüm

Ortaçağ'da Çin ve Hindistan

Feodal sistem altında Çin ve Hindistan iktisadi ve kültürel gelişim açısından önemli bir ilerleme kaydettiler. Fakat komşularının bitmek bilmeyen istilaları ve Avrupa ülkeleriyle sağlam bağlarının olmaması geç Ortaçağ'da ilerlemelerini yavaşlattı.

Su çekme düzeneği

38 | Çin'de Feodal Sistem - Halk İsyanları

(Harita No. 9)

1– Çin'in Birleşmesi. 3. yüzyılda, eski Çin İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde birbiriyle savaşan pek çok devlet ortaya çıktı. Çin'in zayıflığı Çin Seddi'nin kuzeyinde yaşayan göçebe aşiretler tarafından kullanıldı. Göçebe istilaları birbirini izledi. Yüzyıllar boyunca, istilacılar ülkenin kuzey bölgelerini yağmaladılar ve yakıp yıktılar.

3. ve 4. yüzyıllarda Çin'de feodal sistemin gelişmesine tanıklık edildi. Bu denli geniş ve kalabalık nüfuslu bir ülkede, toprak sahipleri birbirlerinin yardımı olmadan köylü isyanlarını bastırmakta zorlanıyorlardı. Parçalanmış haldeki Çin, istilacıları püskürtmeyi

Pirinç ekimi
İpek üzerine Hint mürekkebi.

başaramıyordu. Bu nedenle, 6. yüzyılda ülke birleşmeye başladı. Birleşmiş devletin başında sınırsız güce sahip bir imparator bulunuyordu. Emri altında büyük bir ordu ve çok sayıda memur vardı.

Birleşmenin ardından, göçebe istilacılar ülkenin kuzey kesiminden çıkarıldı. Tedrici bir iktisadi canlanma başladı. Köylüler su kanallarını onardılar ve büyük Huang Ho ve Yangtze nehirlerinin üzerindeki setleri sağlamlaştırdılar. Sulanan topraklarda pirinç, şeker kamışı ve çay yetiştiriyorlardı. Güney Çin'de toprak yılda iki kez hasat veriyordu.

2- Köylülerin Durumu. Uzun bir süre boyunca, Çin'deki bütün topraklar imparatorun mülkü olarak görüldü. Devlet tarafından küçük araziler dağıtılan köylüler, toprak kullanımı karşılığında hazineye vergi ödemek zorundaydı.

Bir köylünün çok sıkı çalışması gerekiyordu. Şafaktan günbatımına kadar küçük arazisinde ter döker, ekinleri yetiştirir ve sabırla hasadı beklerdi. Sonbahar geldiğinde, bir vergi tahsildarı köye gelir ve ürünlerinin büyük bir kısmını götürürdü. Memurlar binlerce köylüyü saray, tapınak ve kale yapımı için toplardı. Köylüler ücret almadan çalışır, kâhyalar onları bambu sopalarla işe koşardı. İmparator, generallerine ve memurlarına hizmetleri karşılığında geniş araziler tahsis etmişti. 8. yüzyıldan başlayarak feodal beyler onay almadan devlet topraklarını temellük etmeye başladılar. Yüzlerce köylü hanesinin bulunduğu malikâneler türedi.

Köylüler hasadın üçte ikisine kadar çıkabilen ayni rantlar ödemek zorundaydı. "Zenginler ellerinde geniş topraklar biriktirirken, yoksulların ayak basacak yerleri bile yok" diye yakınıyordu çağdaş bir yazar. "Yoksullar ekinlerini ve yiyeceklerini veriyor, kendilerini zorlayıp bitap düşüyor ve bir gün bile dinlenmeden çalışıyorlardı". Hasat kötü olduğunda ya da seller yaşandığında,

Çin köylüsü
Kil, 7.-10. yüzyıllar

İmparatorun sarayında
İpek üzerine Hint mürekkebi, 16. yüzyıl

yüzlerce köylü açlıktan ölüyordu. Feodal baskılara daha fazla dayanamayanlar kendi köylerinden kaçıp dağlarda ve ormanlarda kalabalık gruplar oluşturuyorlardı.

Tarihsel bir metinden parça

Köylünün yaşamı çok zordur. Hava soğuktur, yine de tarlasını sürer; hava sıcaktır, yine de yabani otları temizler. Yağmurlar vücudunu sırılsıklam eder, çamur ayaklarına yapışır. Bütün gün boyunca ter döker, sadece yıldızlar gökyüzünde belirdiğinde dinlenir. Dahası sık sık sellerden, kuraklıklardan, donlardan ve çekirgelerden mustariptir. Eğer şans eseri hasat iyiyse, hem hazine hem de tefeciler kendi payları için yaygara koparır. Tahıl ve ipek artık köylülere ait değildir.

3– 9. Yüzyılda Köylü Savaşları. 874 yılında, birbirinden ayrı köylü birlikleri Kuzey Çin'de büyük bir ordu meydana getirdiler. Asilerin başında kargı ve yay kullanmada yetenekli, cesur ve kararlı bir köylü olan *Huang Chao* vardı.

Asiler teker teker bölgeleri fethederek nefret edilen feodal beyleri ve memurları öldürüp, topraklarını ve servetlerini köylülere dağıttılar. Hükümet ayaklanmayı bastırabilecek kadar güçlü değildi. Köylü ordusu ülkeyi kuzeyden güneye kat etti ve büyük *Guangzhow* (Kanton) ticaret şehrini ele geçirdi. Ordularını güçlendiren isyancılar kuzeye, ülkenin başkenti olan *Changan*'a ilerlediler. Orduları şimdiden 500.000 kişiye ulaşmıştı. İsyancıların yaklaşması üzerine imparatorun birlikleri korku içinde dağıldı ve imparator da gizlice başkentten kaçtı.

Başkente giren isyancılar Huang Chao'yu imparator ilan ettiler; imparatordan başka bir devlet otoritesi tahayyül edemiyorlardı. Huang Chao ağır vergileri kaldırdı ve imparatorun ambarlarından yoksullara tahıl dağıtılmasını emretti. Eski imparator ve feodal beyler servetlerini kurtarmak için Çin halkının düşmanlarına, kuzeyin acımasız göçebelerine başvurdular. İnsanlar onlara "kara kuzgunlar" adını veriyordu. Göçebe süvarileri zorla başkente girdiler ve şehrin büyük bir kısmını yaktılar. Huang Chao Changan'ı terk etmek zorunda kaldı.

884 yılında isyancılar dağıldı ve liderleri öldürüldü. Fakat bundan sonra bile, köylüler İmparatorluğun farklı bölgelerinde 20 yıl boyunca silahlı mücadelelerini sürdürdüler.

Köylü Savaşı sırasında pek çok feodal bey ve memur öldürüldü ve topraklarının bir kısmı köylülerin eline geçti. Bir süreliğine halkın koşulları iyileşti.

4– Yabancı İstilacılara Karşı Mücadele. 13. yüzyılın başlarında, Çin'in kuzeyindeki bozkırlarda göçebe *Moğollar* bir devlet kurdu. Moğol soyluları acımasız ve iktidara susamış Cengiz Han'ı hükümdarları olarak seçtiler. Cengiz Han soyluluk tarafından zengin komşu ülkeleri fethedip yağmalamak için kullanılan büyük ve disiplinli bir orduya komuta ediyordu.

1211 yılında Moğol orduları Kuzey Çin'i işgal etti. Çin birliklerini bozguna uğrattılar ve ülkenin kuzeyinde büyük bir şehir olan *Pekin*'i ele geçirdiler. On yıllar içinde Moğollar, Orta Asya, İran, Transkafkasya ve Doğu Avrupa'yı fethettiler. Batı seferlerinin yanı sıra, Çin fetihlerine de devam ettiler; fakat halk istilacılara karşı güçlü bir direniş sergiledi. Ancak 1279 yılında Moğollar Güney Çin'e boyun eğdirmeyi başardılar.

Yol açtıkları yıkım korkunçtu. İstilacılar serpilip gelişen şehirleri harabeye çevirdiler, ekinleri çiğnediler ve insanları öldürüp köleleştirdiler. Moğolların geçtiği hiçbir yerde atların toynakları tarafından eşelenmiş topraktan ve için için yanmaya devam eden ateşlerden başka hiçbir şey kalmıyordu.

Çin, geniş Moğol devletinin ana parçası haline geldi. Büyük Han –Moğol imparatoru– Pekin'i başkent yaptı. Çin nüfusu ağır vergiler ödemek zorunda bırakıldı. Moğol soyluluğu büyük topraklara el koydu; sulanan toprakların bir kısmı hayvanlar için otlağa çevrildi. Çin köylüleri atlarını orduya vermeye zorlandı. Zanaatkârlar karşılığı ödenmeden Moğol hanları için çalışmak zorunda bırakıldı. Çinlilerin kendi ülkelerinde devlet makamlarına gelme hakları yoktu. İstilacılardan sadece köylüler ve zanaatkârlar değil, Çinli tüccarlar ve feodal beyler de nefret ediyordu.

Askerler
İpek üzerine Hint mürekkebi

14. yüzyılın ortalarında, ülkenin güneyinde Moğol yönetimine karşı bir köylü ayaklanması başladı. Asiler ayırt edici bir işaret olarak kırmızı başlıklar taktıklarından, ayaklanma *Kızıl Türban İsyanı* olarak bilindi. Şehirliler de köylülere katıldı. Moğol memurlarını ve askerlerini öldürdüler, kasaba ve şehirlerin kapılarını isyancılara açtılar ve onlar için silah ürettiler. Ayaklanma 20 yıl süren bir kurtuluş savaşına dönüştü. 1368 yılında Moğollar bozguna uğradı ve Çin'den çıkarıldı.

Moğol feodal beylerinden alınan geniş malikâneler tekrar Çin imparatorunun mülkü haline geldi. Toprak arazilere bölünerek kullanmaları için köylülere verildi. Tüccarların ve zanaatkârların üzerindeki vergiler hafifletildi. 15. yüzyılda, ülkenin Moğol idaresinden kurtarılmasından sonra, iktisadi gelişim hız kazandı.

39 | Çin Ekonomisi ve Kültürü

(Harita No. 9)

1– Zanaatların Gelişmesi. Çin şehirleri ana ticaret güzergâhları üzerinde, nehir kenarlarında ve deniz kıyısında mantar gibi çoğaldı. Yüksek taş duvarlarla çevreleniyorlardı. Merkezî sokaklar geniş ve taş döşeliydi. Buralarda, yeşillik alanların ortasında feodal beylerin sarayları ve tapınaklar yer alıyordu.

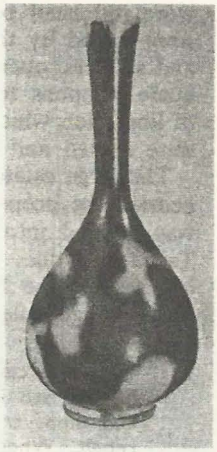
Ortaçağ'da Çin, kıyafet, yelken, şemsiye ve müzik aletleri için tel üretiminde kullanılan bir kumaş olan ipek üretimini arttırdı. Peri masallarından sahnelerin ya da manzaraların resmedildiği nakış işleri üretiliyordu. Nakış ustaları, ipekten ipliklerin tonlarını seçmekte o kadar maharetliydiler ki süslemeler resimden zar zor ayırt edilebiliyordu.

Çinliler çini üretmeye başlayan ilk halktı. Çini bazı kil ve mineral çeşitlerinin karıştırılmasıyla üretiliyordu. Çiniler ışık karşısında yarı geçirgendi ve üstlerine hafifçe vurulduğunda melodik bir ses çıkarıyordu. Çinli zanaatkârlar çinilerin "bir ayna gibi parıldaması, ama bir kâğıt gibi ince, bir zil gibi melodik ve güneşli bir gündeki bir göl kadar düz ve ışıltılı olması" gerektiğini söylerdi. Çini üretimi için büyük bir tecrübe ve gerçek bir maharet gerekiyordu: En ufak bir hata bile değerli malı mahvedebilirdi.

Zanaatkârlar bronz, fildişi ve nadir ahşaptan eşyaları güzel sanat eserlerine çevirdiler. Vazolar, çanaklar ve küçük kutular, gravür ve çizimlerle kaplanıyor ve kıymetli taşlarla işleniyordu.

Çin mallarının imalâtı
Çin çizimi

Çin vazoları
10.-11. yüzyıllar

Çinliler demir eritmede kömürden yararlanmayı da öğrendiler. Zanaatkârlar daha iyi fırınlar geliştirdiler ve daha fazla metal üretmeye başladılar.

2– Ticaret ve Denizcilik. Tüccarlar zanaatkârların ürettiği malları Çin'in farklı bölgelerine ve yurtdışına satıyorlardı. Taşımayı kolaylaştırmak için, 1.700 km uzunluğunda bir *Büyük Kanal* inşa edildi. Bu kanal Yangtze ve Hunag Ho nehirlerini birleştiriyor ve onları güneydoğudaki deniz kıyısına bağlıyordu. Kanal sadece taşıma değil sulama amacıyla da kullanılıyordu.

Çin kervanları Büyük İpek Yolu'nu takip ederek Orta Asya, İran ve Bizans'a gidiyorlardı. Kervanların iki ya da üç yılını alan Akdeniz kıyısına yolculuk uzun ve tehlikeliydi. Yükler defalarca el değiştiriyor ve kâh atlarla kâh develerle taşınıyordu.

Çin, Hint Okyanusu kıyıları boyunca uzanan ülkelerle canlı deniz ticareti yürütüyordu. Çin'in kıyı şehirleri uzak ülkelerden gelen tüccarlar tarafından ziyaret ediliyordu. Araplar güneydoğu limanlarında kalıcı ticaret yerleşimleri kurmuşlardı.

Çinliler Asya'nın güney kıyıları boyunca deniz güzergâhını kontrol etmek istiyorlardı. Bu amaca ulaşmak için, 15. yüzyılın başlarında imparator eski bir denizci olan *Cheng Ho*'nun liderliğinde art arda yedi deniz seferi düzenledi. Çin donanması *Sunda* ve *Molucca Adalarına* (Endonezya), Hindistan'a, İran'a ve Güney Arabistan'a ulaştı. Bu yolculuklardan birinde, seyyahlar Afrika'nın doğu kıyılarına yaklaştılar. Cheng Ho'nun seferleri denizciliğin gelişimini hızlandırdı ve Çinlileri diğer ülkelerle tanıştırdı.

3– İcatlar. Çinliler *kitap basmayı* öğrendiler. İlk başta matbaacılar metni düz ahşap levhaların üzerine oyuyor, logogramları Hint mürekkebi ile boyuyor ve levhayı kâğıda basıyorlardı. Her

yeni metin ayrı olarak oyulmak zorundaydı. Levhalar sık sık mürekkep nedeniyle rutubetlendiğinden, kısa sürede kabarıp çatlıyordu. 11. yüzyılda, ayrı logogramlardan oluşan modüler bir matbaa icat edildi.

8. yüzyılda, Çin'de *Başkent Habercisi* adında bir gazete yayımlanmaya başladı. Levhalardan çoğaltılıyor ve imparatorun buyruklarıyla önemli olaylar hakkındaki haberleri içeriyordu.

Barut da Çin'de icat edildi. Başlangıçta havai fişekler için kullanılıyordu, sonra silahlarda da kullanılmaya başlandı.

11. yüzyılda Çinli denizciler, daha önce antikitede icat edilmiş olan pusulayı kullanmaya başladılar. Manyetik iğnenin yardımıyla açık denizde yönlerini doğru bir şekilde tayin edebiliyorlardı.

4– Eğitim ve Bilim. Geniş ülkeyi yönetebilmek için devletin okur-yazar insanlara ihtiyacı vardı. Feodal beylerin ve tüccarların çocukları kasaba okullarına devam ediyordu. Bir devlet memurluğu elde etmek için karmaşık bir sınavdan geçmek gerekiyordu. Sulama tesislerinin inşası, tarım ve diğer konularla ilgili kitaplar basıldı. Eski elyazmaları titizlikle korundu ve kütüphanelerde çoğaltıldı. 7. yüzyılda, imparatorun kütüphanesi yaklaşık 90.000 cilt kitap barındırıyordu.

Çinli hekimler bitkilerden yapılan çok sayıda ilaç kullanıyorlardı. Karmaşık operasyonlar gerçekleştirebiliyorlardı. Suçiçeği aşısı Çin tıbbının büyük bir başarısıydı.

Çinliler, "Geçmişini unutma, o gelecek için bir rehberdir" vecizesinin de gösterdiği gibi, ülkelerinin tarihine büyük bir ilgi duyuyorlardı. Eskiçağ tarihçilerinin eserleri toplanıp çoğaltıldı. Her imparatorun hükümdarlığı sırasında, buyrukları ve diğer belgeler derlenir ve gelecekteki tarihçilerin işini kolaylaştırmak üzere saklanırdı.

Uzak ülkelere yapılan seyahatler coğrafyanın gelişmesine katkıda bulundu. Çinli seyyahlar pek çok ülkeye gittiler. Denizciler Güneydoğu Asya kıyılarının ayrıntılı haritalarını çıkardılar.

5– Edebiyat ve Sanat. 8. ve 9. yüzyıllar Çin şiirinin altın çağı olarak bilinir. Bazı şairler seslerini, halkın çektiği acılara ve sefalete, imparatorluk sarayının müsrifliğine ve savaşın dehşetine itiraz etmek üzere yükselttiler.

8. yüzyılda yaşamış olan şair *Du Fu*, terk edilmiş köyler ve açlık içinde kıvranan kadın ve çocukların kaderlerine dair üzüntülü ve öfkeli şiirler kaleme aldı. Feodal soyluluğa karşı savaşan köylüleri cesaretle savundu.

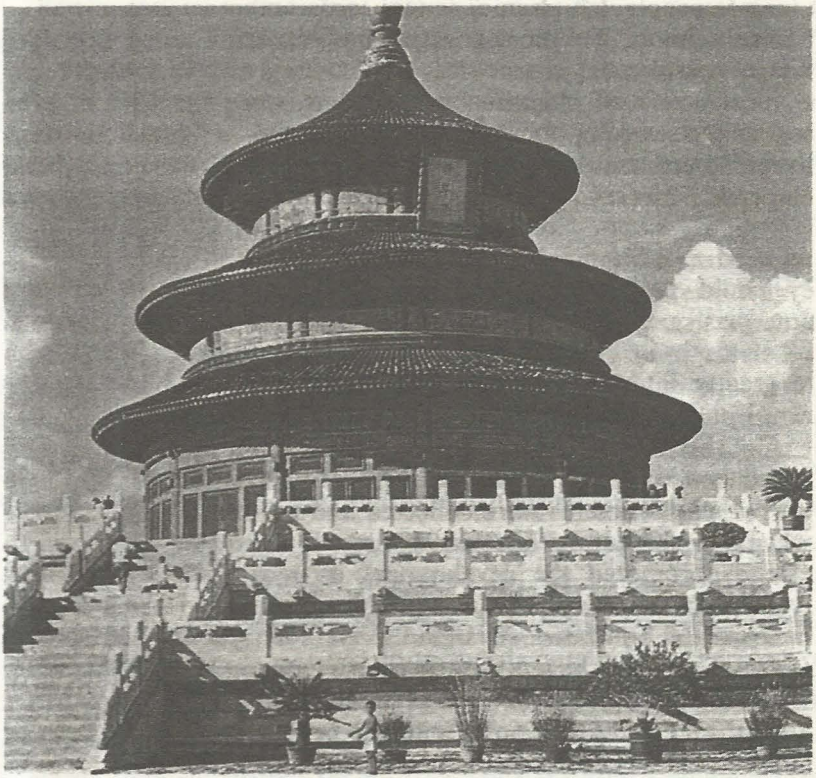
Ejderin Güzelliği Pagodası
Şanghay, 15. yüzyıl
Pagoda'nın yüksekliği 50 metreden fazladır.

Bambu korusunda kuşlar
İpek üzerine resim
12. yüzyıl

İhtiyar bir adam
Heykel
11.-12. yüzyıllar

Pekin'deki Gökyüzü Tapınağı
15. yüzyıl

İmparatorlar ve zengin feodal beyler, mimarlara kaleler ve *pagoda* adı verilen uzun, çok katlı kulelere benzeyen tapınaklar sipariş ettiler. Kullanılan malzeme, ahşap, taş, bronz ve demirdi. Çin yapıları karmaşık oymalarla süsleniyordu. Yüksek, eğimli çatılar ve geniş pervazlar binaların aydınlık ve ihtişamlı görünmesini sağlıyordu.

Ressamlar özel okullarda eğitim görüyordu. Çinli sanatçılar çeşitli renklerde Hint mürekkebi kullanarak resimlerini uzun ipek ya da kâğıt tomarlara çizdiler. Manzara resimlerinin yanı sıra hayvanları ve kuşları da resmettiler. Çinliler manzara resimlerine "dağlar ve sular" adını veriyordu. Doğa bir peri masalı dünyası gibi, neşeli ve ışıklar içinde gösteriliyordu. Daha sonra sanatçılar, meyve, zarif çiçekler ve yapraklar, hayvanlar ve kuşlar çizmek için siyah Hint mürekkebi kullanmaya başladılar. Bu çizimlere "çiçekler ve kuşlar" deniyordu. Başkentte sık sık en iyi sanat eserlerinin yer aldığı sergiler düzenlenirdi.

Ortaçağ'da, Çinliler bilim, teknoloji ve sanat alanında büyük ilerleme kaydettiler.

40 | Hindistan'da Feodal Sistem

(Harita No. 9)

1– Feodal Düzen. 6. ve 7. yüzyıllarda, Hindistan'da da feodal düzen kök salmaya başladı. Ülke 70 bağımsız prensliğe bölünmüştü. *Raca* adı verilen prensler görkemli saraylarda maiyetleri, yüksek memurlar ve komutanlarla birlikte yaşıyordu.

Toprak devletin mülkü olarak görülüyor ve yöneticiler bu toprağı kullanmaları karşılığında köylüden vergi topluyordu. Raca toprağın bir kısmını üzerinde yaşayan köylülerle birlikte askerlik hizmeti karşılığında akrabalarına ve maiyetine dağıtıyordu. Nüfustan vergi toplayan toprak sahibi, prensin ordusunu oluşturan paralı asker birliklerini idame ettirmekle yükümlüydü. Verginin miktarı prensin memurları tarafından belirleniyordu.

Toprakların önemli bir bölümü *Brahmanlara* (rahipler), tapınaklara ve manastırlara aitti. İlk başta prensler onlara boş toprak veriyordu; daha sonra içinde yaşayan köylüyle birlikte bir bütün olarak köyleri almaya başladılar. Bir kural olarak, tapınak ve manastırlara ait olan topraklardan vergi alınmıyordu.

2– Hint Köyü. Feodal sistemde bile, köylüler komşu topluluklar biçiminde yaşamayı sürdürdüler. Topluluk köyün en fazla saygı gören insanlarından oluşan bir konsey tarafından yönetiliyor; sulama kanallarını ve setleri tamir ediyor, toprağı paylaştırıyor ve köylüler arasındaki ihtilaflara çözüm buluyordu. Topluluk üyeleri düşman saldırıları karşısında köyü birlikte savunuyorlardı.

Ekilebilir topraklar aileler arasında bölüştürülürdü. Tarlaların yakınında hayvanlar için ağıllar ve harman yerleri bulunurdu. Ürünleri kuşlardan ve vahşi hayvanlardan korumak için gözetleme kulelerine bekçiler yerleştirilirdi. Bir çoban köylülerin hayvanlarını otlamaları için ormana götürürdü. Yiyecek, giyecek, pişirme gereçleri, sofra eşyaları ve avadanlıklar gibi köylülerin ihtiyaç duyduğu hemen her şey, topluluk içinde üretilirdi. Topluluk hasadın bir bölümünü de demircilere, halıcılara, dokumacılara, çömlekçilere, çobanlara ve bekçilere ödeme yapmak için bir kenara ayırırdı.

Köyün ihtiyar ve kâtipleri, diğer topluluk üyelerinden daha farklı bir konuma sahiptiler. Vergileri paylaştırırlardı ve dolayısıyla topluluk üzerindeki etkileri de çok büyüktü. Geçinmeleri için, paylarına düşen toprakların dışında, onlara vergilendirilmeyen geniş araziler tahsis edilirdi. Sık sık, topluluğun sıradan üyelerinden hediyeler alırlardı.

Vergilerin ödenmesinden bütün bir topluluk sorumluydu. Prensler köylüleri, yol, kale, saray ve tapınak yapımı ve onarımı için görevlendirirdi.

Birbirinden yalıtılmış toplulukların feodal baskılara karşı ortak mücadele vermek için bir araya gelmeleri kolay değildi. Kalkışılan isyanlar genellikle başarısızlıkla sonuçlanırdı. Köylüler çareyi köylerinden kaçmakta bulurdu. Kronik yazarları sık sık ormanlarda ya da dağlarda saklanan haydut gruplarından söz ederler.

3– Kastlar. Ortaçağ'da Hindistan hâlâ kadim kast ayrımlarını muhafaza ediyordu. Bu kastlar kuşaktan kuşağa geçen haklara, yükümlülüklere ve geleneklere sahip birbirinden yalıtılmış büyük insan gruplarıydı.

En üst konum, en "saf" kastlar olan Brahmanlara ve askerî soyluluğa aitti; onlardan sonra tüccar ve sarraf kastı gelirdi. Eski çağlarda hizmetçilerden oluşan *Sudralar* kastı, artık zanaatkâr ve köylüleri de kapsamaya başlamıştı. En aşağıdaki kastsa "dokunulmazlar"ınkiydi. Bir "dokunulmaz"ın gölgesinin ya da

bakışının bile daha üst kasttan bir kişiyi kirleteceğine inanılırdı. "Dokunulmazlar" özel kuyulardan su çekmek ve ayrı yerlere gömülmek zorundaydı.

Kastlar arasındaki ilişkiler karmaşıktı. Örneğin, demircilerin ait olduğu kastın, çömlekçilerinkinden daha yüksek olduğuna inanılırken, dericiler "dokunulmazlar" arasında sayılırdı. Yeni zanaatların doğuşuyla birlikte yeni kastlar ortaya çıktı. Nüfusun zengin kesimleri genellikle yüksek, fakirlerse aşağı kastlara mensup olurdu. Yine de özellikle girişimci bir karaktere sahip bazı kişiler, daha yukarıdaki bir kasta geçebilirdi.

Kastların tüm etkinlikleri ihtiyarlar ve kast konseyi tarafından düzenlenirdi. Bir kasttan atılmak çok ağır bir cezaydı: Atılan kişi, sahip olduğu tüm korunmayı, ailesini ve mülkünü kaybederdi.

Ortaçağ'da, nüfusun kastlara bölünmesi, feodal sistemi güçlendirmişti.

4- Hindu Dini. Feodalizme geçiş sırasında *Hindu dini* ya da *Hinduizm*, Hindistan'a yerleşti. Bu din çok sayıda yerel inancı bir araya getiriyordu. Hinduizmin en önemli tanrıları, dünyanın yaratıcısı ve muhafızı olduğuna inanılan *Şiva* ve *Vişnu* idi. Bu tanrıların onuruna tapınaklar inşa edilir, kurbanlar verilirdi. Tapınak rahipleri tanrının heykeline yiyecek ve su verir, tapınak dansçıları önünde dans ederdi. Yine tanrıların onuruna, tapınaklarda çok sayıda inananın bir araya geldiği ziyafetler düzenlenirdi.

Hinduizm takipçilerine canlı varlıklara zarar vermekten uzak durmalarını, mülklerinin bir kısmını Brahmanlara ve tapınaklara vermelerini ve kendi kastlarının tüm yükümlülüğünü sorgulamadan yerine getirmelerini öğütlerdi. Hindular bir ruhun cennette ya da cehennemde geçireceği sürenin, yaşamı boyunca ne kadar iyi ya da kötü bir insan olduğunun belirlediğine inanırlardı. Bu sürenin

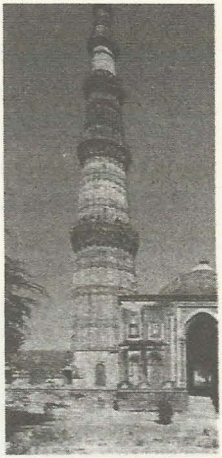

Orta Hindistan'ın doğu kıyısında bulunan Orissa'da bir tapınak
11. yüzyıl

ardından, ruh bir başka bedende yaşamak üzere dünyaya geri dönerdi. Her bireyin toplumdaki konumu bir önceki yaşamında sergilediği davranışlara bağlıydı. Eğer bir insan iyiyse, daha yüksek bir kastta yeniden dünyaya gelir ya da kötüyse bir "dokunulmaz", hatta iğrenç bir hayvan olarak yeniden doğardı. Dolayısıyla, derdi Brahmanlar, iyi insanların bile acı çekmesi adildir: Çünkü bu bir önceki yaşamındaki kötü davranışları için çektiği cezadır.

Hinduizm, bu şekilde sıradan insanları mücadeleden uzak tutup kastları ve mevcut düzeni meşrulaştırıyordu.

Halk arasında, ezilenlerin kast sisteminden duyduğu hoşnutsuzluğun ifadesi olan hareketler ortaya çıktı. Gezgin vaizler her insanın eşit yaratıldığını söylediler. Kast sistemini reddedip Brahmanları suçladılar. Bazıları insanları zenginlikten de vazgeçip, samimi ve çalışkan olmaya çağırdılar. Vaizler öğretilerini ilahiler şeklinde yayıyordu.

Kutb-Minar Minaresi, Delhi *13. yüzyıl*

5– Harşa'nın İmparatorluğu ve Feodal Parçalanma. Zaman zaman bir hükümdar ülkenin bir bölümünü birleştirmeyi başarırdı. 7. yüzyılda kuzey prensliklerinden birinin hükümdarı olan *Harşa*, devasa bir ordu topladı. Altı yıl boyunca, bir kronik yazarının sözleriyle, ne filler koşum takımlarını giymeye ne de askerler miğferlerini takmaya ara verdiler. Harşa kuzey Hindistan'ın tümünü fethetti. Fakat güneye doğru ilerleme girişimleri güney prensliklerinin hükümdarlarının sert direnişiyle karşılaştı ve başarısızlıkla sonuçlandı.

Dans eden tanrı. *Bronz, 10.-11. yüzyıllar*

Harşa'nın imparatorluğu yaklaşık 30 yıl boyunca ayakta kaldı ve ölümünün ardından parçalandı. Takip eden birkaç yüzyıl boyunca, Hindistan çok sayıda devlete bölünmüş olarak kalmayı sürdürdü. Racalar bitmek bilmeyen savaşlara girdiler, istikrarsız ittifaklar kurdular ve sonra yeniden düşman oldular.

Aralıksız savaşlarla zayıflayan ülke, fatihler için kolay bir avdı. 8. yüzyılın başlarında, Araplar Batı Hindistan'ın Sind adı verilen bir bölgesini ele geçirdi ve uzun yıllar boyunca yönettiler. 9. yüzyıldan başlayarak Hindistan, İran, Afganistan ve Orta Asya'dan Müslümanların akınlarına maruz kaldı. Bu akıncıların seferleri "kâfirlere" karşı kutsal savaş bayrağı altında gerçekleştiriliyordu.

Bağdat Halifeliği'nin parçalanmasının ardından, günümüzün Afganistan toprakları üzerinde, başkenti *Gazne* olan güçlü bir İslam devleti kuruldu. Hükümdarı *Mahmud* (998-1030) neredeyse her yıl Hindistan'a akınlar düzenleyerek, evleri yaktı ve ülkenin

kuzeybatı bölgesinin neredeyse her yanını yağmaladı. Mahmud başkentini süslemek için bütün değerli eşyalara el koydu ve yerel halkı köle olarak satmak üzere beraberinde götürdü. Kuzey Hindistan'daki bir bölge olan *Pencab*'ı mülklerine ekledi.

Yüzyıllar boyunca Hindistan parçalanmış bir ülke olarak kaldı. Bitmek bilmeyen savaşlar ve istilalar Hindistan halkına tarifsiz acılar getirdi.

7. Yüzyılda yaşamış bir Çinli seyyahın Hindistan izlenimleri

Şehirler. Kasabaların ve köylerin kapıları olur. Şehir surlarıysa kalın ve yüksektir. Sokaklar ve topraklar karmaşık bir örüntü oluşturur ve yollar dolambaçlıdır. Ana caddeler pistir. Sokakların her iki tarafı da tüccarların tezgâhlarıyla doludur. Kasaplar, balıkçılar, dansçılar, süpürücüler ve benzerleri kasabanın dışında yaşarlar.

Şehir surları genellikle tuğla ya da kiremitten, surlardaki kulelerse ahşap ya da bambudan yapılır. Evlerin ahşap balkonları ve sundurmaları vardır. Evlerin duvarları kil ya da kireçle kaplanmıştır ve kiremitli çatıları taşırlar.

Kastlar. Hindistan'daki aileler dört sınıfa (kasta) ayrılmıştır. İlk sınıf *Brahmanlardan* oluşur. Bunlar dinin emrettiği kuralları sıkı bir şekilde takip eden sofu insanlardır. İkinci sınıf *Kşatriyalardan* (savaşçılardan) oluşur. Yüzyıllar boyunca, bunlar yönetici sınıf olarak kalmışlardır. Üçünü sınıfta yer alanlara ***Vasiyalar*** denilir. Bunlar hem kendi ülkelerinde hem de ülke dışında kâr peşinde koşan tüccarlardır. Toprağı ekip biçen dördüncü sınıfın üyelerine ise *Sudralar* adı verilir.

Kralın Ailesi ve Ordu. Tahtı miras alma hakkı yalnızca Kşatriyalara aittir. Bazen kanun dışı fetihlerle ve kan dökerek iktidara geldikleri de vakidir.

Ülkenin önde gelen savaşçıları en cesur erkekler arasından seçilir. Oğullar babalarının mesleklerini miras aldıklarından, askerlik sanatında hızla ustalaşırlar. Bu savaşçılar kralın kalesinin yanında yaşar ve birlikleri ilerlerken öncü kuvvetleri oluştururlar. Hindistan orduları piyade, süvari, atlı araba ve fillerden oluşur. Filler güçlü zırhlarla korunur ve hortumlarına keskin bıçaklar takılır. Komutan at arabasında savaşır. Süvariler saldırıları püskürtmek için ön saflara yerleştirilir. Savunma son derece hareketli olan piyadeler tarafından sağlanır. Cesur ve kuvvetli kişiler olan piyadeler uzun mızrak ve geniş kalkanlarla silahlanmıştır. Zaman zaman kılıç da taşırlar.

41 | Hindistan'daki İslam Devletleri

(Harita No. 9)

1– Delhi Sultanlığı'nın Kurulması. 13. yüzyılın başlarında, Müslüman feodal beylerin Hindistan'ın kuzeyinde sahip oldukları topraklar, başkenti *Delhi*'de bulunan bir *sultanlığa* tâbiydi. Bu devletin hükümdarları olan *sultanlar*, Hindistan'ın büyük bir bölümüne otoritelerini kabul ettirmişlerdi.

İslam fetihlerinin ardından feodal sistem daha da gelişti. Tüm topraklar sultanın mülkü olarak görülüyordu. Sultan aynı zamanda sürgüne gönderilen ya da savaşlarda ölen feodal beylerin topraklarına da el koyuyordu. Bazı yerel toprak sahipleri, sultana sadakat yemini ederek ve hazineye vergi ödemeyi kabul ederek mülklerini ellerinde tutabiliyordu.

Köylüler ektikleri toprakların tümü için vergi ödemek zorundaydı. Toprakların bir kısmının vergisi memurlar tarafından toplanıp sultanın hazinesine gönderiliyordu. Geri kalan topraklarsa geçici kullanım için sultan tarafından Müslüman feodal beyler arasında paylaştırılıyordu. Her feodal beyin malikânesinin büyüklüğü askerî rütbesine denk düşüyordu. Feodal beyler kontrol ettikleri topraklardan vergi topluyor ve parayı bin ila on bin arasında askerden oluşan birlikler kiralamak için kullanıyorlardı. Sultanın emriyle bu birlikler askerî seferlere katılıyordu. Başlangıçta, feodal beylerin sultan tarafından kendilerine tahsis edilen toprağı miras bırakma hakları yoktu. Bir terfinin ya da rütbe tenzilinin ardından, beyler bir bölgeden bir diğerine gönderiliyordu.

Müslümanlar Sultanlık nüfusunun en üst kesimini oluşturuyordu: Asker, memur ve toprak sahibiydiler. Köylülerin, zanaatkârların ve tüccarların büyük bir bölümü Hindu'ydu. Bütün gayrimüslimler cizye ödemek zorundaydı; sınırlı haklara sahiplerdi. Pek çok yerli, cizyeden kurtulmak ve daha yüksek bir kasta geçmek için İslama geçti. Bu nedenle, Hindistan'da büyük bir Müslüman nüfus ortaya çıktı. Bazı bölgelerde, örneğin *Bengal*'de Müslümanlar çoğunluğu oluşturuyordu.

2– Sultanlığın Gücü. Moğollara Karşı Mücadele. Delhi Sultanlığı, Hindistan'ın kuzey ve batısında, ülkeyi İndus Nehri'ne kadar istila eden Moğollarla uzun bir savaşa girdi. Moğollar sık sık Kuzey Hindistan'a akınlar düzenliyordu. İstila tehdidi Müslüman feodal beylerin sultanın etrafında toplanmasını sağladı.

Moğollara karşı nihai zafer Sultan *Alaeddin Halaci* (1296-1316) zamanında kazanıldı. Bu yetenekli general ve enerjik hükümdar Müslüman askerlerin ücretlerini arttırdı. Askerî birliklere yiyecek temin etmek için, şehir pazarlarında gıda fiyatlarının arttırılmasını yasakladı; memurlar, hile yapan satıcıları ağır cezalara çarptırdılar. Sultan köylülerin vergilerini sadece ayni olarak vermelerini emretti ve tüccarları, tahılları Delhi'deki devasa ambarlara taşımaya zorladı. Hindulardan toplanan gelir hasadın dörtte birinden yarısına çıkarıldı. O dönem yaşamış olan birisi, sultanın tacındaki her bir inci tanesinin yoksul köylülerin akıttığı kanlı yaşların sertleşmiş hali olduğunu söylüyordu.

Bu sert önlemler sultanın yarım milyonluk bir ordu toplamasını sağladı. Püskürtülen Moğol istilacılar geri çekildiler. 1306 yılından sonra bir daha Hindistan'a dönmediler.

Alaeddin Halaci güneye birçok sefer düzenledi; generalleri Hindistan'ın neredeyse tümünü ele geçirdiler. *Dekkan*'ın boyun eğdirilen hükümdarları sultanın vasalı oldular ve ona yıllık bir haraç ödemeye başladılar. *Alaeddin*'in döneminde, Delhi Sultanlığı güçlü bir ordusu olan büyük bir devlete dönüştü.

Faka o dönemde bile, merkezileşmiş bir devlet değildi. Sultan tarafından atanan valilerden bazıları isyanlar çıkardı. Parçalanan Bengal, kendi prensleri tarafından yönetilmeye başlandı.

3– Delhi Sultanlığı'nın Dağılması. Tedricen, feodal beyler sultan tarafından kendilerine verilen toprakların gerçek sahipleri haline geldiler. 14. yüzyıl ortalarından başlayarak, Dekkan, Bengal ve batıdaki *Gucarat* gibi bağımsız devletler sultanlıktan ayrıldı.

Güçten düşen Delhi Sultanlığı'na 1398'de son darbeyi vuran Orta Asya'daki Semerkant'ın yöneticisi Timurlenk oldu. Timurlenk'in askerleri Delhi'yi ele geçirdiler ve günler boyunca şehri yağmalayıp şehirlileri katlettiler. Zalim hükümdarın emriyle 100.000 esir idam edildi. Timurlenk, Hinduları yıldırmak için fethettiği bölgelerin neredeyse tüm nüfusunu öldürttü ve kafataslarından piramitler inşa ettirdi. Semerkant'a ganimetlerle yüklü olarak ve yanında çok sayıda esirle döndü. Onun istilasının ardından, yıllar boyunca Hindistan'ın kuzeyini açlık ve salgın hastalıklar kasıp kavurdu.

15. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, sultanın yönetimi altında sadece Delhi'nin etrafındaki küçük bir bölge kalmıştı. Yıkıcı ihtilaflarla harap olan ülke büyük bir kargaşa içindeydi. Saray hizip-

leri iktidar için birbirleriyle savaşıyor, sultanın ailesinden kendi amaçlarına uygun olduğunu düşündükleri kişiler adına darbeler düzenliyorlardı. İtaatsiz feodal beylere karşı verilen bitmek bilmeyen savaşlar son sultanların hükümdarlıklarının değişmez bir özelliği haline gelmişti.

4– Orta ve Güney Hindistan'daki Devletler. Dekkan, Delhi Sultanlığı içinde uzun bir süre kalmadı. 14. yüzyılın ortalarında, bu bölgede, asi generaller tarafından *Brahmani* hanedanının yönettiği bir Müslüman devleti kuruldu. Toprakları Dekkan'ın kuzeyi boyunca Arap Denizi'nden Bengal Körfezi'ne kadar uzanıyordu.

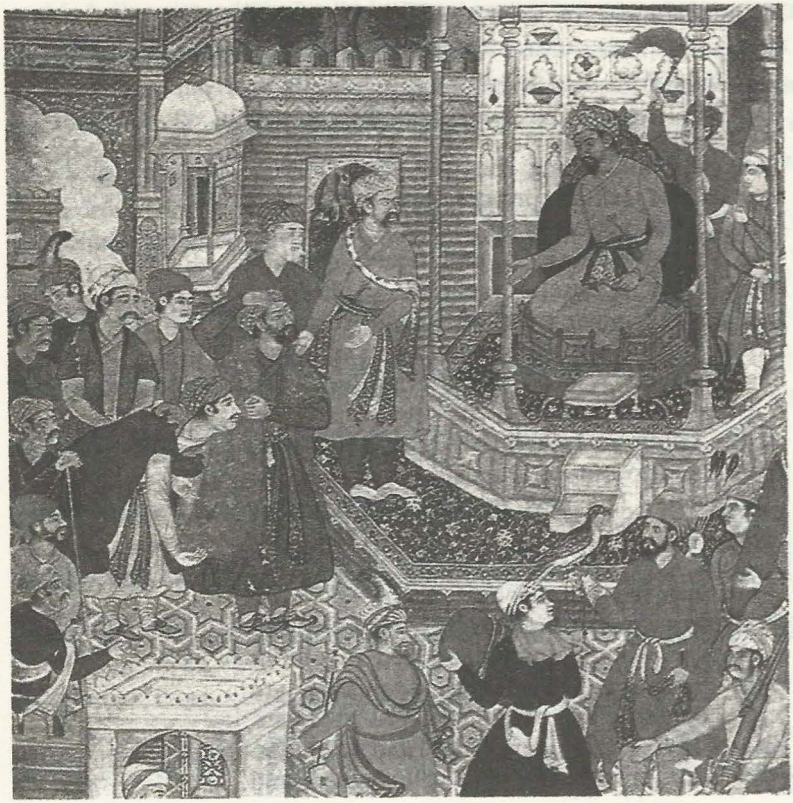
Bu devletin hükümdarları son derece savaşçıydı. Bir paralı asker ordusunu ve görkemli bir sarayı idame ettirmek için köylülere yüksek vergiler koydular. Brahmani devletini ziyaret eden Rus seyyah Afanassy Nikitin şöyle yazıyordu: "Ülke çok kalabalıktır; kırsal kesimde yaşayanlar fakirken, soylular zengindir ve lüks içinde yaşarlar." Brahmani devleti pek sağlam değildi ve feodal beyler arasındaki mücadeleler nedeniyle daha da zayıfladı. 16. yüzyılın başlarında, beş bağımsız prensliğe bölündü.

Dekkan'ın güneyindeyse, Hindu feodal beylerin başında bulunduğu bir devlet olan *Vijayanagar* ortaya çıktı. Neredeyse kesintisiz bir şekilde, kuzeyli komşularıyla savaşmak zorunda kaldı. Vijayanagar'ın başkenti çok sayıda surla çevrilmişti ve dağlarla korunuyordu. Brahmani kuvvetleri pek çok kez şehri kuşattı ama ele geçirmeyi başaramadı.

Kuzeyli komşularla çıkan bitmek bilmez ihtilaflar ve yıkıcı savaşlar devleti zayıflattı. 1565 yılında, Müslüman prensliklerin birleşik kuvvetleri Vijayanagar birliklerini mağlup edip başkenti yıktılar. Devletin topraklarının büyük bölümü komşuları tarafından paylaşıldı.

5– Babür İmparatorluğu. Savaşlarla parçalanan ülkede halk giderek daha açık bir şekilde birleşmenin ne kadar gerekli olduğunun farkına vardı.

1526 yılında, Babür isimli yeni bir fatih Hindistan'ı istila etti. Özbekler tarafından Orta Asya'dan kovulan Babür Afganistan topraklarını ele geçirdi ve *Kabil* şehrine yerleşti. Orta Asya halkları ve Afgan kabileleri arasından toplanan birlikleri, sürpriz saldırılarda son derece başarılı olan güçlü birer topçu ve süvari sınıfına sahipti. Babür son Delhi sultanının ordusunu mağlup etti ve sonra Hindistan prenslerinin ittifakını ezerek Delhi'yi aldı.

Babür yabancı bir elçiyi kabul ediyor. *Babürnâme'yi süsleyen minyatürlerden biri (17. yüzyıl)*

Hindistan'ın kuzeyinde, Avrupalıların *Mughal*[1] *İmparatorluğu* adını verdiği bir devlet kuruldu.[1]

Babür imparatorlarının en önemlisi *Ekber* (1556-1605) idi. Batıda Gucarat, Sind ve *Belucistan*'ı, kuzeyde *Keşmir*'i ve doğuda Bengal'i fethederek devletini genişletti. Babür ordusu Dekkan'a da girdi, fakat buradaki başarıları sınırlıydı. Bağımsız Hindu prenslikleri yarımadanın güneyinde varlıklarını sürdürdüler. Yıkıcı savaşlar bir süre için durdu ve Babür yönetimi altında birleşmiş olan Hindistan'da zanaatlar ve ticaret gelişti.

Ekber Hindistan'ı başarılı bir şekilde yönetecekse eğer, hem Müslümanların hem de Hinduların desteğini alması gerektiğinin farkına vardı. Bunun için, gayrimüslimlere yönelik takibatlara bir son verip cizyeyi kaldırarak evrensel barış ilan etti. Böylece Hindu prenslerinin yardımını güvence altına aldı ve Hindu süvarilerini ordusuna kattı. Ekber'in faaliyetleri Müslüman ulema

1 Mughal sözcüğü sadece Moğollar için değil, aynı zamanda fethedilen ülkelerin Moğollarla akraba olan Müslüman prensler, yani Cengiz Han'ın soyundan gelenler için de kullanılır.

ve feodal soyluluktan bazı kişiler arasında hoşnutsuzluğa yol açtı. Ulema onun bir sapkın olduğunu ileri sürerek, büyük zorluklarla bastıracağı bir isyana öncülük etti.

Ekber, asiler karşısında zafer kazandıktan sonra, sarayında yeni bir din yaratmaya çalıştı. Bu yeni din, İslam ve Hinduizmde anlamlı bulduğu her şeyi bir araya getirecekti. Fakat bu yeni din soyluluktan ziyade sıradan insanlar arasında yayıldı. Ulema direniş göstermeyi sürdürdü ve Ekber muhaliflerini sürgüne göndermeye başladı. Yeni din kök salamadı, ama Ekber'in dinî hoşgörüyü tesis etmeye yönelik arzusu son derece önemliydi.

Ülkenin Babürler dönemindeki birliği istikrarlı değildi. Her ne kadar Ekber'in halefleri imparatorluğun topraklarını genişletmeyi sürdürse de, ordu giderek zayıfladı. Feodal beyler taht için isyan etti ve yıkıcı savaşlara girişti. Güneydeki Hindistanlı prenslere karşı verilen mücadele, sarayların ve camilerin inşası ve hükümdarların lüks içindeki yaşamları gelirleri tüketti. Vergiler düzenli olarak arttırıldı; çiftçiler varını yoğunu yitirip ormanlara ve dağlara kaçtı; köylülere ait araziler ekilmedi ve kısa süre içinde ormanlara dönüştü. 17. yüzyılda Babür İmparatorluğu gerilemeye başladı.

42 | Kültürel Gelişme

1– Sıra Dışı Zenginliğe Sahip Bir Ülke. Doğunun kadim bilgisine göre, Hindistan sayısız zenginliklere sahip bir ülkeydi. Batıda insanlara Hindistanlı prenslerin hazineleri hakkında efsaneler anlatılırdı.

Hindistan'ın zenginliği halkın alınteriyle yaratılmıştı. Köylüler kanallar kazmış, kuru toprakları sulamışlardı. Ilıman iklim ve bol miktarda yağan yağmur sayesinde toprak yılda iki ya da üç hasat veriyordu. Köylüler pirinç, darı, buğday, çok çeşitli sebze ve meyve, baharat, kavun ve kabak, pamuk, şeker ve dut yetiştiriyordu. Bu ekin ve meyvelerin pek çoğu, özellikle de pirinç, pamuk ve şeker kamışı diğer ülkelere Hindistan'dan yayılmıştı.

Hindistanlı zanaatkârlar maharetleriyle ünlüydü. Mücevher ustaları karmaşık kakma ve oymalarla süslenmiş, altın ve gümüşten sanatsal kaplar üretiyorlardı ve kıymetli taşların parlatılmasında ustaydılar. Fildişinden ve değerli ahşaplardan yapılan eşyalar yüksek fiyatlara satılıyordu. Dokumacılar son derece basit tezgâhlar kullanarak, "akşam çiği" ya da "akan su" adı verilen, örümcek ağından yapılmış kadar ince kumaşlar üretiyorlardı.

Delhi sultanları binlerce zanaatkârın saray için mal ürettiği büyük atölyeler kurmuştu.

2– Diğer Ülkelerle Temaslar. Hindistan'ın batı kıyılarında çok sayıda liman ortaya çıkmıştı: *Cambay, Surat, Cochin* ve diğerleri. Bunların en büyüğü *Kalküta* idi: Hükümdarı büyük bir donanmaya sahipti ve "cihan hükümdarı" unvanını taşıyordu. 14. yüzyıla dek kendi kendilerini yöneten şehirler, canlı bir deniz ticareti yürütüyordu. Bir belge bu şehirlerden gelen tüccarların kıyıdan kıyıya seyahat ederek denizi geçtiklerini belirtmektedir.

Aynı şehirde ve bölgede yaşayan tüccarlar, bir hayli etkili olan birlikler kuruyordu. Limanlarda yerli ve ithal malları kalabalık pazarlarda satılıyordu. Çin, Afrika ve Arabistan'dan gelen tüccarlar kumaş, baharat, boya, fildişi, değerli kereste türleri, mücevher ve oyma sanatıyla süslenmiş eşyalar satın almak için Hindistan'a seyahat ediyordu. Hindistan'ın ana ticaret ortakları Arap tüccarlardı. Hint Okyanusu'ndaki ticaret yolları üzerinde denetim sağlamış ve Hindistan limanlarında kalıcı yerleşimler kurmuşlardı.

Avrupalılar uzun bir süredir inanılmayacak kadar zengin olduğunu düşündükleri Hindistan'a ulaşmayı arzuluyorlardı. Hindistan'ı ziyaret eden ilk Avrupalılardan biri de Rus tüccar *Afanasy Nikitin*'di. Kafkaslar ve İran üzerinden uzun ve tehlikeli bir yolculuğa çıkmış ve 1469 yılında Hindistan'a ulaşmıştı. Burada üç yıl kaldıktan sonra evine dönen Nikitin, seyahatinin ilginç ve gerçek hikâyesini anlattığı *Üç Denizin Ötesine Yolculuk* başlıklı bir seyahatname kaleme aldı.

3– Bilim. Eğitim merkezleri, içinde üniversitelerin de yer aldığı manastır ve tapınaklardı. Zaman zaman bu yerlerde yüzlerce, hatta binlerce öğrenci yaşayıp eğitim görüyordu. Harş'ta kurulmuş olan üniversitenin ünü Hindistan sınırlarının çok ötesine dek ulaşmıştı.

En gelişkin bilimlerden biri matematikti. Milattan sonra ilk yüzyıllar gibi erken tarihlerde, Hindistanlı âlimler, on basamaklı sistemi ve günümüzde bütün dünyada kullanılan Hint rakamlarını kullanmaya başlamışlardı. Matematikçiler kesirlerle nasıl çalışacaklarını, alan ve hacim hesabı yapmayı biliyorlardı. 6. yüzyılın başlarında yaşamış Hindistanlı bir matematikçi ve astronom olan *Aryabhata*, bir dizi matematik kuralını ortaya koymuş ve π (pi) sayısını çok yüksek bir doğruluk oranıyla hesaplamıştı. Dünyanın

kendi ekseni etrafında dönen bir küre olduğuna dair parlak fikri de o geliştirmişti. Bir dizi Ortaçağ Hindistan şehrinde gözlemevleri bulunuyordu.

Tıp kitapları insan vücudu ve organlarının anatomisini son derece ayrıntılı bir şekilde tasvir ediyordu. Hindistanlı doktorlar, anestezi ve gerektiğinde 200 civarında alet kullanarak karmaşık ameliyatlar gerçekleştiriyorlardı. Bir hastalığı teşhis etmek için hastanın vücut sıcaklığını ve nabzını ölçüyor ve tenini ve dilini inceliyorlardı. İlaç olarak çok sayıda tentür, bitki özü ve merhem kullanıyorlardı. Hindistanlı doktorlar tüm Doğuda haklı bir üne sahipti.

Kimyanın gelişimi de boya, parfüm, ilaç ve madenî alaşım imalâtı sayesinde hız kazanmıştı.

4– Edebiyat. Ortaçağ'ın başlarında, hükümdarların kahramanlıklarını yücelten saray şairleri, genellikle sıradan halkın anlamadığı kadim bir edebiyat dili olan *Sanskritçeyi* kullanıyordu.

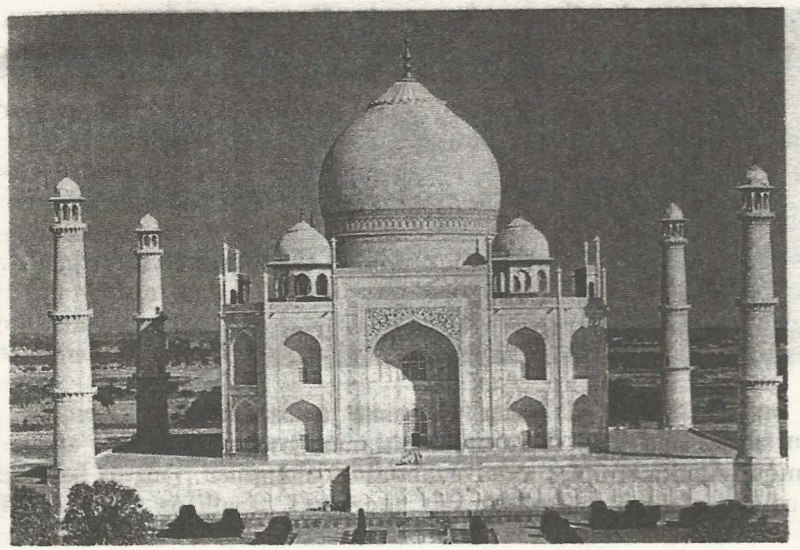
12. yüzyıldan itibaren, bazı Hindistan halkları kendi yerel dillerinde edebî eserler vermeye başladılar. Gezgin vaizlerin vaazları, şiirler ve halk masalı derlemeleri bu dillerde yazılıyordu.

Babürler döneminde, şair *Tulsi Das* eski bir efsaneye dayanan, Hintçe yazılmış destansı bir şiir olan *Ramayana*'yı kaleme aldı. Bu sevilen şiir köy festivallerinde okunuyordu. 16. yüzyılda yazılan tarihsel ve biyografik eserler geniş bir kesim tarafından biliniyordu. Yetenekli bir şair ve nesir yazarı olan Babür, *Babürnâme*'yi kaleme aldı; *Ekbernâme* ise imparatorun sarayında yaşayanlardan biri tarafından yazıldı.

5– Sanat. Hint mimarisinin temel özelliği, çok farklı üslupları içinde barındırmasıydı. Pek çok Ortaçağ tapınak ve sarayı günümüze kadar ayakta kalmıştır.

Ajanta tapınağında bir fresk
8. yüzyıl

Tac Mahal
Agra,
17. yüzyılın ilk yarısı

6. ve 8 yüzyıllar arasında tapınaklar kayalara oyularak yapılmıştı. Bu tür tapınaklar, her ikisi de Orta Hindistan'da yer alan *Ajanta* ve *Ellora* ile, Hindistan'ın batı kıyılarına yakın olan *Elephanta Adası*'nda inşa edilmişti. Tapınakları yapanlar taşları kesip kötü yollarda büyük mesafeler kat ederek taşımaktansa, kayalara oymayı tercih etmişlerdi. Ünlü Ajanta tapınakları dokuz yüzyıl içinde yapılmış yaklaşık 30 odadan oluşuyordu.

Mağara şeklindeki bu tapınaklar taş rölyefler, heykeller ve fresklerle süslenmişti. Ajanta freskleri, prenslerin, saraylıların ve şehirlilerin yaşamlarından sahneler tasvir ediyor ve tarihsel olayları veya destanları konu ediniyordu. Elephanta tapınağında üç yüzlü Şiva'nın 6 metre uzunluğunda bir temsili yer alıyordu.

8. yüzyılda, kesilmiş taşlardan yüksek kule şeklinde tapınaklar inşa edilmeye başlandı. Her hükümdar kendi saltanatı döneminde yapılmış binalarla meşhur olmak istiyordu. Örneğin Orta Hindistan'daki *Orissa* gibi bazı yerlerde, tamamen tapınaklardan oluşan, kalın surlarla çevrilmiş kasabalar ortaya çıktı. Hindistan'ın kuzeyinde tapınaklar oval ve uzunken, güneyinde dikdörtgen piramitlere benziyordu.

Tapınakların içinde, içeriye girişlerin kısıtlı olduğu alçak tavanlı, karanlık odalar bulunurdu. Pek çok inanan sadece tapınağın etrafında yürüyebilirdi. Duvarlar, efsane ve masallardan sahneler tasvir eden rölyef, heykel ve oyma eserlerle zengin bir şekilde süslenirdi. Sanatçılar hayvan heykelleri yapmakta çok mahirdiler:

Tapınakların yakınında sanki canlıymış gibi duran fil ve at heykellerine rastlanabilir.

13. yüzyılda Hint mimarisi Müslüman sanatından kuvvetli bir şekilde etkilendi; hükümdarlar saraylar, camiler ve muhteşem anıtkabirler, *mozoleler* inşa ettiler. Bunlar Hindistan'ın alışık olmadığı türde yapılardı: Heykel barındırmıyor ve simetrileri ve hatlarının sadeliğiyle ayırt ediliyorlardı. Müslüman binaları Hindistan'a ait oyma süsleri, Arap mimarisinin karakteristiği olan kemerler, kubbeler ve minarelerle birleşiyordu. Delhi'den çok da uzak olmayan *Agra* kasabasında bulunan *Tac Mahal*, Babür imparatorlarından birisinin gözde eşinin mozolesiydi. Bu çarpıcı bina tüm dünyaca ünlüdür.

Babürler döneminde resim sanatı da gelişti. Birer sanat uzmanı olan ilk Babür imparatorları, Irak, İran ve Orta Asya'dan saraylarına ressamlar davet ettiler. Gelen ressamlar, eski efsanelerin kâğıda geçirildiği kitapları, halk masalı derlemeleri ve tarih çalışmalarını renkli minyatürlerle süslediler. En ince ayrıntıları bile son derece doğru bir şekilde tasvir eden portreler yaptılar.

Ortaçağ Hint sanatı Doğunun farklı ülkelerinin sanatsal başarılarını özümseyip, daha sonra pek çok ülkede sanatın gelişimini etkiledi.

İkinci Kısım İçin Sonuç

1– Feodal Sistem İnsanlığın Gelişiminde Köleci Sisteme Göre Neden Daha Yüksek bir Aşamadır?

Ortaçağ'ın, 11. yüzyıldan 15. yüzyılın sonuna dek süren ikinci dönemi, *feodal sistemin tam olarak geliştiği* bir çağdı. Köleci sistem Akdeniz'in çevresinde ve büyük Asya nehirlerinin vadilerinde yer alan ülkelerde hâlâ varlığını sürdürüyor olsa da, farklı kıtalardaki pek çok ülkede feodal sistem kurulmuştu. Ortaçağ'da ekonomi ve kültür alanında ileriye doğru bir adım daha atılmıştı.

Küçük çiftliklerinde çalışan köylüler aletlerinden ve topraklarından, efendilerinin malikânelerinde ter döken kölelere kıyasla daha fazla yararlanıyorlardı. Toprak ekip biçme yöntemleri tedricen gelişiyordu: Yeni topraklar sürülüyor, tıpkı demir aletlerin, tekerlekli sabanların, rüzgâr ve su değirmenlerinin kullanımı gibi, üç tarla sistemi de yayılıyordu. Tarımın gelişmesiyle birlikte

toprak da daha iyi hasat veriyordu. Tarımda emek üretkenliği tedricen artıyordu.

Ortaçağ'da, zanaatlar da antikiteye kıyasla daha yüksek bir gelişme düzeyine ulaşmıştı. Avrupa'da eski şehirler yeniden hayata dönmüş ve yenileri de peyda olmaya başlamıştı. Şehirler büyüyerek zanaat, ticaret ve kültür merkezlerine dönüştü. Zanaat kollarının sayısı arttı, zanaatkârların ürettiği yüksek kaliteli mallar çok çeşitlendi.

Artan iş bölümü ticaretin gelişmesini sağladı. Kasaba ve kırsal kesim ile kırsal kesimin farklı bölgeleri arasındaki mal alışverişinin hacmi büyüyordu. Geçimlik ekonomi hâlâ hâkimdi, ama giderek geriliyordu.

2– Ortaçağ'ın İkinci Döneminde İnsanların Yaşamı Nasıl Değişti? Daha yüksek emek üretkenliği beraberinde bağımlı köylülerin sömürülmesi için yeni yöntemler de getirdi: Angarya ve ayni rant yerini nakdi ranta bıraktı. Bazı ülkelerde, feodal beyler bir çıkış rantı karşılığında köylülerini kişisel bağımlılıktan azat etmeye başladılar.

Feodal sistem geliştikçe, sınıf mücadelesi daha da keskinleşti. Köylü isyanları ve savaşları, geniş bölgeleri, hatta ülkelerin tamamını kapsar hale geldi. Kent yoksulları feodal beylere karşı mücadelesinde asi köylüleri destekledi.

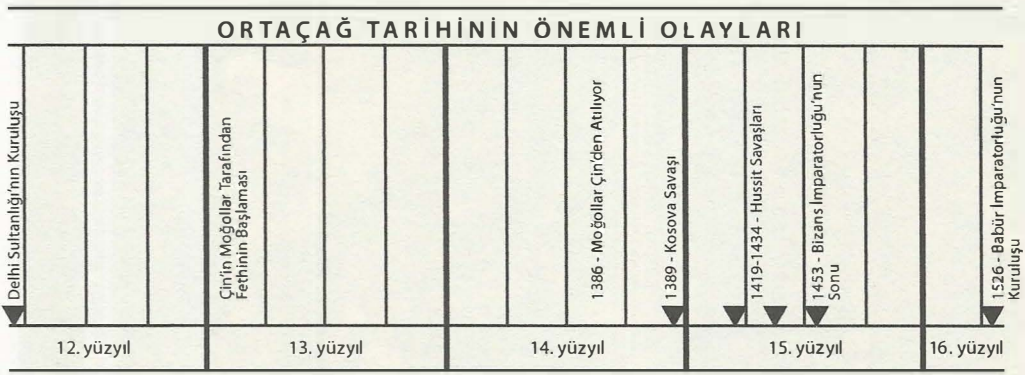
Şehirlerin büyümesi ve ticaretin gelişmesi merkezî devletlerin oluşumuna giden yolu açtı. Feodal parçalanmanın üstesinden gelinmesi şehirlilerin çıkarınaydı. Güçlü köylü hareketlerini bastırmak zorunda olan feodal beyler ve bilhassa aşağı soyluluk da merkezileşmiş monarşileri destekledi. Ülkelerin birleşmesi kraliyet otoritesinin güçlenmesi ile kol kola gitti.

Her ne kadar monarklar artık daha fazla otoriteye sahip olsalar da, yine de tabakaların desteğine ihtiyaç duymaya devam ediyorlardı. İngiltere'de Parlamento, Fransa da ise États Généraux gibi temsili meclislerin desteğine sahiptiler. Zengin şehirliler de artık devlet meseleleri üzerinde belirli bir nüfuz kazanmışlardı.

Ortaçağ'da, kilise en büyük toprak sahibi ve feodal sistemin dayanak noktasıydı. Feodal parçalanma döneminde Avrupa'daki tek örgütlü güç oydu. Fakat monarşi güç kazandıkça, kilisenin devlet meseleleri üzerindeki etkisi tedricen zayıfladı.

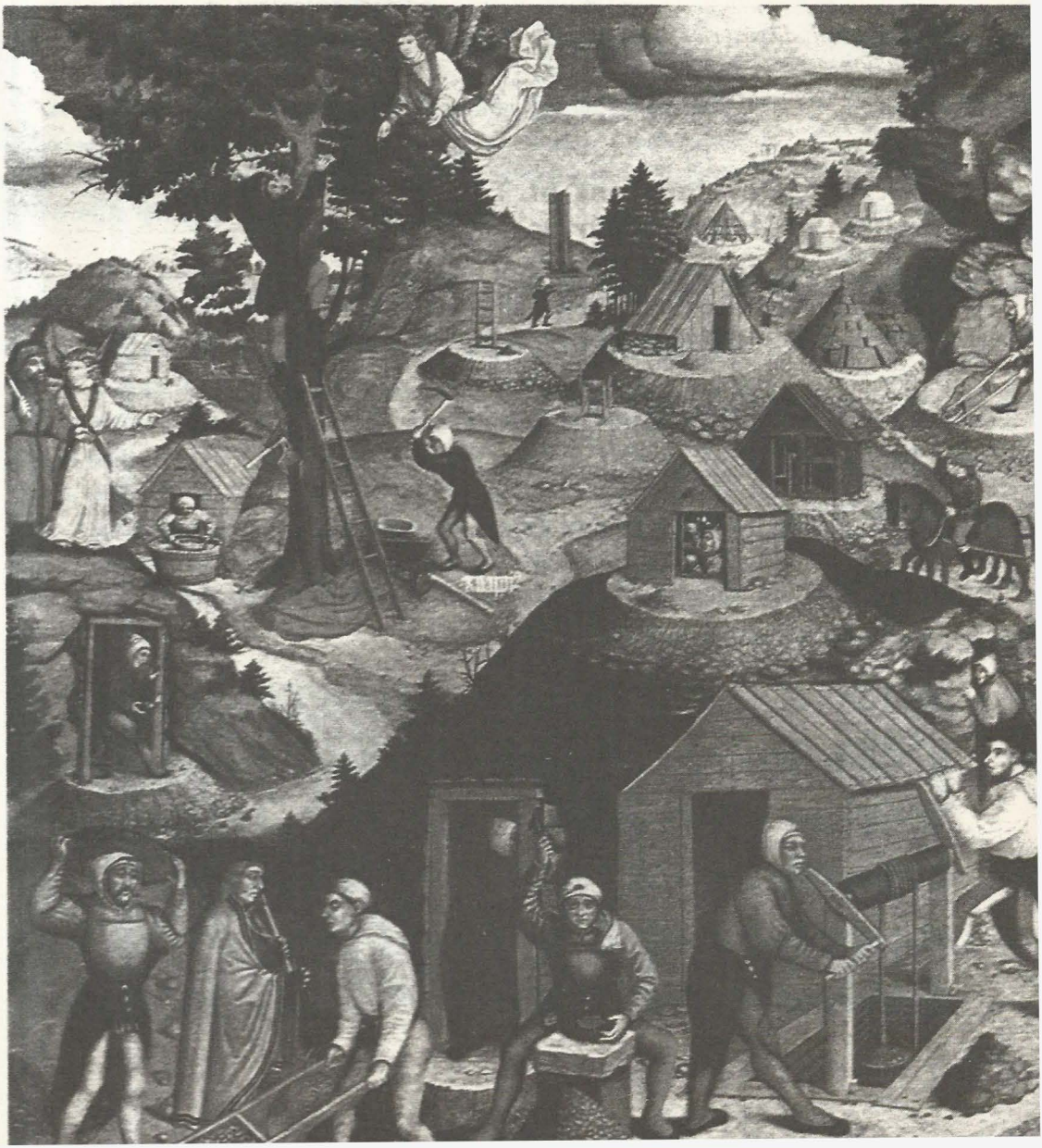
Avrupa halklarının kültürel yaşamı üzerindeki eski nüfuzu da kalmamıştı. Şehirlerin büyümesi, ülkeler arasında ticaretin

artması ve merkezî devletlerin oluşumu kültürel gelişmeyi canlandırmıştı. Büyük şehirlerde, okullar ve üniversiteler açılıyordu. Zaman içinde bilimsel bilgi yığını birikti. Mimarlar daha karmaşık binalar yapmayı öğrendi; ressamlar ve heykeltıraşlar insanın düşüncelerini ve duygularını eserlerine daha iyi aktarabilir hale geldi. Bu, geç Ortaçağ'da kültürel gelişmede ortaya çıkacak yeni bir dalganın önünü açtı.

ÜÇÜNCÜ KISIM

FEODAL SİSTEM GERİLEMEYE BAŞLIYOR - KAPİTALİST İLİŞKİLER ŞEKİLLENİYOR

On Birinci Bölüm

15. Yüzyıl Sonu, 16. Yüzyıl Başlarında Coğrafi Keşifler - Yeni Sömürgeler

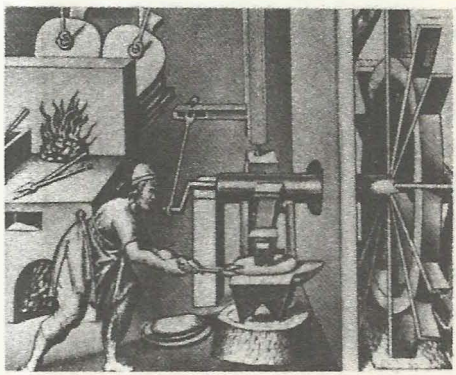
16. yüzyılda ve 17. yüzyılın ilk yarısında, feodal sistem hâlâ hâkimdi. Bununla birlikte daha gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde kapitalist teşebbüsler görülmeye başladı. Coğrafi keşifler kapitalist üretim için güçlü bir dürtü teşkil etti.

43 | 15. ve 16. Yüzyıllarda Teknolojideki Gelişme

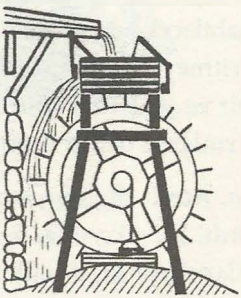
1– Geliştirilmiş Su Çarkı. Azar azar, köylüler ve zanaatkârlar teknik bilgilerini biriktirdiler ve araçlarını geliştirdiler. 15. ve 16. yüzyıllarda makine yapımı ve teknoloji alanlarında büyük gelişmeler yaşandı.

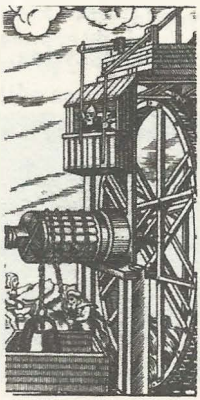
Su çarkı madencilik ve üretim alanlarında kullanılmaya başladı. Ağır değirmentaşlarını hareket ettirmek için uzun süredir değirmenlerde su çarkları kullanılıyordu. Çarkın aşağı kısmı su akıntısının içine batıyordu; bu tür çarklara *alttan su alan çark* adı verilirdi.

Su motoru kullanan bir demirci
16. yüzyıl gravürü

Su çekme makinesi
16. yüzyıl gravürü

Fırınlarda cevher eritilmesi
15. yüzyıl gravürü

Tüfekçi

Daha sonra aşağı düşen suyun gücüyle hareket eden *üstten su alan çark* icat edildi. Bir set nehir suyunun seviyesini yükseltiyor ve su özel olarak yapılmış bir kanaldan geçerek çarkın üzerine dökülüyordu. Çark dönerek duvardaki bir delikten imalâthanenin içinde giden bir şaftı hareket ettiriyordu.

Metal işlemesinde, çark, ağırlığı bir tona kadar çıkabilen bir çekici hareket ettirmek için kullanılıyordu. Kâğıt imalâtında, çark pres aletlerini kaldırıp indiriyor ve madencilikte de cevheri ve biriken fazla suyu madenden dışarı çıkarmada kullanılıyordu. Bu daha derin madenler kazanılmasını mümkün kıldı.

2– Metalürjideki Gelişmeler. Madenlerin eritilmesi ve işlenmesinde de önemli gelişmeler yaşandı. Önceden, fırına hava basmak için elle çalışan körükler kullanılıyordu. Fırındaki sıcaklık metalin tamamen erimesi için çok düşüktü ve ergimeyen demir fırının zeminine çöküyordu. Demiri sertleştirmek için dövmek gerekiyordu.

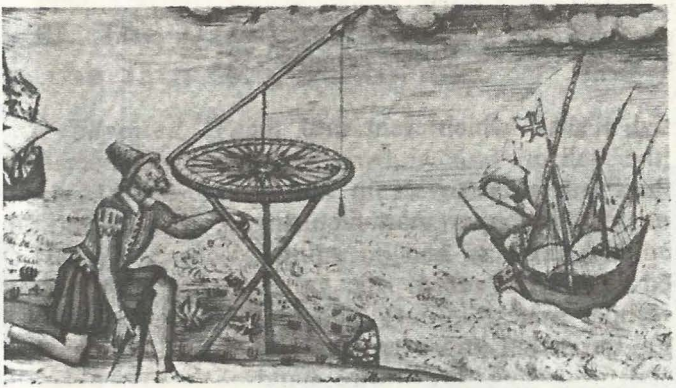
14. yüzyılda, 1 ilâ 4 metre yüksekliğinde büyük *maden eritme ocakları* inşa edilmeye başlandı. Su çarkı, fırına büyük bir kuvvetle çok miktarda hava basabilecek büyük körüklere bağlanıyordu. Böylece demir cevherini eritmeye yetecek sıcaklıklara ulaşılabildi. Metal, soğuduğunda demir ve çelik elde edilebilecek pik demire dönüşüyordu. Bu tür yeni fırınlarda demir üretimi büyük oranda arttı.

3– Askerî Donanım. Ateşli silahlar yapabilmek için pik ve erimiş demire ihtiyaç vardı. 16. yüzyılda, hem ağır kuşatma hem de hafif sahra topları kullanılıyordu. Küçük ateşli silahlar da gelişti-

rildi. Ağır tüfekler –misket tüfekleri– icat edildi. Bir desteğe konularak ateşlenen bu silahlar, 150-200 adımda son derece isabetli atışlar yapabiliyordu.

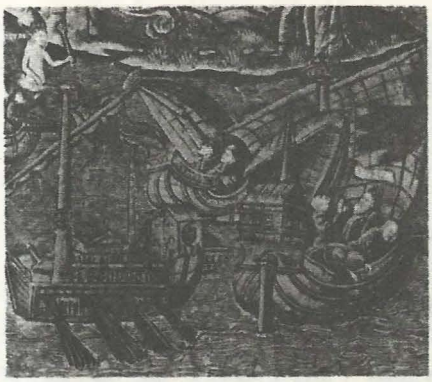
Toplar ve silahlar özel kalıplarda dökülüyor ve delici preslerin yardımıyla namlu üretiliyordu.

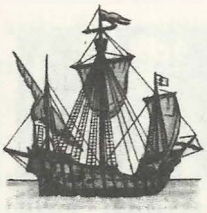
Ateşli silahların icadı savaşları kökten bir şekilde değiştirdi. Kurşunlar delip geçebildiğinden artık zırh bir koruma sağlamıyordu. Kale duvarları da artık aşılmaz değildi, zira top gülleleriyle yıkılabiliyorlardı. *Şövalyelerden oluşan ağır süvariler yerlerini ateşli silahlar taşıyan paralı piyadelere bıraktı.*

Bir geminin konumunu belirleyen denizci. *Kitap çizimi, 16. yüzyıl*
Denizci geminin yerini tespit etmek için Kutup Yıldızı ile ufkun arasındaki açıyı ölçüyor.

4– Seyrüsefer ve Gemi Yapımının Gelişmesi. Uzun bir süre boyunca, Avrupalılar açık denizlerde uzun seyahatlere çıkmak için cesaretlerini toplayamadılar. Küçük gemilerini rehberlik edecek doğru haritaları ve seyrüsefer aletleri olmadan, sadece Avrupa'nın kıyılarını döven denizlerde seyredebiliyorlardı. Denizde, gemiler konumlarını sadece hava iyiyken yıldızlara bakarak belirleyebiliyordu.

Karavela

Geminin konumunu yıldızlara bakarak belirlemek için açıları ölçmek amacıyla kullanılan bir alet, usturlap

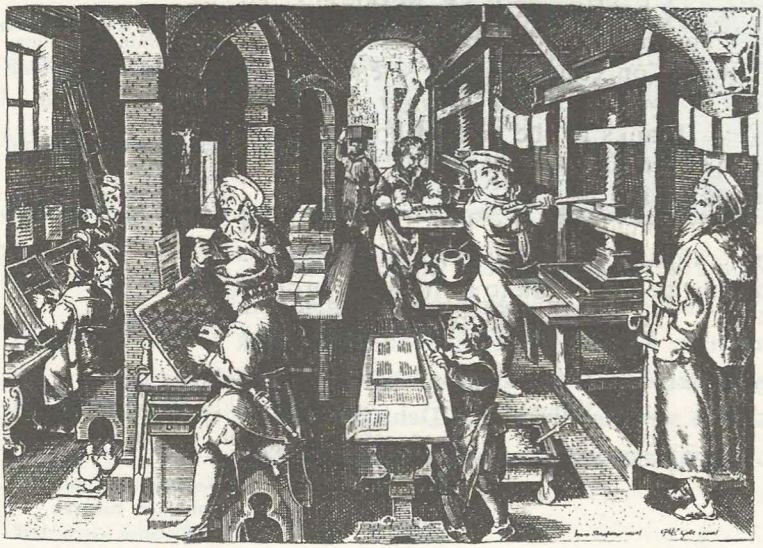
Açık denizler, *pusulanın* ve geminin konumunu tespit etmeyi mümkün kılacak diğer aletlerin icadıyla birlikte daha güvenli yerler haline geldi. Denizciler artık kıyıdan uzaktayken yollarını kaybetmekten korkmuyorlardı.

15. yüzyılda, Portekizliler eski hantal gemilerini, *karavela* adı verilen hafif ve hızlı araçlarla değiştirdiler. Son derece hareketli olan ve büyük kargolar taşıyabilen karavelalar, kare ve yan yelkenler taşıyan üç direğe sahipti ve sadece rüzgârı arkalarına alarak değil, aynı zamanda ona karşı da gerekli yönde hareket edebiliyordu. Karavelalar uzun seyahatler için de kullanılabiliyordu.

5– *Matbaanın İcadı.* Zanaatların ve ticaretin gelişmesiyle, şehirlerde okur-yazarlık da artmaya başladı. Okul çocuklarının ve öğrencilerin kitaplara ihtiyaçları vardı. Şehirliler edebiyata büyük ilgi göstermeye başlamıştı ve kitaplara gösterilen talep hızla arttı.

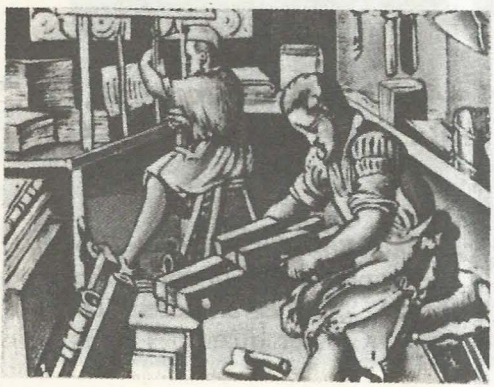
Johann Gutenberg
Bilinmeyen bir sanatçı tarafından yapılan portresi 16. yüzyıl

Matbaa
16. yüzyıl gravürü

Kâğıt üretimi
16. yüzyıl gravürü

Ciltçi *16. yüzyıl gravürü*

14. yüzyıla gelindiğinde Avrupalılar kâğıt üretmeyi biliyorlardı, ama kitaplar hâlâ sayıca sınırlıydı. Ahşap ve bakır kalıplardan baskı yapmaya yönelik girişimler olmuştu ama bu yöntem pek verimli değildi.

Matbaa ancak 15. yüzyılda, Mainzli (Almanya) *Johann Gutenberg* tarafından icat edilebildi. Gutenberg büyük çabaların ardından, ayrı metal harflerden oluşan matbaa harfleri üretti. Bunları metnin kâğıt üzerine baskı yapılabilecek satır ve sayfalarını oluşturmak için kullandı. Bu modüler harfler herhangi bir metinden istenildiği kadar kopya çıkarılmasını mümkün kılıyordu.

1445 civarında Gutenberg ilk matbu kitabı üretti ve matbaa Avrupa'da hızla yayıldı. Tüm ülkelerde matbaalar açıldı. Kütüphane rafları artık farklı bilgi alanlarında ve tüm Avrupa dillerinde kitaplarla doluydu. Kitapların sayısı arttı; artık elyazmaları gibi pahalı değillerdi. Kilise eğitim ve bilim üzerindeki etkisini tedricen yitiriyordu.

Matbaanın icadı insanlık tarihinin en büyük keşiflerinden biriydi. Matbu kitaplar sayesinde bilgi daha hızlı yayılmaya ve bir sonraki kuşağa eksiksiz bir biçimde daha kolay aktarılmaya başladı.

15. ve 16. yüzyıllarda yapılan önemli icatlar zanaatkârların küçük atölyelerinde kullanılamıyordu. Avrupa'da çok sayıda insan istihdam eden büyük girişimler –büyük silah fabrikaları, tersaneler ve matbaalar– kuruldu.

44 | Hindistan'a Giden Deniz Yolunun Keşfi - Asya'da Portekiz Sömürgeleri

(Harita No. 10)

1– Coğrafi Keşiflere Neden Olan Neydi? Aletlerin gelişmesi sayesinde, Avrupa ülkelerinde mal üretimi arttı. Bu ticaretin daha da gelişmesine yol açtı. Sikke kesilmesi için büyük miktarda değerli metale ihtiyaç duyuluyordu. Fakat bunlardan Avrupa'da az vardı: Yüzyıllar boyunca pahalı mallar karşılığında Doğuya altın akmıştı. *15. yüzyılda Avrupalıların altın arayışı için uzak ülkelere keşif gezileri düzenlemelerinin nedeni buydu.*

Feodal beyler ve şehirli zenginler, büyük servetlerin hayalini kuruyorlardı. Avrupalıları çeken yer özellikle Hindistan'dı; eğer buraya ulaşabilirlerse, muazzam zenginlikler bulacaklarını düşünüyorlardı. Fakat Hindistan ve Çin'le ticaret, Doğu mallarını

İtalyan tüccarlara kendi ödediklerinin 8 ya da 10 katına yeniden satan Arapların hâkimiyetindeydi. *Avrupa'da deniz ticaretiyle uğraşanlar Doğu ticaretinden kâr elde edebilmek için Asya ülkeleriyle doğrudan bağlantı kurmak istiyorlardı.*

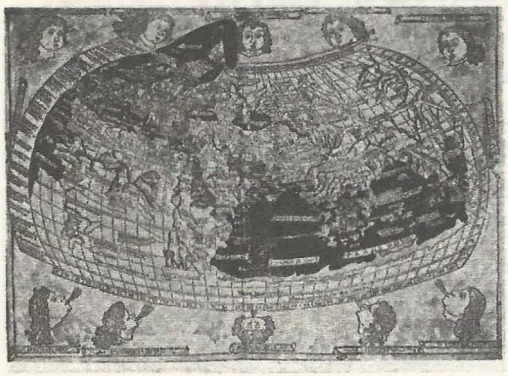
Türklerin Konstantinopolis'i almasının ardından, Avrupalılar için Doğu ile ticaret yapmak çok daha zorlaştı. Türkler Küçük Asya ve Suriye üzerinden giden ticaret yollarını ele geçirmişti. İstedikleri geçiş resimleri o kadar yüksekti ki tüccarlar için mallarını bu ülkeler üzerinden taşımak kazançsızdı. Avrupa'da satılan Doğu malları daha da kıt ve pahalı hale geldi. *Türk fetihleri Avrupa'dan Asya'ya giden yeni yol arayışlarını hızlandırdı.*

2– Afrika'nın Batı Kıyısı Boyunca Düzenlenen Seyahatler. Okyanusta maceraya ilk atılanlar Portekizli ve İspanyol denizciler oldu.

Portekiz kıyılarından, Akdeniz'den Kuzey ve Baltık Denizlerine uzanan büyük bir ticaret yolu geçiyordu. Çok sayıda gemi Portekiz limanlarına uğruyordu. Deniz ticareti ve balıkçılık kıyı şeridinde yaşayan insanların başlıca meşgalesiydi. Balıkçı barakalarında korkusuz ve hünerli denizciler yetişiyordu.

15. yüzyılın başlarında, Portekizliler Afrika'nın batı kıyılarını keşfetmek için Atlantik Okyanusu'na muntazaman seferler düzenlediler. Denizciler çok fazla güneye inmekten korkuyorlardı: Ortaçağ coğrafyacıları sıcaklık nedeniyle ekvator yakınlarında deniz suyunun kaynadığını ve burada yaşamanın imkânsız olduğunu anlatıyorlardı. Fakat, daha da güneye inme cesaretini gösteren Portekizliler sonunda ekvatora ulaştılar. Denizciler burada, gür bir tropik bitki örtüsü ve tuhaf hayvanlarla karşılaştılar.

Portekizliler renkli bez, boncuk ve küçük ayna gibi ucuz ıvır zıvır eşyaları, siyahların elindeki altın tozu ve fildişiyle takas yap-

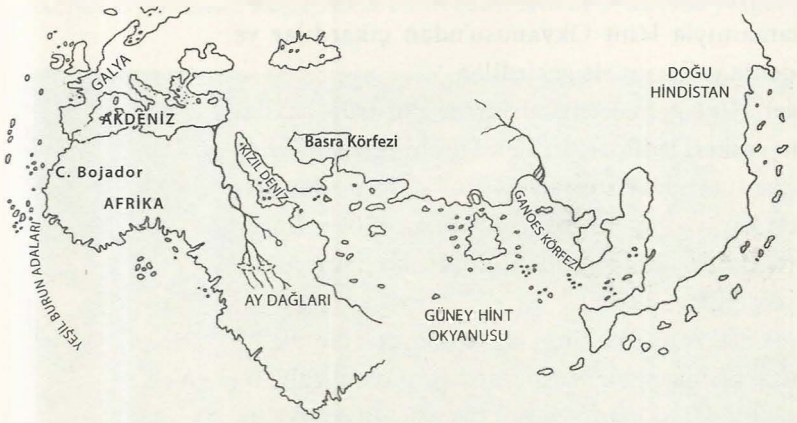
Dünya haritası
Portekiz, 1490

tılar. Bu aynı zamanda aşağılık "canlı mal", yani köle ticaretinin de başladığı dönemdi. Avrupalılar siyahları zor kullanarak esir ediyor ve onları köleleştiriyorlardı. Afrika'nın batı kıyılarındaki belirli bölgelerinin Köle Sahili, Altın Sahili ve Fildişi Sahili adıyla anılmaya başlaması sebepsiz değildi.

Bartholomeu Diaz'ın liderliğindeki bir Portekiz keşif gücü, Afrika'nın en güney ucundan dolaşarak Hint Okyanusu'na yelken açtı. Fakat uzun ve zorlu seyahat nedeniyle bitap düşen denizciler daha fazla ilerlemeyi reddetti. Portekizliler denize çıkıntı yapan güney Afrika burnuna *Ümit Burnu* adını verdi; isim Hindistan yolunun kısa süre içinde keşfedileceği ümidini yansıtıyordu.

3– Vasco da Gama'nın Seyahati. Portekiz hükümeti Hindistan'a giden bir deniz yolu bulması için *Vasco da Gama*'nın liderliğinde yeni bir sefer düzenledi. Cesur bir denizci olan Vasco da Gama aynı zamanda acımasız ve iktidara aç bir fatihti. Gemileri uzun bir seyahat için özel olarak donatılmıştı, en iyi haritalara ve araç gereçlere sahipti ve tayfaları iyi eğitimli denizcilerden oluşuyordu.

Dört buçuk aylık bir seyahatin ardından, Portekizliler Afrika'nın güney ucunu dolaşıp doğu kıyılarına ulaştı; bunu yapan ilk Avrupalılar onlardı. Fırtınalar ve akıntılar deniz yolculuğunu son derece güçleştiriyordu. Denizciler tropik sıcaktan muzdaripti ve hastalıklar nedeniyle öldüler. Afrika'nın doğu kıyısındaki Arap kasabalarından birinde, Vasco da Gama gemilerini Hint Okyanusu'nun diğer tarafına götürecek tecrübeli bir rehber buldu.

1490 tarihli Portekiz haritasından yapılan çizim

1498 Mayısı'nda Portekiz gemileri Kalküta limanına demir attı. Vasco da Gama denizcilere baharat satın almalarını söyledi. Fakat Hindistan ticaretini kontrol altında tutan Arap tüccarlar, racayı –Kalküta hükümdarını– karaya çıkan Portekizlileri tutuklamaya ikna etti. Vasco da Gama gemilerini teftiş etmekte olan Hint soylularını gözaltına alarak yanıt verdi. Raca tutukladığı denizcileri serbest bırakmak zorunda kaldı; sonra da Hintliler için tekneler gönderdi, fakat Vasco da Gama tekneleri top ateşiyle karşıladı ve esirleri geri vermeyi reddetti. Böylece top salvoları ilk Avrupalıların Hindistan'a varışlarını müjdelemiş oluyordu.

Vasco da Gama
16. yüzyıl gravürü

Gemilerini baharatla doldurduktan sonra Portekizliler evlerine doğru yolculuklarına başladı. İki yıl süren seferin sonuna gelindiğinde denizcilerin yarısından fazlası ölmüştü. Fakat beraberlerinde, seferi düzenlemek için başta harcananın 60 katı kadar hasılat getirmişlerdi.

4– Asya'daki Portekiz Mülkleri. Portekiz kralı yeni keşfedilen ülkelerin fethedilmesi ve yağmalanması amacıyla Hint Okyanusu'na birbiri ardına filotillalar gönderdi. Portekizlilerin askerî donanımları Hint prensliklerininkilerden çok daha üstündü: Gemileri daha hızlı ve güçlüydü; küçük, disiplinli birlikleri de top ve ateşli silahlara sahipti.

Fakat küçük bir ülke olan Portekiz, Hindistan'ı ya da diğer yoğun nüfuslu Asya devletlerini fethetmeyi başaramadı. Portekizlilerin korsanlığa başlamalarının nedeni buydu. Arap ve Hint gemilerini yağmalayıp batırdılar ve tayfalarını ya öldürdüler ya da köle olarak sattılar. Hint Okyanusu'nda Portekizlilerin izni olmadan hiçbir gemi seyredemiyordu. Üstün silah ve gemileri sayesinde Arapları tamamıyla Hint Okyanusu'ndan çıkardılar ve Hindistan'a giden deniz yollarını ele geçirdiler.

Portekizli fatihler Hint prenslerini birbirine düşürüp bazılarıyla diğerlerine karşı askerî ittifaka girdiler. Direniş girişimlerini liman şehirlerini topa tutarak ve sonra yerleşim yerlerini yağmalayıp yakan birlikleri karaya çıkararak durdurdular. 1509 yılında, *Diu* limanında Portekizliler 200 gemiden oluşan bir Hint-Mısır müttefik gemisini yok etti.

Asya'daki kalıcı Portekiz mülklerinin kurucusu, çok büyük bir enerjiye ve son derece acımasız bir karaktere sahip olan Vali *Alfonso de Albuquerque* idi. Hindistan, Arabistan ve Doğu Afrika'da

Hint Okyanusu boyunca uzanan önemli limanları ele geçirdi, halklarını katletti ve kaleler inşa etti. Hindistan'da Portekizlilerin kaplanlar ve aslanlar kadar az olmalarının bir şans olduğu, aksi takdirde bütün insan ırkını yok edecekleri söyleniyordu. Hindistan'daki Portekiz mülklerinin merkezi *Goa* şehriydi.

Albuquerque doğuya da bir sefer düzenledi. *Malay Yarımadası*'nın en güney ucundaki, baharat ticaretinin merkezi olan *Malaca* şehrini ele geçirdi. Portekizliler sonra, en iyi baharatların yetiştirildiği Sunda'ya ve Molucca Adaları'na ulaştı. Daha da doğuya ilerleyerek, Çin ve Japonya kıyılarına geldiler.

Hint prensleri yetiştirdikleri bütün baharatları Portekizlilere satmak zorundaydı. Portekizliler köylülerin yetiştirdiği baharatları da sudan ucuza satın alıyor ve prensleri haraç ödemeye zorluyorlardı. Fatihler Doğu mallarının ticaretinden muazzam kâr elde ettiler. Fiyatları yüksek tutmak için Avrupa'ya her yıl sadece 5 ya da 6 gemi dolusu baharat getiriyorlardı.

Portekizliler ele geçirdikleri toprakları kendi *sömürgelerine* dönüştürdüler. *Sömürgeler bağımsızlıklarını kaybeden ve fatihler tarafından sömürülen topraklardı.*

45 | 15. Yüzyılda Amerika Halkları - Columbus Amerika'yı Keşfediyor

(Harita No. 10)

1– 15. Yüzyılda Amerika Halkları. 15. yüzyılın sonlarına dek, Avrupalılar sadece üç kıtanın varlığından haberdardı: Avrupa, Asya ve Afrika. Her ne kadar 1000 yılı civarında İskandinav denizciler *Grönland*'ı keşfetmiş ve buradan Kuzey Amerika'ya geç-

Maya hükümdarlarının Ushmala'daki sarayı *(8.-9. yüzyıllar)* Yapı yaklaşık yüz metre uzunluğunda ve 8.5 metre yüksekliğindedir. Üst duvar doğurganlık tanrısını temsil eden 20.000 taş levhadan yapılmış devasa bir rölyefle süslenmiştir.

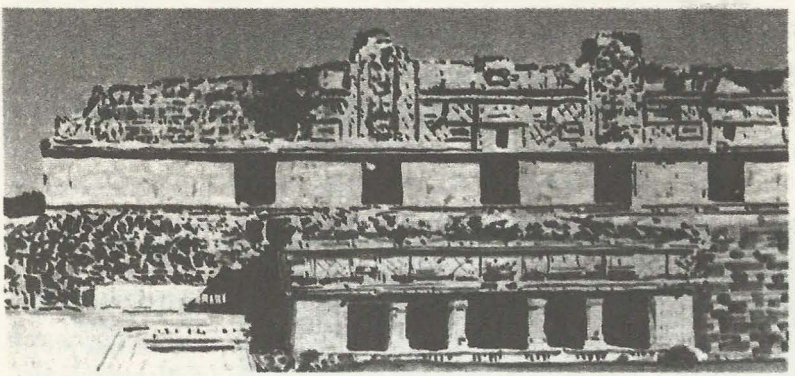
miş olsalar da, keşifleri diğer Avrupa ülkelerinde bilinmiyordu İskandinavya'da bile kısa süre içinde unutulup gitti.[2]

Amerika'da çok sayıda kabile yaşıyordu. Nüfusun büyük bir bölümü avcılık ve balıkçılıkla yaşıyordu. Kuzey Amerika'nın güney bölgelerinde ve Orta ve Güney Amerika'nın yüksek kesimlerinde insanlar toprağı ekip biçiyor, patates, domates, kakao ve tütün gibi Avrupa'da bilinmeyen ürünler yetiştiriyordu.

Kıtanın büyük bir bölümünün sakinlerinin evcil hayvanları da yoktu. Amerika'da at yaşamıyordu. Kuzeyliler sadece evcilleştirilmiş köpeklere, güneylilerse lamalara sahipti.

15. yüzyılda, Amerika halkları henüz saban ya da tekerlekli arabayı icat etmemişti. Ateşli silahları da yoktu, araç gereçleri ve silahları tahta, taş ya da bronzdan yapılıyordu. Yerli halkın büyük bir kısmı ilkel komünal sistem altında yaşıyordu. *Maya*, *Aztek* ve *İnka* uygarlıkları diğer Amerika halklarına kıyasla daha yüksek bir gelişme seviyesine ulaşmıştı.

2– Maya Kültürü. Maya adı verilen ve *Yucatan* Yarımadası'nda yaşayan halk, milattan sonra ilk yüzyıllar gibi erken bir tarihte son derece gelişkin bir kültüre sahipti. Burada, köylüler topluluklar halinde yaşıyordu; fakat çoktan bir soyluluk ve ruhban diğerlerinden ayırt edilmeye başlamıştı; köleleri ve bağımlı topluluk üyelerini eziyorlardı. Rahipler tarafından yönlendirilen Maya halkı ormanın ortasında kar beyazı tapınaklar inşa etti. Basamaklı piramitler gibi yapılmış ve taş rölyeflerle ve tanrı heykelleriyle

Maya hükümdarlarının Ushmala'daki sarayı *(8.-9. yüzyıllar)* Yapı yaklaşık yüz metre uzunluğunda ve 8.5 metre yüksekliğindedir. Üst duvar doğurganlık tanrısını temsil eden 20.000 taş levhadan yapılmış devasa bir rölyefle süslenmiştir.

2 İskandinav Yarımadası'nın sakinlerinin Amerika'ya yaptığı yolculuklar, İskandinav halk hikâyeleri olan *sagalar*da anlatılmıştır. Kısa süre önce, bu tür yolculukların gerçekten vuku bulduğu arkeolojik kazılarla da desteklenmiştir: Kadim bir İskandinav yerleşiminin kalıntıları ve İskandinavyalılara ait eşyalar Kuzey Amerika kıyılarında bulunmuştur.

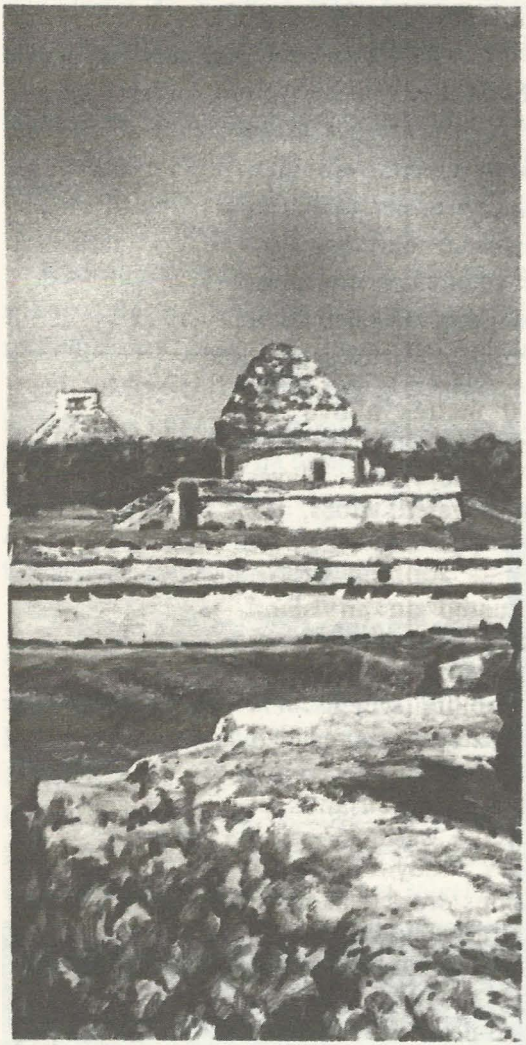
süslenmişlerdi. Mayalar pürüzsüz bir şekilde kesilmiş taşlarla döşenmiş yollar da inşa etmişlerdi.

Üçüncü yüzyılda Mayalar yazılı bir dil icat etti. Küçük fırçalarla kâğıda hiyeroglifler çiziyor ve elyazmalarını minyatürlerle süslüyorlardı. Uzun taş sütunlarda ve tapınak duvarlarında da yazıtlar mevcuttu. Rahipler hiyeroglifleri vaazları, mitleri ve tarihsel olayların hikâyelerini yazmak için kullanıyordu.

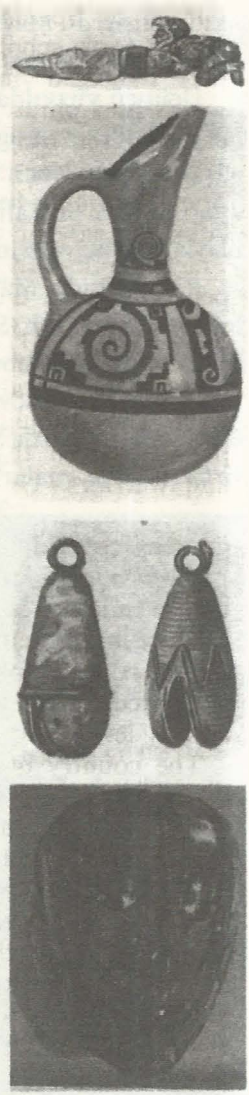
16. yüzyılda Maya elyazmaları İspanyol keşişler tarafından toplanarak yakıldı. Sadece birkaç metin tek parça halinde kaldı ve bilim insanlarının bunları deşifre etmesi yıllar sürdü. Başlangıçta sadece tekil sözcük ve ifadelerin anlamlarını ortaya çıkarabildiler. Geçtiğimiz yıllarda Sovyet bilim insanları Maya yazısını çözdüler ve bütün elyazmalarını okudular.

Chichén-Itzá'daki Maya piramidi *(12. -13. yüzyıllar)* Temel karedir; on çıkıntının üzerinde küçük bir tapınak yer alır. Tapınağa çıkan dört merdivendeki basamakların sayısı, en üstteki basamakla birlikte bir yıldaki gün sayısına eşittir. Her yandaki çıkıntıların toplam sayısı olan 18 ise, Maya takvimindeki sayılara denk düşer.

Chichén-Itzá'daki Maya gözlemevi *(11.-12. yüzyıllar)* Üst katın duvarları rahiplerin gökyüzü cisimlerini gözlemledikleri dört açıklığa sahiptir. Bunlardan ikisi ekinokslarda (21 Mart ve 21 Eylül) güneş ışığı doğrudan astronomların görüş hizasına düşecek şekilde konumlandırılmıştır.

Aztek zanaatkârları tarafından üretilen eşyalar: 1) sapına bir insan yüzü şekli verilmiş ve mozaikle süslenmiş, çakmaktaşından bir bıçak; 2) desenli bir kil kap; 3) bakır küpeler

Aztek maskesi

Maya rahipleri güneşi ve gezegenleri gözlemlemişlerdi. Güneş ve ay tutulmalarını, gezegenlerin güneşin etrafındaki dönüş sürelerini hesaplayabiliyorlardı. Kadim halkların en hatasız takvimlerinden birini de onlar geliştirmişti. Yazılı dil ve takvim, Maya'lardan Orta Amerika'nın diğer halklarına geçti.

3– Aztek ve İnka Kültürleri. Aztekler, *Meksika*'da deniz seviyesinden 2000 metre yükseklikteki bir dağ platosunda yaşıyordu. Komşu kabilelere boyun eğdirmiş, onları altınla haraç ödemeye ve Azteklere köle ve savaşçı vermeye zorlamışlardı. Aztekler boyun eğdirdikleri kabilelerin emeğini kullanarak bataklıkları kuruttu-

lar ve onları içinden kanallar geçen meyve ve sebze bahçelerine dönüştürdüler.

Azteklerin başkenti olan *Meksiko*, büyük bir gölün ortasında yer alan bir adanın üzerine kurulmuştu. Şehri farklı yönlerden kesen kanallar ve düz sokaklar oluşturuyordu. Kanallar boyunca heykellerle, mozaiklerle ve halılarla süslenmiş tapınaklar ve soylulara ait evler yükseliyordu. Aztek zanaatları yüksek bir gelişme düzeyine ulaşmıştı.

İnkaların ülkesi olan *Peru* ise, Güney Amerika'nın batı bölgesinde yükselen sarp dağlarda binlerce kilometreye yayılmıştı. İnkalar çalışmıyor, sadece kendilerine tabi olan kabileleri yönetiyorlardı. En güç işler köleler tarafından yapılıyordu; tarım yapmak için sarp dağ yamaçlarında arazileri düzlüyorlardı. Su akıntılarının toprağı alıp götürmesini engellemek için bu arazilerin kenarlarını taşlarla kuvvetlendiriyorlardı. Taş levhalarla döşenen kanallar dağ nehirlerinden arazilere uzanıyordu.

Tünelleri ve asma köprüleri olan iyi inşa edilmiş iki yol İnka ülkesini kat ediyordu. Ülkenin farklı bölgeleri arasında kuryeler tarafından taşınan mesajlarla bir iletişim hattı kurulmuştu.

Amerika halkları, Avrupalıların kıtaya gelmesinden çok daha önce yüksek bir kültürel gelişim seviyesine ulaşmıştı.

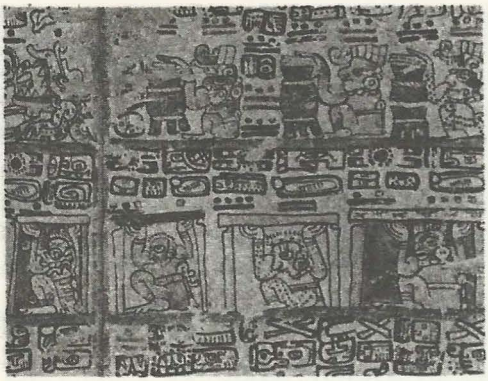
4– Columbus Amerika'yı Keşfediyor. Avrupalılar nasıl oldu da Hindistan'a giden yolları ararken Amerika'ya vardılar?

15. yüzyılda Eskiçağ âlimlerinin Dünya'nın yuvarlak olduğuna inandıkları bilinir oldu. İlk küreler yapıldı. Bilim insanları ısrarla batıya doğru gidildiği takdirde, Dünya'nın etrafından dolaşılarak Hindistan'a ulaşılabileceğini savundular. Hatalı bir şekilde bu yolun Afrika'nın etrafından dolaşan yoldan daha kısa olduğuna inanılıyordu. Batı güzergâhını takip ederek Hindistan'a ulaşmaya çalışan ilk denizci *Christopher Columbus* oldu. İtalya'da Cenova yakınlarında bir dokumacı ailesinde doğan Columbus, gençliğinde bir dizi deniz yolculuğunda yer almış ve daha sonra coğrafi haritalar çizmişti. Denizcilerin notlarını ve bilimsel çalışmalarını inceleyerek, Dünya'nın gerçekten de yuvarlak olduğuna ikna oldu.

İspanya'ya yerleşen Columbus, Hindistan'a giden bir deniz yolu bulmak amacıyla Atlantik Okyanusu'nu aşacak bir deniz seferi düzenlemek için çok çaba sarf etti. Kral ancak sekiz yıl sonra onay verdi. Columbus'u keşfedeceği bütün ülke ve adaların yöne-

İnka zanaatkârları tarafından üretilen eşyalar; kil kaplar; dokuma desenli pamuklu bir kilim

Bir Maya elyazmasından sayfa

Patates yetiştirmek

ticisi olarak atadı. İspanyol tüccar ve gemi sahipleri, seferi düzenlemesinde Columbus'a yardım ettiler.

1492 yazında, 90 kişilik mürettebatı olan üç küçük karavela, İspanya'dan yelken açtı. Elverişli rüzgârlar geçişi kolay ve hızlı kıldı. Haftalar geçti, ama görünürde hiç kara yoktu, önlerinde sadece engin ve gizemli okyanus uzanıyordu. Huzursuz olan denizciler seferden geri dönülmesini talep ettiler. Fakat Columbus seyahate devam etmekte kararlıydı. Uzun bir sürenin ardından, nihayet yola çıkışlarının 70. gününde, gemilerden birindeki bir gözcü bağırarak karayı gördüğünü haber verdi.

İspanyol gemileri küçük bir adaya demirlediler. Columbus buradan altın peşinde güneye yelken açarak *Küba* ve *Haiti* adalarını keşfetti. Yolculuğun sonunda, Columbus kalan tek gemiyle İspanya'ya döndü.

İzleyen yıllarda Columbus batıya üç seyahat daha yaptı. *Karayip Denizi*'nde çok sayıda ada buldu ve Amerika kıtasının kıyılarının bir bölümünü keşfetti. Fakat ne altına ne de diğer inanılmaz zenginliklere rastladı. Hayal kırıklığı içindeki İspanyol hükümeti bu cesur denizcinin bütün unvanlarını geri aldı. Mülkleriyle gemilerin donatılması sırasında aldığı borçlar ödendi. Herkes tarafından terk edilen ve unutulan Columbus sefalet içinde öldü.

Columbus hiçbir zaman yeni bir kıta keşfettiğinin farkına varamamıştı. Keşfettiği topraklara "Hindistan" ve buranın yerli sakinlerine de "Hintli" diyordu ki, bu isim daha sonra üzerlerine yapışacaktı. Bir İtalyan kâşif olan *Amerigo Vespucci* Columbus'un keşfettiği toprakların yeni bir kıta olduğunu kanıtladı. Vespucci'nin Güney Amerika kıyılarına yaptığı seyahatlere ilişkin bir anlatı, Avrupa'da büyük ilgi uyandırdı. Yeni kıtaya Amerigo'nun ardından Amerika adı verildi.

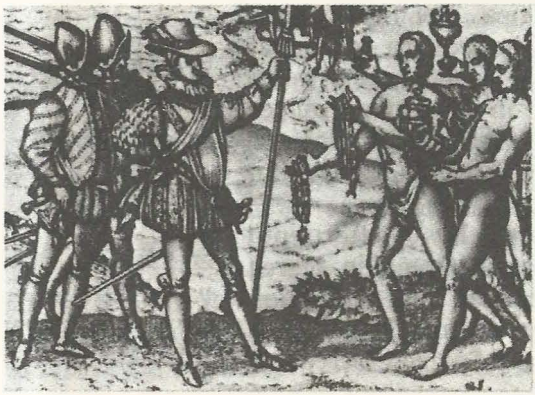
Ambar müdürü İnka hükümdarına rapor veriyor.
Bir 16. yüzyıl kroniğinden alınma çizim.
Stok farklı renkli iplerle bir sopaya belirli aralıklarla düğüm atılmasıyla hesaplanırdı. Düğümlerin şekilleri ve sayıları, stoktaki mal sayısını, ipin rengiyse malların türünü (patates, kakao, gümüş vs.) belirtirdi.

Christopher Columbus

Dünya haritası
16. yüzyıl

Columbus keşfettiği bir adaya çıkıyor
16. yüzyıl gravürü

5– Dünyanın Etrafında İlk Seyahat. 1519-1522 yıllarında İspanyollar Asya'ya batı güzergâhı üzerinden ulaşmak için bir başka sefer düzenlediler. Seferin başında cesur ve tecrübeli bir denizci ve son derece sağlam iradeli bir adam olan *Ferdinand Macellan* vardı.

Beş gemiden oluşan bir filotilla Atlantik Okyanusu'nu geçmek üzere yelken açtı. Macellan batıya açılan ve daha sonra *Macellan Boğazı* adı verilecek olan bir boğaza ulaşana dek Güney Amerika kıyıları boyunca gemileri cesurca götürdü. Bu boğazdan geçerek okyanusa çıktılar. Dört aylık yolculukları boyunca hava açıktı ve bu yüzden denizciler bu sulara Pasifik Okyanusu adını verdiler. Kısa süre sonra kendilerini tehlikeli bir vaziyette buldular: Erzakları bitmiş, bayat ekmek yemek ve kötü su içmek zorunda kalmışlardı. Pek çoğu iskorbite yakalanıp öldü.

Sonunda kâşifler *Filipinlere* ulaştı. Orada, Macellan yerel halkla girdiği bir çatışmada öldürüldü. 165 mürettebatlı beş gemiden sadece 18 hasta denizciyi taşıyan bir gemi eve dönebildi.

Dünyanın etrafındaki ilk seyahat, Dünyanın yuvarlak olduğunu kuşkuya yer bırakmayacak şekilde kanıtladı.

Maya elyazmalarını çözmek

Engizisyondan gelen emirler üzerine İspanyol keşişler 16. yüzyılın ortalarında bütün Maya elyazmalarını yaktılar. Kısa süre sonra, Mayalar artık yazılı dillerini hatırlayamaz hale geldiler ve bütün rahipler de öldü. Sadece renkli çizimlere ve başlıklara sahip dört elyazması yok edilmekten kurtulabildi. Pek çok ülkeden bilim insanları yıllarca bunları çözmeye çalıştı, ama semboller eskiden olduğu gibi gizemini korumayı sürdürdü.

Eski Mısır ve Hindistan yazılarıyla ilgili bir çalışmayı takip eden ve Mayaların modern dillerini ve yaşamlarını inceleyen Yuri Knorozov isimli bir Sovyet araştırmacı, elyazmalarındaki sembollerin her biri bir harf, hece ya da bütün bir kelimeye karşılık gelen hiyeroglifler olabileceğini öne sürdü. El yazmalarındaki çizim ve sembolleri karşılaştırarak yavaş yavaş kelime ve cümleleri deşifre etti. Knozorov mevcut elyazmalarının tercümesini yayımladı ve bunlarla ilgili bir yorum kaleme aldı. Elyazmaları Maya nüfusunun farklı kesimlerinin ekonomileri ve konumları hakkında son derece değerli bilgiler içeriyordu.

46 | Avrupa'nın Amerika'daki Sömürgeci Fetihleri

(Harita No. 10)

1- Sömürgelerin Fethine Kimler Katıldı? Kolay kazanç peşindeki binlerce insan Portekizliler ve İspanyollar tarafından fethedilen ülkelere aktı. Arapları İber Yarımadası'ndan çıkaran ve savaşı kendilerine layık tek uğraş olarak gören İspanyol ve Portekiz şövalyelerinin yapacak başka bir işleri kalmamıştı. Kılıçları kınlarında sabırsızlanıyordu ve cepleri de boştu. Ama dürüst bir şekilde çalışmayı küçümsüyor ve zengin şehirlilerden borç almayı tercih ediyorlardı. Yoksullaşan soylular diğer ülkelerin fethedilmesi ve yağmalanması yoluyla zenginleşmenin hayalini kuruyorlardı. Fetih seferlerine katılan askerlerin büyük çoğunluğu bunların arasından çıkacaktı.

Tüccar ve gemi sahipleri de seferlerin donatılmasında etkin bir rol oynamıştı. Boyun eğdirilen ülkelerin yağmalanması ve ticaret sayesinde zenginleşiyorlardı.

Katolik rahip ve keşişler Amerika ve Asya'ya giden fatihleri takip ettiler. Yerli nüfusu Hristiyanlığa döndürme bahanesiyle yeni toprakların ele geçirilmesi çağrısında bulunuyorlardı. Katolik Kilisesi sömürgelerde ele geçirilen ganimetlerden hatırı sayılır bir pay alıyordu.

Asker, tüccar ve keşiş, yeni keşfedilmiş kıyılara ayak basacak ilk kişiler oldu. Fatihlerin ellerinde bir haç, kalplerindeyse doymak bilmez bir altın açlığı olduğu söyleniyordu.

2– Meksika ve Peru'nun Fethi. İspanyol hükümeti kısa süre içinde Columbus tarafından keşfedilen toprakların Asya'nın doğu kıyıları olmadığını fark etti. Yine de altın bulmak ve yerli nüfusu köleleştirmek için Amerika'ya seferler düzenlemeye devam etti.

1519 yılında, 400 askerden oluşan bir birlik Meksika kıyılarına ayak bastı. Başlarında, sefere katılanlardan birinin belirttiği gibi çok az parası ve çok borcu olan *Cortez* isimli bir soylu bulunuyordu. İspanyollara Azteklerin boyun eğdirdiği ve kendilerini ezenlerden nefret eden kabileler de yardım ediyordu. Birliğini yerli savaşçılarla genişleten Cortez Meksiko'ya ilerledi. Atların görüntüsü ve topların gümbürtüsü Aztekleri paniğe sürükledi. Aztek hükümdarı ilk başarısızlığın ardından sükûnetini kaybetti ve İspanyolların başkente girmesine izin verdi.

Cortez kısa süre içinde hileyle Aztek hükümdarını esir aldı ve onun adına ülkeyi yönetmeye başladı. Halk İspanyol kralına biat edecek ve İspanyollara altın biçiminde haraç ödeyecekti. İspanyollar hükümdarın sarayında, altın eşyaların ve mücevherlerin gizlendiği bir odaya açılan gizli bir kapı buldular. Fatihler Azteklerin yüzyıllardır biriktirdiği hazineleri yağmaladı. Ganimetin büyük bir kısmı Cortez'e ve İspanyol kralına gitti.

Avrupalı fatihlerle yerliler arasında savaş
16. yüzyıl gravürü

Fatihlerin zalimliği ve açgözlülüğü karşısında öfkelenen Aztekler ayaklandı. Bir gece çatışması sırasında Cortez çok sayıda askerini kaybetti, ama zar zor da olsa saldırgan kalabalığın arasından kaçmayı başardı. Birliğini Küba'dan gelen İspanyollar ve yerli savaşçılarla güçlendiren Cortez, Meksiko'yu kuşattı. Şehrin taze su kaynağı yoktu ve neredeyse tüm nüfusu açlık ve hastalıktan öldü. İspanyollar yıkılmış ve terk edilmiş başkente bir kez daha girdiler.

Bir başka fatih, *Francisco Pizarro* isimli cahil ama enerjik ve zalim bir adam, Peru'ya 200 kişilik bir birlikle saldırdı. İspanyol askerler İnka hükümdarını yakalayıp çok yüksek bir fidye istediler: İnkalar geniş bir odayı altınla doldurmak zorundaydı. Fakat fidyeyi aldıktan sonra İspanyollar sözlerinden dönüp esirlerine özgürlüğünü vermekten vazgeçtiler. Bunun yerine onu mahkemeye çıkarıp ölüme mahkûm ettiler. İspanyollar Peru'nun başkentindeki kadim tapınakları yağmaladılar. Ganimeti bölüşürken İnka sanatının altın ve gümüşten yapılmış paha biçilmez nesnelerini erittiler.

İspanyol fatihler Amerika halklarının kadim kültürünü barbarca yok etti.

3– Amerika'nın Yerli Nüfusunun Köleleştirilmesi ve İmha Edilmesi. Kısa süre içinde İspanyollar Güney Amerika'nın tümünü fethetti. Sadece doğu kesimindeki *Brezilya*, Hindistan'a yaptıkları yolculuklar sırasında ona rastlayan Portekizlilerin eline geçmişti.

İspanyollar yerlilerin topraklarını ellerinden alıp kendi aralarında paylaştılar. Kıtanın yerli sakinlerini kölelere ve serflere dönüştürdüler. Kâhyaların kırbaçlarıyla teşvik edilen bu insanlar İspanyol fatihlerin tarlalarını sürüp sığırlarını güttüler. Gümüş madenlerinde ve altın sahalarındaki çalışma koşulları çok ağırdı:

İnkalar hükümdarları için fidye ödüyor
16. yüzyıl gravürü

Yerlilerin katledilmesi
16. yüzyıl gravürü

Çalışmak üzere buralara götürülenlerin ardından akrabaları sanki ölmüşler gibi yas tutuyordu.

Özgürlüklerine âşık ve gururlu yerliler fatihler için çalışmayı reddettiler. Pek çoğu ailelerini ve kendilerini öldürdü; diğerleriyse dağlara ve ormanlara kaçtı. İspanyollar kaçakları sanki vahşi hayvanlarmış gibi, arkalarından köpeklerini yollayarak ve atlarıyla çiğneyerek avladılar.

Rahipler ve keşişler yerlileri atalarının inançlarından vazgeçmeleri için ikna etmeye çalıştılar. İtaat etmeyi reddedenler işkence görüp eşlerinin ve çocuklarının gözlerinin önünde öldürüldüler. Bu vahşeti meşrulaştırmak için, "kutsal babalar" yerlilerin "hayvanlar gibi ruhsuz yaratıklar" olduğunu söylediler. Kilise, sömürge halklarını köleleştirmeleri için istilacılara yardım etti.

Yerliler ağır çalışma koşulları, açlık ve hastalıklar yüzünden hızlı bir şekilde ölüyordu. 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, İspanyollar Küba'nın ve diğer Karayip adalarının yerli halklarını tamamen imha etmişti.

4– Köle Ticareti. Çok sayıda yerlinin hayatını kaybetmesi üzerine, Amerika'ya Afrika'dan yeni siyah köleler getirildi. Portekizlilerin örneğini takip eden İspanyol, Hollandalı ve İngilizler de daha fazla siyah köle için Afrika'ya gitti. Köle tacirleri yerel prenslerden fıstık karşılığında siyah köle satın alıyor ya da onları zor kullanarak kaçırıyordu. Geceleri bir siyah köyünün etrafını sarar, köyü her köşesinden ateşe verir ve panik halinde kaçan insanları yakalarlardı. Sonra siyahlar zincire vurulup gemilere doldurulurdu. "Canlı mallar" gemilerin alçak ambarlarına tıkılarak taşınırdı. Pek çok esir havasızlıktan boğulur, delirir ya da açlık ve susuzluk nedeniyle ölürdü. Ölüler denize atılırdı; okyanusta yiyecek bekleyen köpekbalıkları köle gemilerine eşlik ederdi.

Hamallar
Las Casas'ın kitabından bir gravür
Aşırı yük sırtlamış ve gücü tükenmiş yerliler yere düşüyor, ama İspanyol askerler merhametsizce onları kırbaçlamaya devam ediyor.

Amerika'da siyahlar köle pazarlarında satılırdı. Köle ticareti Avrupalı tüccar ve korsanlara büyük kazançlar sağladı.

Bir küre

5– Keşiflerin Etkisi. Coğrafi keşifler ticarette beklenmedik genişlemeye yol açtı. Kıtalar arasında ilişkiler kuruldu; ticaret *küresel* bir hal aldı. Sömürgelere giden Avrupalılar silah, kumaş ve kap kacak gibi zanaatkârlar tarafından üretilen pek çok mal satın aldılar. Avrupalıların daha önce bilmedikleri malların yolları da Avrupa'ya düştü: Kakao ve tütün Amerika'dan, çay ve kahveyse Asya'dan getiriliyordu.

16. yüzyıla dek, Avrupalıların önemli ticaret yolları Akdeniz'den geçiyordu. Coğrafi keşifleri takip ederek ticaret yolları okyanuslardan geçmeye başladı. Venedik ve Cenova kendilerini yeni ticaret yollarının çok uzağında buldular. Sömürgelerle yapılan ticaret büyük oranda Hollanda, Portekiz ve İngiltere limanlarında yoğunlaşıyordu. Hollanda'da bulunan büyük bir liman şehri olan Anvers, dünya ticaretinin ana merkezi haline geldi. Her gün geniş limanlarına 200-250 civarında gemi yük indiriyordu. Anvers sömürgelerden gelen malların sürekli olarak Avrupa'ya aktığı bir geçiş noktasıydı. En zengin tüccarların ve sarrafların bu şehirde büroları vardı.

Avrupa'ya büyük miktarlarda baharat, altın ve gümüş gelmeye başladı. Bu değerli malların aslan payı, İspanyol ve Portekiz kralarıyla feodal beylerine gidiyordu. İktisadi açıdan geri olan İspanya ve Portekiz neredeyse kendilerine ait hiçbir endüstriye sahip değildi. Bu nedenle altın, diğer ülkelerden alınan lüks malların karşılığında feodal beylerin parmaklarının arasından sızıp gitti. Sömürgelerden yağmalanan zenginlikler daha gelişmiş Avrupa ülkelerindeki tüccarların, sarrafların ve büyük imalâthane sahiplerinin ceplerine aktı. Yeterince para biriktiren zenginler yeni girişimler kurdular ve meta üretimini arttırdılar.

Coğrafi keşifler ve sömürgeci fetihler Avrupa ülkelerinde üretim artışını canlandırdı. Fakat Amerika, Asya ve Afrika halkları için sömürgecilik zulmünün başlangıcını işaret ediyordu.

On İkinci Bölüm

16. Yüzyılda İngiltere'de Kapitalist Gelişmenin Başlaması

16. yüzyılda, ilk önce İngiltere'de ve sonra diğer Avrupa ülkelerinde, kapitalist girişimler görülmeye başlandı. Ortaya çıkışları Avrupa halklarının yaşamlarında önemli değişimlere neden oldu.

47 | Sanayide Kapitalizmin Gelişimi

(Harita No. 11)

1– "Krallığın En Değerli Ürünü". Bugün bile İngiliz Parlamentosu'nun Lordlar Kamarası'nda bulunan kralın tahtının önünde bir çuval koyun yünü durur. Bu çuvalın üzerine Lordlar Kamarası'nın Başkanı olan *Lord Chancellor* oturur. Bunun anlamı nedir?

Koyun yetiştiriciliği ve yünlü kumaş imalâtı uzun süreden beri İngiliz halkının geleneksel uğraşı ve hazine için önemli bir gelir kaynağı olagelmişti. Başlangıçta İngiltere sadece ham yün ihraç ediyordu, ama 16. yüzyılda çoktan yünden daha fazla yünlü kumaş ihraç etmeye başlamıştı bile. İngilizler bu kumaşları Krallığın en değerli ürünü olarak adlandırıyordu.

16. yüzyılda, yünlü kumaşlara olan talep arttı. İngiliz yünlüleri pek çok ülkede soylular ve zengin şehirliler arasında popülerdi. Kısa süre içinde, zanaatkârlar küçük atölyelerinde yeteri kadar kumaş üretememeye başladılar; sadece onlarca hatta yüzlerce insan çalıştıran büyük işletmeler talebi karşılayabiliyordu.

2– Büyük İşletmelerin Ortaya Çıkışı. Güneydoğu İngiltere'de, köylüler uzun bir süredir koyun besliyor ve tarım işlerinden arta kalan boş zamanlarında yün eğirip dokuyorlardı. Evde eğirilmiş basit yünlüleri en yakın pazarda satışa sunuyorlardı. Fakat yünlü kıyafetlere olan talep artınca, zengin tüccarlar köyleri dolaşarak

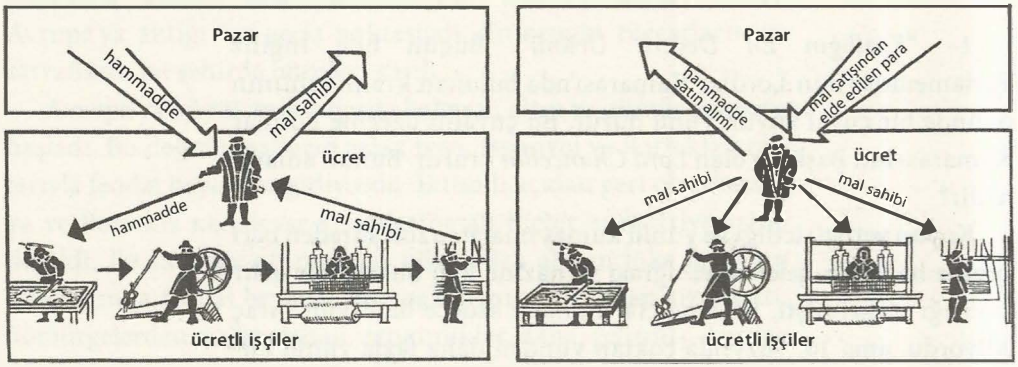
büyük miktarda yün almaya ve işlenmesi için köylü eğiricilere dağıtmaya başladılar. Eğirilen yün ipliği aldıktan sonra bunu kumaşı üreten dokumacılara veriyorlardı. Tüccarlar nihai kumaşı kasabada satıyor ya da ihraç edilmek üzere limanlara getiriyorlardı.

Tüccarların verdikleri siparişleri yetiştirmek için evlerinde çalışan yoksul köylülere az miktarda ödeme yapılıyordu. Pek çoğu, tüccarlara ait olan tezgâhlarda çalışıyordu. Sık sık yüzlerce köylü eğirici ve dokumacının tek bir tüccar için çalıştığı görülüyordu. Tüccardan *işlemek için yün, tezgâh ve emekleri karşılığında ödeme alan yoksul köylüler giderek ücretli emekçilere dönüştü.*

Bununla birlikte, evlerinde çalışmaları nedeniyle tüccar denetlemekte güçlük çekiyordu: Gelirini arttırmak için işçileri tek bir çatının altında topladı. Böylece *tüccar büyük bir sınai işletmenin sahibine dönüştü.*

Bazı zengin zanaatkârlar da atölyelerini genişletmeye başladı. Büyük tesisler kurdular, sabit tezgâhlar koydular ve çok sayıda çırak çalıştırmaya başladılar. *Böylece atölyeler büyük işletmelere, çıraklar da ücretli emekçilere dönüştü.*

İmalâthane - kapitalist bir işletme

Dönemin büyük işletmelerinde güçle çalışan makineler yoktu; bütün imalât elle yapılıyordu. Eğirme çıkrıkları ve tezgâhlar motor yerine elle çalıştırılıyordu. El emeği kullanan büyük işletmelere *manifacatory* (imalâthane) adı veriliyordu (Latince *manufactus* "elle yapılmış" anlamına geliyordu).

3– İş Bölümü. Meta üretiminin genişlemesiyle birlikte, zanaatkârların atölyeleri arasındaki iş bölümü daha da arttı. Bu, imalâthanelerin içindeki iş bölümünün de temelini sağladı.

Büyük işçi gruplarının istihdam edildiği bir imalâthanede, iş, emekçiler arasında dağıtılabilirdi. Bazıları geniş teknelerde yünü kaynatıp, soğuk suda durulayıp güneşte kuruturken, diğerleri ta-

rayıp fırçalıyordu. Sonra yün, onu iplik haline getirecek eğiricilere geçiyordu. Dokumacılar ipliği kumaşa dönüştürüyor, boyacılar da boyuyordu. *İmalâthanelerde farklı işler yapan işçiler arasında, her grubun ortak işin sadece belirli bir kısmından sorumlu olduğu bir iş bölümü vardı.*

İş bölümü çalışma yöntemlerinin geliştirilmesini de mümkün kıldı; tek ve aynı işi tekrar tekrar yapan işçiler yüksek bir vasıf düzeyine ulaşıyordu. Bir imalâthanede istihdam edilen işçiler, bir günde aynı sayıda ufak çaplı zanaatkârın ürettiğinden çok daha fazla yünlü kumaş üretebiliyordu. *İmalâthanelerdeki iş bölümü emek üretkenliğinin artmasına yardımcı oldu.*

4– Burjuvazi ve Ücretli İşçiler. Bir imalâthanede her şey imalâthane sahibinin malıydı: tesis, hammaddeler, araç gereçler ve nihai mallar. Zanaatkârdan farklı olarak imalâthane sahipleri el işi yapmıyordu; sadece işletmenin yönetiminden sorumluydular. Genellikle kumaşı, onu kendi dükkân ya da mağazalarında satan ya da diğer ülkelere pazarlayan tüccarlara teslim ederlerdi. *İmalâthane sahipleri, tüccarlar ve ücretli emek yoluyla servet kazanan tüm zengin insanlar burjuva sınıfını oluşturuyordu.*

Feodal beylerin aksine, burjuvazinin elinde çok miktarda para vardı, işletme ve meta sahibiydiler; genellikle zengin şehirliler toprak da satın alıyordu. Burjuvazinin ücretli emeği sömürmek için kullandığı yöntemler feodal beylerin köylülerini sömürmek için kullandıklarından farklıydı.

Ücretli emekçiler gün doğumundan geceye kadar çalışırdı. Sadece geçimlik *ücretler* alırlardı; imalâthane sahipleri en ufak hata için onları cezalandırırdı.

Ücretli emekçilerin kişisel özgürlükleri vardı, ama bağımlı köylülerden farklı olarak ne toprağa, ne çiftlik binalarına ne de araç gereçlere sahiptiler. Günlük ekmeklerini kazanmak için emeklerini imalâthane sahiplerine kiralamaları gerekiyordu.

İmalâthaneler sadece kumaş üretimi alanında değil, şarap, silah ve gemi üretiminde de ortaya çıkıyordu. Bunların sahipleri ücretli işçilerin emeği sayesinde zenginleşiyordu. İmalâthaneler ilk *kapitalist işletme*lerdi –ücretli emekçilerin sömürüsü üzerine kurulmuş olan işletmeler.

Bir imalâthane el emeğiyle çalışan aletlerin kullanıldığı ve işçiler arasında iş bölümünün olduğu kapitalist bir işletmeydi. İmalâthanelerin ortaya çıkışıyla birlikte burjuvazi ve ücretli emekçiler diye iki yeni sınıf da doğmuş oldu.

48 | Çitleme ve Sonuçları

(Harita No. 11)

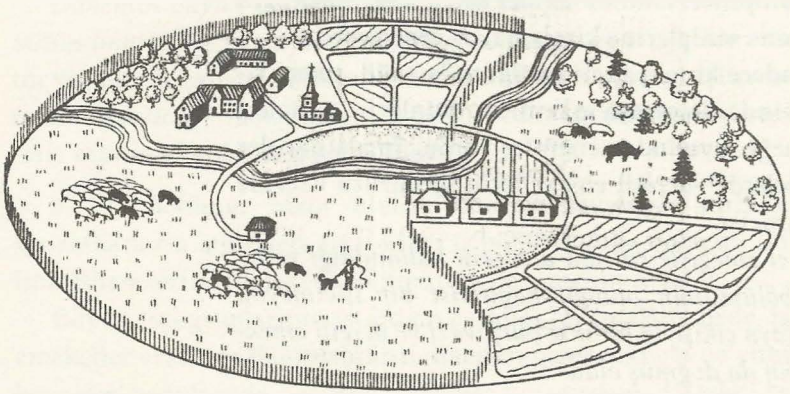
1– Köylüler Topraklarından Çıkarıldı. 16. yüzyıl İngilteresi'nde, bazıları koyunların insanları "yediğini" söylüyordu. Kendi hataları olmasa da, saldırgan olmayan hayvanlar gerçekten de on binlerce köylünün düşmanı haline gelmişti.

Yünlü kumaş üretimindeki genişleme yün fiyatlarında istikrarlı bir artışa neden olmuştu. Koyun beslemek buğday yetiştirmekten daha kârlıydı. O dönemlerde halk arasında sıkça söylendiği gibi, koyunların toynakları toprağı altına dönüştürüyordu.

Koyun yetiştiriciliği için geniş otlaklar gerekiyordu, bu yüzden toprak sahipleri ortak otlama alanlarıyla boş arazilere el koydu ve köylülerin hayvanlarını buralarda otlatmalarını yasakladı. Köylüler için çiftçiliği daha da zorlaştırmak amacıyla, soylular sulama alanlarına giden yollara çukurlar kazılmasını emretti ve hayvanları sınırların dışında başıboş dolaşan köylülere ceza kestiler. Yüzyıllar içinde ortaya çıkmış yasaları çiğneyerek, *gentry* toprak rantını arttırdı. Soylular çok sayıda konutu yıkarak ve bazı köyleri tamamen yerle bir ederek köylüleri sefil kulübelerini terk etmeye de zorladı. Dönemin haritalarında sık sık "Burası eskiden bir köydü; şimdiyse otlak" gibi notlar yer alırdı.

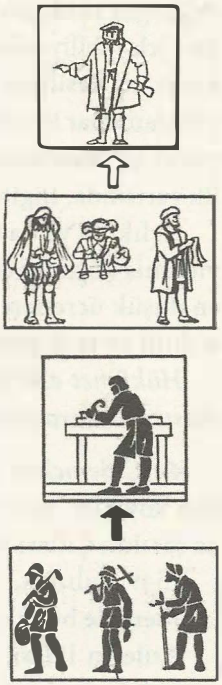
Topraklarından çıkarılan ve her şeylerini kaybeden insanların sığınabileceği hiçbir yer yoktu. Yargıçlar da soyluluğa mensup olduğundan kralın mahkemeleri her zaman toprak sahiplerinin tarafını tutuyordu.

Köylülerin elinden alınan topraklar çitlerle ya da hendeklerle çevrildi. *İngiliz köylülerinin topraklarından zor kullanılarak çıkarılmalarına çitleme denmesinin nedeni buydu.*

Çitlemelerin ardından feodal malikâne

Çitlemelerin sonucunda, İngiltere'de pek çok özgür kişi toprak ve emek araçlarından yoksun bırakıldı.

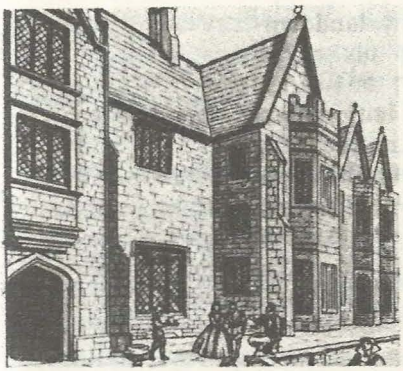

2– Yeni Gentry. Köyün topraklarını ele geçirdikten sonra soylular büyük koyun sürüleri beslemeye başladı. Artık şövalye zırhı giymelerine gerek yoktu, zira kazançlarını arttırmak için muhasebeyle ilgilenmeye başlamışlardı. İhtiyatlı ve tutumlu olan bu kişiler, tarlalarını ekip biçmeleri ve hayvanlarını gütmeleri için en yoksul köylülerin arasından tarım emekçileri kiraladılar. Yeni çiftçilik yöntemlerini kullanan toprak sahiplerine *yeni gentry* adı veriliyordu.

Pazarlarda yün, buğday ve sebze sattılar; bazılarının tekstil imalâthaneleri, tabakhaneleri ve başka işletmeleri de vardı. Miras hakkından yoksun olan küçük erkek çocukları genellikle tüccarlara çırak olarak verilirdi. Yeni *gentry* çocuklarını tüccarların çocuklarıyla evlendirmeyi ya da deniz aşırı ülkelerle ticaret yapmayı aristokrat değerlere aykırı görmüyordu. *Yeni gentry giderek daha çok burjuvaziye benziyordu.* Eski toprak sahibi *gentry* –feodal beyler– eski tarım yöntemlerine saplanıp kaldılar. Köylülerinden ayni ödemeler talep ettiler ve nadiren pazarlarda ürün sattılar.

3– Serseri ve Dilencilere Karşı Yasalar. Topraklarından sürülen on binlerce köylü memleketlerini terk ederek fakir ve serseri oldu. Her şeylerini kaybeden köylülerin iş bulması çok zordu. Kasabalarda hâlâ az sayıda imalâthane vardı; bir düzine köylü ailesinin çalıştığı malikânelerdeyse artık tek bir çoban yeterliydi. İşi ve barınağı olmayan serseriler, yollarda dilenciliğe başladı. Binlercesi soğuktan, açlıktan ve hastalıklardan öldü.

Hükümet serseri ve dilencilere karşı yasalar çıkardı. Bu yasalar, yakalanan serserilerin bir el arabasına zincirlenmesini ve vücudundan kan çıkıncaya dek kamçılanmasını öngörüyordu. Serseri onu yetkililere ihbar eden kişinin kölesi haline geliyordu. Efendi,

Bir feodal beyin evi

Zengin bir şehirlinin evi

değneğin yardımıyla yeni elde ettiği köleyi en ağır işlerde çalışmaya zorlayabiliyordu. Eğer bir serseri kaçar ve yeniden yakalanırsa, kulakları kesiliyor, damgalanıyor ve hapse atılıyordu. Üçüncü kez yakalananlar ise adi suçlular olarak asılıyordu. Tüm ana yollarda ve pazar meydanlarında darağaçlarına rastlanabiliyordu. 16. yüzyılın ilk yarısında, İngiltere'de 70.000'den fazla insan idam edilmişti.

İngiliz lordlar

Açlıktan ya da asılarak ölmekten kurtulmak için, her şeylerini yitirmiş köylüler emeklerini herhangi bir ücret karşılığında, hatta en düşük ücretlere bile kiralıyordu. Bu durum, imalâthane sahiplerinin ve yeni *gentry*'nin çıkarlarına hizmet ediyordu.

Hükümet eski köylüleri itaatkâr işçilere dönüştürmek için acımasız yasalara başvurdu.

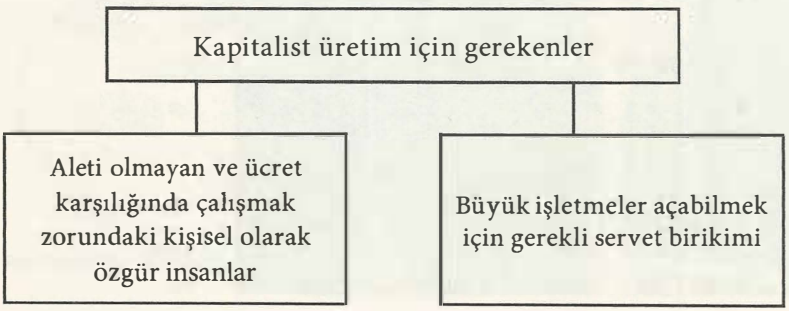
4– Çitlemelere Karşı Ayaklanmalar. Toprakları ellerinden alınan köylüler birden fazla kez çitlemelere karşı savaşmak için silaha sarıldı. Çitleri yıkıp hendekleri kapattılar.

1549 yılında, çitlemelerin özellikle yaygın olduğu Doğu İngiltere'de büyük bir köylü isyanı başladı.

Asilerin lideri, zengin komşularının onu çileden çıkartmaya yetecek kadar kötü davrandığı küçük bir toprak sahibi olan *Robert Kett* idi. Köylü birliklerini en yakın büyük şehir olan *Norwich*'e yönlendirdi; fakat zengin şehirliler şehir kapılarını kapattı. Köylüler şehirden çok da uzak olmayan ormanda kamp kurdular. Kent yoksulları asilere katılmak için kampa akın etti: Kısa süre içinde 20.000 civarında insan toplandı. Asiler üzerlerine gönderilen kuvvetleri mağlup edip Norwich'e girdi.

Köylüler krala seslenen bir talep listesi hazırladılar. Çitlemelere bir son vermesini ve büyük toprak sahiplerinin ortak otlakları kullanmasını yasaklamasını istiyorlardı.

Hükümet soylulardan ve yabancı paralı askerlerden oluşan büyük bir kuvvet topladı. Belirleyici savaşta, 3000'den fazla asker kaybeden asiler yenildi. Robert Kett yakalanarak asıldı. Ayaklanmaya katılmış olan yüzlerce kişi soylular tarafından idam edildi.

Daha sonra köylüler çitlemelere karşı yeni ayaklanmalar örgütlediler; fakat bunların tümü acımasızca bastırıldı. Soyluluk köylü topraklarına el koymaya devam etti.

49 | Deniz Ticareti ve Denizlerin Ötesinde Sömürgecilik

1– Deniz Ticareti. Coğrafi keşiflerin ardından, İngiltere kendisini yeni ticaret yollarının kesişim noktasında buldu. Londra iskeleleri, gemi havuzları ve antrepolarıyla büyük bir limana dönüştü. Nüfusu 200.000'e ulaştı. Pek çok tüccar Londra'nın merkezinde büro açtı.

İmalâthanelerin ortaya çıkışıyla birlikte, İngiltere diğer ülkelere daha fazla mal ihraç etmeye başladı. İngiliz gemiciliği bir patlama yaşıyordu. Tüccarlar diğer Avrupa ülkelerine ve sömürgelere yünlü kumaş, kömür ve balık gönderiyordu.

Denizaşırı ticaretin beraberinde getirdiği risk ve tehlikelerin üstesinden gelebilmek için, bu ticarete katılan tüccarlar *şirketler* kurdular. Malları birlikte satın alıyor ve katkı yaptıkları miktara göre kârı da aralarında bölüşüyorlardı. *Doğu Hindistan Şirketi* bunların en zenginiydi. Sadece o, hükümet tarafından kendisine bahşedilen, Hint ve Pasifik okyanuslarına kıyısı olan ülkelerle ticaret yapma hakkına sahipti. Rus devletiyle olan ticaret *Moskova Şirketi* tarafından yürütülüyordu. Bu şirketin gemileri İskandinav Yarımadası'nın etrafında ve Beyaz Deniz'de seyrediyordu. *Gine Şirketi* Afrika'dan köle ithal etme işiyle ilgileniyordu.

İngiltere kralları, tüccarlar hazineye büyük miktarda para ödediklerinden şirketlerin kurulmasını hoş karşıladılar.

2– İngiltere İspanya ile Mücadeleye Giriyor. İngiltere'nin deniz ticaretindeki ana rakibi diğer tüm ülkelerden daha fazla sömürgesi olan İspanya idi. İspanyol hükümeti yabancı tüccarların sömürgelerinde ticaret yapmasını yasaklamıştı. İngilizler bu yasağı tanımadı. İngiliz korsanlar, İspanyol kıyılarına akınlar ve Amerika'ya cesaret isteyen seferler düzenledi. Amerika'dan Avrupa'ya altın taşıyan İspanyol gemileri birden çok kez korsanların eline geçti. İngiltere'de İspanyollara karşı korsanlık amaçlı seferler düzenleyen ticaret şirketleri kuruldu.

Kraliçe *I. Elizabeth* (1558-1603) ticaret ve seyrüseferin gelişmesini destekledi. Kurnaz ve sert bir hükümdar olan Elizabeth zeki danışmanlardan yararlandı. Kraliçe İspanya ile mücadelesinde kararlılıkla İngiltere'nin çıkarlarını savundu. Hükümdarlığı sıra-

sında büyük bir donanma kuruldu. Elizabeth, elde ettikleri ganimetlerin bir kısmını kendisine veren korsanları gizlice destekledi ve en başarılılarını Kraliyet Donanması'nda amiral yaptı.

Küçük bir filotillanın başındaki korsan *Francis Drake*, Macellan Boğazı'ndan geçerek Güney Amerika'nın batı kıyılarındaki İspanyol kolonilerini yağmaladı. Drake sonra Pasifik ve Hint okyanuslarından geçerek, beraberinde muazzam ganimetlerle İngiltere'ye döndü. İspanyol elçisinin, I. Elizabeth'in İspanya'nın uğradığı zararları tazmin etmesine yönelik talepleri duymazdan gelindi. Kraliçe bizzat Drake'in gemisini ziyaret etti ve korsana şövalyelik verdi.

Doğu Hindistan Şirketi'nin merkezi
17. yüzyıl gravürü

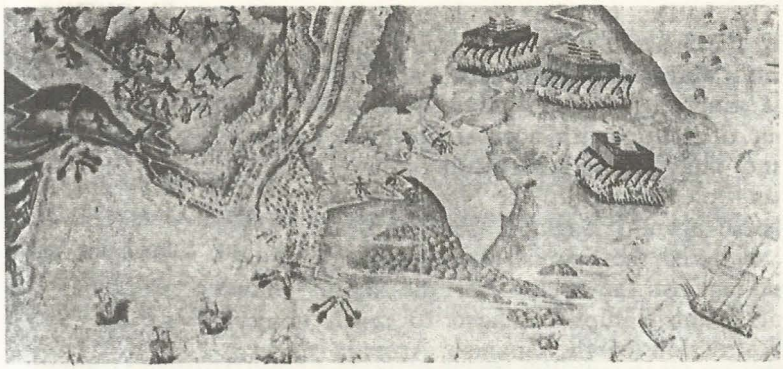
Doğu Hindistan Şirketi'nin tersanesi
17. yüzyıl gravürü

Kraliçe I. Elizabeth. İngiliz bir sanatçı tarafından yapılmış resim
16. yüzyıl

3. İspanyol Armadası'nın yok edilmesi. İspanya İngiltere'yi işgal etmeye hazırlanıyordu. 130 gemiden oluşan bir filo İngiltere kıyılarına yelken açtı. Gemiler, Thames nehrinin ağzında karaya çıkacak 20.000 asker taşıyordu. Kazanacakları konusunda kendilerine güvenen İspanyollar donanmalarına *Yenilmez İspanyol Armadası* adını verdi.

1588 yılında, İngiliz gemileri Manş Denizi'nde İspanyol filosuna saldırdı. Denizdeki muharebeler iki hafta sürdü. Ağır ve hantal İspanyol gemilerinin İngiliz filosuna kıyasla daha az topu vardı ve genellikle askerlerin taşınmasında kullanılıyordu. İyi eğitilmiş mürettebatları olan hafif ve hızlı İngiliz gemileri isabetli top atışlarıyla hareket etmesini engelledikleri düşman gemilerini ateşe vererek batırdılar. İspanyol donanması çok sayıda gemi kaybettikten sonra Kuzey Denizi'ne çekildi ve İngiltere'nin etrafından dolanarak İspanya'ya dönmeye çalıştı. (bkz. Harita No. 11). Fakat ağır bir fırtına İspanyol Armadası'nı dağıttı. Bazı gemiler batarken, bazıları da kıyıya yakın kayalıklara çarptı. Sadece bir avuç İspanyol gemisi eve dönmeyi başardı.

Drake'in donanması, Şili'deki bir İspanyol kalesi olan Santiago'yu kuşatıyor. *Gravür*

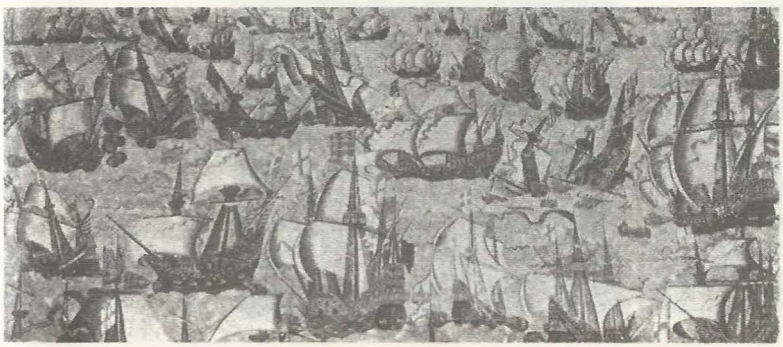
İspanyol Armadası'nın yüz kızartıcı yenilgisi İspanya'nın deniz gücünü zayıflattı. Bu alanda üstünlük, zaman içinde güçlü bir deniz gücüne dönüşen İngiltere'ye geçiyordu.

4– İlk İngiliz Sömürgeleri. İspanyol Armadası'nın yok edilmesi, İngiltere'nin sömürge elde etmesini kolaylaştırdı.

17. yüzyılın başlarında İngilizler Kuzey Afrika'nın doğu kıyısındaki ilk sömürgeleri olan *Virginia*'yı kurdu. Yerleşimcilere dostça yaklaşan yerliler onlara topraklarının bir kısmını ve zorluklarla dolu ilk yıllarda yiyecek verdiler. Sonra sömürgeciler güç kullanmaya, daha fazla toprak elde etmek için dolap çevirmeye ve yerlileri ormanlara sürmeye çalıştı. İngiliz askerleri yerli köylerini yaktı, ekinlerini yok etti ve kabileleri bir bütün olarak katletti.

Asya'da İngiliz tüccarlar Portekizlilerin ayağını kaydırmaya başlamıştı. Doğu Hindistan Şirketi, kumaş, baharat ve diğer malları ihraç etmek için kullandığı Hindistan'da, Babürlerin verdiği gümrüksüz ticaret yapma iznini korumak amacıyla hediye ve rüşvet dağıttı. Bu ülkedeki konumlarını pekiştirmek için İngilizler ticari yerleşimlerini müstahkem mevkilere dönüştürdü.

Kendi ülkelerindeki emekçi halkın acımasızca sömürülmesi, korsanlık, köle ticareti ve sömürgelerin yağmalanması İngiliz burjuvazisinin muazzam bir servet biriktirmesini sağladı.

İngiliz donanması ile İspanyol Armadası arasındaki savaş. *16. yüzyıl gravürü*

On Üçüncü Bölüm

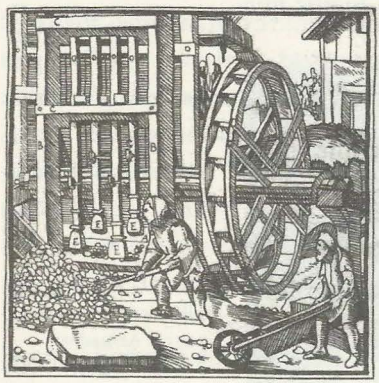
Avrupa'da Reform - Almanya'da Köylü Savaşı

16. yüzyıldan başlayarak, Avrupa'da sınıf mücadelesi hız kazandı. Mücadele özellikle halkın feodal sistemi yıkmak için girişimde bulunduğu Almanya'da sertleşti.

Almanya'da feodal sistemin temel dayanağı olan Kiliseyi yeniden yapılandırmayı (reforma tabi tutmayı) amaçlayan harekete Reform adı verilmektedir. Almanya'da Köylü Savaşı Reform'un en yüksek aşamasıydı.

50 | Reform ve Köylü Savaşı'nın Arifesinde Almanya

1– Sanayi ve Ticaretin Gelişmesi. 16. yüzyılın başlarında, Almanya'nın ekonomisi hızla gelişiyordu. Tekstil, kâğıt ve cam sanayileri Ren Nehri üzerindeki ve Tuna Nehrinin yukarı havzasındaki büyük şehirlerde patlama yaşıyordu ve demir, gümüş, bakır üretimi artıyordu. 300 metre derinlikten cevher çıkarılıyordu. Madenlerin havalandırılması ve içerideki suyun boşaltılması çok pahalıydı.

Demir bir çekiçle maden cevherinin parçalanması
16. yüzyıl gravürü

Tüccar Gisze bürosunda. *Genç Hans Holbein'ın resminden 16. yüzyıl*

Daha önce madenciler maden cevheri çıkarmak ve metalleri eritmek için birliklerde örgütlenirdi. Artık madenler, pahalı donanımlar satın alan ve yoksul madencilerin ve her şeylerini kaybetmiş köylülerin arasından ücretli emekçi toplayan zengin insanlara devredilmişti.

Kasabalarda imalâthanelerin gelişmesi loncalar tarafından engelleniyordu. Bu nedenle zengin tüccarlar, genellikle yoksul köylülerin emeklerini kullandıkları kırsal kesimde tekstil imalâthaneleri kuruyordu. Güney Almanya'daki *Augsburg* ve *Nuremberg* şehirlerinde tüccarların servet edinmeleri bu şekilde gerçekleşmişti.

Almanya'nın en zengin ailesi *Fugger*'lardı. Çok para kazandıran işlerinin kurucusu olan dokumacının başta bir atölyesi vardı; daha sonra Augsburg bölgesindeki pek çok dokumacıyı kendisi için çalışmaya zorladı. Büyük miktarda para biriktirdikten sonra, Fugger'lar ticaret ve bankacılık işlerine girdiler. Papa, Alman imparatoru ve pek çok kral ve prens borçluları arasında yer alıyordu. Borçlarından birini temizlemek için imparator Fugger'lara gümüş ve bakır madeni sahibi olma hakkı tanıdı. Fugger'lar ve diğer zengin insanlar Amerika'ya gönderilen seferlerin hazırlıklarına katkıda bulundular ve kendilerine fahiş kârlar getiren sömürgelerle ticaret yaptılar.

2– Feodal Baskı Artıyor. Şehirlerin büyümesiyle birlikte tarım daha kazançlı bir sektör haline geldi. Sadece buğday ve et değil, yün ve keten de kasaba pazarlarında yüksek fiyatlardan alıcı buluyordu. Aylak ve lüks içinde bir yaşam sürdürebilmek isteyen feodal beyler malikânelerindeki üretimi arttırmak için ellerinden geleni yapmak zorundaydı. Tarlalarını köylü arazilerinin aleyhine genişlettiler, ortak topraklara el koydular ve köylülerin ormanlardan çalı çırpı toplamasını, göllerde balık avlamasını ve otlaklarda hayvan otlatmasını yasakladılar. Serfleri daha fazla angaryaya zorladılar, ayni rantı ve diğer yükümlülükleri arttırdılar.

Feodal yükümlülüklerin yanı sıra köylüler prense vergi ve kiliseye ondalık da ödemek zorundaydı. Genellikle, bir köylü bu sayısız ödemelerden birini yapamadığında, bir tefeciye giderek yüksek faizle borç alırdı. Eğer borcunu zamanında ödeyemezse, mülklerini kaybederdi. Şehirli zenginler de köylüleri acımasızca eziyordu.

Serflerin kasabalara gitme ve ücretli emekçi olma hakları yoktu. Yükümlülük ve vergi yükü altında ezilen serfler çiftliklerini de iyileştiremiyor ve mamul mallar satın alamıyordu.

Köylüler yemin ediyor.
16. yüzyıl gravürü

Serflik kapitalizmin gelişimini yavaşlatıyordu. Feodal sistem kapitalizmin yerleşmesi için ilga edilmeliydi.

Almanya'nın pek çok bölgesinde köylüler feodal yükümlülükleri yerine getirmeyi reddederek artan baskılara tepki gösterdiler. Gizlice silahlanıp isyan ettiler. Asiler sancaklarına köylü ayakkabısı sembolü işlediler (bu çizme giyen soylukla aralarındaki farkın bir göstergesiydi). Kent yoksulları arasındaki huzursuzluk da daha sık görülmeye başladı.

3– Almanya'nın Parçalanması. İngiltere ve Fransa'nın aksine Almanya birleşmiş bir devlet değildi. Ulusal yasaları, hazinesi ya da ordusu yoktu.

Büyük feodal beylere, prenslere ve şehirlere ait topraklar birbirinden tamamıyla bağımsızdı. Prensler paralı asker orduları besliyordu; aralarındaki savaşlar hiç bitmiyordu. Kendi sikkelerini kesiyor, kendi adaletlerini dağıtıyor ve halktan kendileri adına vergi topluyorlardı.

Şövalyelerin malikânelerinin pek çoğu sanki bağımsız birer küçük devletti. Bazıları o kadar küçüktü ki, şakayla karışık şöyle söyleniyordu: "Malikâne sahibi yatağa gittiğinde, başı kendi toprağında kalır, bacakları komşusunun mülküne uzanır." Az sayıda köylünün yaşadığı bu tür malikânelerden elde edilen kazanç da son derece azdı. Kıt gelirlerini arttırmak isteyen bazı şövalyeler topraklarından geçen tüccar ve köylüleri soyan eşkıyalara dönüştü.

Ülkedeki feodal parçalanma ekonomi ve ticaret alanında kapitalist ilişkilerin gelişmesini engelliyordu.

4– Almanya'daki Katolik Kilisesi. Katolik Kilisesi halkı acımasızca eziyordu. 16. yüzyılın Almanya haritaları ülke topraklarının büyük bir kısmının kiliseye ait olduğunu gösteriyordu. Ren'e

"rahiplerin yolu" adı veriliyordu: Üzerlerinde düzinelerce şehir ve yüzlerce köy bulunan en zengin kilise toprakları, taşımacılığa elverişli bu nehrin canlı ve verimli kıyılarında uzanıyordu. Başpiskopos ve piskoposlar bağımsız prenslerdi; topraklarının üzerinde yaşayan insanları merhametsizce eziyorlardı. İmparatoru seçen en güçlü yedi prensten üçü başpiskopostu.

Mutlak monarşilerin kurulduğu ülkelerde, krallar ruhbanın Roma'ya gönderdiği parayı sınırlıyordu. Fakat parçalanmış Almanya'da, Katolik Kilisesi imparatorun herhangi bir itirazı olmaksızın, halkı istediği gibi soymakta özgürdü. Papa gelirinin büyük bir kısmını Almanya'dan elde ediyordu.

16. yüzyılda sayısız hizmetçinin eşlik ettiği papalar debdebeli saraylarda yaşıyor ve vakitlerini aylaklıkla eğlenerek geçiriyorlardı. Kazançlarını arttırmak için piskoposluk ve başkeşişlik makamlarını satıyorlardı. Papaların açgözlülüğü ve aylak yaşamı yoğun eleştirilere neden oluyordu.

16. yüzyılın başlarında, Katolik Kilisesi'nden duyulan memnuniyetsizlik Alman halkı arasında yaygınlık kazanıyordu.

51 | Almanya'da Reform'un Başlangıcı

1– "Eve Bir Yıldırım Düşüyor." Her yere hâkim olan bu hoşnutsuzluk havasında açık bir ihtilafı tetiklemek için ihtiyaç duyulan şey sadece bir kıvılcımdı. Böyle bir kıvılcım rolünü canlı endüljans belgesi ticareti oynadı. Pazar meydanlarında bir keşişin şöyle bağırdığı duyulabilirdi: "Sökülün paraları! Akrabalarınızı ve dostlarınızı kurtarın! Kutumun altına bir sikke düştüğü anda, bir günahkârın ruhu cennete gider."

1517 yılında bu aşağılık endüljans satışı, *Wittenberg*'de üniversite profesörü olan *Martin Luther* isimli, eğitimli bir keşiş tarafından mahkûm edildi. Üniversite kilisesinin kapısına inananlara çağrısı olan *95 tezini* çiviledi. Luther endüljans satışını mahkûm ediyor, kendisine katılmayan herkesi tartışmaya davet ediyordu. Luther'in eylemleri bütün ülkede ilgi uyandırdı. Engels şöyle diyecekti: "Luther'in yıldırımı eve düşmüştü."

Luther "daha ucuz bir kilise" isteyen zengin şehirlilerin çıkarlarını savunuyordu. Kısa bir süre sonra kilisenin papa olmadan da işleyebileceğini ilan etti ve John Huss'un fikirlerinin pek çoğuna katıldığını belirtti. Roma'ya artık para gönderilmemesi gerekti-

Martin Luther
Lucas Cranach tarafından yapılmış portre 16. yüzyıl

ğini savunuyor ve papaya karşı kararlı bir mücadele çağrısında bulunuyordu.

Luther'in eylemleriyle ilgili haberler Roma'ya ulaştığında, papa "küstah Wittenberg keşişini" sapkınlıkla suçladı ve Luther'i cehennem azabına tevdi eden bir ferman çıkardı. Fakat papanın elçileri alay ve tehditlerle karşılandığından hiçbir yerde bu fermanı yaymak mümkün olmadı. Halk desteği Luther'i daha da cesaretlendirdi; papayı sapkın ilan etti ve papanın fermanını üniversite öğrencilerinin önünde yaktı. Bunu yaparak Katolik Kilisesi'nden tamamen ayrılmış oldu.

İmparator Luther'i prenslerin, şövalyelerin ve şehirlerden gelen temsilcilerin katıldığı bir meclise çağırdı. Luther meclisin önüne çıktığında, görüşlerinden vazgeçmesi talep edildi. Fakat Luther tutumunu değiştirmedi ve bu inançlarını değiştirmesinin mümkün olmadığı beyan etti. İmparator Luther'i tutuklamaya çalıştı; fakat 300 şövalye onu savunmaya geldi ve prenslerden biri onu kalesinde sakladı.

Papa ve Katolik ilahiyatçılar
Karikatür 16. yüzyıl

Luther kendisini aforoz eden Papalık fermanını yakıyor
16. yüzyıl gravürü

Luther'in eylemleri, Kiliseyi yeniden yapılandırmaya yönelik bir hareket olan Reform'u başlattı. Şehirlilerin, köylülerin ve şövalyelerin büyük bir çoğunluğu ve bazı prensler Reform'a katıldı.

Rotterdamlı Erasmus
Genç Hans Holbein'ın resmi 16. yüzyıl

2– Reform'a Katılanlar Ne İstiyordu? Zengin şehirliler Katolik Kilisesi'ni ve karmaşık hizmetleriyle sayısız aziz günlerini çok pahalı buluyordu. Ruhbanın geçiminin sağlanması için talep edilen meblağın düşürülmesini istiyor ve kilisenin zenginliğinden pay kapmaya çalışıyorlardı. Zengin şehirliler tembel keşişleri küçümsüyor ve manastırların kapatılması gerektiğini düşünüyorlardı. Kısacası "ucuz bir kilise" istiyorlardı. Katolik Kilisesi'ne karşı verilen mücadele yeni doğan burjuvazinin feodal düzenden duyduğu hoşnutsuzluğu ortaya koyuyordu.

Pek çok feodal bey de kilise reformuna taraftardı. Halkın hoşnutsuzluğundan istifade ederek kilise topraklarına ve zenginliklerine el koyma peşindeydiler. Prensler, prensliklerindeki ruhbanın papaya değil kendilerine tabi olmalarını istiyordu. Kiliseyi kullanarak, halkı daha da sıkıştırma ve kendi iktidarlarını pekiştirme derdindeydiler. Şövalyeler kilise topraklarına konma hayalleri kuruyordu.

Köylüler ve kent yoksulları sadece Katolik Kilisesi'ne karşı mücadele etmek için ayağa kalkmadılar, tüm sömürücülerden kurtulmaya çalıştılar. Bu feodal sistemin temellerine yönelmiş bir *halk reformu*ydu.

Reform hareketi bütün ülkeye yayıldı. Keşişler manastırlardan kaçtı ve şövalyeler kilise mülklerine el koydu. Fakat kısa süre içine zengin şehirliler yükselen halk hareketi karşısında korkuya kapıldı. Çıkarlarının temsilcisi olan Luther, insanları en zalimi de dâhil olmak üzere her türlü otoriteye boyun eğmeye çağırdı.

3– Thomas Münzer Halkın Mücadelesine Önderlik Ediyor. Halk hareketinin lideri *Thomas Münzer* idi (1493-1525). Genç bir adam olarak öğrenmekten çok hoşlanıyordu. Kendi döneminin standartlarına göre iyi eğitim görmüş bir adamdı. Halka açık bir şekilde seslenebilmek için din adamı oldu. Bütün yaşamını aralarında geçirdiği emekçi insanların talihsizliklerini ve ümitlerini çok yakından biliyordu.

Thomas Münzer
17. yüzyıl başları gravür

Münzer Katolik Kilisesi'ne karşı mücadelesine Luther'den bile önce başlamıştı. Kendi ceplerini doldurmaktan başka bir şey düşünmeyen din adamlarını yeriyordu. Reform başladığında, Münzer Luther'i destekledi. Fakat kısa süre sonra onu yavaş hareket etmek ve halkın devrimci mücadelesinden korkan bir düzenbaz

Münzer'e ait bir kitapçık

olmakla suçlamaya başladı. Münzer, Luther'in destekçilerinin eğer rahip ve keşişlere karşı düzenledikleri saldırılardan daha ileri gitmeye niyetleri yoksa, bu işe hiç kalkışmamış olmaları gerektiğini söylüyordu.

Münzer, hepsi de sıradan insanları ezen şövalyelere, prenslere ve zengin şehirlilere karşı nefretle yanıp tutuşuyordu. Köylülerden ve kent yoksullarından oluşan kalabalıkların önünde konuşuyor, onları feodal sistemi yıkmaya ve zenginle yoksul arasındaki ayrımı ortadan kaldıracak yeni bir düzen kurmak için silahlı mücadele başlatmaya çağırıyordu. Münzer tekrar tekrar bütün iktidarın emekçi halka verilmesi gerektiğini vurguluyordu. Taboritlerin davasını sürdüreceğini ilan ediyordu.

Münzer'in cesur konuşmaları prenslerin ve din adamlarının arasında öfke ve nefret uyandırdı. Sıradan insanlarsa kendi çıkarlarının bu ateşli savunusundan çok hoşlanıyorlardı ve ona yardım ettiler. Bir defasında, bazı prensler Münzer'i tutuklamaya çalıştıklarında, madenciler kazma ve küreklere sarılarak tutuklamayı engellediler.

Uğradığı takibat nedeniyle Münzer sık sık bir bölgeden diğerine hareket etmek zorunda kalıyordu. Her yerde gizli örgütler kurdu ve görüşlerini açıkladığı mektuplar dağıttı. Aynı zamanda takipçilerini, insanları feodal beylere karşı savaşmaya davet etmek için ülkenin farklı bölgelerine gönderdi.

52 | Almanya'da Köylü Savaşı

1– Ayaklanma Başlıyor. 1525 yılının başlarında, Almanya'da bir köylü Savaşı başladı. Ülkenin güneybatı bölgesinde sayıları 40.000'e ulaşan altı köylü birliği savaş halindeydi. Diğer bölge-

lerde, köylülere şehirliler ve madenciler de katılıyordu. Kent yoksulları her yerde köylüleri destekliyor ve onların saflarına dâhil oluyordu.

Pek çok manastır ve kale ateşe verildi. Köylüler yükümlülüklerini sıralayan belgeleri yaktılar, efendilerinin hayvanlarını kendi aralarında paylaştılar ve beylerin el koyduğu ortak toprakları geri aldılar. Manastırları kapatıp Katolik papaz ve keşişleri kovaladılar. Köylü birliklerinin yaklaşması üzerine feodal beyler panik halinde şehirlere kaçıyordu.

Köylüler
Albrecht Dürer'e ait bir çizimden gravür. 16. yüzyıl

Münzer bu köylü birliklerinden pek çoğuyla temas halindeydi; kişisel olarak isyana katılan pek çok bölgeyi ziyaret etmiş ve birliklerin liderlerine askerî meselelerle ilgili tavsiyeler vermişti.

2– Asilerin Hedefleri. Ayaklanmanın başlarında, Münzer ve taraftarları, köylülere düşmana karşı verdikleri mücadelede nasıl davranmaları gerektiğini açıkladıkları bir mektup kaleme almışlardı. Halkı birlik olmaya ve feodal baskıdan bütünüyle kurtulana dek savaşmaya, kaleleri ve manastırları yıkmaya ve direniş gösteren feodal beyleri umursamamaya çağırmışlardı. Bu, asilerin elindeki en radikal programdı.

Bütün köylüler Münzer'in çizdiği çerçevede hareket etmiyordu. Pek çoğu feodal beylerden korkuyor ve onlarla anlaşmaya varmak istiyordu.

1525 Martı'nda köylü birliklerinin liderleri bir toplantı yaptı. Köylülerin talepleri on iki başlıkta ortaya konulduğundan, *On İki Madde* adıyla bilinen bir program üzerinde çalıştılar. Köylüler kişisel bağımlılığın kaldırılmasını, ortak toprakların iadesini, angarya, ayni rant ve ondalığın azaltılmasını ve her köyün kendi papazını seçmesine izin verilmesini istiyorlardı.

Köylüler bir şövalyeye saldırıyor
16. yüzyıl gravürü

On İki Madde bir kitapçık halinde basıldı ve köylüler arasında dağıtıldı. Bu ılımlı bir programdı: Köylüler sadece kilise ve feodal beylerin daha az baskıcı olmasını istemiş, ama feodal sistemin bütünüyle ortadan kaldırılmasını ya da tüm malikâne arazilerinin köylülere dağıtılmasını talep etmemişlerdi.

Heilbronn kasabasında, zengin şehirlilerin imparatorun otoritesinin güçlendirilmesini, bütün Almanya'da tek bir para biriminin geçerli olmasını ve gümrük resimlerinin kaldırılmasını istedikleri bir program kabul edildi. Bütün bunların amacı ticaretin geliştirilmesiydi. Fakat zengin şehirlilerin köylülerin durumuyla ilgilendiği yoktu; köylülere yükümlülüklerden kurtulmak için özgürlüklerini satın almalarını önerdiler.

3– Mücadele Hız Kazanıyor. İsyan bütün Almanya'ya yayılıyordu. En kararlı adımı, kent yoksulları ve madencilerin de köylülere katıldığı Orta Almanya'daki *Thuringialı* asiler atmıştı. Thuringia'daki isyanın başında Thomas Münzer vardı.

Mücadelenin en başından itibaren, Münzer *Mühlhausen*'de kalmıştı. Burada sıradan halk, zenginlerin hâkimiyetindeki şehir konseyini feshetmiş ve Münzer'in destekçilerinden oluşan yeni bir konsey kurmuştu. Feodal soylularla savaşmak için hazırlık yaparken asiler savaş sanatını öğrendi ve top yapmak için kilise çanlarını eritti. Binlerce köylü, Münzer'in asileri güçlerini birleştirmeye çağırdığı coşkulu vaazlarını dinlemek için Mühlhausen'e geldi.

Asi köylü ordusunun sancaktar ve davulcusu
16. yüzyıl gravürü

Fakat köylü birlikleri tek bir büyük ordu oluşturmuyordu, genel bir liderlik de yoktu. Her bölgede köylüler birbirlerinden yalıtılmış halde hareket ediyordu; bu yüzden soylular saldırıya geçtiğinde birlikler birbirlerinin yardımına gidemiyordu.

4– Köylüler Yeniliyor. Zengin şehirliler köylü Savaşı'nın ulaştığı ölçek karşısında korkuya kapılmıştı. Liderleri Luther ile birlikte feodal soyluluğun tarafını tuttular. Asiler karşısında kapıldığı ölümcül korkuyla Luther, prensleri köylüleri bastırıp yok etmeye çağırdı. Zengin şehirliler ayaklanmanın bastırılmasında soylulara yardım etti.

Asi köylüler
"On İki Madde"
kitapçığının baş sayfası

Güneybatı Almanya'da soyluluk apar topar asilere saldıracak bir ordu topladı. Köylü ordusu sayıca katbekat fazlaydı, ama savaş sanatında çok yetenekli değillerdi ve disiplinden yoksundular. Köylü birliklerinin bileşimi, zaman içinde kimilerinin orduya katılması kimilerinin de evlerine dönmesiyle değişmişti. Dahası

köylüler soylulara fazla güveniyordu; düşmanla barış görüşmelerine başladılar.

Soylular, köylüler dağılır ve evlerine dönerlerse bütün taleplerini kabul edeceklerine söz verdiler. Asilerin bir kısmı onlara inandı ve silahlarını bıraktı. Daha sonra soyluların askerî kuvvetleri haince asi ordusuna saldırdı ve köylü birliklerini teker teker ezdi.

Thuringia'da prensler köylülere karşı paralı askerlere başvurdular. Münzer, sekiz bin kişilik bir kuvvetle birlikte, askerlerini *Frankenhausen*'dan çok da uzak olmayan bir dağa konuşlandırdı. Köylüler kamplarını arabalarla çevreleyip bir hendek kazdı. Fakat Münzer'in askerleri iyi silahlanmamıştı. Prensler affedilmeleri karşılığında asilerin Münzer'i ve destekçilerini teslim etmelerini istedi; asilerse ölü ya da diri birlikte kalacakları yanıtını verdi.

Asi köylülerin mührü

Prenslerin paralı askerleri o sırada yürürlükte olan ateşkesi bozarak bir saldırı başlattı. Top ateşi köylü ordusunun ağır kayıplar vermesine neden oldu. Prenslerin askerleri kampa girerek yaklaşık 5.000 kişiyi öldürdü. Münzer başından ağır bir yara aldı ve esir edildi. Cesurca işkenceye dayandı ve sonra prenslerin emriyle kafası kesildi. Köylü Savaşı'nın bu sıra dışı lideri işte böyle can verdi.

Bazı yerlerde savaş uzun süre daha devam etti. Köylüleri bozguna uğratan soylular bir terör kampanyası başlattı. Her yerde darağaçları kuruldu; esirler işkenceden geçirildi, asıldı ya da diri diri yakıldı. 100.000'den fazla asi hayatını kaybetti.

5– Köylü Savaşı'nın Sonuçları. Almanya'da kapitalist üretimin başarılı bir şekilde gelişimini güvence altına almak için, feodal sömürünün ilga edilmesi ve ülkenin birleştirilmesi bir zorunluluktu. Eğer isyancılara burjuvazi önderlik etmiş olsaydı, Reform ve

Asi köylülere karşı misilleme
16. yüzyıl gravürü

Köylü Savaşı sırasında bu amaçlara ulaşılabilirdi. Fakat yeni doğan Alman burjuvazisi böyle bir liderlik yapamayacağını gösterdi.

Köylü Savaşı Avrupa'da feodal sistemi devrim yoluyla devirmeye yönelik ilk girişimdi.

Köylü Savaşı'nın başarısızlığa uğramasının ardından, feodal beyler köylüler üzerindeki sömürüyü arttırdılar. Serflik, daha önceleri pek çok köylünün kişisel özgürlüğe sahip olduğu Elbe Nehrinin doğusuna yayıldı.

Ülkeyi birleştirme ve merkezî bir devlet yaratma çabaları da başarısızlıkla sonuçlandı. Prensler bağımsızlıklarını daha da arttırırken, şehirler ve şövalyeler kendilerini prenslere tabi hale gelmiş buldular.

Köylü Savaşı'nın başarısızlığı Almanya'nın parçalanmışlığını birkaç yüzyıl için daha pekiştirdi ve feodal sömürünün artmasıyla sonuçlandı.

53 | Reform'un Avrupa'da Yayılması - Katolik Kilisesi'nin Reform'a Karşı Mücadelesi

(Harita No. 12)

1– Reform'un İlerlemesi. Çağdaş kaynaklardan biri Luther'in endüljans satışına karşı düzenlediği kampanyayla ilgili haberlerin dört hafta içinde tüm Hristiyan dünyasına yayıldığını belirtir. Almanya'dan sonra Reform diğer Avrupa ülkelerinde de başladı. Katolik Kilisesi nüfuzunu yitiriyordu. Her yerde, inananlar Katolik din adamlarının cehaletiyle dalga geçiyor; papayla ve rahiplerle alay eden karikatürler ortaya çıkıyordu.

Reform'un savunucularına *Protestanlar*, yeni kiliseyeyse *Protestan Kilisesi* adı veriliyordu.

Kuzey Almanya'daki malikânelerinde prensler, Luther'in önerileri doğrultusunda kilise reformları başlattı. Manastırları kapatıp ruhbana ait topraklara el koydular. Protestan Kilisesi'nin bu kolu *Lutherci Kilise* olarak adlandırılmaya başlandı.

Luther'in Reformu zengin şehirlilerin çıkarlarına da katkıda bulundu. Kilise "ucuzladı": Görkemli ritüeller, ikonaların yüceltilmesi ve sayısız kilise festivalinin pek çoğu kaldırıldı. Rahipler inananları prenslere itaat etmeye çağırdılar.

İngiltere, Danimarka ve İsveç'te Reform soyluluğun yardımıyla krallar tarafından hayata geçirildi. Bu ülkelerde soylular

Bir eşek olarak Papa. *Karikatür (16. yüzyıl)* Çizimin altındaki yazıda Papa'nın İncil'i bir eşeğin flüt çalması ya da nota okumasından daha iyi yorumlayamayacağı yazıyor.

kiliseden alınan toprakların büyük bir kısmını kendilerine ayırdılar.

İsviçre ve Hollanda'da ise Reform'u yürüten, güçlü büyük burjuvazi oldu. Nüfusun bu kesimi Luther'in büyük oranda prenslerin çıkarı için yapılan Kuzey Almanya'daki Reformundan tatmin olmamıştı.

2– Kalvenci Kilise. İsviçre'deki *Cenevre* kentinde, Protestan Kilisesi'nin başında, takibattan kurtulmaya çalışırken ülkesinden kaçan bir Fransız olan *John Calvin* vardı. Kurduğu kiliseye *Kalvenci Kilise* adı verildi.

Calvin takipçilerini servet biriktirmek için çok ve özenle çalışmanın bir görev olduğuna, zengin olmayı başaranların sözde "Tanrı tarafından seçildiklerine" ve onlara cennette bir yer ayrıldığına ikna etmeye çalıştı. Öte yandan eğer bir kişi para kaybeder ve iflas ederse, bu, Tanrı'nın bu adamı cehennem azabına mahkûm ettiği anlamına geliyordu. Böylece Calvin, Tanrı'nın onayladığı bir şey olarak gördüğü servet biriktirmeyi meşrulaştırdı ve fakir halkı kötü talihine razı olmaya ikna etmeye çalıştı. Tefeciliği ve sömürgelerde köleciliği savunan konuşmalar yaptı.

Eğlencenin insanları çalışmaktan alıkoymaması gerektiğinden, Kalvenciler dansa ve oyunlara ya da şık kıyafetler giymeye izin vermediler. Bu kuralları çiğnemekten suçlu bulunanlar sert bir şekilde cezalandırılıyordu. Cenevre'de insanların davranışları sıkı bir denetim altındaydı: Herkes kiliseye gitmek ve gün doğumunda çalışmaya başlamak için erkenden yatmak zorundaydı.

Kalvenci Kilise seçilmiş liderlerin başkanlık ettiği birbirinden yalıtılmış bağımsız cemaatlerden oluşuyordu. Düşmanlarına karşı en az Katolikler kadar acımasız olan Kalvenciler, onları takip edip yakıyorlardı. 16. yüzyıl ortalarında Cenevre kentine Protestan Roması, Calvin'e de Cenevre Papası denmesinin haklı sebepleri vardı.

Kalvencilik Avrupa ülkelerinde burjuvazinin en çetin mensupları tarafından benimsenmişti.

3– Cizvit Tarikatı. 1540 yılında, İsa Cemiyeti ya da *Cizvit Tarikatı* Reform'la mücadele etmek amacıyla kuruldu. Kurucusu bir İspanyol soylusu olan *Ignatius Loyola* idi. Papa Cizvitlerin amaçlarının "yanlış yönlendirilmiş kitleleri" kiliseye geri döndürmek olduğunu ilan etti.

Cizvitler.
Karikatür 17. yüzyıl

Cizvit Tarikatı katı bir disiplinle askerlik tertibinde örgütlenmişti. Tarikatın başında sadece papaya tabi olan bir general bulunuyordu. Tarikatın daha kıdemsiz üyeleri kıdemli üyelerin emirlerine sorgusuz sualsiz itaat etmek zorundaydı. Tarikatın kuralları eğer kilise beyaz görünen bir şeyin siyah olduğuna karar verirse, üyelerin de hemen onun siyah olduğunu kabul etmesini gerektiriyordu. Cizvitler papanın casusları ve itaatkâr hizmetçileriydi. İnananların günah çıkarırken söylediklerini özenle not alıyor ve değerli olduğunu düşündükleri tüm bilgileri, Tarikatın Roma'daki başkanına iletiyorlardı.

Diğer keşişlerin aksine Cizvitlerin manastırları yoktu. Sade kıyafetler giyiyor ve İsa Cemiyeti'nin üyesi olduklarını belli etmeyecek şekilde davranıyorlardı. Atılgan, çevik, gülümser Cizvitler, sürekli kulakları açık bir şekilde, en küçük çatlaktan içeri nasıl sızacaklarını biliyorlardı.

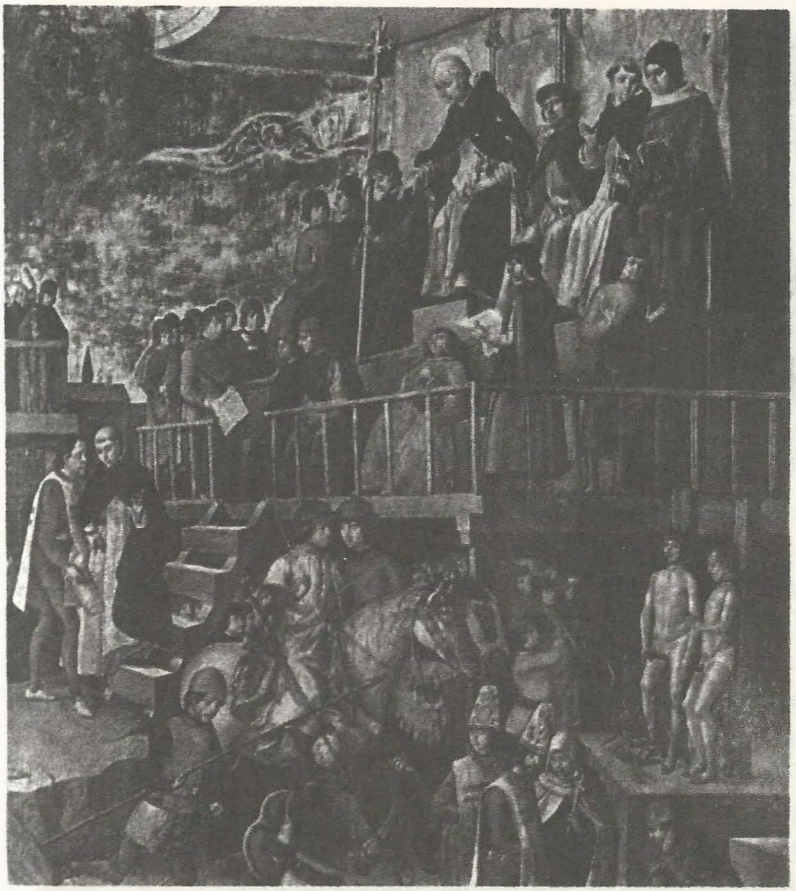
Cizvitler, dalkavukluk ve kurnazlıkla, üzerlerinde nüfuz kurmak için kralların, bakanların, soyluların ve zengin insanların güvenini kazanmaya çalışıyorlardı. Eğer bir hükümdar papaya karşı çıkarsa hançere, zehre ya da kiralık katillerin hizmetlerine başvurmaktan çekinmiyorlardı. Tarikatın üyeleri her türlü suçun, hatta cinayetin, kilise için işlenmişse eğer meşrulaştırılabileceğine inanıyorlardı.

Üçkâğıtçılık ve vurgunculuk Cizvit Tarikatı'na muazzam zenginlikler getirmişti. Cizvitler toprağa, işletmelere, gemilere, hatta Güney Amerika'da sömürgelere sahip olmuşlardı.

4– Papaların Reform'a Karşı Mücadelesi. Feodal soyluluğun çok sayıda mensubu, Katolik Kilisesi'ni halk hareketlerine karşı mücadelelerinde güvenilir bir destekçi olarak görmeye devam etti.

Luther, Papa ve Calvin. *Karikatür 16. yüzyıl*

İspanya'da heretiklerin canlı canlı yakılması. *Pedro Berruguete'nin resminden İspanya, 16. yüzyıl*

Papa Alman imparatorunun, İspanya ve Polonya şövalyelerinin ve Güney Almanya prenslerinin yardımını aldı. Onların yardımıyla Katolik Kilisesi Reform'a karşı bir kampanya başlattı.

Pek çok ülkede Engizisyon, Katolik inancından çıktığından şüphelenilen kişileri daha önce olduğundan çok daha acımasız bir şekilde izledi, işkenceden geçirdi ve idam etti.

İnananların kiliseye düşmanca yaklaşan kitapları okumalarını engellemek için papa Katolikler için yasaklanan kitaplardan oluşan bir liste yayımladı. Daha sonra, sürekli eklemeler yapılan bu liste, kiliseyi korkutan edebi ve bilimsel çalışmaları da içermeye başladı. Tüm Avrupa'da şehir meydanlarında kitaplar yakıldı.

Katolik Kilisesi, Reform'a karşı savaşında, muhalifleri yok etmek de dâhil olmak üzere emrindeki bütün araçları kullandı. Reform'un soylular ve şehirliler tarafından desteklendiği Fransa'da, Katolikler Protestanlara karşı bir katliam düzenledi.

Aziz Barthelemy Günü Katliamı. *François Dubois'nın resminden Fransa, 16. yüzyıl*

Protestan liderler kralın kız kardeşinin Paris'teki düğününe davet edildiler. Katolikler önceden silahlanarak Protestanların yaşadıkları evlere çarpı işaretleri koydular. 1572 Ağustosu'nda bir gece (Aziz Barthelemy Günü'nün arifesinde) Paris'teki kiliselerden birinin çan kulesinde çan çalmaya başladı. Bu katliamın başlaması için verilen bir işaretti. Protestanlar yataklarında öldürüldüler, evlerinin camlarından aşağı atıldılar; ne kadınlar ne de çocuklar canlarını kurtarabildi.

Diğer Fransız kasabaları ve şehirlerinde de bir kitlesel katliam dalgası yaşandı. İki hafta içinde 30.000 insan öldürüldü. Protestanların katledilmesi tarihe *Aziz Barthelemy Günü Katliamı* olarak geçti. Papa sadece cinayetleri onaylamakla kalmadı, aynı zamanda katliamın anısına bir madalyon yapılmasını da emretti.

Katolik Kilisesi Polonya, İtalya ve Güney Almanya'da Reform'u bastırmayı başardı. Katolik Kilisesi'nin daha güçlü olduğunun görüldüğü ülkelerde, feodal düzen genellikle Reform'un hayata geçirildiği ülkelere kıyasla daha uzun süre varlığını sürdürdü.

On Dördüncü Bölüm

Alçak Ülkeler'de Burjuva Devrimi

Geç Ortaçağ'a gelindiğinde, sınıf mücadelesi Hollanda'da en yüksek zirvesine ulaşmıştı. Bu ülkede, bir toplumsal sistemin yerini bir başkasına bıraktığı bir devrim yaşandı.

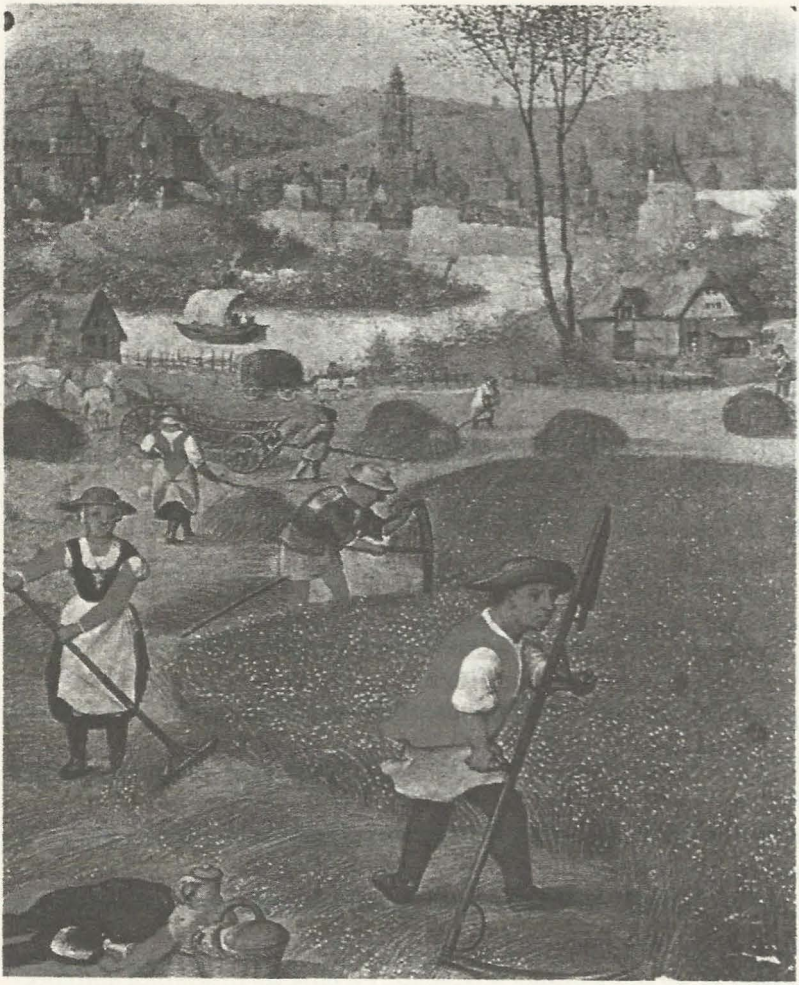
54 | İspanyol Yönetimi Altında Alçak Ülkeler - Devrim Başlıyor

1– Kapitalist İlişkilerin Gelişimi. Schelde, Maas ve Ren gibi taşımacılığa elverişli nehirlerin aşağı havzalarında *Netherlands* ("Alçak Ülkeler") adıyla bilinen bir ülke uzanıyordu. 16. yüzyılın ortalarında, bu ülke Avrupa'nın en yoğun nüfusa sahip devletiydi. Nüfusu 3 milyondu ve 300 civarında şehir ve kasaba ile 6.500 köye sahipti. Alçak Ülkeler'de yaşayan çalışan insanlar kıyıdaki toprakları denizden kazanmak, kurutmak ve setlerle korumak için yüzyıllarını harcamışlardı.

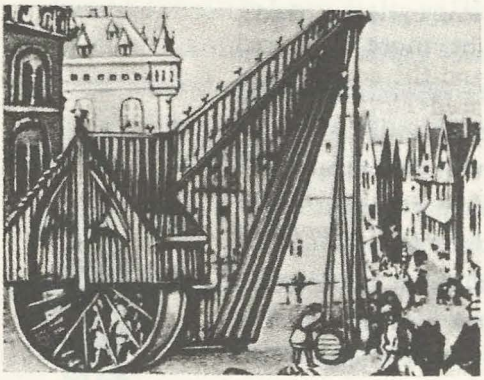
Alçak Ülkeler'in coğrafi konumu son derece avantajlıydı: Flaman tüccarlar Fransa ve Almanya ile ticaret yapabilmek için nehirleri, İngiltere ve İskandinavya ile ticaret yapabilmek içinse denizi kullanabiliyorlardı. Flandre eyaletinde, zanaatların son derece gelişmiş olduğu zengin şehirler çok erken bir dönemde ortaya çıkmıştı. Dokumacılar İngiliz yününden kaliteli kumaşlar üretiyorlardı. Coğrafi keşiflerin ardından, ticaret daha da canlandı. Bir deniz limanı olan Anvers, dünya ticaretinin merkezi haline geldi.

Flaman tüccar

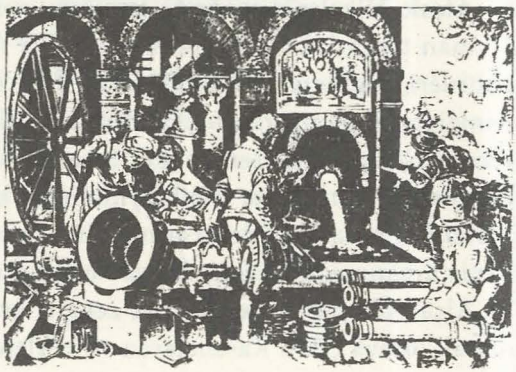
Alçak Ülkeler en gelişmiş ve zengin Avrupa ülkelerinden biri olarak ortaya çıktı. Kasabalarda ve köylerde kumaş, halı, yelken bezi ve denizcilik araç gereçleri üreten imalâthaneler açıldı. Büyük atölyelerde top dökülüyor; tersanelerde hızlı gemiler yapılıyordu. Zanaatkârların atölyelerinde yapılan küçük ölçekli üretim

Alçak Ülkeler'de bir köy
Bir takvimden alınma minyatür
15. yüzyıl sonları

Brugge pazarında bir macuna
15. yüzyıl minyatürü.
Macuna içindeki insanlar tarafından döndürülen bir tekerlekle hareket ediyordu.

Top üreten bir atölye

geriliyor ve yerini imalâthanelere bırakıyordu. *İngiltere'de olduğu gibi, Alçak Ülkeler'de de kapitalist üretim hızla gelişiyordu.*

Ücretli emek sadece imalâthanelerde değil, balıkçılık endüstrisinde, denizcilikte ve tarımda da kullanılıyordu. Burjuvazi yoksullaşmış soyluların ve köylülerin topraklarını satın almıştı. Ücretli emekçilerin emeğini kullanarak şehirlerin ihtiyaç duyduğu yiyecek ve hammaddelerin üretiminden büyük kârlar elde etmişti.

Alçak Ülkeler'in en kuzey ucunda, geniş toprak parçaları özgür köylülere aitti. Diğer bölgelerde, özellikle de güneydeyse, feodal soyluluk hâlâ gücünü koruyordu: Buradaki toprakların büyük bir kısmı soylulara aitti. Kişisel özgürlüklerini satın almış olan köylüler hâlâ toprakları için feodal beylere bağımlı olmayı sürdürüyordu.

2– İspanyol Yönetimi Altında Alçak Ülkeler. 16. yüzyılın ortalarında, Hollanda geri kalmış feodal bir devlet olan İspanya'nın hâkimiyeti altındaydı. O dönemde, Alçak Ülkeler'in dışında, İspanya'nın Amerika ve Güney İtalya'da da sömürgeleri bulunuyordu; bir defasında, İspanyol kralı Kutsal Roma İmparatoru olmuştu. İmparatorluğunun üzerinde güneşin hiç batmadığı söyleniyordu.

İspanyol kralı sınırsız bir iktidara sahipti. Paralı asker ordusu ve donanması Avrupa'nın en güçlüsüydü. 17 eyaletten oluşan ve hazineye denizaşırı sömürgelerin dört katı kadar gelir getiren Alçak Ülkeler, İspanya'nın en değerli mülküydü. İspanyol kralı Alçak Ülkeler halkından fahiş vergiler topluyordu. Bu Hollanda burjuvazisinin gelirinin önemli bir kısmını kaybetmesi anlamına geliyordu. Pek çok imalâthane sahibi işletmelerini kapatmak zorunda kalmıştı. Binlerce işçi işten çıkarılmış ve açlık ve sefalet tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı.

İspanyol feodal beylerin baskısı Alçak Ülkeler'de kapitalist üretimin gelişmesini yavaşlatıyor ve burjuvazinin servet biriktirmesini engelliyordu. Fakat en çok acı çeken sıradan halktı.

3– Hoşnutsuzluk Artıyor. Alçak Ülkeler halkı İspanyollardan ve özellikle İspanyol kralının iktidarının temel dayanağı olan Katolik Kilisesi'nden nefret ediyordu. Kalvencilik burjuvazi ve sıradan halk arasında yayılıyordu. Soyluların arasında bile İspanya kralının onları devlet işlerinin dışında tuttuğu ve kadim haklarını çiğnediği gerçeği karşısında öfke besleyenler vardı.

Alçak Ülkeler'deki durum, ateşli bir Katolik olan *II. Philip*'in (1556-1598) İspanyol tahtına çıkmasıyla birlikte tahammül edil-

mez bir hal aldı. Kral inatçı, akılsız ve zalim bir despottu. Ordunun ve Engizisyonun yardımıyla bütün Avrupa'yı boyunduruk altına alma hayalleri kuruyordu.

II. Philip Alçak Ülkeler'de Engizisyonu devreye soktu ve heretikleri acımasızca ezdi. Casusları her yerde Protestanları arıyordu. Kilise mahkemeleri yüzlerce insanı vahşi işkencelere ve sonra da diri diri yakılmaya mahkûm etti. Ölüm tehdidiyle, Alçak Ülkeler halkının heretiklere sığınacak yer vermesi ya da yardım etmesi yasaklanmıştı.

İspanyol feodal beylerinin ve Engizisyonun baskıları ülkede öfke yarattı. Giderek daha az sayıda insan Katolik Kilisesi'ne devam etmeye başladı. Karanlık çöktükten sonra, kalabalıklar Kalvenci rahipleri dinlemek için toplanıyordu. Bir dizi kasabada halkla İspanyol askerleri arasında çatışmalar çıktı. Yoksullar muhafızları taşa tutup ölüm cezasına mahkûm edilen heretikleri Engizisyonun pençesinden kurtardı. *Alçak Ülkeler'de İspanyol feodal beylere ve Katolik Kilisesi'ne karşı bir halk ayaklanmasının koşulları olgunlaşıyordu.*

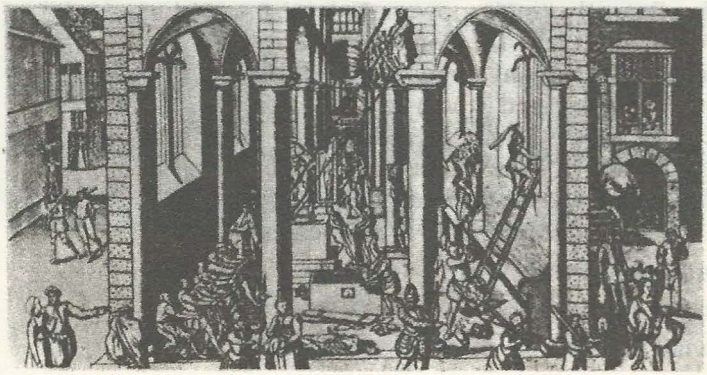
4– Devrimin Başlaması. 1566 yılında, bir halk isyanı patladı. Köylüler, zanaatkârlar ve işçiler Katolik katedrallerine, kiliselerine ve manastırlarına saldırdı. İkonaları ve aziz heykellerini parçaladılar ve rahiplerle keşişleri kovaladılar. Asiler elde ettikleri paraları ve değerli eşyaları askerî birliklerini silahlandırmak için kullandılar.

Alçak Ülkeler'de, feodal sistemi kapitalist sistemle değiştirecek bir devrim, bir burjuva devrimi başlamıştı.

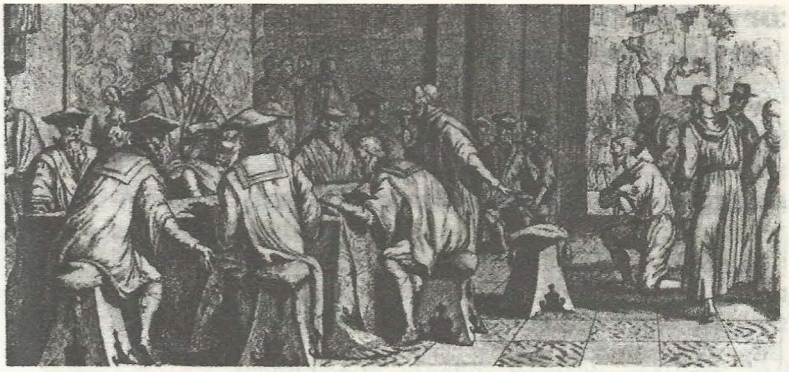

Alba Dükü
Bir nişan

5– Alba Dükü Alçak Ülkeler'de. II. Philip, tecrübeli bir askerî lider olan *Alba Dükünü* ve yetenekli askerlerden oluşan bir askerî birliği *Alçak Ülkeler*'e gönderdi. Alba Dükü tam da kendisine

Asiler bir Katolik katedralini yıkıyor
16. yüzyıl gravürü

"Kan Konseyi"nin bir toplantısı. *16. yüzyıl gravürü.* Alba tarafından atanan yargıçlar kanıtlara bakmadan insanları ölüm cezasına çarptırıyordu; insanları darağacına gönderen bir karar çıkması için birkaç dakika yeterliydi.

emanet edilen görevin adamıydı. Kendini beğenmiş ve kibirli birisi olan Dük, İspanya kralı ve Katolik Kilisesi'nin düşmanlarıyla savaşında merhametsiz ve sertti. Celladın baltasının ve Engizisyonun ateşinin bir ülkeyi yönetmek için en güvenilir araçlar olduğuna inanıyordu.

Alba Dükü, *Alçak Ülkeler*'e ulaşmasının ardından, tüm büyük şehirlere askerlerini yerleştirdi. Karışıklıklara neden olmakla suçlanan insanların yargılanacağı mahkemeler kurdu. Halkın bu mahkemeye verdiği isimle "Kan Konseyi", 8000'den fazla insanı suçlu buldu. Kasaba meydanlarını süsleyen kesik başların takıldığı bir mızrak ormanı büyüdü. Çok sayıda heretik diri diri yakıldı.

Alba sadece halka gözdağı vermek değil, İspanyol kralının hazinesini de doldurmak istiyordu. İdam edilenler arasında zengin tüccarlar ve soylular bile vardı. Bunların mülkleri kralın hazinesine gidiyordu. Alba, ticareti artık kârlı olmaktan çıkaracak denli yüksek vergiler koydu. Tüccar ve zanaatkârlar dükkânlarını kapadılar. Pek çok soylu mülklerini çok ucuza satarak İngiltere ve Hollanda'ya kaçtı.

55 | Alçak Ülkeler'in Kuzeyinde Burjuva Devriminin Zaferi

1– Orman ve Deniz Dilencileri. İspanyolların zalimliği Alçak Ülkeler halkının savaşma iradesini kıramadı. Alba'nın vahşi intikamı karşısında çileden çıkan köylüler, zanaatkârlar ve işçiler, gerilla birlikleri kurmak üzere ormanlara saklandılar. Düşmanlarının *Orman Dilencileri* adını verdikleri bu kişiler İspanyol askerlerine saldırılar düzenlediler, zalim yargıçları öldürdüler ve silah taşıyan arabaları ele geçirdiler.

Kuzeyde, denizciler ve balıkçılar hafif gemileriyle denize açıldılar ve saldırdıkları İspanyol gemilerini batırdılar. Bunlara da *Deniz Dilencileri* adı veriliyordu. O dönem yaşamış bir kişi onları savaşın sertleştirdiği insanlar olarak tasvir ediyordu. Deniz Dilencileri, düşmanı bulmak için gece gündüz denizde yol alıyordu. Alba'nın birlikleri için silah ve para taşıyan çok sayıda gemi Deniz Dilencilerine av oldu.

2– Ülkenin Kuzeyindeki Ayaklanma. 1572 yılında, Deniz Dilencileri denizden düzenledikleri gözüpek bir akınla *Brielle* limanını ele geçirdiler. Brielle'in düşmesi ülkenin kuzeyindeki ayaklanma için bir işaretti. Her yerde yerel halk İspanyolları püskürtüyordu. Köylüler İspanyol kralının tarafını tutan soyluların malikânelerini yakıp yıktılar, kiliseye ondalık ödemeyi ve feodal yükümlülükleri yerine getirmeyi reddettiler. Kilise ve manastırların topraklarına el kondu.

Fakat burjuvazi isyancılardan korkuyordu. Alçak Ülkeler'deki en zengin, nüfuz ve toprak sahibi olan *Oranjlı William*'ı kuzey eyaletlerinin hükümdarı olarak ilan ettiler. Hırslı ve hesapçı bir kişi olan ve çağdaşlarının Sessiz adını verdikleri William, planlarıyla ilgili ağzını nasıl sıkı tutacağını iyi biliyordu. Oranjlı William Alman paralı askerlerin yardımıyla İspanyolları yenmeyi ümit ediyordu. Fakat, bu serbest çalışan askerler, yerel halkı soymakta savaşmakta olduğundan daha iyiydiler. Oranjlı William'ın başında olduğu paralı askerler İspanyollar karşısında bir dizi yenilgi tattılar.

Oranjlı William
Bir nişan

İspanyol feodal beylerine karşı kurtuluş mücadelesinin ana gücü halk kitleleriydi.

3– "Toprakları Kaybetmektense Suya Gömmek Evladır." Başlangıçta, Alba Dükü kuzeydeki sıradan halkın ayaklanmasını ciddiye almadı. Fakat kısa süre içinde kuzeydeki olayları azımsadığını fark etti ve ordusunu bütün gücüyle asilerin üzerine gönderdi.

İspanyollar pek çok küçük kasabayı ele geçirdi ve halkı katletti. Fakat halk giderek daha da sertleşen bir direniş göstermeye devam etti. İspanyollar her yerde nefret ve lanetlemeyle karşılaşıyordu. Krala vaat ettiği milyonlara kavuşmak yerine Alba artık askerlerin maaşlarını ödeyebilmek için sefilce ondan para dilenmek zorundaydı. Başarısızlığından ötürü Alba'ya kızan II. Philip onu Alçak Ülkeler'den geri çağırdı.

Alba'nın ayrılmasının ardından İspanyol ordusu, *Leiden* şehrini kuşattı. Şehrin bütün halkı savunmaya koşmuştu. Erkekler

savaşırken, kadın ve çocuklar yeni istihkâmlar inşa ediyorlardı. Şehirliler düşman saldırılarını püskürtmekte son derece başarılıydılar ve düşman kampına başarılı akınlar bile düzenlemeye cesaret ettiler. Kısa süre içinde, şehirdeki yiyecek bitti ve açlık başladı. Fakat İspanyollar teslim olmalarını istediklerinde, gururla her birinin sol kolunu yiyip, sağ koluyla özgürlüklerini savunmaya devam edecekleri cevabını verdiler.

Fakat Leiden müdafilerinin gücü tükeniyordu. Ayaklanmanın liderleri topraklarını kaybetmektense suya gömmenin evla olduğuna karar verdiler. Deniz Dilencileri kıyıdaki setleri yıktı ve deniz suyu tarlalara ve köylere aktı. İlerleyen deniz suyu İspanyolların korku içinde kaçmasına neden oldu. Dilenciler Leiden'a girdiler; tükenmiş müdafiler zafer sarhoşuydu.

II. Philip vazgeçmeyi reddetti ve savaşı sürdürdü. Uzun süredir maaş alamayan İspanyol askerler emir almaksızın güneye ilerlediler ve Alçak Ülkeler'in güneyindeki en zengin şehir olan Anvers'e saldırıp şehri yıktılar. Sekiz bin yurttaş öldürüldü ya da ölümüne işkenceden geçirildi. Binden fazla ev ateşe verildi. Yıkım Anvers'in gerileyişinin de başlangıcı olacaktı.

İspanyolların Anvers'deki mezalimi, ülkenin güneyinde öfke yarattı. Güney eyaletlerinin sakinleri de silaha sarıldı. Pek çok kasabada, zanaatkârlar ve yoksullar iktidarı ele geçirdi; köylüler feodal beylere karşı ayaklandı. Devrim korkusuyla, ülkenin soyluları halka ihanet edip güneydeki ayaklanmayı bastırmaları için İspanyollara yardım etti. II. Philip'le anlaşarak onu meşru egemen hükümdar olarak tanıdılar. II. Philip ülkenin güneyindeki hâkimiyetini korumayı başardı.

4– Flaman Cumhuriyeti'nin Kuruluşu. 1579 yılında yedi kuzey eyaleti, *Utrecht* şehrinde İspanya karşıtı bir ittifak kurdu. Sonsuza dek birleşmeye ve Roma Katolik Kilisesi'nin restorasyonu bahanesiyle kendilerine dayatılacak İspanyol hâkimiyetine ellerinden gelen her şeyle karşı durmaya ant içtiler. Yedi eyalet tek bir hükümet, ortak bir hazinesi ve ordusu olan bir devlet oluşturdu.

Kısa süre sonra Alçak Ülkeler'in kuzey eyaletleri II. Philip'i kralları olarak tanımayı reddetti. Burjuvazi Oranjlı William'ı kral ilan etmek istedi, fakat William Cizvitler tarafından gönderilen bir kiralık katil tarafından öldürüldü.

Kuzey eyaletleri, burjuvazinin arasından seçilecek insanlar tarafından yönetilecek bir cumhuriyet kurdu. Yeni devlete *Flaman*

Cumhuriyeti ya da en büyük kuzey eyaletinin ismiyle *Hollanda* adı verildi. Hollanda 30 yıl boyunca İspanya'ya karşı savaştı. Ancak 1609 yılında İspanya'nın Hollanda'nın bağımsızlığını tanıdığı bir antlaşma imzalanabildi.

Alçak Ülkeler halkının, burjuvazinin önderlik ettiği, feodal düzene ve İspanya yönetimine karşı silahlı mücadelesi sırasında, iktidar İspanyol feodal beylerinden Flaman burjuvazisine geçti.

5– Burjuva Devriminin Sonuçları. Ülkenin İspanyol baskısından kurtulmasının ardından, ekonomisi çok hızlı bir şekilde gelişmeye başladı. Zengin insanlar yeni imalâthaneler açtı. Tersanelerde büyük deniz araçları yapıldı. Flaman burjuvazisi artık kazancının bir bölümünü İspanyol feodal beylerine vermek zorunda değildi ve bu sayede hızla zenginleşti.

Burjuva Devrimi kapitalizmin gelişmesinin önündeki yolu açtı.

Hollanda neredeyse tüm Avrupa ülkeleriyle ticari ilişkilere girdi. Ticaret filosu tüm Avrupa ülkelerinin filolarının toplamından daha büyüktü. Tüm dünyadan gemiler, dünya ticaretinin merkezi olarak Anvers'in yerini alan *Amsterdam*'da toplanıyordu.

Flaman denizci

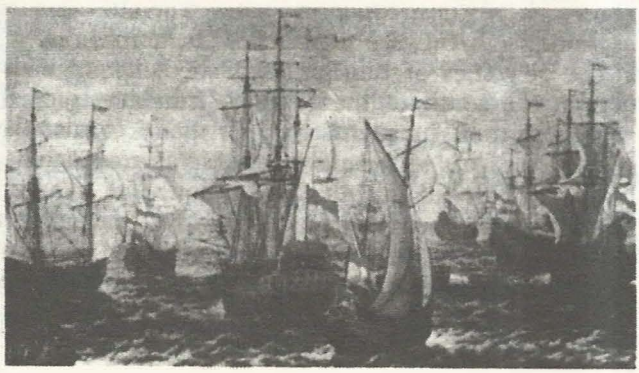
Flaman burjuvazisi pek çok sömürge elde etti. Flamanlar Portekizlileri Endonezya'dan çıkararak buradaki kırsal nüfusu boyunduruk altına aldı ve baharatları çok ucuz fiyatlarla satın almaya başladı. Kuzey Amerika ve Güney Afrika'da da Flaman yerleşimleri görülmeye başlandı.

Avrupa'nın hiçbir yerinde ücretli emekçiler Hollanda'da olduğu kadar sömürülmüyordu. Bütün gün süren çalışma karşılığında, ancak çok düşük bir ücret elde edebiliyorlardı. *Burjuva Devrimi feodal beylerin zulmünü burjuvazinin zulmüyle değiştirmişti.*

Alçak Ülkeler'deki devrim, Batı Avrupa topraklarının küçük bir parçasında feodal sistem karşısında zafer kazanan ilk burjuva devrimiydi.

Sarraf ve karısı
Quentin Massys'in yaptığı bir resimden (Hollanda, 17. yüzyıl)

Flaman konvoyu
Bir 18. yüzyıl resminden

On Beşinci Bölüm

Fransa'da Mutlak Monarşi

Geç Ortaçağ'da, bir dizi Avrupa ülkesinde mutlak monarşi – her şeye kadir bir kralın başında olduğu merkezî bir feodal devlet– kuruldu. Monarşi özellikle 17 yüzyıl Fransası'nda güçlenmişti.

56 | Merkezî Hükümetin Güçlenmesi

1– Sanayi ve Ticaretin Gelişmesi. 16. ve 17. yüzyıllarda, feodal sistem Fransa'daki varlığını sürdürüyordu. Ülkede yeni sınıflar da –burjuvazi ve ücretli emekçiler– ortaya çıkmaya başlamıştı. Keten, ipek ve yünlü kumaşlar üreten imalâthaneler kuruluyordu. Lyons'daki ipek imalâthanelerinde on iki bin işçi çalışıyordu. Paris lüks ve kaliteli halı, dantela, şık kıyafet ve cam eşya üretimiyle meşhurdu; 300.000 kişilik nüfusuyla Avrupa'nın en büyük şehriydi.

Fransa'nın birleşmesi ticaretin gelişmesine de hız kazandırmıştı. Bölgeler arasında mal alışverişi genişlemiş ve dış ticaret de canlanmıştı. Marsilya üzerinden Fransızlar Akdeniz'in diğer tarafındaki Türkiye ile ticaret yapıyordu. Fransa İspanya'ya sömürgelerinden elde ettiği altın ve gümüş karşılığında hatırı sayılır miktarda mal da ithal etmeye başlamıştı. Coğrafi keşiflerin ardından, Fransa'nın batı kıyısındaki limanlar, özellikle de *Bourdeaux* hızla büyümüştü.

Monarşi imalâthanelerin büyümesini ve ticaretin gelişmesini soyluluğun çıkarları için kullanıyordu. Lüks mal, yünlü kumaş, metal ve silah üretimini teşvik ediyordu. Çok sayıda imalâthane bizzat krala aitti.

2– Burjuvazi Zenginleşiyor. Hem Fransız hem de İngiliz burjuvazisi servetlerini imalâthanelerde çalışan ücretli emekçiler ve ticaret üzerinden elde etmişti. Fakat Fransa'da zengin insanlar, kralın

hazinesine ödemek zorunda oldukları yüksek vergiler nedeniyle yeni işletmeler ve ticarethaneler kurmakta pek de hevesli değillerdi. Bu yüzden burjuvazi kârlarının bir kısmını kaybediyor ve bu da sanayi ve ticaretin gelişmesini yavaşlatıyordu. Servet sahibi insanlar soyluluğun arasına katılmak için elinden geleni yapıyordu; çünkü soylular, tıpkı ruhban gibi vergi vermek zorunda değildi.

Paraya duyduğu ihtiyaç hiç bitmeyen kral sayısız makam yaratıp bunları zenginlere satıyordu. Zenginler yargıç, savcı ve şehir konseyi üyesi oluyorlardı. Halktan maaş, harç ve rüşvet biçiminde düzenli bir gelir elde ediyorlardı. Burjuvazi köylülerin arsalarını ve soyluların malikânelerini de satın alıyordu. Resmî bir makam ve bir malikâne satın aldıktan sonra, her zengin kendisine bahşedilecek bir unvana da sahip olabilirdi.

Zenginler yüksek faiz oranlarıyla seve seve krala borç para veriyordu. Hükümet de borcu ve faizlerini geri ödeyebilmek için yeni vergiler koyuyordu. Bu nedenle krala verilen *borçlar* sıradan insanlar tarafından geri ödeniyordu.

Kralın paraya duyduğu bitmek bilmez ihtiyaçtan yararlanan zenginler iltizam işine de giriyordu. Mültezim vergilerin tümünü krala peşin olarak ödüyor ve sonra, kralın askerlerinin de yardımıyla halktan devlete verdikleri vergiden çok daha fazlasını zorla koparıyordu.

Kral ve hükümeti, ticaretin gelişmesini ve imalâthanelerin kullanılmasını soyluluğun çıkarları için, vergileri arttırmak ve orduyu güçlendirmek amacıyla kullanıyordu. Burjuvazi yüksek vergilerden şikâyetçiydi ama yine de monarşiyi desteklemeye devam ediyordu. *Kral burjuvaziye, borçlar ve iltizamlar sayesinde halkın aleyhine zenginleşme fırsatı sunuyordu. Burjuvazinin monarşiyi desteklemesinin sebebi buydu.*

Bir vekilin bürosunda alacak saatleri
17. yüzyıl gravürü

3– Sınıf Mücadelesi Keskinleşiyor. Eski haklarını koruma çabasıyla feodal soyluluğun geniş kesimleri sık sık krala karşı isyan ediyordu. Kanlı ve yıkıcı savaşlar 30 yıldan fazla sürdü. Bazı feodal beyler Katolik Kilisesi'nin yanındayken, çoğu soylu olan bazıları da Protestan Kilisesi'ni destekliyordu. Bu savaşlar tarihe *Din Savaşları* olarak geçti.

Paralı asker birlikleri ve soylular ülkeyi yakıp yıktılar. Yüksek vergilerden ve askerlerin yağmalarından sıkı sıyrılan köylüler, Fransa'nın pek çok bölgesinde, kralın memurlarını ve mültezimleri öldürmeye başladı. Savaş narası *Aux coquants!* ("Kemirgenlere saldırın") idi. *Croquants* (o dönemde Fransızcada kemirgenler anlamına geliyordu) halkın soylulara, mültezimlere ve kraliyet memurlarına taktığı isimdi. Köylüler bu insanların kralın düşmanları olduğuna, kralın aslında halkı önemsediğine ve onun isteklerini duymazdan gelenin soyluluk ve memurlar olduğuna inanıyordu. Asilerin savaş narası ayaklanmaya da adını verdi: *Croquants'a İsyan.* Güney Fransa'da isyana 40.000 kişi katıldı. Köylü birlikleri şehirleri kuşattı ve tedarik yollarını kestikten sonra onları teslim olmaya zorladı. Asiler kralın askerlerine sert bir direniş gösterdi. Köylü ayaklanmasının getirdiği korkuyla soylular kendi aralarındaki yıkıcı savaşlara bir son vererek kralın etrafında toplandılar. Köylü isyanları kralın askerleri ve soylulardan oluşan birlikler tarafından bastırıldı.

Kral soyluluğa köylülerin kontrol altında tutulması ve halk ayaklanmalarının bastırılmasında yardım etti.

Fransız köylüsü
17. yüzyıl gravürü

4– Richelieu'nün Rolü. Soyluluk ve burjuvazi monarşiyi destekliyordu. Kral XIII. Louis'nin birinci *bakanı Kardinal Richelieu*, onların yardımıyla monarşiyi güçlendirdi. Enerjik, kurnaz ve iktidara susamış olan Richelieu, aslında Fransa'yı 1624'ten 1642'ye dek zayıf, kararsız kralın adına yönetti.

Richelieu hiçbir zaman États Généraux'yu toplantıya çağırmadı. Yüksek soyluluktan gelen pek çok eyalet valisini değiştirdi. Kraliyet emirlerinin katı bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını denetlemek üzere eyaletlere ve şehirlere kraliyet memurları gönderildi.

Pek çok aristokrat, devlet meselelerindeki etkilerinin azalmasını hoş görmeyecekti. Çok güç kazanmış olan bakanı yerinden etmek için kralın eşi ve kardeşinin de dahil olduğu darbeler düzenlediler. Fakat Richelieu acımasızca aristokratların direnişini bastırdı, en ufak bir şüphe üzerine onları tutukladı ve pek çoğunu idam etti.

Bazı feodal beyler kalelerinin surları ardında Richelieu'nün gazabından saklanmaya çalıştı. Buralardan, kraliyet memurlarına ve birliklerine karşı savaştılar. Richelieu soyluların müstahkem kalelerinin yıkılmasını emretti.

Ölüm tehdidiyle soylular arasındaki düelloları yasakladı. Kibirli ve mağrur aristokratlar, kendilerine yan bakan bir başka soyluyu hemen düelloya davet ederlerdi. Bu ancak kanla temizlenebilecek bir hakaretti. Her yıl, yüzlerce soylu düellolarda hayatını kaybediyordu. Richelieu buna bir son verdi. Soylulara sadece krala hizmet ederken kanlarını dökme hakları olduğunu söyledi.

Fakat Richelieu, bazı dikkafalı feodal beylerden kurtulsa da, yine de soyluluğun çıkarları için çalıştı. Soyluların devletinin kudretini arttırmak için elinden gelen her şeyi yaptı.

Richelieu döneminde, köylü ve şehirli isyanları bütün Fransa'yı kasıp kavuruyordu. Fakat başbakan bunları yabancı paralı askerlerin yardımıyla acımasızca bastırdı.

Richelieu'nün iktidarda olduğu dönem boyunca, feodal soyluluğun muhalefeti neredeyse tamamen bastırıldı ve Fransa'da merkezî otorite güçlendirildi.

Kardinal Richelieu. *Philippe de Champaigne tarafından yapılan resim (17. yüzyıl)* Kardinal Richelieu Fransa'da Katolik Kilisesi'nin başındaydı ve kralın başbakanıydı.

57 | 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Mutlak Monarşi

1– Kralın Gücü. 17. yüzyılın ikinci yarısında, Fransa'da *mutlak monarşi* çoktan sağlam bir şekilde kurulmuştu. Kralın otoritesi sınırsızdı: Ülke sadece kral tarafından yönetiliyordu.

Monarşi en güçlü dönemini XIV. Louis'nin (1643-1715) hükümdarlığı sırasında yaşadı. Kendi gücünü fazla önemseyen bu kibirli ve taş kalpli kral sık sık "Devlet benim" derdi. Arzu ve kaprislerinin, tüm tebaası için, hatta yüksek soylular için bile bir yasa olmasını isterdi. Louis tebaasının haklara değil, sadece görevlere sahip olduğunu söylerdi.

Kralın saray baloları ve av partileri arasında aldığı kararlar devletin yasaları haline gelirdi. Yeni bir yasanın onaylanması için kralın bunun dileği olduğunu yazması yeterliydi.

Memurlar kralın isteklerinin itaatkâr uygulayıcılarıydı. XIV. Louis en yüksek memurlarına altında imzasının bulunduğu boş kâğıtlar verirdi. Memur tutuklamak istediği herhangi birinin ismini bu boş kâğıda yazabilirdi. Kimse kralın gazabının kendisine erişip erişmeyeceğinden emin olamazdı.

Versay inşa ediliyor. *Bir 17. yüzyıl resminden.* Saray ve çevresindeki park hazineye 150 milyon frank gibi sarsıcı bir meblağa mal olmuştu.

Bir araba
Louis Le Nain'in resminden.
Fransa, 17. yüzyıl

Kral bizatihi yeni vergiler de koydu. Devlet hazinesinden yapılan harcamalar için kimseye hesap vermek zorunda değildi. Saray sık sık karışıklıkların çıktığı Paris'ten, başkente 18 km uzaklıktaki görkemli *Versailles*'a taşındı. Fransa sarayının ihtişam ve debdebesi tüm Avrupa monarkları tarafından taklit ediliyordu. Dalkavukluk etmek için saray maiyeti XIV. Louis'ye "güneş" adını vermişti.

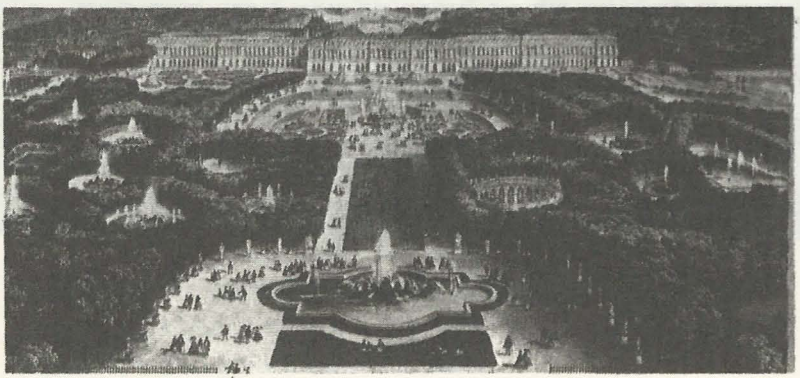
2– Soyluluğun Yaşam Tarzı. Köylülerin ödediği nakdi rant soyluluk için yeterli değildi. Pek çok soylu malikânelerini terk ederek kralın gözüne girmek için başkente gitti.

Gururlu bağımsız yöneticilerin –kontların ve prenslerin– torunları saray efradına dönüşmüştü. Kraliyet sarayında hizmet etmek son derece kârlıydı. Kral soylular için çok sayıda gereksiz resmî makam yaratmıştı. Bu *sinecures* (herhangi bir iş gerektirmeyen makamlar) için saray mensupları yüksek maaşlar ve kıymetli hediyeler alıyordu.

Saray mensuplarının "işleri" kralın uyanmasıyla başlıyordu. Bir kişi yatağının perdelerini açar, başka biri çoraplarını, bir başkasıysa çizmelerini tutardı. Kralın giyinmesi için onlarca kişi gerekirdi. Kral yatağa giderken de benzer bir tören yaşanırdı. Kral ve ailesinin saray mensupları dışında da binlerce hizmetkârı vardı.

Fransa kralları Avrupa'nın en ihtişamlı sarayına sahiptiler. Saray binalarının yapımı, pahalı mobilyalar ve halılar için çok para harcanmıştı. Festivaller, balolar ve maskeli balolar yıl boyunca birbirini takip ederdi. Soylular değerli taşlarla süslenmiş kostümler giyerdi.

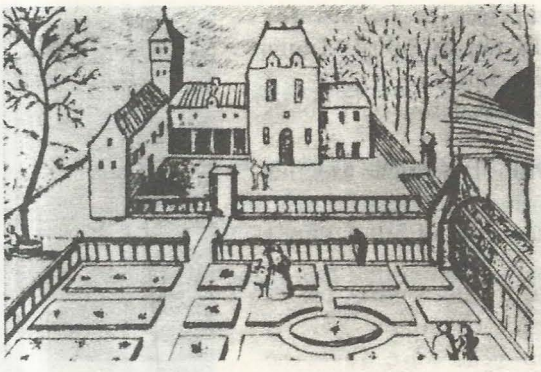
Pek çok soylu için kralın ordusunda görev yapmak tek gelir kaynağıydı. Soylular ve ruhban neredeyse tamamen vergilerden

Versailles'daki saray ve park.
1400 çeşme ve çok sayıda havuz ve kanala sahip olan park, 2000 heykel ve saksıyla süslenmişti.

Versay Sarayı'ndaki ayna galerisi

Yüksek bir soylunun malikânesi

Bir soylu ile bir köylü.
17. yüzyıl gravürü.
Yazıda şöyle diyor: "Köylü ödemeli ve hoşnut etmeli," "Bütün şeref beylere gider," "Soylu bir örümcektir, köylüyse sinek," vs.

muaftı. Unvanları miras bırakılabiliyor, bir soylu iflasa sürüklense bile bütün imtiyazlarını koruyordu.

Ticaret ve sanayinin soyluluk için "düşük" ve değersiz uğraşlar olduğu düşünülüyordu. Eğer bir soylu bir işletme açar ya da ticarete atılırsa, hor görülürdü. Kral onu en önemli imtiyazı olan vergi muafiyetinden yoksun bırakabilirdi.

Soyluluk monarşinin temel dayanağıydı. Kral soyluların imtiyazlarını koruyor, vergi mükellefleri üzerinden onları destekliyordu.

3– Vergi Yükü Altındaki Köylüler. 16. yüzyılda, Fransız köylülerinin büyük çoğunluğu kişisel olarak özgürdü; Malikâneler beye ait pek sürülebilir toprağa sahip olmadığından angaryaya koşulmuyorlardı. Küçük arsalara bölünmüş ekilebilir topraklar köylülerin tasarrufundaydı. Malikâne sahipleri bunlardan nakdi rant topluyordu. Rantın miktarı eski âdetlere göre dokunulmaz kabul ediliyor ve soyluluğun bunu arttırma girişimleri köylülerin artan muhalefetiyle karşılaşıyordu.

Vergi ve yükümlülüklerin altında ezilen köylüler, çiftçilik yöntemlerini geliştirmek için pek az şansa sahipti. Yüzyıllar önce olduğu gibi, başarısız hasatlardan ve açlıktan muzdariptiler; karanlık ve dar kulübelerde yaşıyor, evde dokunmuş kıyafetler ve tahta takunyalar giyiyorlardı. Köylülerin imalâthanelerde üretilen malları satın alacak parası yoktu: Vergi ve rantı ödedikten sonra hiç paraları kalmıyordu.

O dönemde köylüler özellikle kralın vergilerinden çok çekiyordu. Çiftliklerinden elde ettiklerinin yarısından fazlasını devlete vermek zorundaydılar. Genellikle, vergi tahsildarı köye geldiğinde, köyü terk edilmiş ve sakinlerini uzak yerlerde saklanmış halde bulurdu.

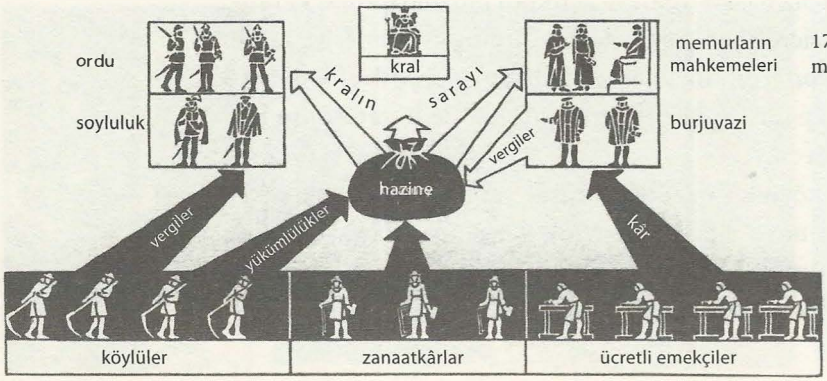
Giderek daha fazla toprak ekilmeden bırakılmaya başlandı ve kıtlıklar birbirini izledi. Açlık içindeki kalabalıklar, ekmek istemek için Versailles'a bile geliyordu. Halk sık sık askerlerle çatışıyordu.

Tefecilere çok fazla borçlanan bazı köylüler ellerindeki her şeyi kaybediyorlardı. İş peşinde şehirlere gidiyor ve imalâthanelerde ücretli emekçi olarak çalışıyorlardı.

Mutlak monarşi onu kitleleri acımasızca ezmek için kullanan soyluluğun devletiydi.

Bronz saat
Fransa, 17. yüzyıl

17. yüzyılda Fransa'da mutlak monarşi

On Altıncı Bölüm

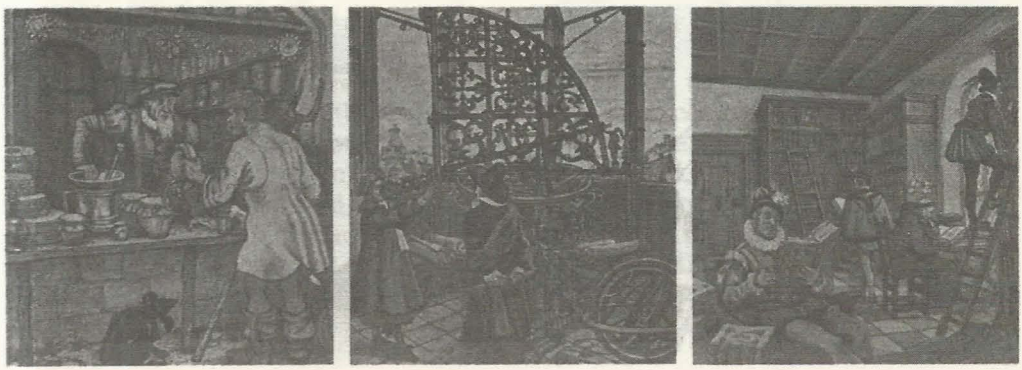
15. Yüzyıl Sonlarından 17. Yüzyılın İlk Yarısına Dek Uzanan Dönemde Avrupa Kültürü

15. yüzyılın sonlarından başlayarak, daha ileri Avrupa ülkelerinde gerilemekte olan feodal sisteme karşı bir hareket gelişmeye başladı. Halkın görüşleri de kesin bir değişim geçirdi. Kültürel gelişme daha önce eşine rastlanmamış bir düzeye ulaştı; bilim, edebiyat ve sanat hızla gelişiyordu.

58 | Rönesans Kültürünün Kökenleri ve Ayrıksı Özellikleri

1– Kültürün Gelişmesine Neden Olan Neydi? İtalya kültürel gelişmeyi ilk tecrübe eden ülkeydi. Zengin İtalyan şehirlerinde zanaatlar ve ticaret hızla ilerliyordu. 14. yüzyılda pek çok imalâthane çoktan açılmış ve burjuvazi ortaya çıkmaya başlamıştı bile.

Burjuvazi tamamen yeni bir dünya görüşüne sahipti. Feodal soyluluk genellikle yağma savaşları ve toprağa el koyma yoluyla zenginleşirken, burjuvazi ticaret ve ücretli emekçilerin sömürül-

15.-17. yüzyılların kent kültürü
1. Aktar
2. Astronom
3. Üniversite kütüphanesi

mesi sayesinde servet biriktiriyordu. Bu üretken ve girişimci bir sınıftı. Servet arayışı içinde tüccarlar uzun ve tehlikeli yolculuklara atıldılar.

Burjuvazi ilk ortaya çıktığında bilim ve teknolojinin gelişimini teşvik etti. İşletme sahipleri arasındaki rekabet yeni makine ve donanımların geliştirilip kullanıma sokulmasını sağladı. İsabetli hesaplamalar kısa süre içinde büyük binaların inşa edilmesini, istihkâm, liman ve kanalların çok daha kolay yapılabilmesini mümkün kıldı.

Signoria Meydanı'nda Palazzo Vecchio *14.-15. yüzyıllar*

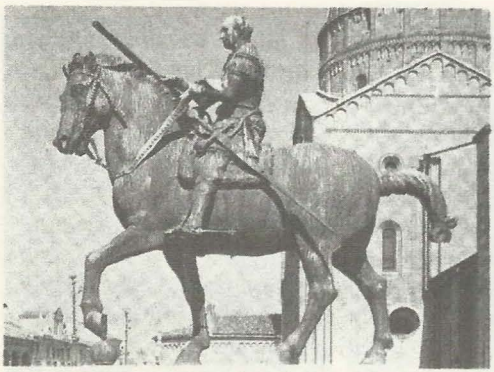
Zengin şehirliler zamanın ne kadar değerli olduğunun farkındaydı: Servet birikimi ve girişimlerinin başarısı zamanı nasıl harcadıklarına bağlıydı. Öldükten sonra değil, bu hayatta olabildiğince haz elde etmenin peşindeydiler. Saraylarının, evlerindeki eşyaların, mobilyalarının ve kıyafetlerinin ihtişamında birbirleriyle yarışıyorlardı. Sanat eserleri için siparişler artık sadece kilise ve yüksek soyluluktan değil, zengin şehirlilerden de geliyordu. Mimarlar zenginler tarafından sipariş verilen büyük evler inşa ediyor, ressam ve heykeltıraşlar binaları resim ve heykellerle süslüyorlardı.

Büyüyen şehirler giderek daha fazla eğitimli profesyonellere, muhasebecilere, avukatlara, mühendislere, teknisyenlere, öğretmenlere ve hekimlere ihtiyaç duyuyordu. Şehirlerde yeni bir nüfus katmanı, entelektüel emek harcayan ayrıksı bir grup olarak *entelijansiya* ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunların pek çoğu sıradan şehirli ailelerinde dünyaya geliyordu.

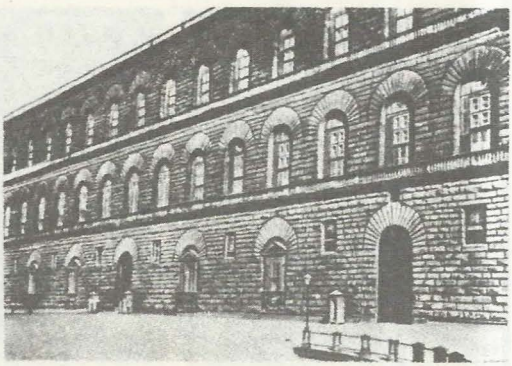
Batı Avrupa ülkelerinde 15. ve 16. yüzyıllarda kültürün gelişmesi yeni bir sınıfın, burjuvazinin doğuşuyla ilişkiliydi.

Askerî lider Gattamelata'nın at üzerinde heykeli *Heykeltraş Donatello 15. yüzyıl sonları*

2– İnsana ve Doğaya Dair Yeni Bir İlgi. İnsanın çaresiz ve acınası, her şeye kadir olanınsa sadece Tanrı olduğuna dair kilise öğ-

Bir palazzo

retileri, yaşamın kendisi tarafından yanlışlanıyordu. İnsanın güç ve yeteneklerine duyulan inanç yeniden doğmuştu. Yeni sanatçı ve yazarlar Tanrı'yla ilgilenmiyordu; heyecan duydukları şey insan ve onun eylemleriydi. Onlara *hümanistler* denmesinin nedeni buydu.

Roma'da bir kilise. *Mimar Bramante (16. yüzyıl başları)* Bu parçaların birbiriyle orantılı olduğu ilk İtalyan Rönesans yapısıydı.

Dinin salık verdiği çileci yaşam tarzının yerini dünyaya karşı canlı bir ilgi almıştı. Doğayı titiz bir şekilde inceleyen bilim insanları gözlemler ve deneyler yaptılar. Doğal fenomenler için açıklamalar bulmak ve bu açıklamalardan yola çıkarak söz konusu fenomenlerin nedenlerine ulaşmak istiyorlardı. İlk botanik ve hayvanat bahçeleri, müzeler ve mineral ve bitki koleksiyonları Avrupa'da kuruldu. Entelektüeller doğa ve güzelliği hakkında yazdılar; ressamlar manzara resimleri yapmaya başladılar.

Bilim ve sanat arasındaki bağlar giderek güçlendi. Ressamlar ve heykeltıraşlar insanın nasıl hareket ettiğini anlamak için insan vücudunu incelediler; heykel ve resimlerinde doğru oranları yakalayabilmek için matematik öğrendiler.

Yazarlar artık tüm neşe ve hüzünleriyle gerçek insanları tasvir etmekle ilgileniyorlardı. Onların olaylı yaşamlarını kaleme almak ve halkın güçlü hislerine tercüman olmak istiyorlardı. Ressamlar kendi çağdaşlarının, sadece kral ve yöneticilerin değil sıradan insanların da portrelerini yapmaya başladılar. Azizlerin resmini yaparken bile, model olarak gerçek insanları kullandılar. Rahipler ve keşişler ikonlarda hoş kadınların yüzlerini tanıdıklarında dehşete düşüyor ve öfkeye kapılıyorlardı.

Hümanistler en yüce amacın, Tanrı'ya hizmet etmek ya da askerî kahramanlıklar göstermek değil, herkesin ortak iyiliği için çalışmak olduğuna inanıyor; uyumlu bir şekilde gelişen, ruhu, bedeni, düşünceleri ve duygularının hep birlikte güzel olduğu bir insanın yaratılmasına katkıda bulunmak istiyorlardı.

3– Feodal Soyluluğa ve Kiliseye Karşı Tutumlar. Hümanistler insanların tabakalara ayrılmasına karşıydı. Aylaklıkları ve kibirleri yüzünden feodal beylerle alay ediyorlardı. Pek çok Rönesans sanatçısı ve yazarı, görgüsüz ve aylak feodal beylerle dalga geçmişti. İtalyan bir yazar, insanın soylu olmasıyla gurur duymasının, haydutların soyundan gelmekle gurur duyması anlamına geldiğini yazmıştı. Şöhretin ve soylu bir karakterin ancak insanın kendi çabalarıyla elde edilebileceğini savunuyorlardı.

Hümanistler feodal sistemi eleştirseler de onu bütünüyle reddetmiyorlardı. Sadece sıradan insanların hayatını kolaylaştırmak

Bir oğlan portresi
Ressam Pinturicchio
15. yüzyıl

Venüs başı
Sandro Botticeli'nin
Venüs'ün Doğuşu
eserinden fragman
16. yüzyıl

için bel bağladıkları hâkim sınıfı aydınlatarak onu "iyileştirmenin" hayalini kuruyorlardı.

Hümanistler kiliseyi de sert bir şekilde eleştiriyordu. Rahiplerin ve keşişlerin cehalet ve aptallıkları ve papaların aç gözlülükleriyle iktidar hırsları, ilerici Rönesans yazarlarının istihzalarının sürekli hedefi oluyordu. Fakat hümanistler Tanrı'ya inanmaktan vazgeçmemiş ve dindar insanlar olmayı sürdürmüşlerdi. Bazıları dini, sıradan, "aydınlanmamış" halkı dizginleyecek bir koşum takımı olarak görüyordu.

4– Antikçağ Kültürüne Duyulan İlgi. Hümanistler eski Yunan ve Roma kültürlerine büyük bir ilgi gösterdiler. Kilise sanatından farklı olarak, antikçağın kültürü neşeyle doluydu, insanın güzelliğini yüceltiyordu.

Antikçağın kültürü, kilise tarafından lanetlenen, Hristiyan olmayan bir kültürdü ve daha önceki yüzyıllarda kısmen unutulmuşken şimdi yeniden doğuyordu. Ortaya çıktığında bu yeni kültüre *Rönesans* denilmesinin nedeni buydu. Antikite ile Rönesans arasındaki tarihsel dönem bir cehalet ve ruhsal karanlık çağı olarak görülüyordu. Hümanistler bu dönemi Ortaçağ olarak adlandıran ilk kişilerdi.

Manastırların bodrum katlarında antik eser koleksiyoncuları eski elyazmalarına rastladılar; Yunan tanrı ve kahramanlarının heykelleri yeraltından gün yüzüne çıkarıldı. Sanat düşkünlerinin bütün paralarını heykel ve elyazmalarına harcamaya hazır olmalarıyla birlikte, bu tür keşiflere olan talep çok arttı. Hümanist bilim insanları Perikles'in ve Augustus'un dillerine, Yunanca ve Latinceye son derece hâkimdiler.

Hümanistler eski Yunan ve Romalıların eserlerini incelediler, onlara hayranlık duydular ve öykünmeye çalıştılar. Fakat eski-

çağ insanları insanın sadece her şeye kadir tanrıların elinde bir oyuncak olduğuna inanıyorlardı. Hümanistlerse insanı kendi kaderinin efendisi olarak tasvir ettiler ve amacına ulaşıp ulaşamayacağını sadece kendi yeteneklerinin ve enerjisinin belirlediğine inandılar.

5– Rönesans Kültürü ve Halk. Rönesans sanatı, sıradan insanlar tarafından yaratılan Ortaçağ kültürünün en iyi kazanımları üzerinde yükseldi. Mimarlar ve heykeltıraşlar şehirli zanaatkâr kuşakları tarafından biriktirilmiş olan zengin tecrübeleri kullandılar. Yazarlar şehirlilerin fabl ve hikâyelerini benimsediler. Latince değil, kendi yerel dillerinde yazdılar.

Önceleri sadece az sayıda soylu devlet ve kilise işlerinden anlardı. Fakat matbaanın icat edilmesinin ardından, özellikle de Reform sırasında, yazarlar sıradan insanlara hitap etmeye ve kendi ana dillerinde yazmaya başladılar. Giderek daha fazla sayıda insan dünyada olup bitenlerle ilgili bilgilere erişir hale geldi. Bilgi manastırların ve üniversitelerin duvarlarının ardından, bir yolunu bulup şehrin sokaklarına ve meydanlarına aktı.

Rönesans, kültür ve bilim alanında büyük bir değişim dönemiydi.

59 | İtalyan Sanatının Çiçeklenmesi

1– Rönesans Kültürünün Başlıca Merkezleri. Roma'dan Alplere uzanan önemli bir ticaret yolunun üzerinde, güzel ve büyük bir şehir olan Floransa bulunuyordu. 13. yüzyılın sonlarında, bizzat şehirliler tarafından yönetilen bu kentin meselelerinde feodal beylerin hiçbir söz hakkı yoktu. Floransa'da çok sayıda kıyafet üretimi yapılan atölyeyle tacir dükkânı yer alıyordu. Sadece tüccarlar ve feodal beyler değil, papalar ve krallar da Floransa'nın zengin tüccarlarından büyük meblağlarda borç alırlardı. Zenginler ressamlara ve şairlere hamilik yapar, cömertçe para harcadıkları sanat eserleri sipariş ederlerdi.

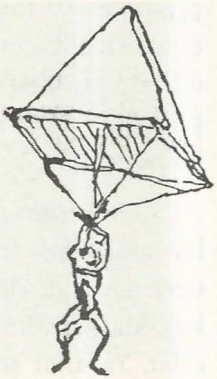
Floransa bütün İtalya'nın kültürel merkezi haline geldi. Ünlü ressamlar, heykeltıraşlar ve mimarlar sanatlarını yetenekli gençlere öğretiyorlardı. Roma, Venedik ve *Milan* da parlak ustalarıyla meşhurdu.

Papalar, krallar ve İtalyan şehir devletlerinin yöneticileri, İtalyan ressamların kendi saraylarında kalmalarının onuru için birbirleriyle yarışıyorlardı.

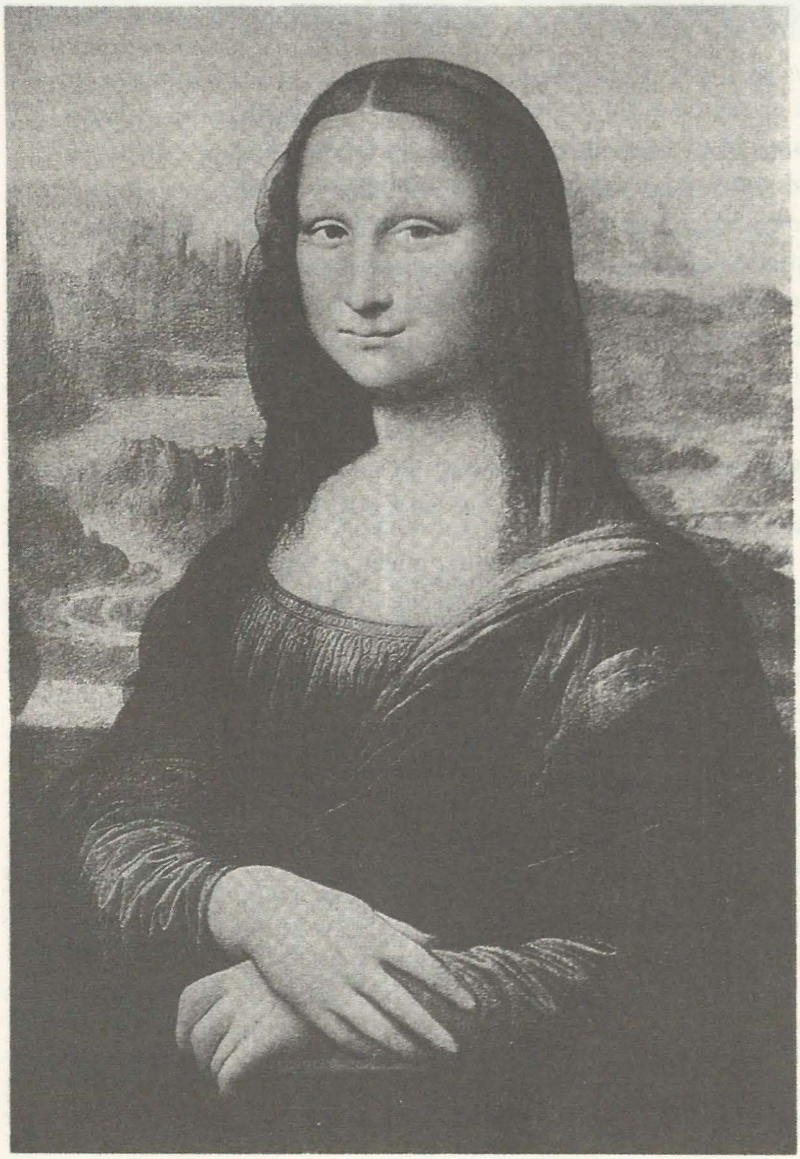

Leonardo da Vinci
Kendi portresi

2– Leonardo da Vinci. İtalyan Rönesansı'nın en önemli isimlerinden biri, bir Floransalı olan *Leonardo da Vinci* (1452-1519) idi. Babası zengin bir Floransa yurttaşıydı; annesiyse bir köylü ailesinden geliyordu. Leonardo da Vinci pek çok yeteneğe sahipti: Büyük bir ressam, bir bilim insanı, pek çok icadıyla ünlü bir mühendis, bir mimar, heykeltıraş, bir müzisyen ve bir şairdi. Çocukken bile özenle ve sabırla çalışmıştı. Zorluklar ve engeller onu durduramazdı; onların üstesinden gelerek daha da güçlenirdi. Öğrencilerine, sadece çok çalışanların mutluluğu hak edeceğini anlatırdı.

Leonardo da Vinci'nin tasarımları; paraşütle inen bir adam; uçan bir makineyi yükseltmek için havayla çalışan bir pervane

Mona Lisa
Leonardo da Vinci

Leonardo'nun resimleri, çok sevdiği ve incelediği yaşamı tasvir ediyordu. Şehirlerin sokaklarında ve meydanlarında dolaşarak insanlara bakmaktan ve eskizler yapmaktan hoşlanırdı. Neşe ya da acı ifadeleriyle dolu yüzler çekerdi onu kendine. Engizisyonun gazabını üzerine çekme pahasına, bu büyük sanatçı kadavraları kesip inceler ve resimlerinde doğru bir şekilde tasvir edebilmek için insan vücudunu anlamaya çalışırdı. Eserlerini son derece gerçekçi kılan, yakalanması zor ışık ve gölge oyunlarını resmetmekte ustaydı.

Bir ressam olarak Leonardo da Vinci'nin ilgisini en çok insan ve onun duyguları çekerdi. Genç bir şehirli kadının portresi olan meşhur tablosu *Mona Lisa* bütün dünyaca bilinir. Bu portre sadece eşsiz bir tasvir olmakla kalmaz, aynı zamanda modelin kişiliğini ve ruh halini de yansıtır.

Leonardo da Vinci aynı zamanda parlak bir bilim insanıydı. İcat ettiği makineler teknik standartlar açısından kendi zamanının yüzlerce yıl ilerisindeydi. Bilgeliğin tecrübenin kızı olduğunu söyleyen Leonardo, araştırmalarını gözlemlerine dayandırırdı. Med cezirleri gözlemledi, göçmen kuşları izledi ve insan gözünün yapısını inceledi: Leonardo bilimin yardımıyla insanların hayatlarını kolaylaştırmanın peşindeydi. Çağdaşları onu parlak bir mühendis olarak takdir ediyordu; Milan'a içme suyu getiren uzun bir kanal onun tasarılarından yola çıkılarak inşa edilmişti.

Leonardo da Vinci'nin defterleri şablon ve tasarımlarla doluydu. Tasarladıkları arasında çarklar, tezgâhlar, bir eğirme çıkrığı, bir kazma makinesi, türbinler ve macunalar bulunuyordu. Leonardo bir paraşüt ve helikopter tasarımı üzerinde de çalışmıştı.

Gurur ve bağımsız olma ihtiyacı Leonardo'nun müşteri ve hamilerini sık sık değiştirmesine neden oluyordu. Tüm yaşamı boyunca, bir yerden başka bir yere gezip durdu ve kendi şehrinden çok uzakta, Fransa'da hayata gözlerini yumdu.

3– Michelangelo. Rönesans'ın bir başka büyük ismi de bir heykeltıraş, ressam, mimar, askerî mühendis ve şair olan Michelangelo'ydu. Sağlam bir anatomi bilgisine sahipti ve insan bedeninin güzelliğini resmetmekte çok başarılıydı. Michelangelo her mermer bloğunun bir insan yüzü gizlediğini ve yapması gerekenin sadece onu ortaya çıkarmak için gereksiz olan kısmı atmak olduğunu söylemişti.

Michelangelo
Kendi portresi

Michelangelo kendisini ülkesine adamıştı ve 16. yüzyıl başlarında İtalya'yı kasıp kavuran felaketler karşısında kedere kapılmıştı. Floransa'nın bağımsızlık mücadelesine katılmış ve istihkâm

İsyankâr Köle
Michelangelo

Davut
Michelangelo

Roma'daki St. Peter Katedrali

projesinin başına geçerek kentin düşmana karşı savunulmasına yardım etmişti. Heykel ve resimleri onun idealindeki insanı yansıtıyordu; Ülkesi için kendisini feda etmek isteyen, mücadeleye hazır bir kahraman. Michelangelo insanları güçlü bedenlerle, kuvvetli bir irade ve cesur yılmaz bir ruhla tasvir ederdi.

Devasa bir mermer bloğundan, beş buçuk metre uzunluğunda bir heykel olan *Davut*'u yontmuştu. Çağdaşları ona Dev diyordu. Michelangelo devasa bir adamla karşı karşıya gelmeye cüret eden

Sistine Madonna
Raphael

ve onu bir taşla devirerek kavgayı kazanan genç çobanın efsanesine vücut vermişti. *Davut* heykeli Floransa'nın ana meydanında yer almakta ve şehrin koruyucusu olduğuna inanılmaktadır.

Michelangelo Roma'daki St. Peter Katedrali'nin inşasında da yer almıştı. Bir grup ünlü mimar katedrali inşa etmek için on yıllarını vermişti. Michelangelo da devasa kubbenin tasarımlarını yaptı. St. Peter Katedrali Rönesans mimarisinin en iyi örneklerinden biriydi.

Michelangelo'nun eserleri Rönesans kültürünün en iyi özelliklerini taşır; insanın güç ve cesareti karşısındaki hayranlığı, insan aklına duyulan inancı yansıtır.

4– Raphael. Rönesans ressamlarının en büyüklerinden biriydi *Raphael* (1483-1520). Güzel, zeki ve soylu insanları resmetmeyi severdi.

Raphael
Kendi portresi

Raphael, gençliğinde en iyi eserlerinden pek çoğunu yarattığı Floransa'da yaşadı. Daha sonra Roma'ya çağrılan Raphael, portreler yaptı, St. Peter Katedrali'nin inşaatını yönetti ve arkeolojik kazılar düzenledi.

Raphael'in resimlerinden pek çoğu Meryem Ana'yı tasvir ediyordu. Bunlar birer ikona değildi. Raphael bir anneyi ve çocuğuna duyduğu dokunaklı sevgiyi resmetmiş, onun kişiliğinde insanların mutluluğu için büyük fedakârlıklarda bulunabilecek insanı yüceltmişti. Raphael en ünlü resmi olan *Sistine Madonna*'yı küçük bir İtalyan kentindeki St. Sixtus Kilisesi için yapmıştı. Bu deha ürünü eser sanatçının insanlığa duyduğu büyük sevgiyi yansıtıyordu. *Rönesans'ın büyük sanatçıları insanlığa zevk vermeye devam eden şaheserler ürettiler.*

60 | Almanya, Hollanda ve İspanya'nın Büyük Sanatçıları

İtalyan Rönesansı Avrupa'nın diğer ülkelerinde de sanat üzerinde büyük bir etkide bulundu. Almanya, Hollanda ve İspanya'nın büyük sanatçıları İtalyan sanatçılarının başarılarını özümsediler ve dünya sanatına kendi katkılarını yaptılar.

Albrecht Dürer
Kendi portresi

1– Albrecht Dürer. Almanya'da 16. yüzyılın başlarında Rönesans'ın serpilmesi doğrudan Reform ve feodal baskılara karşı verilen mücadeleyle ilişkiliydi. Alman hümanistleri feodal düzene ve Katolik Kilisesi'ne keskin eleştiriler yönelttiler.

Dönemin önde gelen ilerici sanatçılarından biri *Albrecht Dürer*'di (1471-1528). Bu ülkelerin sanatsal başarılarını görmek için Almanya, İtalya ve Hollanda'da uzun seyahatler yapmıştı. Dürer yeteneği, ilgi alanının genişliği ve engin bilgisiyle diğer Alman sanatçılardan ayrılıyordu. Bir ressam, mühendis, mimar, eski diller uzmanı ve şairdi.

Matbaanın icadıyla birlikte, resimler basılabilir hale geldi ve böylece çok sayıda insana ulaşmaya başladı. Sanatçılar tasvirleri ahşap üzerine oyuyor ya da asitle bakır levhalara işliyorlardı. Daha sonra bunlar boyayla kaplanıyor ve üzerlerine kâğıt bastırılarak gravürler üretiliyordu.

Dürer gençliğinden beri matbu kitapları resimlemek için gravürler yapıyordu. Eserleri Reform öncesi Almanya'ya hâkim olan huzursuz haletiruhiyeyi yansıtıyordu. Bu Dürer'in gravür ve resimlerinin bütün ülkede çok beğenilmesini sağladı.

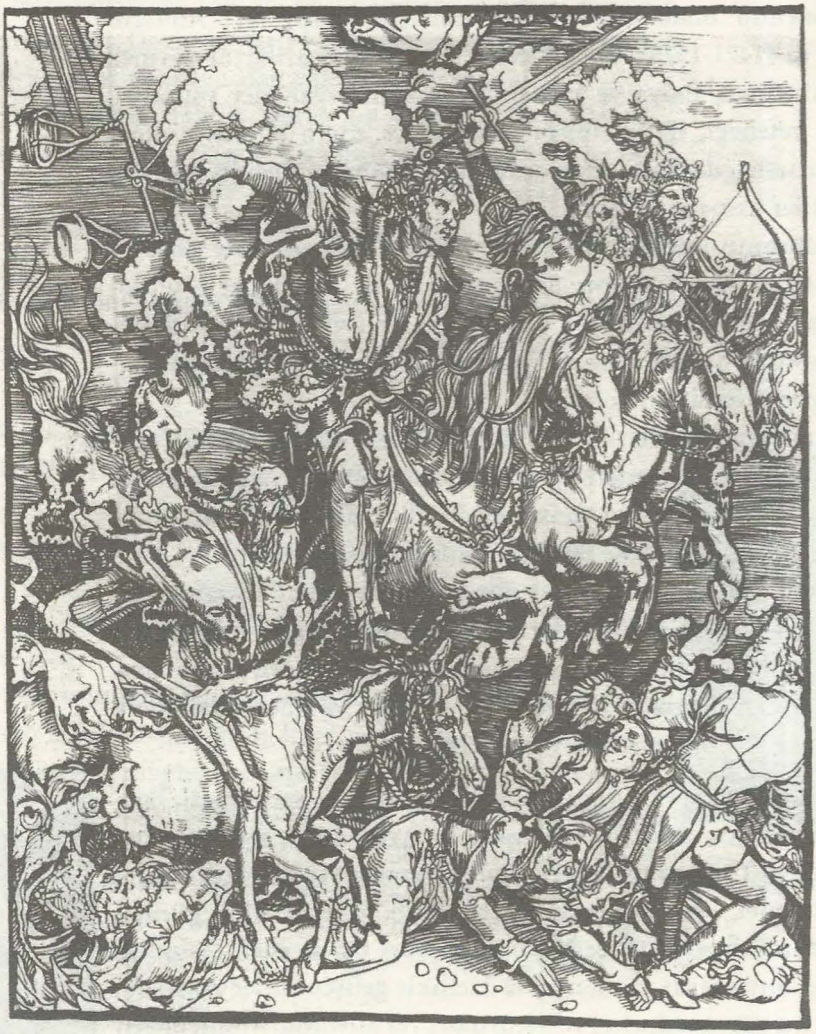
Dürer aynı zamanda dünyanın en büyük portre ressamlarından biriydi. Perspektif yasalarını incelemiş ve doğru oranlar yakalamaya büyük bir önem vermişti. İnsanın iç dünyasının zenginliklerini yansıtmak için, cesur, yetenekli ve güçlü kişiliklere sahip insanların portrelerini yapmıştı.

2– Rembrandt van Rijn. Hollanda'da sanatın serpilmesi, burjuva devriminin zaferiyle bağlantılıydı. Artık resim siparişi veren kilise değil (Protestan kiliselerinde ikonalar yer almazdı), evlerini süslemek isteyen zengin yurttaşlardı. Evlerin içini, günlük yaşamdan sahneleri ve çeşitli manzaraları tasvir eden resimlerden hoşlanıyorlardı. Hollanda'da özellikle gelişen türler arasında, portre, manzara resimleri ve natürmort yer alıyordu. Muhtemelen en büyük Hollandalı ressam *Rembrandt van Rijn*'di (1606-1669). Yaşamı boyunca yorulmaksızın çalışmıştı: Günümüze ondan yüzlerce resim, gravür ve binlerce çizim kalmıştır. Rembrandt Amsterdam'a yerleştikten sonra ün kazandı. Aldığı resim siparişlerinden bunalmıştı ve çok sayıda öğrencisi olmuştu.

Rembrandt
Kendi portresi (fragman)

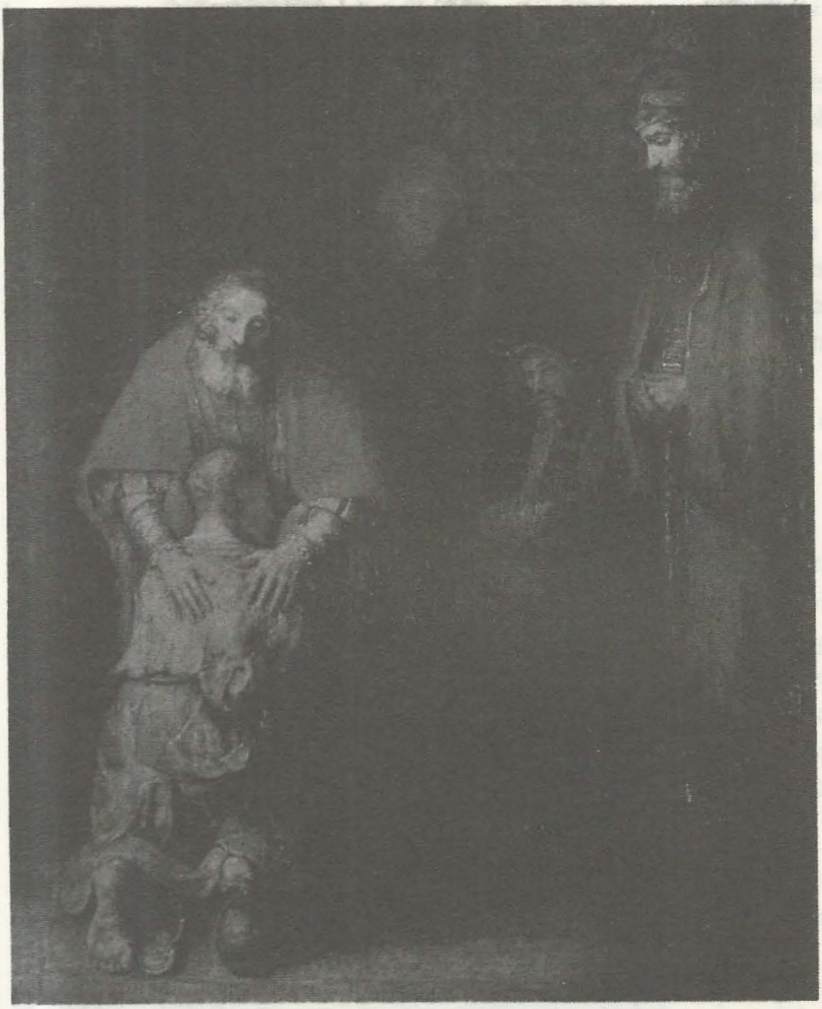
Rembrandt genellikle insanları, karakterlerini ve duygularını tasvir etmeye yoğunlaşmıştı. Günlük yaşamdan sahneler, dini meselelerle ilgili resimler, müşterilerinin, eşinin ve oğlunun portrelerini yapmıştı. Kendisinin de yüz civarında portresini yapmıştı ki bu başka herhangi bir ressamınkinden çok daha fazlaydı. Kendisini ve yakınlarındaki insanları resmederek insanın özelliklerinin sınırsız çeşitliliğini tasvir etmişti.

Dört Atlı. *Albrecht Dürer*
İnsanlara acımasızca ölüm, haksızlık ve savaş getiren dört atlı saldırıyor.

Genç bir adamın portresi
Albrecht Dürer

Müsrif Çocuğun Geri Dönüşü
Rembrandt

Yaşlı bir kadının portresi
Rembrandt

Yaşlı bir adamın portresi
Rembrandt

Sanatta dürüstlüğe büyük bir önem veriyordu ve bu nedenle kendi zevklerini ona dayatmaya çalışan pek çok zengin müşterinin siparişini geri çevirmişti. Az sayıda sipariş aldığı zamanlar geldi; yakınındaki insanlar öldüler ve bütün mülkleri ve sanat koleksiyonu borçlarının ödenmesi için satıldı. Sanatçı stüdyosunu terk etmek ve yoksul bir mahalleye yerleşmek zorunda kaldı. Fakat talihsizlikler onun iradesini kıramayacaktı: Rembrandt sefalet içinde yaşarken en iyi eserlerini üretti.

O yıllarda genellikle, endişe ve derin düşüncelerin izlerini taşıyan yüzleri, bütün bir yaşamı yansıtan ihtiyarların resimlerini yaptı.

Rembrandt'ın en büyük başarısı ışık ve gölgeyi cesurca ele alışıydı. Resmin en önemli kısımlarına dikkat çekmek ve anlamını ortaya çıkarmak için ışık kullandı: Karanlık bir arka plana karşı yüzü aydınlatan ışık huzmeleri, modelin iç dünyasını ortaya koyardı. Rembrandt en önemli resimlerinden biri olan *The Return of Prodigal Son*'u ölümünden kısa bir süre önce yaptı. Resim insanlığa duyulan sevgiyi, insana ve onun pişman olarak daha iyisini yapma kabiliyetine olan inancı yansıtıyordu.

Zengin Hollandalılar Rembrandt'ın dehasını takdir edemediler. Sefalet içinde öldü ve kamu kaynaklarıyla yoksullar mezarlığına gömüldü. Günümüzde sadece Hollanda değil, bütün insanlık içinden böyle bir kişi çıkardığı için gurur duymaktadır.

3– *Diego Velazquez.* 16. yüzyılın sonlarına doğru, İspanya'da gelişmeye başlayan sanat, bu gelişimini, takip eden bir yüzyıl boyunca sürdürdü. Bu döneme İspanyol kültürünün altın çağı deniyordu. Söz konusu dönemde, ülke pek çok sıra dışı yazar ve sanatçı yetiştirdi.

Hollanda'daki burjuvazinin aksine, feodal İspanya'daki sanat eserleri hâlâ büyük oranda kilise, kral ve yüksek soyluluk için üretiliyordu. İspanyol sanatında dini konularla ilgili resimlerin ve aristokratların büyük portrelerinin hâkim olmasının nedeni buydu. Yine de sıradan insanların yaşamlarını tasvir eden bazı eserler de vardı.

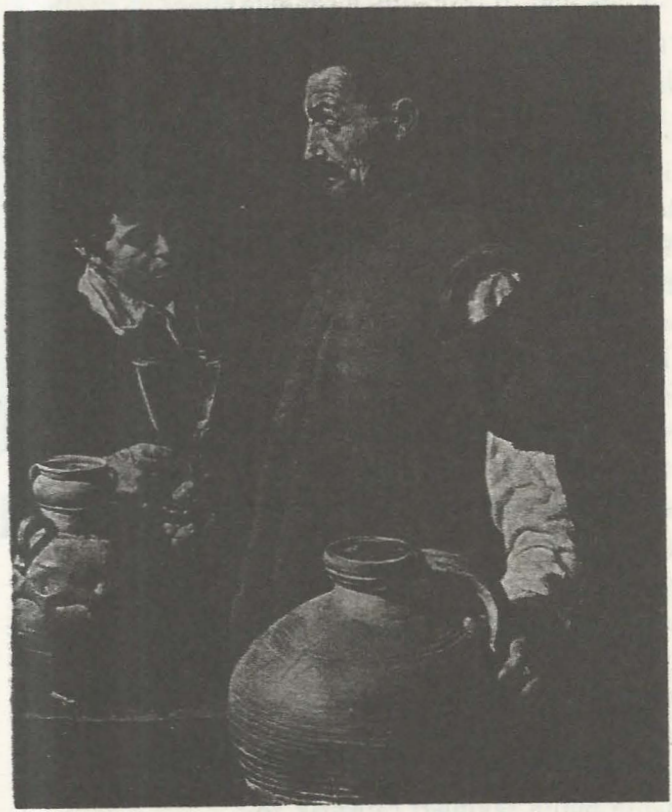
Velazquez
Kendi portresi

En ünlü İspanyol sanatçı *Diego Velazquez*'di (1599-1660). Genç bir adam olarak, günlük yaşamdan sahneler resmetmekten hoşlanıyordu. Daha sonra Madrid'e gelerek bir saray ressamı oldu ve bu konumunu 40 yıl boyunca sürdürdü.

Kralın, ailesinin ve yüksek soyluların büyük portrelerini yapan Velazquez, asla modellerini pohpohlamadı. Merhametsizce

Eğiriciler
Velazquez

Su Satan Adam
Velazquez

karakterlerini ortaya koyarak onları oldukları gibi resmetti. Bunu belirli bir amaçla yapmamıştı; sadece gerçeği süsleyerek yalan söylemek yapabildiği bir şey değildi. Resimleri kralı zayıf iradeli, önemsiz bir kişiymiş gibi gösteriyordu. Yine de kral ve soyluluk, mükemmel bir gerçekçiliğe sahip olan portrelerinden hoşnuttu.

Velazquez yaşamının ilerleyen dönemlerinde yarattığı *Eğiriciler* adlı tablosuyla, sıradan insanların alınterini resmeden ilk Avrupalı sanatçılardan biri oldu.

Velazquez'in eserleri İspanyol resim sanatının en iyi özelliklerinin tümüne sahipti. Mezar taşında şöyle yazıyordu: "Hakikatin Ressamına."

61 | Batı Avrupa'nın Büyük Yazarları

Rönesans kültürü sadece İtalya'da değil diğer ülkelerde de gelişti. Hümanist gelenekten gelen yazarlar, feodal sisteme ve Katolik Kilisesi'ne sert eleştiriler yöneltti. En ilericileri kapitalizmin emekçi insanların yaşamını zorlaştıracağını fark etmiş ve daha iyi, adil bir düzen kurmanın hayalini kurmaya başlamışlardı.

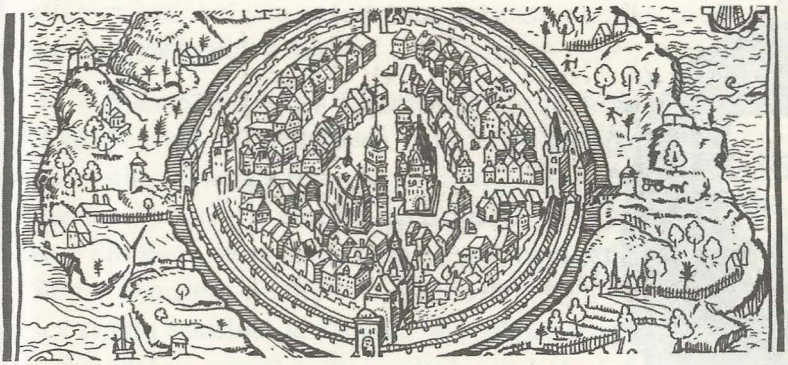
1– Thomas More. İngiliz yazar *Thomas More* (1478-1535) klasik dillere son derece hâkim olan iyi eğitimli bir kişiydi. Babasının izinden giderek bir avukat oldu; diğer insanlara karşı nazikti ve onların hallerinden anlardı, her zaman yoksulları savundu.

Thomas More
Genç Hans Holbein

1516 yılında, Thomas More çitlemeleri ve yoksullara karşı çıkarılan zalim yasaları eleştiren *Ütopya* isimli kitabını yayımladı. More özel mülkiyetin halkın karşı karşıya olduğu bütün talihsizliklerin ve çektiği bütün ıstırapların kaynağı olduğunu düşünüyordu. Ulaştığı ve o dönem için son derece cesur olan sonuç, özel mülkiyetin mevcut olduğu ve her şeyin parayla ölçüldüğü her yerde, devlet meselelerinin adil ve başarılı bir şekilde yürütülmesinin mümkün olmadığıydı. Hükümetin kendi çıkarlarının peşinden giden zenginlerin bir komplosu olduğunu söylüyordu.

Thomas More bütün kıyılardan çok uzakta bulanan bir adada kurulmuş, güzel şehirleri ve verimli tarlaları olan, sıra dışı yasa ve âdetlere sahip, *Ütopya* adını verdiği ("yok yer", "olmayan yer" anlamına geliyordu) muhayyel bir mutlu ülke tasavvur etmişti. Ütopya'da insan sömürüsü yoktu ve halk zengin ve yoksul gibi kategorilere ayrılmamıştı. Adanın bütün sakinleri çalışmak zorundaydı: Zanaatlarla uğraşıyorlardı ve her iki yılda bir toprakta çalışma sırası kendilerine geliyordu.

1518'de Basel'de basılan *Ütopya*'nın kapak resmi
Gravür

Ülkenin yurttaşları sadece günde altı saat çalışıyordu; fakat aylak ya da tembel insanlar olmadıklarından kendilerine yetecek kadar ürünleri vardı. İhtiyaç duydukları her şeyi ortak depolardan temin edebiliyorlardı. Yemekleri güzel saraylardaki büyük odalarda hep beraber yiyorlardı. Boş zamanlarında bilimle, sanatla ya da sporla uğraşıyorlardı.

Evlerinin kapıları her zaman açıktı, çünkü hiç hırsız yoktu. İnsanların açgözlü olmalarını engellemek için her on yılda evlerini ve diğer mallarını birbirleriyle değiş tokuş ediyorlardı. Parayı hor görüyor ve değerli taşları çocuk oyuncağı olarak kullanıyor, altındansa suçlular için zincirler yapıyorlardı.

Ütopya'nın yurttaşları diğer insanlara saygı duyardı. Sadece kendi ülkelerini korumak ya da dostlarına yardım etmek için savaşırlardı.

Thomas More gelecekteki adil bir düzeni ilk tasvir edenlerden biriydi; fakat insanların bu tür bir sistemi nasıl yaratabileceğine dair hiçbir fikri yoktu. O dönemde bu tür hayallerin gerçekleşmesi imkânsızdı. Thomas More'dan sonra *ütopya* sözcüğünün, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hayal, hiçbir gerçek temeli olmayan bir fantazi anlamında kullanılmasının nedeni buydu.

2– François Rabelais. Fransız yazar *François Rabelais* tarafından kaleme alınan *Gargantua ve Pantagruel* isimli eseri hem yetişkinler hem de çocuklar zevkle okur. Bir peri masalı olarak sunulan ve eski halk efsanelerine dayanan bu kitap, âdet ve gelenekleriyle birlikte feodal sistemle alay eder.

Rabelais insanların Fransa'da nasıl bir yaşam sürdüklerini çok iyi biliyordu. Ebeveyni tarafından bir manastıra gönderildikten kısa bir süre sonra oradan ayrılmıştı. Rabelais pek çok seyahat yap-

François Rabelais
16. yüzyıl gravürü

mış, İtalya'yı birden çok kez ziyaret etmişti. İyi eğitimli bir kişi, bir yazar, bir klasik diller uzmanı, bir hekim ve bir öğretmendi.

Rabelais, eserlerinde yıkıcı feodal savaşları sert bir şekilde eleştirmişti. Çılgın bir fikir –bütün dünya üzerinde hâkimiyet kurmak– uğruna halkının kanını döken, fetih peşindeki kralla alay etmişti.

Rabelais papaya ve Katolik Kilisesi'ne cesurca saldırdı. Romanları, Popemania isimli adanmış Katoliklerin yaşadığı bir ülkeden söz ediyordu. Popemanialılar kendi görüşlerini paylaşmayan herkesi yok etmeye hazırdılar; papanın portresinin önüne incir işareti koydukları için Popefigler adasının sakinlerini yok etmişlerdi. Okurlar bunun Katoliklerle Protestanlar arasındaki mücadeleye bir dokundurma olduğunu fark etmekte hiç zorlanmadılar.

Katolik Kilisesi bu cesur yazarın peşine düştü. Kitapları yasaklandı ve tutuklanmak ve hatta diri diri yakılmakla tehdit edildi.

Gargantua ve Pantagruel'den
bir illüstrasyon
Gustave Doré'ye *ait gravür*

Dostları ve hamileri onu terk etse de, Rabelais inançlarına ömrünün sonuna dek sadık kaldı.

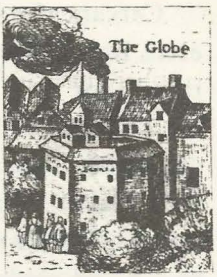
3– William Shakespeare. İngiliz halkının 16. yüzyıl sonlarındaki gözde sanat dalı tiyatroydu. Londra'da her gün değişik bir oyunun sahneye konduğu on kadar tiyatro vardı. İzleyiciler çok büyük bir dikkatle ve tam bir sessizlik içinde oyunları izlerdi. Kraliçe Elizabeth de maske takmış bir şekilde oyunlara giderdi.

Bütün tiyatrolar açıkhava tiyatrosuydu. Uzun bir duvar boyunca zengin şehirliler için sıralar ve soylular için loncalar inşa edilmişti. Sahne salondan bir perdeyle ayrılırdı. Sahnede dekor olmazdı. Bunun yerine, "orman" ya da "kale" yazılı levhalar konulurdu. Oyunlar gün ışığında sergilenirdi.

William Shakespeare
17. yüzyılda yaşamış bir sanatçının yaptığı portre

Rönesans tiyatrosu büyük yazar *William Shakespeare*'in (1564-1616) ismiyle yakından bağlantılıydı. Babası eskiden hali vakti yerinde bir şehirliyken bütün parasını kaybetmişti ve Shakespeare 16 yaşından itibaren kendi parasını kazanmaya başlamıştı. Önce bir oyuncu, ardından da Londra'daki *The Globe* tiyatrosunun ortağı olmuştu. Shakespeare trajedi, komedi ve tarihsel dramlardan oluşan 37 oyun yazdı.

Shakespeare döneminde İngiliz tiyatrosu. *17. yüzyıl çizimi.* Binanın çatısı yoktur, gösteriler gün ışığında gerçekleşir.

Shakespeare eski feodal dünyanın sonuna yaklaştığının farkındaydı. Fakat paraya ve kâra aç olan burjuvazinin yeni dünyasını da kabul edemiyordu.

Shakespeare çağdaşlarının tümünden daha çok insanın iç dünyasının derinliklerine nüfuz edebilmişti. Trajedilerinden birisinin kahramanı olan Hamlet şöyle diyordu: "Nasıl bir şaheser şu insan! Ne kadar soylu akıldan yana, melekeleri ne kadar sınırsız; endamıyla, hareketiyle ne kadar kusursuz ve göz alıcı; davranışlarında bir melek sanki, kavrayışında neredeyse bir tanrı: En güzel yaratığı dünyanın!"

Hamlet, Othello, Kral Lear, Romeo ve Juliet gibi trajedilerinde insanların iyilik ve güzelliğe dair düşlerinin nasıl çöktüğünü anlattı. En çekici, soylu ve cesur karakterleri dünyada hüküm süren kötülüğe karşı verdikleri eşitsiz mücadelede hayatlarını kaybetti. Genç Romeo ve Juliet birbirlerine derin bir sevgi besliyordu, fakat aileleri arasında uzun süredir devam eden kan davası aşklarının önüne dikildi. Kahramanlar öldüler, ama birbirlerine ihanet etmediler.

Büyük yazar yaşamın içinden karakterler yarattı ve onları sıradan insanların diliyle konuşturdu. Karl Marx, Shakespeare'in

"insanlığın bugüne kadar ürettiği en büyük dehalardan biri" olduğunu düşünüyordu.

Miguel de Cervantes
Seville'deki Anıtı

4– Cervantes. Büyük İspanyol yazar ve hümanist *Miguel de Cervantes* (1547-1616) zorluklarla dolu bir yaşam sürdü. Yoksul düşmüş bir soylu ailede dünyaya gelmişti. Üniversiteyi bitirdikten sonra askerlik hizmetine girdi. Türklere karşı bir deniz savaşında ağır yara aldı. Cervantes'i evine geri getirmekte olan gemi korsanlar tarafından ele geçirildi ve Cezayir'e götürüldü. Geleceğin yazarı esaret altında beş yıl geçirdi; birkaç kez kaçmaya çalıştı ama başarısız oldu. Mali açıdan tamamen çökmek pahasına ailesi fidye için gerekli parayı toplamayı başardı. Hayatını kazanmak için bir vergi tahsildarı olmak zorunda kaldı. Bu iş Cervantes'i tiksindiriyordu, ama aynı zamanda ona sıradan insanların nasıl yaşadığını görme fırsatı sundu.

Don Kişot ve Sancho Panza
Romanın ilk baskılarından birini süsleyen gravür 17. yüzyıl

Cervantes'in kendisine dünya çapında şöhret kazandıran baş eseri, Don Kişot *(Don Quixote)* isimli romanıydı. Kitabın ana karakteri çok fazla romans okumuş olan yoksul düşmüş bir soyluydu. Bütün zulüm ve eziyet görenleri korumak için bir yolculuğa çıkıyordu. Amacı insanları daha iyi yapmak ve tüm dünyada hemen adaleti sağlamaktı. Sakar, uzun boylu ve sıska Don Kişot'a gittiği her yerde sadık silahtarı, sağlam yapılı, tıknaz Sancho Panza eşlik ediyordu. Fakat maceraperest şövalyelerin dönemi sona ermişti: Don Kişot'un zırhı birkaç paslı tenekeden ve atalarının silahlarının bazı parçalarından ibaretti, atı acınası bir beygir, silahtarıysa kurnaz bir köylüydü.

Romanın iki ana karakteri tamamen birbirinin zıddı değildi; pek çok açıdan birbirlerine benziyorlardı, hareketli ve diğer insanlara karşı anlayışlıydılar. Don Kişot, kolay para ve valilik makamı sözü vererek Sancho Panza'yı yolculuğa çıkmaya ikna etmiş-

Don Kişot'tan bir enstantane
Gustave Doré'ye *ait gravür*

ti. Fakat halka hizmet etmek isteyen Don Kişot sadece sanrılarıyla onlara zarar veriyordu. Mızrağını doğrultarak birer dev zannettiği yel değirmenlerine saldırıyor; suçluları esir şövalyeler sanarak serbest bırakıyor; bir han ona kale, bir koyun sürüsüyse düşman ordusu gibi görünüyordu.

Arkasından beddua okunan ve dövülen, dalga geçilip alay edilen Don Kişot, yine de insanları sevmeyi sürdürüyordu. Onun etkisiyle Sancho Panza da değişmişti. Zengin bir soylu Panza'yı bir adanın valiliğine atarmış gibi yaptığında, cahil köylü adalet dağıtırken bilgelik, bir tür hakkaniyet duygusu ve cömertlik göstermişti.

İnsanları kötülüğe ve adaletsizliğe karşı seslerini yükseltmeye çağıran bu roman, uzun zamandır pek çok ülkede gözde bir eser olmayı sürdürmüştür.

62 | Bilim ile Kilise Arasındaki Mücadele

1– Bilimsel İlerleme. Columbus ve Vasco da Gama'yı takip eden gemiciler okyanusların enginliklerine yelken açmayı sürdürdü. 17. yüzyılın başlarında, başka bir kıta daha keşfedildi: *Avustralya*. Rus avcılar ve Kazaklar Kuzey Asya'nın keşfedilmemiş topraklarına daldılar ve Pasifik Okyanusu'na ulaştı. Cesur seyyahlar karaların, denizlerin ve okyanusların büyük bir bölümünü keşfetti. *Coğrafya* hızlı bir ilerleme kaydediyordu.

Açık denizde bir geminin yerini tespit edebilmek için gezegen ve yıldızların hareketlerini tam olarak bilmek gerekiyordu. Denizcilik daha kesin bir *astronomi* bilgisine ihtiyaç duyuyordu.

Evrenin yapısına ilişkin Ortaçağ'a ait fikirlerin pek çoğu yanlıştı. Hareket etmeyen dünyanın Evren'in merkezinde yer aldığına inanılıyordu. Ruhban bu hatalı kuramı destekliyordu, çünkü bu kuram Tanrı'nın dünyayı ve üzerindeki insanları yarattığı ve Güneş'i ve gezegenleri onun etrafında döndürdüğü düşüncesiyle çelişmiyordu.

2– Nicolaus Copernicus. Kilisenin Evren'e ilişkin öğretisine öldürücü darbeyi Polonyalı bir bilim insanı olan *Nicolaus Copernicus* indirdi (1473-1543).

30 yıldan uzun bir süre boyunca, Copernicus basit aletlerin yardımıyla gökyüzündeki cisimleri inceledi. Karmaşık hesaplamalar yaparak Dünya'nın hem Güneş'in hem de kendi ekseninin etrafında döndüğü sonucuna ulaştı. Bu, Dünya'nın Güneş'in etrafında dönen gezegenlerden biri olduğu anlamına geliyordu.

Nicolaus Copernicus
Portre, 16. yüzyıl

Copernicus uzun süre keşiflerini gizli tuttu: Yeni öğreti sadece kilisenin peşine düşmesine değil, genel olarak kendisiyle dalga geçilmesine ve onaylanmamasına da neden olabilirdi. O dönemde, bütün dünya Güneş'in Dünya'nın etrafında döndüğüne inanıyordu ve sadece Copernicus gözün gördüğünün hakikatten farklı olduğuna ikna olmuştu.

1543 yılında, *De Revolutionibus Orbium Coelestium* (Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine) isimli kitabını basmaya karar verdi. Arkadaşları kitabın ilk baskısını kendisine getirdiklerinde Copernicus ölüm döşeğindeydi.

Copernicus'un keşfi bilimde bir devrim yarattı. Tanrı'nın Dünya'yı ve ilk insanları yarattığı fikri çöktü. Copernicus'un öğretisi dinin itibarını zayıflattı.

3. Giordano Bruno. Gerçek bir kahraman ve bilimin yılmaz bir savunucusu olan İtalyan düşünür *Giordano Bruno*, 1548 yılında doğdu. Gençliğinde manastıra gönderilmişti. Bir çocukken bile bilgiye açtı ve kendisini dualara değil bilimsel çalışmalara vakfetmişti. Manastır otoritelerinden saklayarak Copernicus'un kitabını okudu ve kilisenin savunduğu dünya görüşünün gülünç ve yanlış olduğunu fark etti. Muhbirler onun fikirlerinden yetkilileri haberdar etti. Keşiş cübbesini çıkartan Bruno manastırdan kaçtı.

Daha sonra etkileyici hayatı oradan oraya gezerek ve sıkıntılar yaşayarak geçti. Gittiği her yerde ruhbanın eli peşinden geliyor, çalışmalarına müdahale ediyordu. 16 yıl boyunca, Fransa, Almanya ve Bohemya gibi Avrupa'nın farklı ülkelerinde yaşadı. Bruno cerbezeli bir konuşmacı, yetenekli bir yazar ve şairdi.

Copernicus'un öğretisini geliştirerek, evrenin sonsuz olduğunu savundu. Ne dünya ne de güneş onun merkezindeydi. Evren, her biri etrafında başka gezegenlerin döndüğü, hesaplanamayacak sayıda yıldızdan oluşuyordu. Bu cesur fikir artık bilim tarafından da onaylanmıştır.

Bruno memleketini çok özlüyordu ve oraya dönmeye karar verdi. İtalya'da ihanete uğradı ve Engizisyon tarafından yakalandı. Korkunç hapishanelerde yaklaşık sekiz yıl geçirdi. Engizisyonun onu görüşlerinden vazgeçirmeye yönelik çabaları ve hatta işkence işe yaramadı. Bir din mahkemesi onu diri diri yakılmaya mahkûm etti.

16 Şubat 1600'de Giordano Bruno idam edildi. İdam edildiği Roma'daki Çiçekler Meydanı'nda dikilen heykelinde şu yazı yer

alır: "Tüm insanların düşünce özgürlüğü adına sesini yükseltti ve bu özgürlüğün bedelini canıyla ödedi."

Giordano Bruno'nun ölümünü takip eden yıllar, cesur bilim insanının hayatını verdiği fikrin doğru olduğunu kanıtlayan bilimsel keşiflere tanıklık etti.

4– Galileo. Venedik kargaşa içindeydi. Şehrin ana katedralinin önünde devasa bir kalabalık toplanmıştı. Herkes optik borudan bakıp, son derece net bir şekilde, denizdeki gemileri ve çok uzaklardaki diğer nesneleri görmek istiyordu. Sihirli boru, bilim insanı *Galileo* (1564-1642) tarafından katedralin çan kulesine yerleştirilmişti.

Galileo
Gravür,
17. yüzyıl

Galileo teleskop yardımıyla gökyüzünü gözlemleyen ilk bilim insanıydı. Teleskobun yardımıyla görülebilir nesneleri otuz kat büyütebiliyordu. Galileo çıplak gözle görülebileceğinden çok daha fazla yıldızın var olduğunu gördü. Ay'ın, tıpkı Dünya gibi dağlara sahip olduğu, Jüpiter gezegeninin etrafının uydularla sarıldığı ve Güneş'in üzerinde lekelerin bulunduğu ortaya çıktı. Bunların tümü Copernicus ve Giordano Bruno'nun haklı olduğunu kanıtlıyordu.

Kilise Copernicus'un kitabını yasaklamıştı. Sanki bir karşılık verirmiş gibi, Galileo Polonyalı âlimin sonuçlarını müdafaa eden bilimsel bir eser yayımladı. Galileo'nun keşifleri din adamlarını kızdırdı. Papa onu bir mahkeme için Roma'ya çağırdı. 70 yaşındaki bilim insanı Engizisyonun karşısına çıkmak zorundaydı. Soruşturma beş ay sürdü. İşkence tehdidiyle engizisyon üyeleri yaşlı adamı geri adım atmaya zorladı. Tövbe etmiş bir günahkârın kıyafetleri içinde, diz çökmek ve yargıcın ardından "pişmanlık" sözlerini söylemek zorunda kaldı.

Galileo'nun geri adım atmasıyla ilgili daha sonra ortaya çıkan güzel bir efsane, Dünya'nın hareketine inanmadığını belirttikten sonra ayağa kalktığını ve "*E pur si muove*" (Ama hareket ediyor) dediğini aktarır. Bu efsane insanın özgür düşüncesinin bastırılamayacağına dair kanaati dile getirir.

Galileo ömrünün sonuna kadar Engizisyonun esiri olarak kaldı. Gözetim altında tutuldu ve kitaplarını yayımlamasına izin verilmedi. Yine de Evren'le ilgili yeni görüşlerin doğru olduğuna inanmayı sürdürdü.

Böylece, bilim dine karşı başkaldırdı ve onun pençesinden kurtuldu. Artık önünde dünyanın incelenmesi ve çözümlenmesi için sonsuz fırsatlar uzanıyordu.

Üçüncü Kısım İçin Sonuç

1– Feodal Sistem neden çözülmeye ve kapitalist üretim ortaya çıkmaya başladı? Ortaçağ tarihinin üçüncü ve son dönemi 15. yüzyılın sonlarından 17. yüzyılın ortalarına dek sürdü. Bu döneme geç Ortaçağ adı verilir. Bu, Batı Avrupa ülkelerinde feodal sistemin çözülmekte, kapitalist üretiminse doğmakta olduğu bir zamandı.

15. ve 16. yüzyıllarda yapılan teknik keşif ve icatlar ve daha da gelişen iş bölümü, imalâthanelerin ortaya çıkmasını sağlamıştı. Bu işletmeler o dönemin ölçütlerine göre büyüktü. İmalâthanelerdeki iş bölümü daha fazla emek üretkenliğiyle sonuçlandı.

İmalâthaneler daha da büyüyüp sayıca çoğaldıkça, yeni sınıflar –burjuvazi ve ücretli emekçiler– ortaya çıktı. İngiltere, Fransa, Alçak Ülkeler ve bazı başka Avrupa ülkelerinde, kapitalist ilişkiler şekilleniyordu; parası, işletmeleri ve metaları olan burjuvazi, ücretli emekçileri sömürüyordu.

Bazı ülkelerde köylüler topraklarından çıkarıldı, diğerlerinde yoksullaşıp sonunda her şeyini kaybetti. Yoksullaşan köylüler, zanaatkârlar, çıraklar ve kent yoksulu ücretli emekçilerin saflarına katıldı.

Coğrafi keşifler ve sömürgecilik tüccarların, bankerlerin ve işletme sahiplerinin servet biriktirmesini hızlandırdı. Avrupalı fatihler Amerika, Afrika ve Asya'nın yerli halklarını soyup köleleştirdi. Korsanlık ve köle ticareti yaygınlık kazandı. Burjuvazi zenginliğini milyonlarca insanın çektiği acılar ve ölümleri sayesinde elde etti.

Feodal sınıf toprağı ve iktidarı elinde tutabilmek için elinden geleni yaptı. Başarılı olmak için merkezî feodal devletlerin güçlenmesine yardımcı oldu: Geç Ortaçağ'da, bir dizi Avrupa ülkesinde mutlak monarşiler sağlam temeller üzerinde kuruldu.

Burjuvazinin ortaya çıkışına yeni, hümanist bir kültürün doğuşu eşlik etti. Dünyanın yapısına ilişkin dinin savunduğu eski fikirler sarsıcı darbeler aldı. Bilim, ilerleme süreci içinde dinin inatçı muhalefetinin üstesinden gelmek zorunda kaldı.

2– Feodal Sistemin Devrimci Bir Şekilde Yıkılması Neden Kaçınılmazdı? Kapitalist üretimin ve ticaretin gelişimi, toprağın feodal beylere sahip olduğu feodal düzen tarafından engelleniyordu. Hâkim devlet sistemi mutlak monarşiydi ve kilise son derece

etkili bir kurumdu. Yüksek vergilerin ve borçların altında ezilen köylüler tarımsal yöntemleri geliştirme fırsatlarından yoksundu ve imalâthaneler tarafından üretilen az sayıdaki malı satın alabiliyorlardı. Gelişen kapitalist üretim ilişkileriyle, feodal âdetler ve yasalar arasındaki çelişki sınıf mücadelesinin daha da keskinleşmesine neden oldu.

Avrupa'yı güçlü bir halk hareketi dalgası sardı. Burjuvazi ve kitlelerin kilisenin egemenliğine karşı giriştikleri bir hareket olan Reform güçlendi. Almanya'daki Köylü Savaşı, feodal sistemi devrim yoluyla alaşağı etmeye yönelik ilk girişimdi. Almanya'daki kapitalist ilişkilerin yeterince gelişmemiş olması, burjuvazinin ne sayıca fazla ne de güçlü olması yüzünden başarısız oldu.

Halk kitlelerinin mücadelesine burjuvazinin önderlik ettiği Alçak Ülkeler'de, burjuva devrimi başarılıydı. Kapitalist üretimin önündeki engelleri temizledi ve feodal soyluluğun sömürüsünü burjuvazininkiyle değiştirdi.

Feodal beyler sınıfı mülkiyet ve iktidarını korumak için sert bir kavga verdi. Feodal düzen sadece güç kullanılarak devrilebilirdi. Feodal sistemden (o dönem şartlarına göre) daha ileri olan kapitalist sisteme geçişi tamamlayabilmek için bir burjuva devriminin gerekmesinin nedeni buydu.

Ortaçağ'ın İnsanlık Tarihindeki Yeri

Toplum geliştikçe, bir toplumsal sistem yerini bir başkasına bırakmak zorundadır: İlkel komünal sistemin ardından köleci sistem, ondan sonraysa feodal sistem kurulmuştur. Her yeni sistemle birlikte, ekonomi ve kültür daha önceki sisteme kıyasla daha yüksek bir gelişim seviyesine ulaşır.

Feodal sistemde, kentle kır, tekil zanaat kolları, bir ülkenin bölgeleri arasındaki ve kapitalist işletmelerin içindeki *iş bölümü* arttı. İş bölümünde ulaşılan her yeni aşama, emeğin üretkenliğinde bir artışa yol açtı.

Ortaçağ'da ekilip biçilen alanlar büyüdü. *Tarımsal araç gereçler* geliştirildi; insanlar saban, tapan, su ve yel değirmenleri kullanmaya başladı. Özellikle gübrelerin kullanılmaya başlamasıyla topraktan elde edilen ürünler de arttı. *Yeni ürünler* yaygınlaştı: Pirinç, pamuk, şeker kamışı, çay, kahve, limon ve portakal Doğudan; patates, mısır, domates ve kakao ise Amerika'dan gelmişti.

Bugün var olan *şehir* ve *kasabaların* pek çoğu Ortaçağ'da kuruldu. Bu ekonomi ve kültürün gelişimine güçlü bir itki sağladı.

Ortaçağ'da porselen, ayna, çatal, sabun gibi pek çok *ev eşyası* da ortaya çıktı. Belediye binalarının kulelerine ilk saatler bu dönemde takıldı. Bazı iş kollarında, el emeği artık yerini *su motoruna* bıraktı. *Yüksek dereceli fırınlar* ortaya çıktı ve metal, delme ve bileyleme makinelerinin ve torna tezgâhlarının yardımıyla işlendi. Kumaş üretiminde pedalla çalışan eğirme çıkrıkları ve yatay tezgâhlar kullanılmaya başlandı. Barut ve ateşli silahların icadı savaşların üzerinde belirleyici bir etkide bulundu.

Denizciler pusula ve diğer seyrüsefer aletlerini kullanmaya başladı, gemiler daha sağlam ve hızlı hale geldi. Cesur Avrupalı seyyahlar karaların, denizlerin ve okyanusların büyük bir bölümünü araştırdılar, yeni kıtalar –Amerika ve Avustralya– buldular, Afrika'nın en güney ucuna kadar indiler ve Asya'nın kuzey kesimini keşfettiler. Dünya'nın yuvarlak olduğu kanıtlandı.

Ortaçağ'da icat edilen pek çok şey daha sonra insan yaşamının ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bilgi kaynağımız olan matbu kitap Ortaçağ'da ortaya çıktı. İnsanlar gazete okumaya başladı. Yüksek öğretim kurumları, üniversiteler kuruldu.

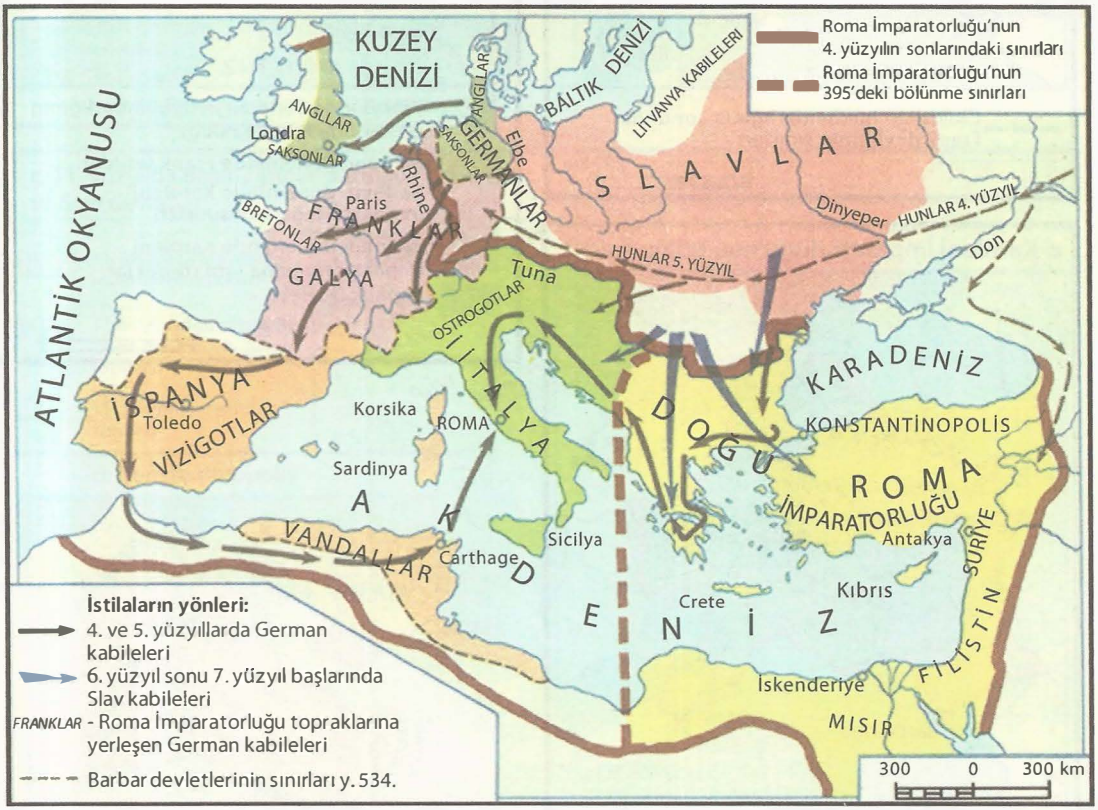
Ekonomi geliştikçe ve giderek daha fazla insan eğitim aldıkça, bilimsel bilgi de ilerledi. Termometre, barometre, teleskop ve mikroskop icat edildi. Artık bilim insanları sadece yıldızları gözlemleyebilmekle kalmıyor, çok küçük canlıların yaşamını izleyebiliyor ve hayvanlarla bitkilerin yapısını inceleyebiliyordu.

Sanat da, özellikle Rönesans'ta muazzam bir ilerleme kaydetti. Mimarlar görkemli yapılar inşa etti. Yüzyıllar önce yapılan evler, kaleler ve katedraller mimari şaheserler olarak kaldı. Heykeltıraş ve ressamlar yaşamı daha büyük bir kesinlikle tasvir etti.

İngiltere, Fransa, İspanya, Rusya ve Polonya gibi günümüzde var olan pek çok devlet Ortaçağ'da kuruldu. İngilizce, Fransızca ve İtalyanca da dâhil olmak üzere pek çok halkın dili bu dönemde gelişti; bu dillerde çok geniş bir edebiyat ortaya çıktı.

Ortaçağ'da insanlık, antik Yunan ve Roma ile kıyaslandığında ekonomik ve kültürel gelişmede çok büyük bir adım attı.

HARİTALAR

1 – ROMA İMPARATORLUĞU VE GERMAN, SLAV KABİLELERİNİN 4. VE 7. YÜZYILDAKİ İSTİLALARI

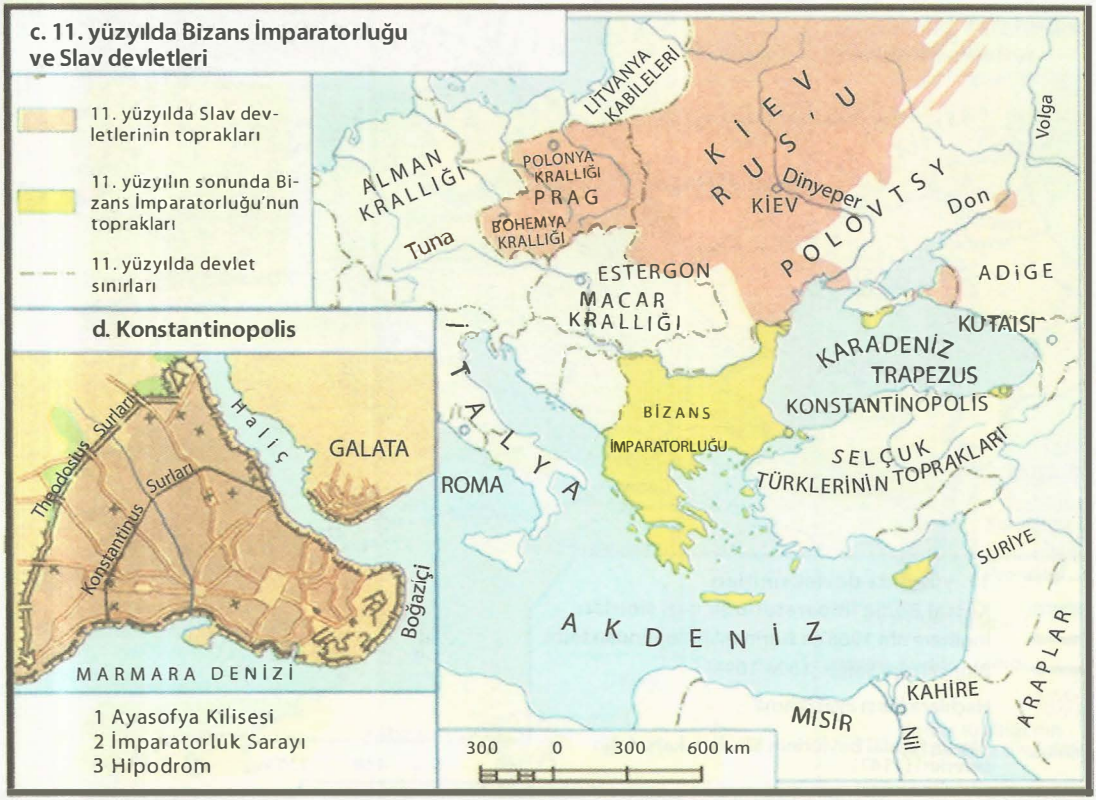

2 – KAROLENJ İMPARATORLUĞU'NUN OLUŞUMU VE PARÇALANMASI

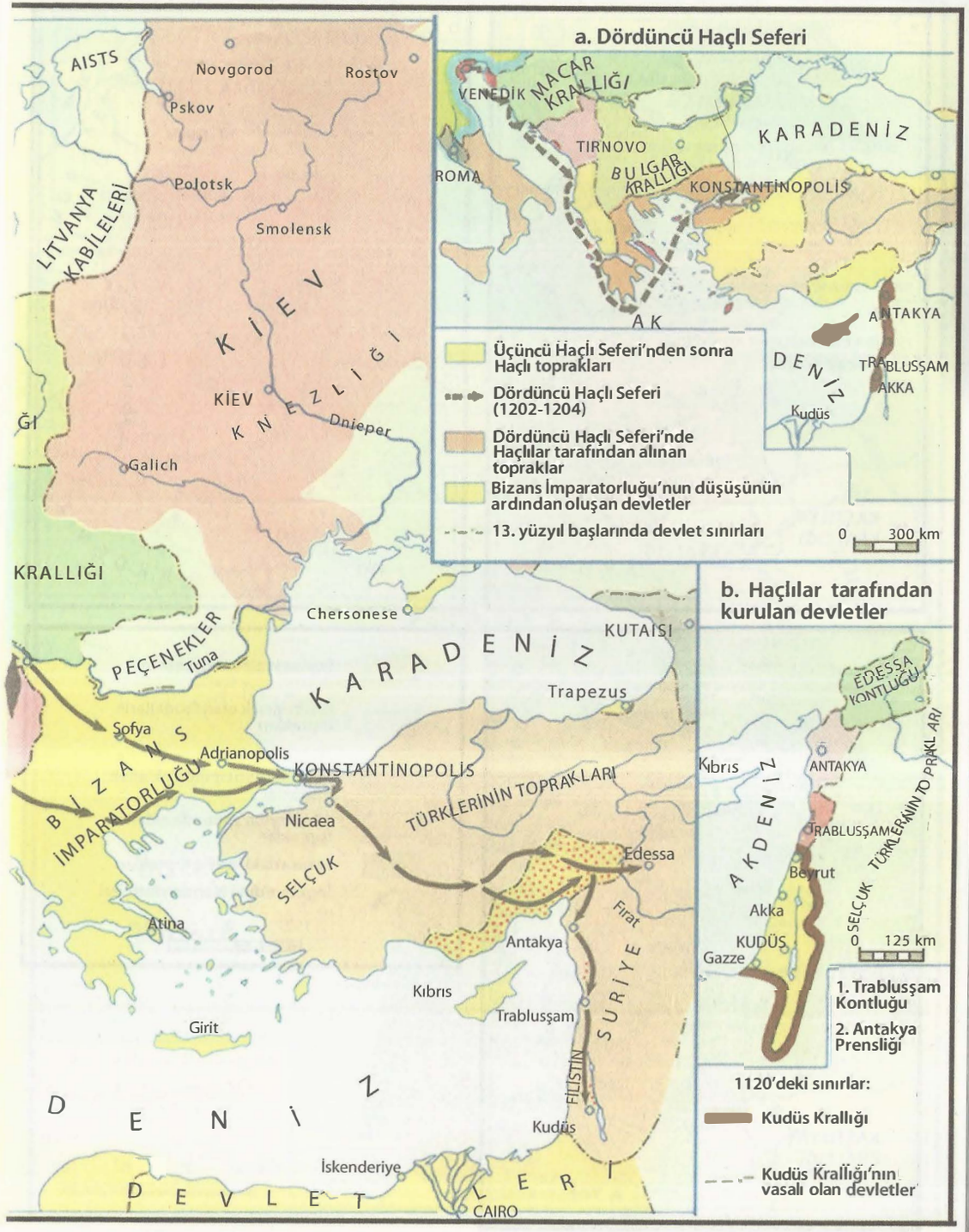

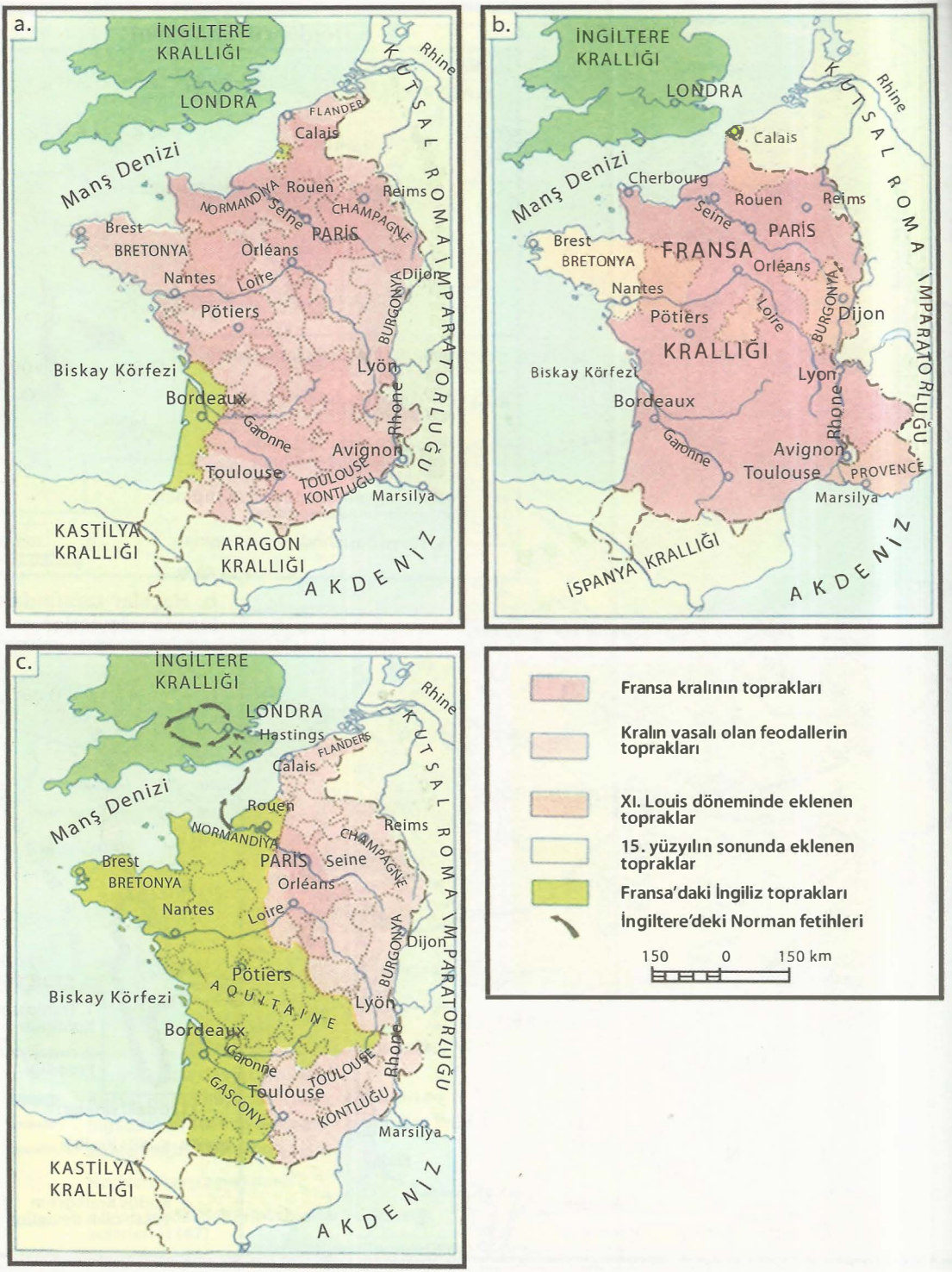
3 – 6. VE 11. YÜZYILLARDA BİZANS İMPARATORLUĞU VE SLAVLAR

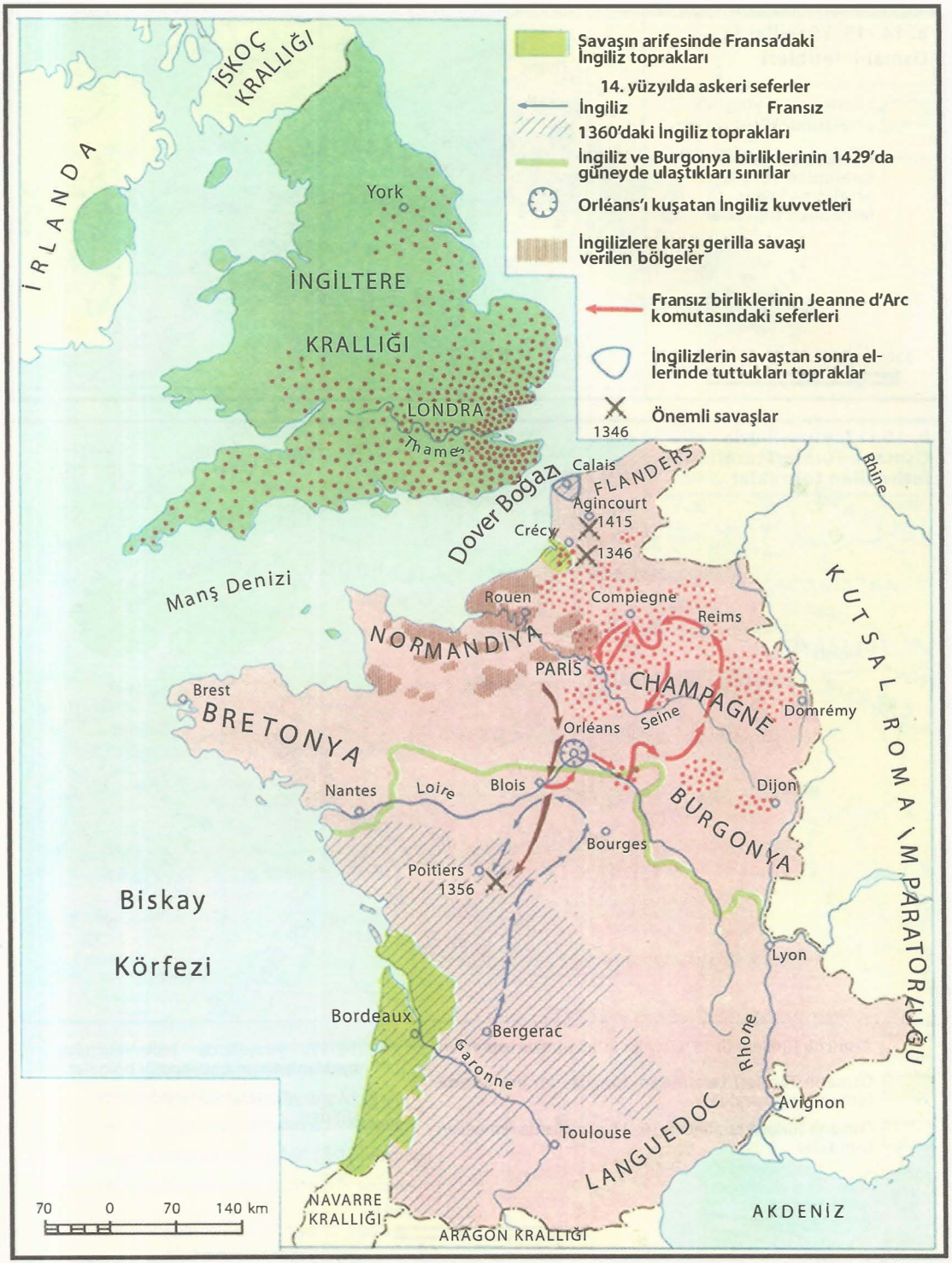
4 – 11. YÜZYIL BAŞLARINDA VE 13. YÜZYILDA

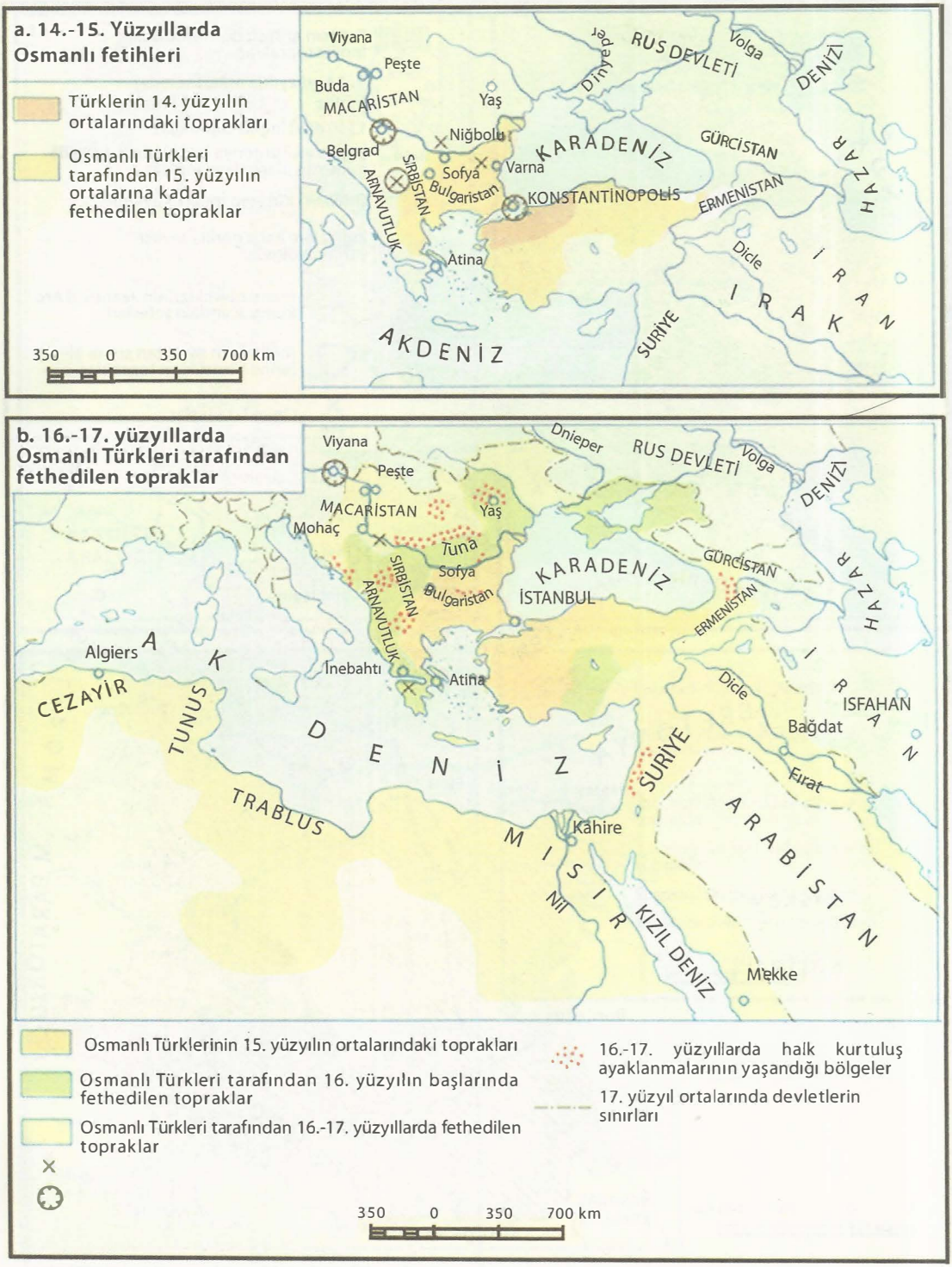
HAÇLI SEFERLERİ

5 – FRANSA'NIN BİRLEŞMESİ

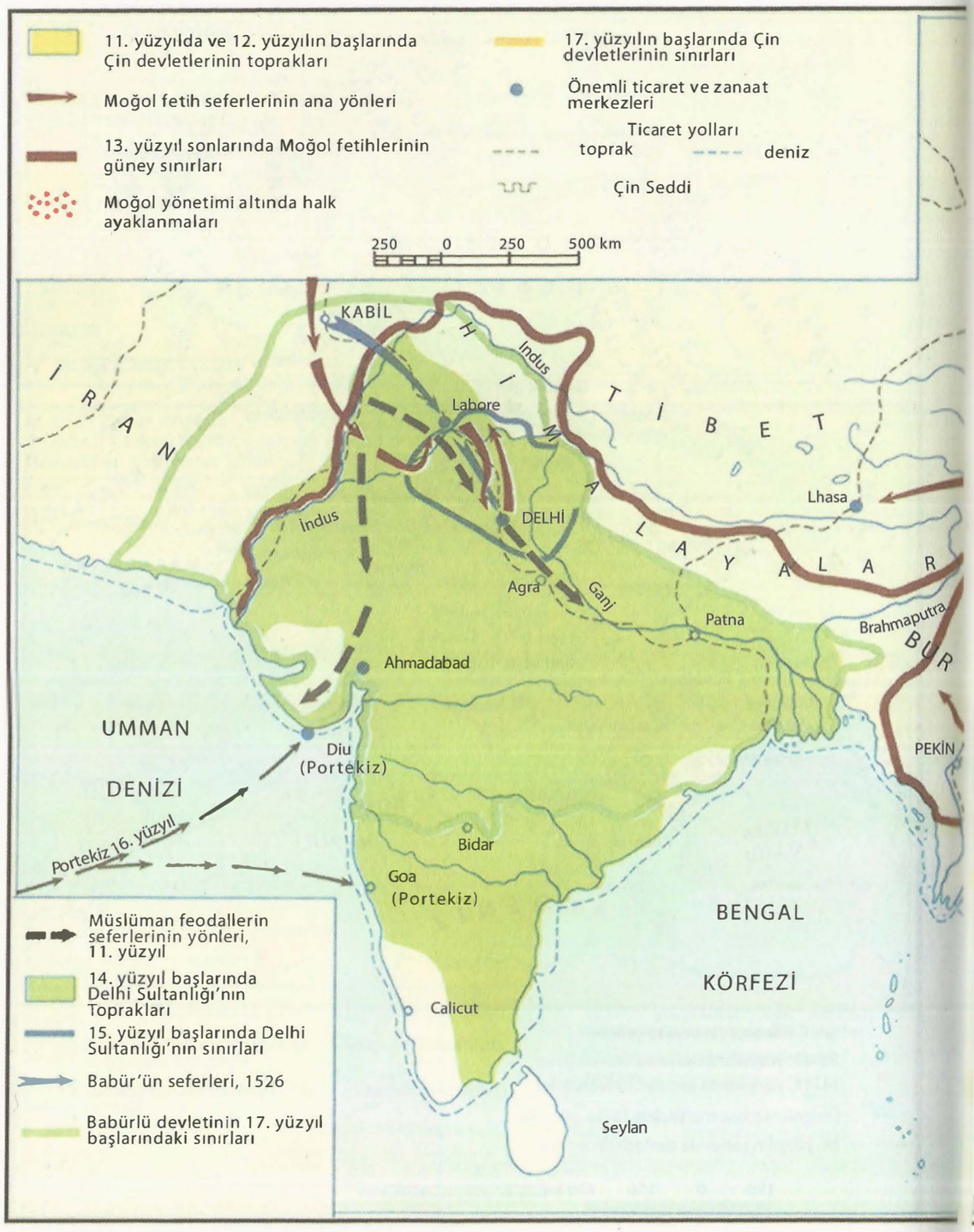
6 – YÜZYIL SAVAŞLARI SIRASINDA İNGİLTERE VE FRANSA (1337-1453)

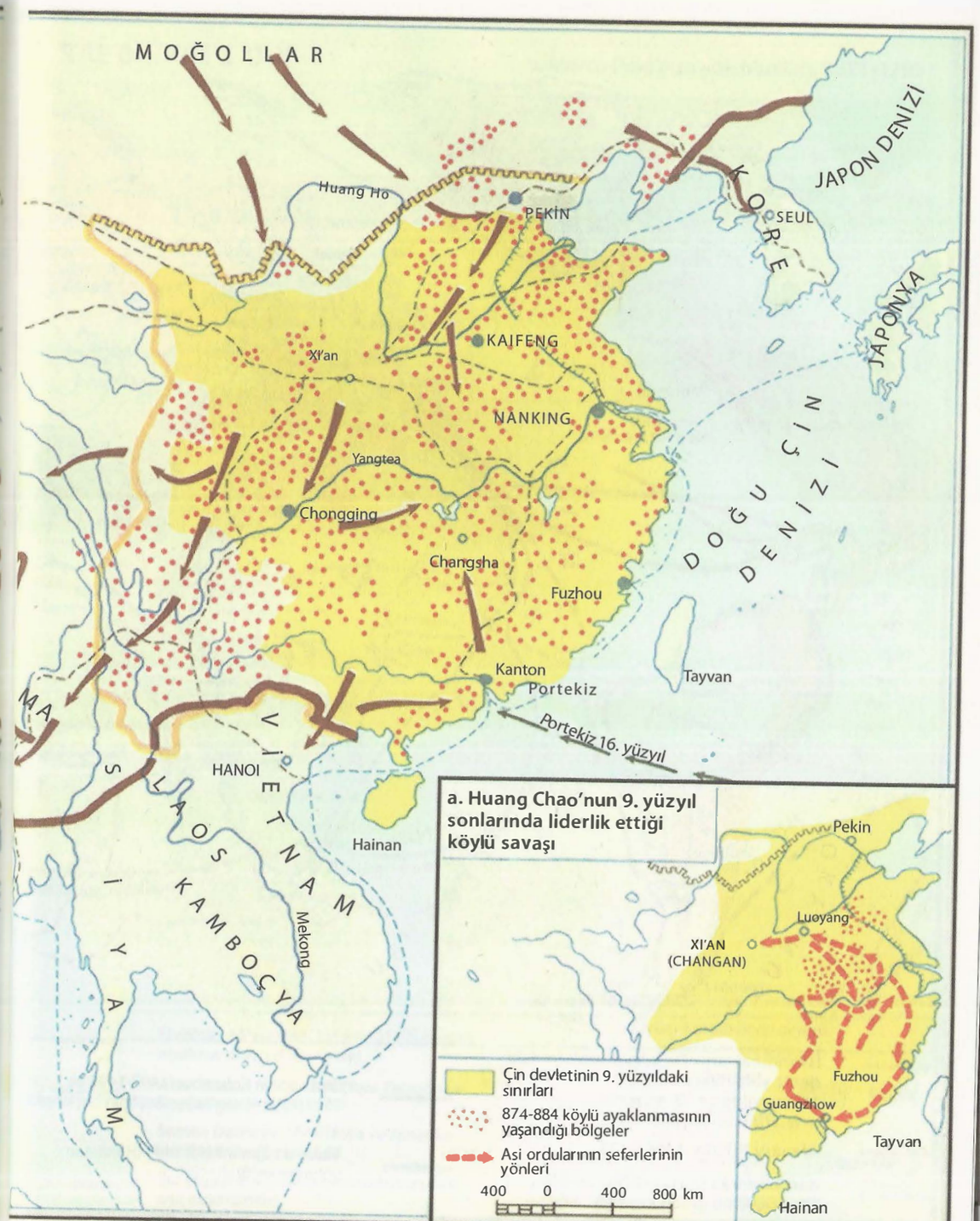
7 – 14.-17. YÜZYILLARDA OSMANLI İMPARATORLUĞU

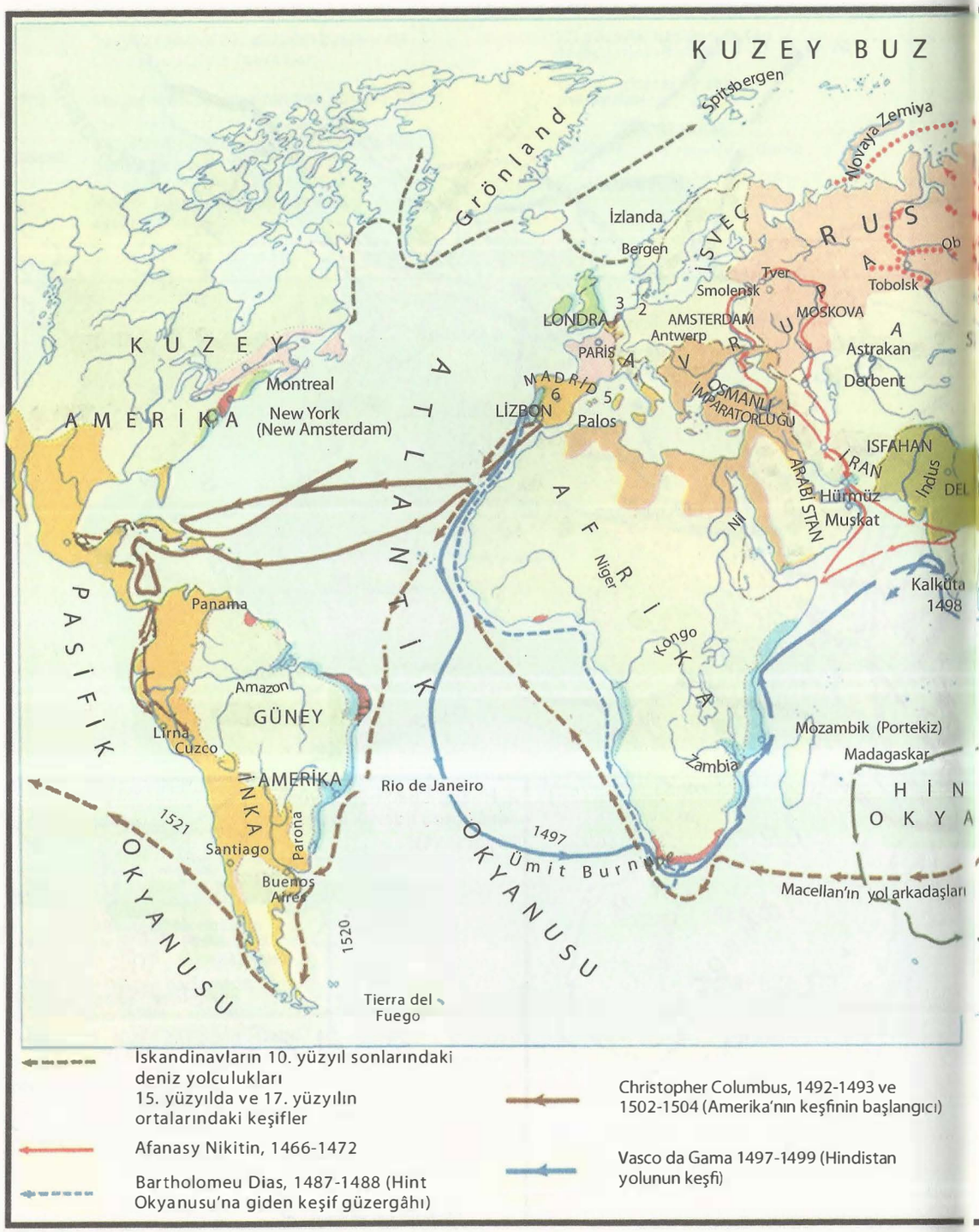
8 – 12.-16. YÜZYILLARDA AVRUPA UYGARLIĞI

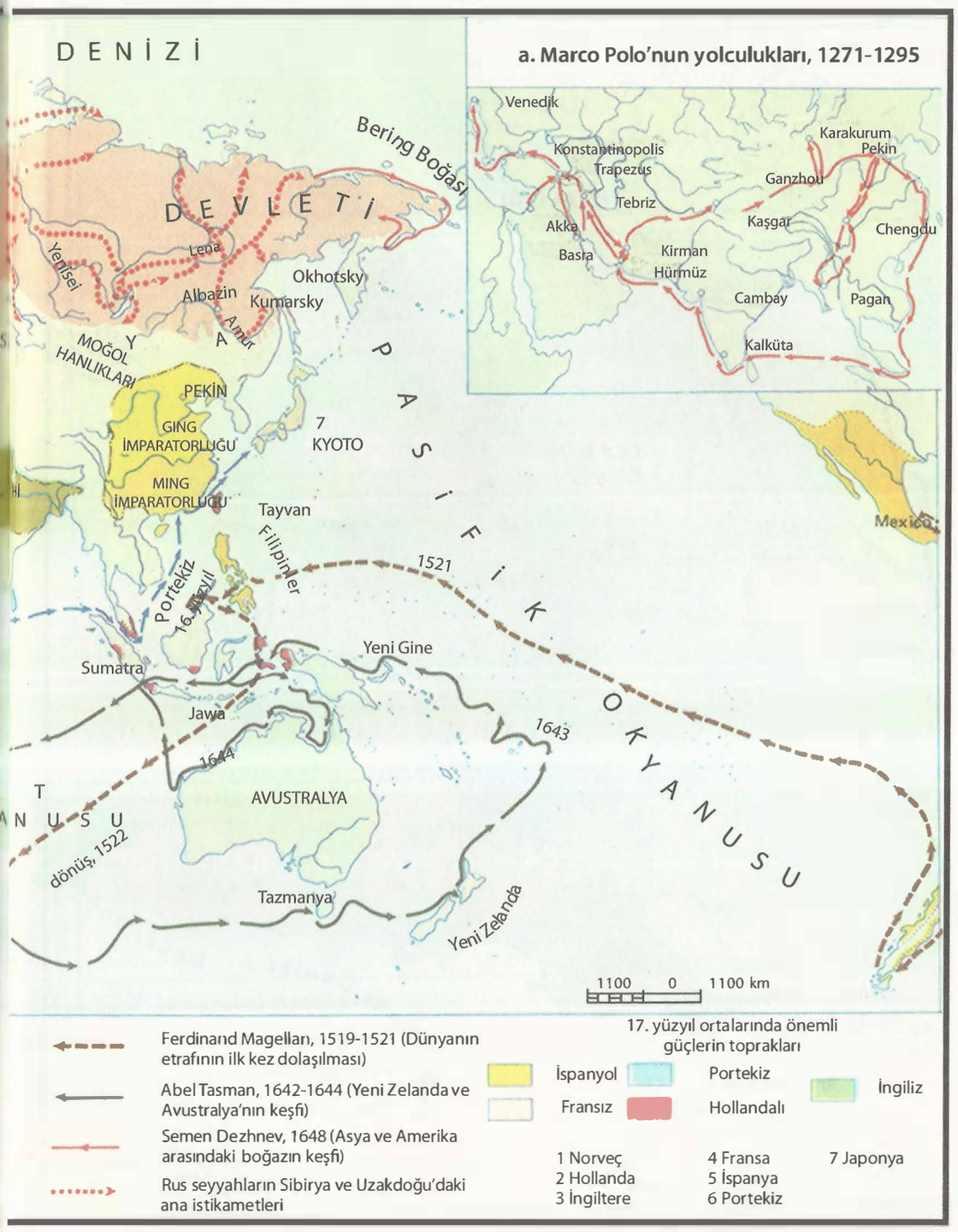
9 – 11.-16. YÜZYILLARDA

HİNDİSTAN VE ÇİN

10 – COĞRAFİ KEŞİFLER, 15. YÜZYILDA VE 17. YÜZYIL

ORTALARINDA İŞGAL EDİLEN SÖMÜRGELER

11 – İNGİLTERE'DE 16. YÜZYILDA KAPİTALİST GELİŞMENİN BAŞLANGICI

12 – 16. YÜZYILDA AVRUPA'DA REFORM

Ortaçağ tarihini, feodalizmin kuruluşu, gelişmesi ve sonra kapitalizmin serpilmesi ve ilk burjuva devrimleriyle birlikte çöküşü çerçevesinde ele alan *Ortaçağ Tarihi*, 5. yüzyıl ile 17. yüzyıl arasındaki sınıf mücadelelerinin kapsamlı bir panoramasını sunuyor.

Tarihsel materyalist yöntemi evrenselci bir bakış açısıyla birleştiren eser, Ortaçağ tarihini Batı Avrupa feodalizmiyle sınırlayan alışıldık bakış açısının ötesine geçerek, Avrupa, Ortadoğu, Hint ve Çin tarihlerinin birlikte düşünülebileceği bir çerçeve sunuyor.

Tarihin akışını imparatorlukların, krallıkların ve aristokratların hâkimiyet ve iktidar mücadelelerinden ibaret görmeyen yazarlar, köylülerin, zanaatkârların ve işçilerin mücadelelerine odaklanarak materyalist tarih-yazımının parlak ve incelikli bir örneğini sunmakla kalmıyor, aynı zamanda bu mücadelelerin kültür ve düşünce yaşamındaki yansımalarını da gözler önüne seriyor.

Kitap, resimlerden, haritalardan, tasvirlerden ve tablolardan oluşan zengin görsel içeriğiyle de, okurun Ortaçağ dünyasına daha kolay nüfuz etmesini sağlayacak bir kılavuz niteliğinde.

20 TL. KDV DAHİL

ISBN 978-605-172-210-8

9 786051 722108

Yordam Kitap

YordamKitap YordamKitap